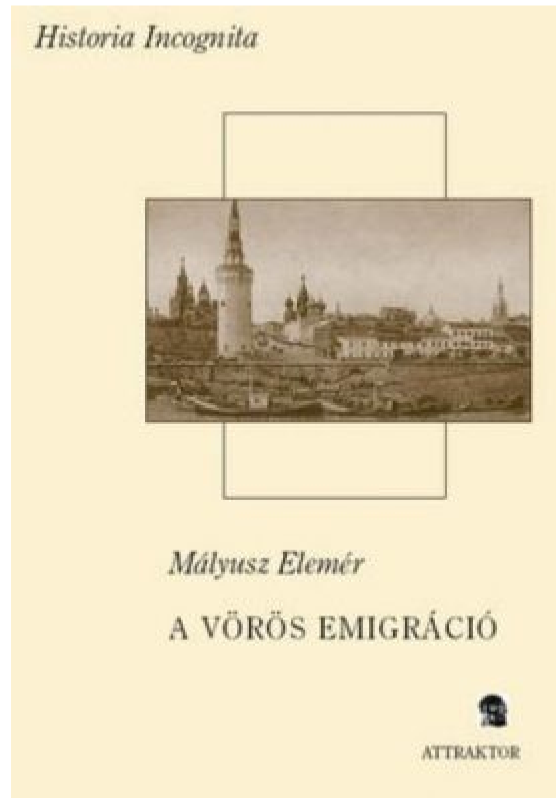
Mályusz Elemér

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ

Attraktor
Máriabesnyő - Gödöllő 2006
Eredeti megjelenés:
Mályusz Elemér: A vörös emigráció Napkelet, 1931. (IX. évfolyam)

Címlapfotó és címlapterv: CsumP Stúdió Műszaki szerkesztés: Fazakas Csaba
ISSN 1588-788X ISBN 963 958 070 8
Felelős kiadó az Attraktor Kft. ügyvezetője. A nyomdai munkákért felel a Gelbert Kft. ügyvezetője.

TARTALOM

I. Emigrálás előtt 5
II. A VÖRÖS ORIENTÁCIÓ 14
1. A vendégszerető Ausztriában 16
2. Fehér terror 25
3. A bojkott 37
III. A KISANTANT-ORIENTÁCIÓ 46
1. Szocialista-kommunista marakodás 47
2. A Jászi-program 52
3. Összefogni minden erővel! 59
4. Károlyi, a vezér 65
5. A Pécs-Baranyai köztársaság 68
6. Nyugatmagyarország és a király hazatérése 82
7. Aknamunka az utódállamok magyarsága ellen 88

IV. A kommunisták 95
1. A krími véreb 96
2. Viszály a moszkvai arany miatt 101
3. A Magyar népbiztosok Oroszországban 112
V. Felbomlás és mocsárba fulladás 120
1. „Ki Nyugateurópa elé!" 121
2. Elnéptelenedve és elszigetelődve 127
3. Amerikában 135
4. Az emberi jogok magyar ligája 146
5. A mocsár 155
VI. A kommunisták kulturális törekvései 158
1. Proletárkultúra 160
2. Proletár költészet 166
VII. Forradalmár és emigráns lelkület 171
1. A Stirner-tanítványok egoizmusa 172
2. A forradalom mint élethivatás 179
3. Emigráns hangulathullámzás 192
A kiadó utószava 197

I.

EMIGRÁLÁS ELŐTT

A világháború alatt Magyarország nagy változáson ment keresztül. Korábban a társadalom egyes rétegei - széleskörű autonómiájuk birtokában - sikerrel tudták visszautasítani az államhatalomnak azt a törekvését, hogy az egyént akaratának mechanikus végrehajtójává alacsonyítsa le. A háborús kényszergazdálkodás, az államra ruházott kivételes hatalom súlya alatt azonban lassan megtört a társadalom belső ellenálló ereje. A háború végére Magyarország minden ízében centralizálódott. A nyersanyagok termelése, azok felhasználása a gyárakban, a kereskedői közvetítés, az élelmiszerek szétosztása, mind állami felügyelet és ellenőrzés alatt történt. A jegybank tulajdonképpeni életfunkciója is megszűnt, mert hovatovább csak az állam szükségleteinek kielégítésére szolgált. S ugyanez az állam az emberek életével korlátlanul rendelkezett; a hadiszolgálattól csak a gyermekek és aggok maradtak mentesek. Az állam tehát beavatkozott az egyes ember életének szinte minden vonatkozásába s parancsolt oly dolgokban is, amelyekhez korábban nem mert volna hozzányúlni.

Így lassanként egy hatalmas mechanizmus épült fel. A háborús ország mintegy piramis alakot öltött, amelynek széles alapzatát a lakosság, felfelé egyre keskenyedő síkjait a centralizált hadi közigazgatás alkotta, míg fent a csúcson pár tucat ember volt csak, a kormány tagjai és a legfőbb funkcionáriusok, kiknek utasítására történt minden.

Nem kellett éles szem hozzá, bárki is észrevehette, hogy ha a piramis csúcsát sikerül valamiképpen néhány embernek megszállania, akkor azoké lesz az ország is.

Ezt a ritkán kínálkozó alkalmat igyekezett néhány elszánt ember kihasználni. Obskurus újságírók, harcteret kerülő kalandorok, pártnélküli vezérek törtek előre. A dolgozók és a katonák milliói közül senki sem rokonszenvezett velük, nem állottak mögöttük a tömegek; ezek ösztönszerűleg idegenkedtek tőlük. Céljukat így törekvéseik nyílt bevallásával soha el nem érhették volna. Csalárdsághoz kellett tehát folyamodniok. A tömegek megtévesztése céljából kerestek egy férfit, kinek neve megejtően jó hangzású.

Így esett választásuk gróf Károlyi Mihályra, aki nemcsak elkápráztatta az embereket fejedelmi vagyonával, hanem mindenképpen alkalmasnak látszott a neki kiosztott szerep eljátszására. Tudták róla, hogy szellemileg erősen korlátolt, önállótlan ember, akinek élete dorbézolásokban és a kártyaasztal mellett zajlott le. Az ilyen embert könnyű orránál fogva vezetni, mert csekély szellemi képessége és önhittsége egyaránt megakadályozza annak felismerésében, hogy csak eszköz mások kezében. A tömegek félrevezetése végett takargatják hibáit és minden lehetséges alkalommal igyekeznek nimbuszba burkolni. Mesterséges

népszerűséget szereznek neki azzal, hogy demokratikus érzelműnek, a nép barátjának hirdetik. A háború alatt elhíresztelik róla, hogy az antant vezető államférfiaival titkos, de annál szorosabb kapcsolatban van, s így egyedül ő az, aki a magyar nemzet életérdekeit biztosítani tudja. A nép nem szereti, hiszen semmit sem köszönhet neki, de nem is gyűlöli, mert a ravaszul, mesterségesen támasztott hírnév megzavarja ítéletében. A hatalomra törők pedig egyre tolják Károlyit maguk előtt. Meghúzódnak mögötte s beszéltetik maguk helyett a grófot. Így elérik azt, hogy jelszavaik elterjednek azok körében is, akik különben bedugnák fülüket, ha tudnák, kiktől származnak azok.
Az antant győzelmei megadják az alkalmat a hatalom megszerzésére. A háború elvesztése, a Habsburg-monarchia széthullása elementáris erővel rázza meg a piramist. Szörnyű káosz támad, az emberek elvesztik fejüket, hiszen egy világ dűlt össze. Amikor orgyilkosok agyonlövik Tiszát, akinek erélyes keze kormányozta a háború alatt az országot, holttestét átlépve már könnyű feljutni a hatalomra törőknek a csúcsra. Győzelmüket teljesen ki tudják aknázni, mivel Tisza munkatársai, az eddigi vezetők, megrettenve a háború elveszítésének következményeitől, zavartan állnak az eseményekkel szemben s visszavonulnak. A nagy földrengés megzavarja pár napra, szinte csak órákra a magyar népet is. Elkábul az egymásra dübörgő események forgatagában s a tömegléleknek ez a pillanatnyi megbénulása éppen elég ahhoz, hogy a Károlyit bábu gyanánt mozgató emberek a hatalom polcára jussanak.
A zavarosban sikerrel halásznak még olyanok is, akik előtt nem lebegnek messzi célok. Egy civil ember, foglalkozása szerint gyáros, minden megbízatás, felhatalmazás nélkül felmegy a hadügyminisztériumba és ott beül az államtitkári székbe. Parancsokat osztogat, amelyeknek engedelmeskednek és ő heteken keresztül államtitkár is marad. Hasonló könnyedséggel lesz egy tartalékos főhadnagy a főváros katonai parancsnoka. Elképzelhető, minő eredményt érnek el azok, akik céltudatosan már régóta készülnek az állam kormányának átvételére.
Ezek Károlyit köztársasági elnöknek kiáltják ki és így, következetesen régi szemfényvesztő taktikájukhoz, a kirakatba teszik, míg maguk a háttérben megosztoznak a hatalmon. Nem telepednek be minden miniszteri székbe, annyi eszük van, hogy egyelőre nem szolgáltatják önző hatalomvágyuknak ily kiáltó bizonyítékait. Csak a legfontosabb pozíciókat tartják, a többibe színtelen, önállótlan embereket ültetnek, akiken feltétlenül uralkodnak, de akiknek megvan az a nagy jelentőségük, hogy nem feltűnőek a tömegek szemében. A közoktatásügyi miniszter tehát a jelentéktelen Lovászy Márton lesz, ellenben hadügyminiszterré az az ember, akinek legelső teendője a még háborús állapotban levő Magyarország haderejének azonnali feloszlatása.
Mire felocsúdik a közvélemény pillanatnyi zavarából, már késő. Nyakára telepedett egy kis csapat önző ember, amelyet sehogyan sem lehet lerázni, mert pióca módra szívósan ragaszkodik a hatalomhoz. Békés körülmények között nem lett volna nehéz a nemzetnek leparancsolni őket, de most a háborús centralizáció után már körülményesebb dolog ez, éppen mert minden gépszerűen van központosítva. Csak egy általános parlamenti választás, a népre való apellálás teremthetne tiszta helyzetet, a csalárd úton erőszakos eszközökkel hatalomra kerülők azonban minden lehetőt elkövetnek, csakhogy erre ne kerüljön sor. Félnek ettől, mert tudják, hogy a népakarat megnyilvánulása egyszerre véget vet hatalmuknak.
1919 elején már mindenki sürgetve követeli az általános választások megejtését, hogy végre tisztázódjék a politikai helyzet, ők azonban minden lehető és lehetetlen ürüggyel halogatják azt. A legmakacsabbak a munkáspárt vezérei. Ezek nyíltan hirdetik, hogy a választásnál pártjuknak mindenáron többséget kell kapnia, mert ha nem, szétverik az egész nemzetgyűlést. Maga a munkáspárti Garami Ernő, a Károlyi-kormány kereskedelmi minisztere is kénytelen elismerni emlékirataiban, hogy „a szociáldemokrata párt legtöbb vezetője fanatikus elszántsággal akart felhabzsolni, felszívni a munkáspártba minden osztályt, minden politikai pártot és akart egyeduralkodóvá lenni az egész országban"; még ő is megrója e vezéreknek azt a követelését, hogy a választásokat mindaddig ki kell tolni, amíg csak a forradalmi pártok többsége nincs biztosítva.
A halogatásra más okuk is van a vezéreknek. Érzik, hogy a közbizalomnak még akkor is el kellett volna már fordulnia tőlük, ha a nemzet akaratából nyerték volna is el a hatalmat. Néhány hónap alatt ugyanis bebizonyították teljes tehetségtelenségüket, vezető szerepre való alkalmatlanságukat. Nem tudták, mihez kezdjenek, hogyan oldják meg azokat a nagy felelősséggel járó problémákat, amelyeket egy nemzet és állam vezetése vet fel. Perfid könnyelműségeket

hallatlan cinizmussal be is vallották bukásuk után az emigrációban. A Károlyi-kormány egyik pillére, a munkáspárti Kunfi miniszter mondotta: „Jobb- és baloldalastul, kommunisták csakúgy, mint szociáldemokraták szamarak voltunk ahhoz, miképpen kell és lehet elkormányozni
egy országot. Formuláinkkal, eltanult és sokszor rendesen át sem gondolt tanulmányainkkal nekimentünk az életnek és jaj volt neki, ha nem akart belegyömöszölődni formuláinkba, vagy hamarosan kicsúszott belőlük." (Az Ember, 1920. ápr. 18.) De a hatalomhoz, a jóléthez azért mégis csak ragaszkodnak. Erről szépszerével nem tudnak lemondani. Ámbár érzik, hogy egy választáson a mérsékelt elemekkel szemben feltétlenül kisebbségben maradnának, nincs annyi lelkiismeretük, becsületérzésük, hogy le is vonják következményeit. Nem, erről náluk szó sem lehet. Nyugateurópai ember előtt elképzelhetetlen fordulat történik ekkor.
Amíg a központi hatalmak összeomlásakor az akkori konzervatív rendszerrel szemben a demokrácia hangoztatásával jutnak a hatalomra, most, csakhogy részük maradjon abból, Oroszországgal szövetkeznek és máról-holnapra a demokrácia ellentétét, az ázsiai vörös diktatúrát honosítják meg. A világtörténelemben mindenkor példátlanul fog maradni ez a lépésük. Az megeshet még más államokban is, hogy a demokrácia képviselőit éppen úgy elűzi egy forradalomra tüzelt tömeg, mint valamely arisztokratikus kormányzat konzervatív képviselőit. De hogy egyik napról a másikra a proletárdiktatúra híveivé legyenek azok, akik korábban a demokratikus szabadságjogok hirdetői voltak, s hogy legfőképpen ezen diktatúra aktív kezelői is legyenek, ennek megismétlődése alig képzelhető el. Ehhez az emberi gonoszságnak felülmúlhatatlanul magas foka szükséges.
A vörös propaganda Magyarországon már 1918 decemberében felütötte fejét. Ekkor Oroszországból a hadifoglyok ezreivel több agitátor is hazatért, bőven ellátva orosz pénzzel és moszkvai utasítással. Vezérük Kun Béla volt, a háború előtt jelentéktelen vidéki újságíró és csalások miatt degradált munkásbiztosító-pénztári tisztviselő. Az orosz népbiztosoknak azonban meghitt munkatársa és ezek által nagyra értékelt propagandista. Itthon is csatlakozik hozzá néhány jelentéktelen ember; az egyik egy polgári lap kiadóhivatalnak kis tisztviselője, a másik ismeretlen nevű ügyvéd, a harmadik kültelki orvos, valamennyien megférhetetlen természetük miatt a munkáspártból és a szakszervezetekből régen kizárt, elégedetlen intellektuellek. Mivel a munkásság képviselői mellett eddig nem jutottak szóhoz, ellenben nagyfokú érvényesülési vágy vezette őket, kapva-kapnak a Kun Béla által felkínált alkalmon, hogy a munkásságot olyan helyzetbe kergessék bele, amelyben az kénytelen elfogadni az vezetésüket.
Ezek az agitátorok sikert egyáltalán nem tudnak felmutatni. A polgárság természetszerűleg tiltakozik működésük ellen, de a munkásság is, amelyre pedig örökösen hivatkoznak beszédeikben, idegenkedik tőlük. Csak azokat tudják megnyerni, akik pénzért mindenre kaphatók és akciójuk csak azon határokig terjed, ameddig a lélekvásárlás lehetősége ezt megengedi.
Nem „elfogult" polgári író, hanem a szociáldemokrata Garami tollából idézzük ezen működésükre vonatkozólag a következő sorokat: „Az Oroszországból hazatérő, ott pénzzel bőven ellátott bolsevista agitátorok pokoli demagógiával és a leglelkiismeretlenebb korrupciót terjesztve maguk körül, dolgoztak. Szórták maguk körül a pénzt s így kapcsolták magukhoz mindazokat az elemeket, amelyeket a szociáldemokrata párt az utolsó évtizedek során korrumpáltságukért magából kilökött. Összeférhetetlen természetük és rágalmazásra való hajlandóságuk miatt ki voltak közösítve a pártból már évek óta. Alpári Gyula, Vágó Béla, Rudas László, Szabados Sándor és még egy sereg kétes alak, akik most, természetesen, mind kommunistáknak csaptak föl és Kun Béla legszűkebb környezetéhez tartoztak. A pártból kivetni való salaknak bizonyult emberek tömörültek így Kun Béla köré és aknázták alá mind a szociáldemokrata párt, mind a kormány helyzetét. Válogatás nélkül minden eszközt fölhasználtak céljaik elérésére. Ahol valami gyöngéje volt a forradalom utáni kormányzatnak, ahol megoldhatatlan problémák akadályai tornyosultak elénk, ott azonnal munkához láttak ezek az alakok és igyekeztek a hibát még nagyobbá, a problémát még megoldhatatlanabbá tenni. A harctérről hazaözönlött rokkantak serege éppúgy eszköz volt céljaik elérésére, mint a munkanélküliség kérdése vagy a szocializálás problémája."
Károlyi kormánya semmi gátat sem vet propagandájuk elé, de azért ők még így is alig mutathatnak fel valami eredményt, annak jeléül, hogy a munkásság idegenül áll velük szemben. A kormány részéről csak csekély erély is gyökerében elfojthatta volna a kommunista mozgalmat, sőt még közvetlen beavatkozása nélkül

is belátható időn belül diadalmaskodtak volna az életerős társadalmi energiák. A magyar munkásság szerencsétlenségére azonban egy olyan ember áll a munkáspárt élén, aki maga is egyike a Károlyi környezetében legtevékenyebb szerepet vivőknek s aki rettegve félti a konzervatív és polgári erők túlsúlyra jutásától a maga érvényesülését. Kunfi Zsigmond, ez az éleseszű, jólképzett kereskedelmi iskolai tanár, Károlyi forradalmi kormányában már miniszter és játszva uralkodik a tanulatlan munkásokon éppen úgy, mint hiányos műveltségű munkásvezér-társain, kik a nehéz testi munkát végzők köréből önerejükből emelkedtek fel.
Ez az egy ember a tulajdonképpeni kapocs a Károlyi-kormány és a munkáspárt között, ennek ravaszkodása biztosítja azt a látszatot, mintha a forradalmi kormány mögött legalább a munkásság állana. Mellette háttérbe szorul a többi munkáspárti miniszter és államtitkár. A higgadtabb, belátóbb Garami szóhoz sem juthat a diktátor mellett, a jelentéktelenebbek meg vakon mennek utána. Ugyanis a munkáspártnak még azok a vezérei is, akik a minisztériumban vezető állásokat nyernek, szűk látókörű, megdöbbentően tanulatlan emberek. Nemcsak az iskola nevelő hatásának hiányát bizonyítja írásaiknak minden sora, sokkal nagyobb baj, hogy a józan értelemnek és egészséges ítélőképességnek hihetetlenül alacsony fokán állanak. Világnézetük nem emelkedettebb, látókörük nem szélesebb még a hatalom gyakorlásakor sem, mint volt utcai agitátor korukban, amikor a hiszékeny munkásságnak ismételgették betanult frázisaikat.
A vezérek értelmi súlyával egyenes arányban van különben magának a munkásságnak számbeli tömege is. A magyar munkásság a földművelő ország lakosságának csak elenyésző hányadát teszi ki. 1910-ben a szociáldemokrata oldalról származó megállapítások szerint a mintegy 18 millió lakosból csak 401.950 az üzemi munkások száma, de ebből is csak 86.478 az „öntudatos" munkás, aki tagja valamely szakszervezetnek. Ezen szakszervezeti tagok száma mutatja a súlytalanságot és jelentőség-nélküliséget, amelyet az ipari munkásság Magyarországon az agrárjellegű társadalomban képviselt.

1901-ben	9.999,
1905-ben	71.173,
1910-ben	86.478,
1913-ban	100.944.

Sem értelmi, sem számbeli súlya szerint nem követelhet a magyar munkáspárt magának kizárólagos vezetőszerepet. De nem is követelte ezt soha. Sajnos, azt nem tudja megakadályozni, hogy vezére az ő nevében ne támasszon kielégíthetetlen igényeket. Magatartása, hogy Kunfit nem tagadja meg, érthető. Ez a vezér intelligenciájával uralkodik felette, ravaszságával pedig megdöbbentő eredménnyel vezeti félre.
A fegyverszünet és békekötés közötti hónapok kaotikus viszonyai, zavaros, megbízhatatlan hírszolgálata lehetővé teszi számára, hogy az európai államok belső helyzetéről és a kommunizmus eszméjének terjedéséről, erősödéséről a valóságtól elütő képet tárjon állandóan a munkásság elé. Külföldi példákra való hivatkozással, ígéretekkel, kecsegető jövő feltárásával lovallja bele a munkásságot, hogy a polgársággal szemben egyre követelőzőbb legyen. A nemtelen emberi szenvedélyekre épít, és e szenvedélyek fölkorbácsolása valami forradalmi, nyugtalan hangulatot is teremt Magyarországon, olyan hangulatot, amelynek végső következményéül tűnhet fel Károlyi köztársasági elnöksége, noha - éppen ellenkezőleg - a forradalmi lázt mesterségesen hívták elő a hatalom bitorlásának igazolására.
Ezernyi ember félrevezetése mellett már igazán gyermekjáték Károlyi elbolondítása. A semleges államokba, főleg Svájcba éppen azok az újságírók mennek ki propagandaútra, akik helyette eddig is gondolkodtak, akik cikkeit és beszédeit készítették. Ezek pedig most a világforradalom közeli kirobbanásáról, a bolsevizmusnak a győztes Franciaországban való terjedéséről küldenek célzatos jelentéseket. A tudósítások pedig a korlátolt Károlyinál nemcsak hitelre találnak, hanem egyre ösztökélik, hogy maga is a világforradalom apostola legyen. Önhittsége és tudatlansága így sodorja őt egyre inkább balra, nagy örömére azoknak a munkatársainak, akik az ő segítségével akarják maguknak véglegesen biztosítani a hatalmat
1919. január 17-én a Károlyi-kormány félhivatalos közleményben bejelentette, hogy „végleg lemondott arról, hogy a választásokat megtartja". A demokráciával való szakítást jelentette ez a hír, a leplezett vörös terror beköszöntését, hogy azután két hónap múlva, mialatt a világforradalom esélyeit latolgatták magukban a munkáspárt vezérei, eldobják maszkjukat és nyíltan megmutassák igazi arcukat.

1919 márciusában Kunfi és társai megegyeznek Kun Bélával és a többi vörös agitátorral, a proletárdiktatúra kikiáltására és az Oroszországgal való szövetség megkötésére. A magyar államot ezzel a megsemmisülés örvényébe taszítják, de ez őket egyáltalán nem érdekli. Nekik csak a hatalom a fontos. Eddig a demokrácia, most a diktatúra nevében gyakorolják azt, de mindkét alkalommal a munkásság kompromittálásával.
Mennyire nem benső meggyőződés vezette őket, a munkásság sorsa mennyire csak önző hatalmi vágyaik kielégítésére szolgáló eszköz volt, azt tán legjobban Pogány József példája mutatja. A szociáldemokrata párt napilapjának, a Népszavának ez a fő vezércikkírója, 1919. február 21-én még harcra tüzelte a proletártömegeket a kommunista agitátorok ellen, akiket így aposztrofált: „Az úgynevezett kommunisták vezetői, akik egytől-egyig nem mások, csak a magyar munkásmozgalom kivetettjei, csak olyan alakok, akik vagy tehetség, vagy becsület, vagy karakter híján nem tudtak beleilleszkedni a magyar proletármozgalom nagy keretibe, akiket a magyarországi szociáldemokrácia száműzött és kikergetett magából - most mint erkölcsbírák, mint fölényes kritikusok, mint „kommunista" apostolok merészelnek megjelenni." A felháborodás hangján bélyegezte meg eljárásukat is, mondván: „Nincsen olyan hitványság, amivel ezek az álkommunisták föl ne próbálták volna kelteni az öntudatlan tömegek gyűlölködését és vad ösztöneit." Általános sztrájkra hívta fel ellenük a munkásságot - és egy hónap múlva már maga is kommunista népbiztos, kiszolgáltatja Kunfival együtt a félrevezetett munkásságot Kun Bélának, csakhogy a hatalomról ne kelljen lemondania.
Az eddigi szürke polgári minisztereket elkergetik, a munkáspárti miniszterek - Garami kivételével - és Kun Béla vörös agitátorai pedig népbiztosok lesznek. Most már nincs szükségük többé lepelre, szemükben Károlyi már befejezte hivatását. Félrelökik hát szégyenteljes módon, úgy, ahogyan azt megérdemelte, de ahogyan „államfővel" még sohasem bántak azok, akiknek oly nagy szolgálatokat tett. Nem érdemesítik arra, hogy közöljék vele a szociáldemokraták és bolsevikiek közötti tárgyalásokat. A háta mögött mindent elintéznek Kunfiék, s azután bejelentik neki, hogy ők hajlandók átvenni egészen a kormányzást. Károlyi ebbe is készséggel beleegyezik. Azt hiszi, hogy ő természetesen köztársasági elnök marad, s mert csak ez érdekli őt, a részletekkel nagyúri könnyedséggel nem is törődik. Futtában, anélkül, hogy átolvasná, aláír egy kiáltványt, amelyben tudatja az országgal, hogy a kormányzást a munkásságra bízta. Gyanútlanul írja alá a kiáltványt, mert hiszen azt legszűkebb környezetének egyik tagja, Kéri Pál újságíró fogalmazza meg. Erre az utolsó gesztusára csak azért van szükség, hogy a polgárság
még csak kísérletet se tegyen az ellenállásra, és a bolseviki népbiztosok minden akadály nélkül vegyék át a hatalmat. Csak másnap tudja meg Károlyi, hogy - kedvenc szavai szerint - hiába száguldott gyorsvonatsebességgel balfelé, a bolsevikieknek nincs szükségük rá s nem maradhat tovább köztársasági elnök.
A hatalom ekkor már végleg a forradalmi kormányzótanács kezében volt.
1919. március 21-én kezdetét vette a legdurvább abszolutizmus, a legkíméletlenebb rémuralom. Ideig-óráig való fennmaradását a munkásság félrevezetésén kívül megkönnyítette az is, hogy a polgárság nem tanúsított elég nagy ellenállást vele szemben. Bár konzervatív szellemű része természetszerűleg ellenségeként tekintette kezdettől fogva, szervezkedésében megzavarta másik részének, a radikálisoknak megértő vonzódása a kommunizmus iránt.
A radikálisok vezérük, Jászi Oszkár tanácsát követték. Károlyinak ez az egyik legbizalmasabb politikai tanácsadója, aki még az uralomrajutás előtti években, midőn a „magyar népköztársaság elnöke" még csak egy közjogi ellenzéki frakció vezére volt és midőn még nem volt szó bolsevizmusról, sugalmazta annak tetteit, a proletárdiktatúra kitörésekor a következő tanácsot adta párthíveinek: „A politikai felelősségben való részvételt ne vállalják ugyan, de viszont ne szabotáljanak, hanem szellemi és az igazgatási munkával támogassák az új kommunista-rendszert." Ez a tanács az öngyilkosságot javasolta a polgárságnak; azt ajánlotta neki, hogy önként hajtsa fejét a bárd alá. Jászi később így indokolta meg ezt a lépését: „Óriási jelentőséget tulajdonítottam annak, hogy a kommunista-rendszer gyakorlatilag kipróbáltassék. Ha sikerül, annál jobb: akkor nyitva áll az út a fejlettebb világrend felé; ha nem, bár szörnyű áldozatok árán, az orosz és magyar példa felszabadítja az emberiséget a kommunista tan zsarnoksága alól". (Magyar Kálvária 112.1.)
A „demokratikus" forradalomnak ez az egyik fővezére mindenkor hírhedt volt

korlátoltságáról, hogy az elméletek emberének tekinti magát, aki süket és vak lehet az élet realitásaival szemben, ez az indokolása azonban mégis a döbbenet erejével hat. Azt jelenti ugyanis, hogy a magyar középosztálynak úgynevezett progresszív része olyan embert vallott vezérének, aki nem átallott egy egész nemzetet odavetni a laboratórium asztalára, hogy ott beoltassék a kommunizmus szérumával s azután mint egy kísérleti nyulat, érzéketlenül, szenvtelenül nézte vergődését. Ilyen rosszindulatú emberek juttatták Magyarországot a bolsevikiek kezei közé...

Nem kommunizmus volt Magyarországon, nem is munkásdiktatúra. Proletárdiktatúra címén egy maroknyi ember uralkodott és nyomta el a polgárságon, meg a parasztságon kívül magát a munkásosztályt is.

Pár hétnek kellett csak eltelnie, és felnyílt a munkások szeme. Az események rávezették őket annak felismerésére, hogy nevükben, félrevezetésükkel galád játékot űztek vezéreik. Még ezt a társadalmi osztályt is, amelynek érdekeit pedig kímélték az elv kedvéért a népbiztosok, hihetetlen undor és gyűlölet fogta el a diktatúra gyakorlóival szemben. A vörös generalissimus, Böhm Vilmos, mondotta július 5-én egy bizalmas értekezleten, amelyen arról volt szó, hogy Kun Béláék terrorjától miképpen lehetne megszabadulni: „A front és a gyárak munkásai egyaránt, már nemcsak elégedetlenek, hanem gyűlölik ezt a rendszert." De ugyanezt be kellett vallania szégyenszemre magának Kun Bélának is, a munkástanács azon ülésén, amelyen a hatalomról való lemondását jelentette be, mondván: „A proletariátus elégedetlen volt a mi kormányzatunkkal szemben és immár a gyárakban hangosan kiabálta minden agitáció ellenére, hogy: le a diktatúrával."

Belülről roskadozott, omladozott már a diktatúra, amidőn a vörös hadsereg a románoktól szenvedett vereség következtében felbomlott. A veszély pillanatában a diktatúra gyakorlói, a népbiztosok, magára hagyták a munkásságot és augusztus 2-án különvonattal, autókon menekültek Ausztriába. Így lettek emigránsok.

Ausztriában ott találtak már néhányat azok közül, akik a diktatúrában nem játszottak aktív szerepet, mint Jászit és néhány társát; maga Károlyi is elhagyta már előbb az országot. Rövidesen követték őket többen is, azok, akiknek volt okuk félni az igazságszolgáltató hatóságoktól.

A diktatúra összeomlása után a néhány napos munkáspárti, átmeneti Peidl-kormány után - amelyben még mérsékeltebb népbiztosok is helyet foglaltak -, a polgárság maga veszi kezébe az ország sorsának intézését. A polgári kormány 1920 elején, a legszélesebbkörű választói jog alapján, nemzetgyűlési választásokat tart, amely a polgári pártok fényes győzelmét hozza meg. A szociáldemokrata párt, szépítgetni akarván biztos vereségét, nem vesz részt a választásokon, amelyeknek eredménye a forradalmakból kiábrándult közvéleményt híven tükrözi vissza.

Ez ellen a polgári kormány és nemzetgyűlés által képviselt Magyarország ellen indítják meg a külföldre, emigrációba szorult vezérek és híveik támadásaikat, egyre megújuló kísérleteket téve arra, hogy ismét visszatérhessenek az országba és újból átvehessék a hatalmat.

II.

A VÖRÖS ORIENTÁCIÓ

Az emigránsoknak, amikor menekülés közben átlépték a magyar határt, nem szorult el szívük. Nem érezték a fájdalmat, amely elfog mindenkit szeretteitől való elválásakor. Nekik senkitől sem kellett elválniok; ők nem a hazát hagyták el. Ezt már rég megtagadták, kigúnyolták, sárba taposták. Már rég elszakították azokat a láthatatlan szálakat, amelyek mindenkit hozzáfűznek a fajhoz, amelyből származott, a földhöz, amelyen bölcsője ringott, a családhoz, a környezethez, amelyben felnövekedett. Magyarország csak a vadászterületet jelentette számukra, ahol eddig jól folyt életük és megtalálták az áhított élvezeteket. Minthogy pedig, mint mondják, „az élvezet az élet egyetlen bölcsessége és igazsága", remélik, hogy más országban még jobban fogják érezni magukat, ha az még több élvezetet nyújthat nekik. Lehet tehát, hogy végleges a mostani csere, ha az új terület alkalmasabb a réginél, de az is lehet, hogy visszatérnek még Budapestre,

ha a megélhetés másutt nehéznek bizonyul.
Az emigránsok lelki állapotának, hangulatának megismeréséhez nem kell külön tanulmányokat végeznünk. Bár frivolul, de őszintén leírta azt az egyik tollforgató emigráns, Roboz Imre, még 1920-ban, amikor az örömtől fuldokolva szemlélte a lábai előtt elterülő, bő zsákmánnyal kecsegető új vadászterületet. Amikor feltárul előtte „az egész világ minden varázsával és elragadó eshetőségével, amikor megcsapja a nagyvilág első szellője és felhörpinti az első kortyot abból a friss és mámorító édességből, amelyből az ember egyszerre felérzi mind a távoli horizontokat, az egész forgó nagyvilágot, az egész felszabadulást és újjászületést", - ugyan érdemes-e még szót is vesztegetni az elhagyott magyar földre?
„Drága ifjúságom szemétdombja, álmaim temetőárka, Budapest székesfőváros, kis csirkefogók Eldorádója, mit is sajnálhatnék belőled? Szellemedet, műveltséged, művészetszereteted, előkelőséged, eleganciád, eredetiséged-nagystílűséged, becsületes karaktered vagy tisztességérzetedet s helyes kritikádat, mellyel felemeled az érdemeset és elejted a méltatlant, közéleti férfiaidat, józsefvárosi angyalaidat és lipótvárosi dámáidat? Te tudod, székesfőváros, hogy mindezért nem érdemes megszakadnia a hő kebelnek. És ne
cseréljem-e el a Rákóczi-utat Berlinért, a Dob-utcát Párisért, a Kálvin-teret Londonért, a Múzeum-kertet az olasz tavaszokért, a Belvárosi-kávéház karzatát az Óceánok Elérhetetlenségéért, az Astoria TV emeleti szobáját a newyorki kikötőért, ahová messzire leragyog a World aranykupolája, a Vígszínház művésznőjét a csodálatos kis tokiói színésznőkért, akik úgy halnak meg a színpadon, hogy az ember megborzong és felzokog; az írók és hírlapírók körét Ceylonért, amely a buddhisták hite szerint, az első emberpár paradicsoma volt és ahol egy szegény magyar matrózfiúból tíz esztendő alatt milliárdos szénkirály lett. Ne cseréljek?"
A kérdésben már benne van a felelet, még ha nem is mondaná ki leplezetlenül „a régi nyomorúságos környezet, unott kishitűségek és barbár állapotok gőgös megtagadása, hetyke lenézése és megvetése."
Ettől a megvetett, lenézett országtól volna nehéz talán megválni? Ó, nem! Nem érez az emigráns nagyobb kényelmetlenséget, mint amikor korábban kedveseit változtatta. „A válás pedig az asszonyoktól és főként a szőke, zöldes szemű és dagadó, fehérkeblű asszonyoktól, szintén nehezen ment mindég - folytatja frivol vallomásait koronatanúnk - ámbár visszapillantva már az útról, megkönnyebbülten sóhajtottam fel és beláttam, hogy a legmelegebben gratulálhatok magamnak, mert ismét sikerült elkövetni életem legokosabb cselekedetét. Egy asszonytól megszabadulni ugyanis tiszta haszon. Először: Nem pazarol rá többé az ember se pénzt, se szívet, se ideget, se becsületet. Másodszor: Az ember ráköltheti pénzét, szívét, idegeit, becsületét egy új nőre..."
El hát a magyar rögtől!
„Pokolba a parasztnak, féregnek való nosztalgiával, tűzre minden, minden pesti gondolattal, magyar gonddal, magyar ragadással. Fel a nagy utakra, a nagy próbálkozásra, a csoda nagy idegenbe! Ott messze is süt izzón a nap, ott is illatos a virág, forró az asszonycsók, zengő a dal és csillogó az arany. Mit silbakoljak a rút magyar tragédia függönye előtt? Mit dideregjek gaz és ostoba önmarcangolása láttán, mit fájjon nekem a pesti hitványság kínszenvedése, mit pusztítsam büszke életkedvem, egészséges élniakarásom, jogos emberi nyugalmam a magyar pusztulással? Miért legyek jó fia, hű fia egy rossz hazának, hűtlen hazának! Hátam mögött a magyar táj: hadd maradjon. Hátam mögött a pusztulás: hadd pusztuljon. Nem kellettem: nekem se kell. Gyenge népem, gyáva népem, hitvány népség: mi közöm már hozzád. Munka, gondolat, szabadság, erő, forradalmi láz: én felétek indulok, előre. Vissza se pillantok rátok."
„Magyar röggel, magyar szóval, akár sohse találkozzam többé."
Íme, ilyen érzéssel hagyta el az emigránsok nagy többsége a magyar földet. Még ha ugyanezen érzésüket eláruló más minden tettük feledésbe merülne is, ez a vallomásuk eltagadhatatlanul bizonyítja, hogy a magyar nemzet organizmusába kívülről behatoló káros elem voltak, amelyet valóban az utolsó pillanatban sikerült a magyar fajnak kivetnie magából. De azt is bizonyítja a vallomás, hogy ez az emigráció örökre békében hagyta volna Magyarországot, - ha érvényesülését máshol megtalálja.
Az emigráció másik, kisebb része ellenben már eleve azzal a szándékkal távozott, hogy az első adandó alkalommal visszatér. Ezek a forradalmak vezérkarának tagjai, akik jól tudják, hogy sehol oly nagy hatalmuk, oly jó dolguk nem lehet a

világon, mint Magyarországon volt, hol mindenki életével és vagyonával rendelkeztek. Az ő felfogásukat a diktatúra vezére, Kun Béla fejezte ki a legtalálóbban 1919. augusztus 1-iki búcsúbeszédében, még Budapesten, mielőtt társaival vonatra szállott volna. A hatalmat átadva a munkáspárt mérsékeltebb tagjai vezetése alatt álló kormánynak, ennek működését csak ideiglenesnek, átmenetinek minősítette. „Mi ez alatt az átmeneti idő alatt - mondotta - félreállunk, hogy majd újult erővel, tapasztalatokkal gazdagabban és objektívebb, reálisabb körülmények között egy érettebb proletariátussal új harcba kezdjünk, a proletariátus diktatúrájáért, új fázisát kezdjük meg a nemzetközi proletárforradalomnak."
Ez a félre nem érthető kijelentés tehát azt mutatja, hogy az emigránsoknak nagy többsége, a világgá polyva módra szétszóródni kész rész mellett volt egy elszánt csoport, amely minden energiájával a hatalom visszaszerzésére tört. Magyarországra ez az utóbbi, kisebb számú jelentette a nagyobb veszélyt.

1.

A vendégszerető Ausztriában

Az emigránsok a szomszédos Ausztriában, főleg Bécsben, találtak szíves fogadtatásra. Itt 1919-ben a kormányt a szocialisták majorizálják, akik demokráciát hirdetnek ugyan, de azért rokonszenveznek a bolsevizmussal is. Az osztrák kancellár, Renner és államtitkára: Bauer, a szociáldemokrata párt e két kiemelkedő vezére azonban több belátással és nagyobb megfontoltsággal rendelkezik, mint a velük rokonszabású Kunfi s ezért nem is kockáztatják meg vakmerően a halálugrást. Óvatosságra kényszeríti különben őket Ausztria nehéz közélelmezési helyzete is. Tudják jól, hogy rá vannak utalva a behozatalra s hogy a vasúti élelmiszerszállítmányok megállítása és ennek nyomában az éhínség napok alatt véget vetne a diktatúrának. Hivatalos állásfoglalásuk bolseviki-ellenes tehát, titokban azonban annál nagyobb rokonszenvvel fordulnak az emigránsok felé. Mindenkit szívesen fogadnak mindenkinek a legteljesebb mozgási szabadságot biztosítják, nem nézve, hogy kommunista, szociáldemokrata vagy polgári radikális-e az illető.
Az osztrák kormány Kun Bélának és társainak, a legkompromittáltabb népbiztosoknak, a menedékjogot írásban is biztosítja még a magyarországi diktatúra bukása előtt. Egyedül azt köti ki, hogy a menekült népbiztosok ne fejtsenek ki politikai ténykedést Ausztriában. Elővigyázatosságra valló kikötés, amelyre az a tapasztalata ösztönözte, hogy a magyar népbiztosok uralmuk alatt bécsi követjeik által állandóan a diktatúra kikiáltására izgatták az osztrák proletariátust. A feltétel megtartását azonban már éppen nem követeli meg szigorúan.
A legexponáltabb népbiztosok és családtagjaik egyelőre nem Bécsben telepednek meg, mert itt testi épségük sem volna biztonságban. A polgári lakosság gyűlöli őket, éppen mert az ő bőrére akarták az osztrák fővárost a bolsevizmusba belekergetni, de éppen így jó okuk van óvakodni a kiábrándult és koldusbotra juttatott magyar munkásoktól is. Lakóhelyükül az udvarias, megértő osztrák kormány Gráf van der Straatennak, az alsóausztriai Karlstein faluban nagy park közepén álló tágas kastélyát jelöli ki. A falu és a környék lakossága gyűlölettől eltelve, görbe szemmel nézi az „előkelő idegeneket", akik panaszkodtak is eleget, hogy a bántalmazásoktól félve, nem mernek a kastélyon kívül mutatkozni. Az osztrák kormány azonban vigyáz álmukra; állandó őrséget tart a kastély környékén, hogy a bolseviki-ellenes parasztok és a bosszútól fűtve odasiető magyarok támadásaival szemben megvédelmezze őket. Mert az őrség csak porhintés a világ szemébe, mintha Karlstein internáló hely volna.
A valóságban Kun Béla és társai minden ellenőrzéstől mentesen, feszélyezetlenül fogadhattak látogatókat, nyilatkozhattak az őket felkereső idegen újságírók előtt és irányíthatták embereik működését. Kun Béla maga bevallotta, hogy sehol és soha életében nem fejthetett ki nyugodtabban működést, mint éppen Karlsteinben. Állandó összeköttetésben volt kurírok útján Béccsel, Prágával, Berlinnel, Moszkvával, ahonnan agitációjához megkapta a szükséges pénzt s ahová tanulmányait, beszámolóit küldötte az ottani Vörös Újság részére. Az osztrák

kommunisták vezére, Toman, személyesen járt kint nála „Kasparek" néven, vele együtt tett ott látogatást Milánónak akkori szélső szocialista polgármestere is. Lenin szikratávirata Kunhoz, Danneberg és más szocialista vezérek látogatásai már az osztrák nemzeti tanácsban is annyira feltűntek, hogy interpellációra és annak a vádnak a hangoztatására adtak alkalmat, hogy a magyar népbiztosoknak ez a nagy pártfogása tulajdonképpen bujkáló bolsevizmus, leplezett tanácsköztársaság.
Kun Béla és társai az osztrák kormány jóvoltából így zavartalan nyugalomban elmélkedhetnek uralmuknak letűnt dicsteljes napjain és marad bőven idejük emlékirataik megszerkesztésére is. Ezeket a könyveket magyarországi működésük igazolására szánják, de egyszersmind a tanulságokat is le akarják vonni, hogyha még egyszer kezükbe kerül a hatalom, ne kövessék el azokat a hibákat, amelyek miatt sietve kellett Magyarországból menekülniük. Miként a proletárdiktatúra gyakorlása alkalmával - Kun Béla szavai szerint - „mindenkor, szinte doktrinárius módon, úgy fogták fel a forradalmat, mint a nemzetközi proletárforradalom egy részét és szempontjaik sohasem voltak valami magyar szempontok, hanem mindenkor a nemzetközi proletárforradalom szempontjai", úgy most is hideg nyugalommal taglalják, hogyan szenvedett a magyar társadalom intézkedéseik súlya alatt.
A világforradalom apostolainak mondják magukat s a magyar állam szervezetének szétrombolása, ez a Herostratosi művük csak annyiban érdekli most már őket, amennyiben az tanulságokat nyújthat rombolásuknak más államokban nagyobb sikerrel való folytatására. Hangsúlyozottan ilyen agitátorképző célzattal ismerteti Varga Jenő, a szociális termelés népbiztosa a proletárdiktatúra közgazdasági életét „Die wirtschaftspolitischen Probleme der proletarischen Diktatur" című könyvében, amely nem is tévesztette el célját; a kommunisták bizonyára nagy haszonnal forgatták, legalább erre látszik mutatni, hogy a könyv Berlinben, majd 1921-ben Oroszországban újabb kiadást ért. Rákos Ferenc, igazságügyi népbiztos és a budapesti forradalmi törvényszék elnöke, hasonló tanító céllal rajzolja meg „Revolutionare Gerichtsbarkeit" címmel a szovjet igazságszolgáltató működését követendő példa gyanánt emelve ki, hogy „a proletárbírák praxisban nem büntették a házasságtörést és a homoszexualitást". Nem kevésbé tanulságosak azok a könyvek, amelyekben a magyarországi kommunisták működését és uralomrajutását vázolják. Ezek közül Szántó Béla hadügyi népbiztos könyve, az „Osztályharcok és proletárdiktatúra Magyarországon" a bécsi német kiadáson kívül Moszkvában, illetőleg Petrográdon is megjelent magyarul és németül. Mondanunk sem kell, hogy szerinte az 1918 elejétől kezdve egyre erősödő forradalmi szellem határozta meg az események menetét, ragadta magával a munkásságot s az írónak és társainak egyetlen ténykedése arra szorítkozott, hogy ezt a forradalmi szellemet minden erejük megfeszítésével terjeszthessék. A történeti kutatás a fejleményeknek ugyan egészen más indító okait tárta fel, megállapította például, hogy a kommunista agitátorok megvesztegették az egyes gyárak hangadó munkásait és így szerezték híveiket az európai forradalmak történetében eleddig ismeretlen eszközzel, a két előadás közül azonban Moszkva, a III. Internacionálé, a neki kellemesebb Szántó-félét fogadja el hitelesnek és parancsolja rá hatalmi szóval a kötelékébe tartozó proletároknak: így történt, így kell hinned; sic volo, sic iubeo...(= így akarom, így parancsolom)
Az orosz szovjet vezetői ugyanis a magyar proletárdiktatúrában világforradalmi elméleteik valóraváltását látják, s mert Oroszországban uralmukat a proletariátus akaratából származónak mondják, hasonló fikcióval kell magyaráznak a magyar fejleményeket is. Ilyen tetszetős magyarázatot kapván Szántó könyvében, ahhoz szívesen ír előszót az egyik nagy szerepet játszó orosz népbiztos, Radek Károly, külön is hangsúlyozván, hogy „a tanácsdiktatúra Magyarországon is a proletariátus forradalmi osztályharcának eredménye volt".
Az orosz és a magyar népbiztosok érdekei tehát egymásra találtak a múlt megszépítésében. Az ügyes Kun Béla, kinek elég oka volt félni Moszkva neheztelésétől, nem is késett alaposan kiaknázni ezt a helyzetet. A bukás következtében saját társai előtt megtépázott tekintélyének megszilárdítására azonnal lenyomatja Radek, Zinovjev és a III. Internacionálé nyugateurópai titkárságának a magyar proletárdiktatúráról nyilvánított elismerő véleményeit „Mit mond a III. Internacionálé a magyarországi proletárforradalomhoz?" címen és így közhírré téve a felmentő verdiktet, a jövőre vonatkozólag sietve adja ki azt a jelszót, amelyről eleve biztosan tudja, hogy a Moszkva tetszésével találkozik. „A kommunisták feladata: lángra lobbantani a parazsat, hogy fölégesse a fehér

terror egész szervezetét. Legközelebbi teendő: az önkritika és forradalmi harcos társaink kritikája által nyújtott tanulságok felhasználásával kiépíteni forradalmi szervezeteinket; minden áldozat árán öntudatos forradalom akarássá és cselekvéssé sűrűsíteni a magyarországi ipari munkásság és földműves szegénység forradalomvárását."

Kun Béla saját szereplésének igazolásával külön röpiratban is foglalkozott, amelyet „Forradalomról forradalomra" címmel még 1919 őszén írt. Ez tulajdonképpen beszámolónak készült, de már alcíme is: „A kommunisták feladatai Magyarországon", az említett kritikai tanulságoknak az értékesítésére céloz. Kritikával valóban találkozunk a füzetben, de ez egyáltalán nem a szerző saját személyére vonatkozik. A kritikával egykori társait illeti, Kunfit és a szociáldemokrata párt többi vezérét, akiknek szabotálása buktatta meg - szerinte - a diktatúrát Magyarországon.

Az első pillanatban érthetetlennek látszik, hogy Kun Béla éppen azokat vádolja, akiknek opportunizmusa a hatalom birtokába juttatta s akikkel a legutolsó percig együttműködött. A bűnbakra azonban szüksége van, mert különben önmagát és az egész bolseviki terror-rendszert kellene az összeomlás okozójául feltüntetnie. Minthogy pedig ezt a jövő és a világforradalom érdekében nem teheti meg, s mert Oroszországban a bolsevikieknek a polgári osztályon kívül a jobboldali szocialistákat, a mensevikeket is ki kellett irtaniok, ő is a szocialistákat jelöli meg a diktatúra legnagyobb ellenségei gyanánt. Igaz, hogy az elmúlt hónapok története éppen az ellenkezőjét bizonyítja; igaz, hogy mindenki tudja, hogy Kunfi és társai nem tanúsítottak menseviki ellenállást - mindez azonban nem zavarja Kunt.

Az orosz analógia megbékíti Moszkvát, mert elégtétellel állapíthatja meg, hogy a diktatúra még ma is megvolna Magyarországon, ha a jobboldali szocialistákat a kommunisták idejekorán lámpavasra akasztották volna, s mert e tanulság birtokában megnyugvással gondolhat vissza az általa felkoncolt orosz mensevikiek ezreire. Kun Béla szerencsés kézzel választotta tehát ki argumentumát. Amint kiderül, hogy Moszkvának tetszik ez az érv, sajtóinasa, Rudas László azonnal hosszú röpiratban variálja ezt a jó témát. „A szakadás okmányai. Adalékok a magyarországi proletárdiktatúra bukásához" kíméletlenül kipellengérezi a szociáldemokraták állásfoglalásainak okait. „A független szocialisták aknákat raktak a világforradalom Budapest felé törő hajója útjába, de rögtön beszálltak, mihelyt az oda ezek ellenére megérkezett és félrelökték az útból azokat a kommunistákat, akik e forradalomért küzdöttek és szenvedtek. Ám menekültek a hajóról, mihelyt az egy helyen léket kapott és tagadják körömszakadásig, hogy ők is voltak annak utasai, mégpedig önként beszállt utasai - ha ez nem árulás, hát ugyan mi az árulás?"

A Kunfi, Rudas és Szántó röpirataiban nyíltan kimondott taktika tehát a következő: a proletariátust szakításra bírni a szociáldemokráciával és rávenni, hogy tudatos küzdelemben, a kommunisták vezérsége alatt törjön a diktatúrára. A közvetlenül a kommunistákra váró feladatot Kun Béla ismét a következőképpen fogalmazza meg: illegális, földalatti pártot kell alakítani, amelynek eszközei a társadalmi rend átalakítására természetesen nem lehetnek törvényesek, sem alkotmányosak, s amelynek az erőszak alkalmazásával kell a tömegakciókat, a proletariátus fegyveres fölkelését előkészíteni. Ebbe a kommunista pártba csak megbízhatók vehetők fel, erősen válogatva. Minden gyárban, minden munkahelyen kommunista szervezetet létesíteni, ezeket kiépíteni, kiszélesíteni: ez a pillanat legelsőrendűbb feladata. A pártban pedig szigorú centralizációt kell megvalósítani, mert csak az egységesen irányított tömegakciók lehetnek eredményesek.

Ezeket a könyveket magyar és német nyelven egyaránt terjesztik s bennük a történeti tények meghamisításával, rabulisztikával igazolják önmagukat. Mint a világforradalom félelem és gáncsnélküli lovagjai tűnnek föl és a sikertelenség ódiumát elhárítják magukról.

Vádolnak magukon kívül mindenkit, még a félrevezetett, becsapott magyar munkásságot is. Akik örökké a barikádokon vívandó utolsó nagy harcról szavaltak, de akiknek legelső gondjuk életük biztonságba helyezése volt, azok mertek most a nyugodt kényelemben hipokrata arccal pálcát törni a magyar proletárok magatartása felett. Mint Szántó, aki a következőket írta: „A proletariátus harc és áldozat nélkül jutott a hatalomhoz, hiányzott tehát belőle a belső áldozatkészség. Lelkesedett ugyan a diktatúráért, de szenvedésekről, nélkülözésekről, áldozatokról nem akart hallani." Vagy Rudas László, kinek

egyetlen vakmerő forradalmár-tette az volt, hogy a diktatúra alatt Magyarországból Moszkvába utazott, így bélyegzi azt meg: „A proletariátus maga mondott le diktatúrájáról. Nem harccal szerezte, nem volt hajlandó harcban megvédeni. A forradalmi nekilendülés rövid szakasza után nem tudta elviselni a szenvedést, melyet minden forradalom okoz, nem tudta eltűrni a hibákat, nem tudta következetesen a forradalom nagy elveit szemmel
tartani és elkedvetlenedett az apró hibákon, melyek minden forradalommal velejárnak."
Ezeken az önigazoló visszaemlékezéseken kívül, amelyek propaganda jellegűek is, amennyiben a múlt tanulságait azzal a céllal ismertetik, hogy azok a jövőre vonatkozólag okulásul szolgáljanak, a közvetlen sajtópropagandára két orgánumot szerveznek az emigráns bolsevikiek. „Internacionálé" címmel „kommunista tudományos folyóiratot" indítanak 1920 legelején, amely a magyarnyelvű példány homlokán levő felirat szerint egyidejűleg még négy nyelven, úgymint olasz, német, szerb-horvát és román nyelven is megjelent. A cikkeket a volt népbiztosok álnév alatt írják.
Jellemző szerénységükre és titkon ápolt nagyravágyásukra az a mód, ahogyan álneveiket kiválasztották. Bár Kun Béla könnyen elleplezhette volna magát azzal, hogy ismét régi nevét veszi fel és Kohn Ábelnek írja magát, ő egy tősgyökeres magyar gentry-nevet választ és Kolozsváry Balázsnak nevezi magát azon város után, ahol a háború előtt élt. Varga Jenő igénytelenebb, egyszerűen lefordítja nevét németre és mint Eugen Schuster szerepel, Rudas László pedig orosz nevet választ és túltesz még mesterén is: ő, a proletár, aki a diktatúra alatt a Vörös Újságot szerkesztette, ím, nevének kiválasztásában arisztokratikus hajlamokat árul el, az egyik legelőkelőbb és leggazdagabb orosz hercegi család nevét, a Rasumovsky nevet véve fel.
Ezen a nagyhangú „tudományos" revün kívül szerkesztenek a tömeghez szóló napilapot is. Az osztrák kommunista párt lapjának, a németül megjelenő „Rote Fahne"-nak utolsó oldala „Vörös Újság" nevet nyer és itt hozzák napvilágra a tömegekhez szóló, azok hétköznapi nyelvén írott cikkeiket. Ezek a cikkek felkelésre, lázadásra uszítanak. Az európai államok belső helyzetének egyoldalú, hamis ismertetéséből, a világgazdaságnak kritikusnak rajzolt válságából bonyolódott következtetésekkel, - amelyek éppen az ellenőrzésre képtelen tömegek félrevezetésére szolgálnak - vonják le napról napra végső következtetésüket: a forradalom feltartóztathatatlanul, mérföldes csizmákkal közeledik. „A fejlődés hulláma ma a forradalomé; az idei év tavasza a győztes forradalom tavasza lesz." (1920. febr. 4.)
Így iparkodnak beleszuggerálni a tömegbe, hogy egyrészt kikerülhetetlen végzet hatalmában van, amely akarva-nem-akarva a régi világ megdöntését fogja kikényszeríteni s hogy másrészt az eljövendő új világnak ők az apostolai. Ezeken az általános cikkeken kívül reagálnak a mindennapi eseményekre is. Állandóan támadják a magyarországi munkásokat, amiért azok nem akarnak róluk tudni, de éppen így támadják a velük nem mindenben egyetértő emigránsokat is.
E folyóiratban és napilapban napfényre jutó működésük mellett nem kisebb arányú tevékenységet fejtenek ki a föld alatt. Céljuk az, hogy otthon, Magyarországon kiépítsék a forradalmi gócpontokat, ahonnan a hatalmat kedvező alkalommal megint megszerezhetik. A fővárosban és az egyes vidéki ipari centrumokban létesítenek ilyen központokat és ezeket - egy 1920. május 30-iki beszámolójuk szerint - sikerült is Ausztriából „rendszeres kapcsolatba összefoglalni, megerősíteni és kifejleszteni", úgyhogy egyre gyarapodó, illegális szervezet alakulhatott. Amíg így megint készenlétbe helyezik embereiket, hogy azok adandó alkalommal megragadják a kormánygyeplőket, az alkalmat erre erőszakos, mesterséges módon is siettetni akarják.
Jól tudják és érzik, hogy békés viszonyok között semmit sem remélhetnek, ezért minden igyekvésük a helyzet felborítása, a belső ellentétek szítása. Röplapokat, kisebb röpiratokat szerkesztenek, egyszer a szabad királyválasztók, másszor a legitimisták nevében; a földmívelő nép indulatát a polgárság ellen akarják felkorbácsolni, a munkásságét meg mindkettő ellen. Ma az antiszemiták nevében írják röpcéduláikat, holnap pedig a zsidóbarátok nevében. A főcél mindenütt a belső ellentétek mélyítése, hogy a felfordulás lehetséges legyen. Ezekkel a röplapokkal elárasztják az országot. A magyar rendőrség nap-nap mellett talál a bécsi vonatok és hajók rejtett fülkéiben, ártatlan külsejű postacsomagjaiban ilyen röplapokat százszámra.
Ennek a báránybőrbe bujtatott félrevezető munkának irányítását Landler Jenő

vezette, aki a diktatúra utolsó napjaiban a vörös hadsereg főparancsnoka volt. Működését nagy sikerrel irányította, úgyhogy Kun Béla már 1919 decemberében megelégedéssel számolhatott be Moszkvában a „lehetőség szerint sok" röpirat kiadásáról és e propaganda hatásáról, a bomlásnak Magyarországon mutatkozó jeleiről. A magyar kormány éberségén múlt, hogy e propagandának mégsem lettek veszélyesebb következményei. A postacsomagokon kívül a csendőrök kezébe kerül néha egy-egy kommunista emisszárius (=kiküldött, követ) is, akik titkos megbízatással jönnek Bécsből. Ezek a szerencsétlenek, mint Vadas Márton és Andor szomorú végre jutnak az akkori túlérzékeny időkben, vérük azonban azoknak fejére száll, akik „internáltságuknak" jól védett, biztos menedékhelyéről, a saját életüket kímélve, másokét oly könnyen kockára tették.
Az osztrák szocialista kormány csendesen nézi Kun Béláéknak ezt a széleskörű akcióját. Korlátokat egyáltalán nem vet neki, ami azokat csak jobban fölbátorítja. Amikor Rákosi Mátyás exnépbiztos 1920. május 1-én az osztrák kommunisták előtt nagy beszédet tart, mégpedig már az osztrák állam ellen forduló éllel, a bécsi rendőrség is megmozdul, letartóztatja és Steinhofba szállítja őt. De ez a határozott fellépés is csak porhintés a világ szemébe. Arra már ismét nem ügyel a rendőrség, hogy Rákosi pár nap múlva akadály nélkül egyszerűen elhagyja internálási helyét, vonatra ül és elutazik Oroszországba, ahol június 20-án hosszú cikket ír a moszkvai Vörös Újságba a magyarországi helyzetről.
Ugyanilyen elnéző a szocialista kormány a többi magyar népbiztossal szemben is. 1920 februárjának elején Karlsteinben már csak heten maradtak, a többiek lassan mind behúzódtak Bécsbe, ahol még feszélyezetlenebbül dolgozhattak. Pedig az osztrák kormány éppen nem mentegetődzhetett azzal hogy kényszerhelyzetben van és hogy a közvélemény nyomása alatt cselekszik Ez a közvélemény leplezetlenül megmutatta igazi arculatát akkor, amidőn, 1920. február elején, Kun Béla kórházba kívánkozott. Stockerauba, egy kis alsóausztriai városba szállították be, ahol egy rendőrbiztos ügyelt reá. Amikor a városka lakói tudomást szereztek, hogy a gyűlölt bolseviki kórházukban van, negyventagú küldöttséggel keresték fel február 11-én a bécsi rendőrfőnököt és követelték két nap alatti elszállítását, azzal fenyegetődzve, hogy ellenkező esetben e határidő letelte után hatalmukba kerítik és a magyar határra viszik. Az osztrák kormánynak a magyar kommunistákkal szemben tanúsított szerfölött megértő bánásmódja, különben nyílt közbelépésre kényszerítette a bécsi olasz missziót, amely 1920 áprilisában tiltakozott a népbiztosok szabadonbocsátása ellen. Erre a kormány Kun Bélát és néhány társát kénytelen-kelletlen a Bécs tőszomszédságában lévő steinhoffi elmegyógyintézetbe vitette, ahol mint egy jól berendezett szanatóriumban élhettek és érintkezhettek továbbra is a külvilággal.
A magyar hatóságok ismételten kérték Kun Bélát és társai kiadatását, minthogy ellenük a bíróság előtt az államügyészség nemcsak politikai, hanem közönséges bűncselekmények miatt is keresetet indított. A bécsi főtörvényszék, Ausztria legfőbb igazságszolgáltató fóruma, ezt a kérést jogosnak ismerte el, az osztrák kormány azonban megtagadta teljesítését. Érvelése eléggé feltűnő volt. Ezt az érvelést Bauer 1920 januárjában a Nationalratban úgy fogalmazta meg, hogy a kiadást nemcsak politikai deliktumoknál kell megtagadni, hanem ott is, ahol politikai deliktummal bűncselekmény függ össze.
A magyar kormányra Kun Béla sorsa ettől az igazságszolgáltatási eljárástól eltekintve sem volt közömbös. Oroszországban ugyanis a magyar hadifoglyoknak ezrei éltek, akik a forradalmak és a bolsevizmus miatt nem tudtak még visszatérni. Ezeknek sorsára köteles gondoskodással kellett Magyarországnak ügyelnie, nem volt azonban kezében semmiféle eszköz, amellyel a moszkvai kormányra hathatott volna. Kun Béla játszhatta volna a túsz szerepét, az ő személye garantálhatta volna a hadifoglyok életét.
De ugyanezen hadifoglyok miatt Leninnek is szüksége volt Kun Bélára. 1920 tavaszán már folyamatban voltak a vörös hadsereg katonai előkészületei Lengyelország megtámadására. Ennek a hadjáratnak a kimenetelétől sok függött; nemcsak Lengyelország, hanem egész Közép-Európa sorsa is. Az orosz hadsereg egy részének már ki volt osztva a feladat, hogy a lengyel és ukrán seregek szétszórása után Magyarország, mint az egyetlen középeurópai antibolseviki ország ellen induljon. Ennél a hadseregnél várt nagy szerep Kun Bélára. Egyrészt, hogy a magyar hadifoglyokat vezesse, ha lehet, saját hazájuk ellen, másrészt pedig, hogy nevével rémületet keltsen Magyarországon és uralomra segítse az ott titokban szervezkedő bolsevikieket.

Az osztrák szocialista kormánynak, talán az orosz hadjárattól is rettegve, nem volt elég bátorsága, hogy a magyar nemzett érdekei mellé álljon. A mód, ahogyan szorongatott helyzetéből ki akart kerülni, éppenséggel nem mondható nyíltnak és férfiasnak. A szó szoros értelmében kiszöktette Kun Bélát. 1920. július 5-én Oroszországgal egyességet kötött, amelyben kötelezettséget vállalt arra vonatkozólag, hogy a volt magyar népbiztosok számára nemcsak biztosítja a szabad elutazást Oroszországba, hanem azt a leggyorsabban, minden célravezető eszközzel lehetővé teszi. Minthogy Lengyelország vonakodott engedélyt adni az átutazásra, felmerült az olasz kommunisták segítségével Trieszten és Odesszán keresztül való menekülés terve. A milánói polgármester és az olasz kommunisták látogatása már ezzel a céllal történt. Az olasz katonai misszió azonban idejekorán vétót mondott a szöktetésnek.
Renner kancellárnak tehát más, ravaszabb módhoz kellett folyamodnia. Egy Oroszországba hazaindított hadifogolyszállítmányba csempészteti be Kun Bélát egyik társával együtt s azután július 18-án Csehországon át vasúton útnak indítja őket Stettin felé. A titkolódzásra szükség volt a német kormány álláspontja miatt is. Németország ugyanis előzőleg már ismételten visszautasította az osztrák kormánynak berlini követe által előterjesztett azon kérdését, hogy Kun Béla német területen át menekülhessen ki Oroszországba. A hadifogolyszállítmány akadálytalanul jut el a keletitengeri Swinemündeig, itt azonban július 21-én az ellenőrző tisztviselő ébersége felfedi a ravasz csalást. A német hatóságok visszatartják az egész hadifogolyszállítmányt, arra hivatkozva, hogy Ausztria csak hadifoglyok szállítására kért engedélyt, Kun Béla és társa pedig politikai foglyok. Már komolyan szóba kerül, hogy visszaviszik Ausztriába.
A magyar kormány az események hírére azonnal útnak indítja kurírját a kiadatási megkereséssel, ez a kurír azonban elkésve érkezik. Megérkezése napján, július 29-én, csak órákkal előzőleg, a német kormány már szabadon bocsátotta Kun Bélát, arra hivatkozva, hogy a magyar kormány nem juttatta el hozzá idejében kérelmét. A valódi ok azonban, természetesen, más volt. Simons német birodalmi külügyminiszter ugyanekkor a parlamentben nagy oroszbarát beszédet tartott, s ez a beszéd Kun Béla, Leninék ezen kedvencének szabadonbocsátásával együtt Németország előzékenységét volt hivatva bizonyítani a szovjettel szemben. Úgy látszik, nem ok nélkül kereste a közvélemény Simons viselkedésének magyarázatát a német elektromos nagyipar azon törekvésében, hogy Oroszországban piacot találjon és az orosz nagyiparral kapcsolatba lépjen. Simons legalább minisztersége előtt vezető szerepet játszott a német elektromos iparban, Krasszin, az orosz népbiztos pedig Pétervárott korábban szintén egy német elektromos cég igazgatója volt. Ilyen nagy materiális érdekek találkozásánál ugyan ki gondolt volna a kis Magyarország kérésének jogosságára?
Ez a Magyarország az osztrák kormány eljárásával egy lesújtó tapasztalattal lett gazdagabb. Annál inkább megnövelte Kun Béla szabadonbocsátása a magyar bolsevikiek önérzetét és új, hathatós érvet adott kezükbe a munkásság félrevezetéséhez. A bécsi emigránsok nem is késtek lapjukban fennhangon hirdetni: „A kommunisták ma már a proletariátus védelme alatt állanak az egész világon. A proletariátus ma már a világforradalmat hirdető kommunistákban ösztönszerűen igazi vezéreit látja, akiknek sorsa az ő sorsa. A kommunistáknak a proletariátus által mindenütt való megvédelmezése is jelzi a kommunizmus diadalmas térfoglalását." (Proletár, 1920. aug. 5.)
Kun Béla most már akadály nélkül jutott el Moszkvába. Itt azzal a tisztelettel és ünnepléssel fogadták, amely kijár a vakmerőnek, ki sikerrel tudta a kommunista tanításokat az életben megvalósítani és a vörös propaganda eszközeivel - bár ideig-óráig - de mégis diktatúrát tudott szervezni. A szovjet elnöksége, a kommunista párt, a szakszervezetek és a vörös hadsereg, Oroszország urainak képviselői várták őt üdvözleteikkel a moszkvai pályaudvaron, majd fontos vezető megbízatással azonnal a déli orosz hadsereghez osztották be. Politikai megbízott lett annál a seregnél, amelynek feladata az Ukrajna, majd a Közép-Európa, elsősorban Magyarország elleni offenzíva.

2.

Fehér terror

Amidőn Moszkva 1920-ban megindította seregeit Európa felé, tisztában volt azzal, hogy imperialista orosz terveinek leplezetlen elárulása a hadjárat kerékkötője lehet. Gondosan eltakarta tehát azokat a világforradalom vörös leplével. Offenzíváját Lengyelország és Középeurópa ellen a burzsoá államok megdöntésének és a proletariátus felszabadításának jelszavaival kezdette meg. Ezek a jelszavak voltak hivatva elvakítani az európai államok munkásságát és őt a proletariátus érdekeinek leplébe burkolt orosz hatalmi törekvések iránt jóindulatúvá tenni. Ugyanezt a munkásságot más, közvetett úton is igyekeztek törekvéseiknek megnyerni. Ez a másik út az Oroszország iránti szimpátia felkeltése mellett az ellenszenv és gyűlölet ébresztése volt az antibolseviki államok iránt. Hogy mennyire tervszerű, az egész kontinenst átölelő munkával állunk szemben, azt az a tény mutatja legjobban, hogy ily értelemben ellenszenvessé csak két államot igyekeztek tenni, Lengyelországot, a legközelebbi antibolseviki államot és Magyarországot, amely bolseviki zsarnokainak elkergetése miatt vonta magára Moszkva különös gyűlöletét. Jellemző, hogy ugyanekkor az ugyancsak polgári „burzsoá" összetételű Ausztria vagy az imperialista Csehország ellen nem indítottak ilyen propagandát. Úgy látszik, ezt a két államot már eleve szövetségesüknek tekintették.
A Magyarország elleni propagandában Oroszországnak és titkos szövetségeseinek példátlan eredményt sikerült elérniök. Tervszerű, átgondolt sajtóharccal, a rágalmak özönével előbb rossz hírbe keverték Magyarországot, majd az európai munkásság egy részét olyan állásfoglalásra kényszerítették, amely nemcsak a magyar állam szuverenitását sértette, hanem azt létében is megtámadta.
Nem egyedül a kommunisták sikere volt, hogy az események idáig fajultak, hogy a nyugateurópai munkásság ilyen kedvezőtlen képet nyert Magyarországról. A kommunisták céljukat soha el nem érhették volna a többi szocialista és polgári emigráns támogatása nélkül. Lehet, hogy ezek közül nem mindegyik óhajtotta vissza a proletárdiktatúrát, de viszont tény, írásaikkal önmaguk által igazolt tény, hogy működésük minden mozzanata közrejátszott, hogy ez a diktatúra ismét visszatérjen; írásaiknak minden sora arra irányult, hogy a vörös áradat legerősebb gátja, a bolsevikiellenes magyar polgári kormányzat minél előbb megsemmisüljön.
A polgári és szocialista menekülteket, tehát az emigrációnak nem kimondottan bolseviki részét sajátos okok ösztönözték, hogy a kommunistákkal együttműködjenek. A legfőbb ok alaptermészetük változatlansága; bukásuk után éppen olyanok maradtak, mint voltak uralmuk idején, amidőn kizárólagosan csak saját önző érdekeik vezették őket. A nagy összeomlás nem váltotta ki bennük a Shakespeare-tragédiák megrendítő, lélektisztító hatását. Gyengébb jelleműek, semhogy be mernék vallani maguknak tévedéseiket és akaratuk is erőtlenebb, semhogy gyászos szereplésük következményeit belátva, vissza tudnának vonulni a bűnbánó vezeklésbe. Amit minden, hazája érdekeit szem előtt tartó, nemzetével együttérző ember megtett volna, arra ők képtelenek. Nekik nem volt soha egyetlen, a lélek mélyéből fakadó közös vágyuk nemzetükkel, még kevésbé érezhetik tehát a felelősséget. Így vakok és süketek maradnak saját tévedéseikkel, hibáikkal szemben és nincs erejük a lemondásra.
Hosszabb-rövidebb idő múlva azt is be kell látniok, hogy az új vadászterület korántsem nyújt oly korlátlan érvényesülési lehetőségeket, mint az elhagyott. Nincs más hátra, mégis vissza kell fordulni az elrúgott Magyarország felé, és ott kell újból megszerezni a hatalmat, a vezetést, bármi áron is. A visszatérésnek azonban útjában áll az otthoni polgári kormányzat. Arra, hogy ezt a kormányt a magyar közvélemény megnyerésével buktassák meg, nem is gondolhatnak. Hitelüket ugyanis otthon, azon nép körében, amely hónapokig szenvedte ballépéseik súlyát, s amelynek unokái még évtizedek múlva is érezni fogják azt, teljesen elveszítették. Ettől megértést soha többé nem remélhetnek, csak a legnagyobb ellenállást várhatják.
Maradt még egy menedékük: a külföldi államok közvéleménye, amely -szerencséjükre - rosszul vagy alig van informálva otthoni szereplésükről, s amelyet ennélfogva

könnyű félrevezetni. Mégis, nem kísérlik meg önigazolásukat, nem írnak magukról tisztázó védiratokat - egyrészt mert nehéz is volna a szerecsent fehérre mosdatni, másrészt mert saját védekezésük szükségképpen barátaik és fegyvertársaik elítélése lenne. Más módszerhez folyamodnak. Nem bántják egyelőre egymást, radikálisok, szocialisták, független szocialisták megértik egymást, Achilles sarkaikba nem döfik lándzsáikat, legfeljebb - a látszat kedvéért - hajlékony tollaikat lövöldözik ki.
Ehelyett együttes erővel fordulnak a visszatérésük elé gátat építő otthoni kormányzat ellen. Érzik, hogy ezt kell befeketíteniük, mert hiszen ekkor nem lehet róluk, a Catokról (=örök ellenzéki) szó; ha Nyugat ellenszenve a fehér Magyarország ellen fordul, az övék, ártatlan üldözötteké lehet annak rokonszenve, így lesznek a vádlottakból bírák.
A sajtóharcnak ebben a részében jut igazi szerephez és érvényesüléshez az emigránsoknak egy tág lelkiismeretű, könnyű életfelfogású csoportja, a riporter és újságíró-had. A kommunista újságokban a diktatúra alatt naponta halált kiáltottak a burzsoáziára, vérszomjas dühvel írták cikkeiket, s mivel erre a diktatúra bukása után többé nincs alkalmuk, főhadiszállásukat ők is Bécsbe teszik át. Tollal keresvén eddig is kenyerüket, most is ezt a mesterséget folytatják. Szilárd, tántoríthatatlan politikai meggyőződésük sohasem volt, komoly világnézeti alapon soha nem nyugodott szellemi horizontjuk. Mindenkor csak addig láttak, ameddig anyagi érdekeik terjedtek.
Két reprezentánsuk érdemel figyelmet, mert ezek élete sűrítve magában foglalja valamennyiét.
Göndör Ferenc az egyik. Tanulatlanságánál csak műveletlensége nagyobb. Amellett hetvenkedő, hiú és dicsekvő. A világ eseményeit egy vakondtúrás tetejéről nézi és kritizálja. Ezt a kis földhányást azonban óriási hegynek képzeli, magát pedig nagy írónak, ki az embereket lelkiismeretük megszólaltatásával kormányozza. Igaz, hogy nem tudja értelmesen kifejezni gondolatait; nem mintha azok szerfölött súlyosak volnának, hanem, mert sem a fontosat a jelentéktelentől nem képes megkülönböztetni, sem írói készséggel nem rendelkezik. Mégis eredetinek és rendkívülinek akar feltűnni. Ezt útszéli stílusával, a fuvaroskocsisoktól eltanult és nagy ügyességgel tovább fejlesztett kifejezésekkel igyekszik elérni. Sikerült is annyira vinnie, hogy cikkeinek olvasása közben az el nem tompult érzékű ember állandóan úgy érzi, mintha részegekkel teli csapszékben volna. Az emberek nem adóznak neki elismerésükkel, a pillantások, amelyekkel találkozik, csak azt árulják el, hogy az utcai járókelők lenézik neveletlenségét. Ez a mellőzés fáj neki, ő mindenáron ki akar válni közülük, ismertté akarja tenni magát. De hogyan? Kalarábét rágcsálva sétál a bécsi korzón végig, így irányítva magára a közfigyelmet.
Ez a nevetséges eszközökkel is föltűnésre vágyó, botrányhajhászó vidéki kis hírlapíró az újságírást a mindennapi pénzkeresésen kívül nagyobb haszonnal a háború alatt tudja kamatoztatni. A Népszava haditudósítója lesz és így mentesül a katonai szolgálat alól. Szervilis buzgalommal dicsőíti az uralkodóház egyik tagját, csakhogy ne kelljen katonának lennie és a szenvedésekből részt vállalnia. Amidőn pedig már nem sikerül tovább húzni-halasztania bevonulását, egyszerűen megszökik kiképzőhelyéről. Ezt ő maga így mondja el: „Kitartottam amellett az elhatározásom mellett, hogy én pedig nem leszek katona és háromnapi szabadságra hazautaztam Pestre és semmiféle távirati és elfogató parancsra nem voltam hajlandó visszatérni, amíg aztán sikerült magamat felmentetnem a katonai szolgálat alól.
A nagyfokú gyávaság, amellyel annyira féltette életét minden veszélytől, arra ösztönzi, hogy megtagadva korábbi lelkes lojalitását, az uralkodóház dühös becsmérlője és lelkes pacifista legyen. A nagy háború, a vereség vagy győzelem Őt csak annyira érdekli, hogy az előnyére vagy hátrányára válik-e. Mivel a háború továbbhúzódása az ő harctérre menetelét is jelentené, a mielőbbi fegyverletételt rikoltozza. Természetesen annak a hadseregnek és népnek a nevében, amelynek szenvedéseit kényelmes páholyból szemlélte. A háború végén kis, hetenként megjelenő riportlapot ad ki, amelyben szenvedélyesen támadja az ország kormányánál levőket és hintegeti el a felbomlás magjait. Érdemeiért a forradalom után a sajtódirektórium elnöke lett.
A másik reprezentáns, Gábor Andor, a legkönnyebb fajsúlyú pesti írók egyike. A háború előtt a félvilág kedvenc lapjában, a Fidibuszban írta „malackodó rigmusait s szemérmetlenkedő prózai műveit, amelyeknek olvastára a legvastagabb bőrű férfiábrázat is elpirult". Főmunkatársa és felelős szerkesztője volt ennek

a lapnak, amely a nagyvárosi degenerált ízlésű emberek legalacsonyabb ösztöneinek és vágyainak kielégítését szolgálta. Hasonló színvonalú kabarék és éjjeli mulatóhelyek közönségét is szívesen szórakoztatta verseivel és aktuális vicceivel. De nem kisebb eredményt ért el a komolyabb műfajok, a regény és a színjáték nívójának lezüllesztésében sem. Ilyen hosszabb lélegzetű munkáiban sem tagadhatta meg magát és a nagyvárosi csatorna penetráns szagát lassankint sikerrel vitte be könyveivel a polgári szobákba.
Ez az ember igazán értett ahhoz, hogy az utcasarkok erkölcsi szemétjének söprögetéséből jól megéljen és nevét is ismertté tegye. A diktatúra alatt természetesen eladja magát a hatalom urainak és a gazdag burzsoák mulattató bohócából lelkes kommunista, az új világrend elszánt híve lesz. A bukás után egy-két napig a rendőrség foglya, de azután szabadon bocsátják. Bécsbe siet ő is, hol ily módon 1919 őszén nagy elhatározás előtt áll: aközött kell választania, hogy amnesztiát kér-e, vagy pedig végleg lekötelezi-e magát a magyarellenes irányzatnak.
Ezt a súlyos lelki vívódását a mi tollunk talán nem tudná eléggé jellemzően leírni, azért inkább átadjuk a szót az előbb említett Göndörnek, ki vele együtt élt az emigrációban, és így jó alkalma volt megfigyelnie önmagával tusakodó barátját. Elmondja Göndör, hogy Gábort azonnal Bécsbe érkezése után felszólította fehér terror elleni cikkek írására, majd így folytatja: „Gábor kijelentette, hogy először széjjelnéz itt Bécsben és orientálódik, hogy vajon lesz-e itt annyi jövedelme, amennyiből megélhet és egyúttal közben a családja érdeklődni fog otthon Pesten, hogy vajon nem lehetne-e úgy elintézni az ügyét, hogy visszamehessen. Ha nem tudtam volna mindig, hogy Gábor Andor nagyon reális üzletember, akkor kissé illúziórontó módon hatott volna rám ez a nagy, előre megfontolt józanság, mert hiszen ha valaki hosszú könnyelmű és ledér előélet után az apostoli pályára lép, akkor nem szabad apró számvetéseket eszközölnie, nem szabad összeadni, kivonni, szorozni és osztani, hanem kiszabadulván a magyar pokolból, a rendelkezésre álló minden tüdejével bele kell ordítania a világba, hogy szenvednek odahaza a mi testvéreink. Gábor Andor azonban hetekig gondolkozott, számolt, összeadott, szorzott, osztott és amikor a számadások kedvező eredményt mutattak fel a jövedelmet illetőleg, akkor, de csak akkor kezdett ő tele torokkal a kellő pillanatban jelentkező lázas lelkesedéssel kiabálni az otthoni rémségek ellen. Számvetési mérlege olyan kedvező eredménnyel zárult, hogy azonnal és sürgősen a legszélsőbb bolseviki lett." (Vallomások könyve, 182. lap.)
Ilyen ember tolla alól kerültek ki a legvérszomjasabb, leggyűlölködőbb cikkek. Egyetlen kis szemelvény elegendő ezek illusztrálására: „Ha »ott« még egyszer bolsevizmus lenne, akkor teljességgel fölöslegesekké válnának a börtönök s a plakátok az ellenforradalmárokról és a túszszedés amúgy is népszerűtlen intézménye. Csakugyan a legnagyobb kelete lenne a legegyszerűbb akasztófának, amit lámpavasak, falbavert szögek és egyéb hasonló, a célnak megfelelő eszközök pótolnának."
Az akasztófák emlegetése éppen úgy üzletet jelent neki, mint korábban a kabarétréfák gyártása. Az emigrációs újságírók egyik legszorgalmasabb mesterembere lett, aki fáradhatatlanul írja a leghihetetlenebb gyalázkodásokat Magyarország ellen. Nevével mindennap találkozunk az emigrációs sajtóban, sőt néha többször is. Ugyanis mint jó üzletember minden oldal felé biztosítani akarja magyargyalázó vállalkozását, s míg saját neve alatt a polgári jellegű emigráns sajtóba ír, addig Robogó Máté álnéven a kommunista emigránsok hetilapjának lesz szorgalmas munkatársa. A kettő - szerinte, úgy látszik - megfér egymással. De a látszólag mindig intranzigens (=hajthatatlan) kommunisták sem ütköznek meg ezen. A pénzszerzés minden módja elfogadott eszköz náluk is, de meg lelkiismeretüket is megnyugtathatják, amikor Gábor Andor kimutatja, „valamennyi régi lenge könyvéről és darabjáról", hogy azokkal szimbolikusan a világforradalomért és a proletariátus felszabadításáért harcolt.
Göndörhöz és Gáborhoz hasonló lelkialkatú a többi is. Mindegyiknek van valami elszámolni valója az igazságszolgáltatással, de mindegyik jobbnak tartja elkerülni a törvényszéket. Mindig üres zsebbel és elvi meggyőződés nélkül járván útjaikat, fürge tolluk egyedüli mentsváruk. Erkölcsi vagy lelkiismereti tekintetekkel nem zavartatják soha magukat. Ma kommunisták, holnap a polgári érdekekért szállnak síkra, hogy azután megint szocialisták legyenek. Egyszer túlzó soviniszták, majd eladják magukat egy marék pénzért bárkinek is; a legvéresebb szájú háborús uszítók, majd a világbéke rajongói. Nem feszélyeztetik

magukat; az ilyen emberek pedig a legkönnyebben tudnak, minden írói ügyességüket összeszedve és lelkiismereti kétségek nélkül, valamely irányzat hangosszavú híveivé lenni. Az igazság a legkevésbé jön előttük tekintetbe, túlzás, kiszínezés, valótlan adatoknak megtörtént gyanánt való előadása, állítólagos események elbeszélése könnyen
folyik hát tollukból.
A „fehér terror" elleni harcot Göndör kezdi meg, aki már 1919 november közepén megjelenteti Bécsben hetilapját, kis nyolcadrét füzeteit. Az igazsághoz híven el kell ismernünk, hogy a diktatúra bukását követő hetekben valóban nem egy helyen kirobbant a népszenvedély, és a tömeg meglincselt nem egy helyi diktátort, ha az idejében nem tudott elmenekülni. Ezek az egyes, szórványos esetek azonban egyre inkább csökkentek, különösen amint, a kormány tekintélye - főleg a nemzetgyűlési választások után - megerősödött és Horthy Miklós személyében az új nemzetgyűlés kormányzót választott. Ezeket a kormány által mindenkor kárhoztatott jelenségeket színezte ki „Az Ember" és írta a magyar kormányok számlájára. Hajmeresztő történetek jelentek meg, rikító színekkel, borzadályt és undort keltő leírásokkal. Megesett ugyan, hogy az állítólag lemészároltak utólag jó egészségben előkerültek, de ezek a lappáliák egy csöppet sem zavarták az újságíróhad működését. Hiszen előttük úgysem az igazság volt a fontos, hanem a kormány és a magyar nép iránti ellenszenv felkeltése.
Minthogy a rémtörténetek az elszigetelt magyar nyelven nem hathattak Európa és a művelt világ közvéleményére, hatalmas szervezettel igyekeztek a rágalmazó közleményeket minél jobban elterjeszteni. Bécsből, mint a központból sugározzák ki ezt a tevékenységüket, amelynél egyéni összeköttetéseiket éppen úgy felhasználják, mint a kőnyomatosok közvetítéseit. Működésüket maga Göndör 1922-ben hallomások könyve" c. művében így jellemezte lapidáris, de annál megdöbbentőbb rövidséggel: „Az Ember közleményeit lefordítottuk és kőnyomatosok útján elhelyeztük a bécsi német lapokba és a külföldi sajtóba; aránylag rövid idő alatt az egész világon elterjedtek azok az adatok, amelyeket én »Az Emberben« közzé tettem. A német, a francia, az angol és az amerikai sajtó állandóan citálta »Az Ember« leleplezéseit és hamarosan néhány hónap alatt az egész világon borzadva beszéltek arról, hogy Magyarországon zsarolók, rablók és gyilkosok uralkodnak."
Valóban elfogulatlan, megbízható forrásból nyerték híreiket a külföldi lapok! „Nagy munka, nehéz munka volt ez", teszi hozzá Göndör; tán nem lesz felesleges ezt a munkát kissé részletesebben is ismertetnünk.
A kapcsolatot Göndör és társai a bécsi lapokhoz két úton találták meg. Az úgynevezett polgári sajtó egyes lapjaihoz a számtalan kőnyomatos, mint pl. a „Jüdischer Pressbericht. Korrespondenzzeitung für allgemeine jüdische Interessen" segítségével, amely 1920 márciusától kezdve szállította a „fehér terrorról" a híreket, s amely - nevétől eltérően - szinte kizárólag magyar híranyagot tartalmazott, mégpedig nemcsak feldolgozásra váró nyers adatokat, hanem az egyes eseteket érzelmes leírásokban mindjárt fel is dolgozva.
A szociáldemokrácia különböző frakcióinak irányait szolgáló, de lényegében félbolseviki munkáslapokhoz pedig Kunfi Zsigmond útján. Kunfinak, ki az előző években a magyar munkásmozgalom vezére volt és a munkásságot az európai kongresszusokon képviselte, személy szerint jó ismerősei és barátai voltak a bécsi munkásmozgalmak vezetői. Az ő segítségükkel bejutott a legnagyobb bécsi munkáslaphoz, az Arbeiter Zeitunghoz, amelynek rövidesen egyik főmunkatársa lett. Ez a pozíciója lehetővé tette az emigráció számára, hogy az osztrák lap teljesen az ő szellemében, az ő felfogásának tükrében lássa a magyar eseményeket. Ugyancsak Kunfi tollából ismertette a magyarországi fejleményeket az osztrák szocialisták havi folyóirata, a „Kampf", s a bécsi lapoknak hosszú sorát lehetne még felemlítenünk, amelyek kimondottan magyarellenes emigrációs érdekek szolgálatában állottak. Közülük a leggyűlölködőbb hangot az „Abend" ütötte meg.
Kunfi oldalán még két menekült népbiztos buzgólkodott a híreknek külföldi terjesztésén, Böhm Vilmos és Rónai Zoltán, akik akkor is éppen úgy Kunfi befolyása alatt voltak, mint korábban a diktatúra alatt. A hűséges famulusok egyikéről, Rónairól maga Göndör állítja ki a bizonyítványt, hogy „fáradhatatlanul írta lesújtó, leleplező cikkeket". Böhm pedig „ugyancsak cikkekben, memorandumokban, kiáltványokban világosította fel a külföldi munkáspártokat". Ezek a külföldi munkáspártok információkat így, sajnos, nem az otthon élő magyar munkásságtól kapták, amelynek ekkor, 1920 elején, két tagja

volt a kormányban miniszteri, illetőleg államtitkári rangban, hanem azoktól, akiktől a munkásság éppen úgy elfordult, mint ahogyan ők is ismételten elátkozták az ő szavukra többé nem hallgató magyar proletariátust.

Nagy nyeresége volt a Magyarország elleni sajtóharcnak egy Bécsben magyar nyelven megjelenő napilapnak, a Bécsi Magyar Újságnak megszerzése és csatasorba állítása is. Ez a lap ugyanis nagy elterjedtségnek örvendett az utódállamok magyarul beszélő lakossága között, amelyet a hirtelen fordulat, amellyel a konzervatív irányú lap máról-holnapra radikálissá lett és változásának okát a „fehérterrornak" tulajdonította, ideig-óráig megtévesztett és félrevezetett. Pedig a változásnak egyszerű pénzügyi tranzakció volt az oka s nem valami mélyebb világnézeti meggondolás. A lapot eddigi tulajdonosától, Rosenberg szalámigyárostól 1920 februárjában megvásárolta egy Jolesch nevű síber, a háború utáni Középeurópa kaotikus gazdasági életének egyik tipikus jelensége. Ez, az évekig tartó nagy kiárusításon, amelyen potom pénzen került dobra a középeurópai háborús államoknak minden gazdasági értéke, a hordók, textilcikkek és valuták mellé a változatosság kedvéért megvásárolta magának az újságot. A vásárlás percétől fogva a Bécsi Magyar Újság életében csak az üzlet érdeke volt az irányadó. Az új főszerkesztő, Lázár Jenő és az új kiadóhivatali igazgató, Barna Sándor a magyar kormány támadását és a „fehér terror" pertraktálását ítélik jó bevétellel kecsegtető forrásnak.

A diktatúra alatt kompromittált emigráns újságírók hadát szerződtették le munkatársakul, és ezek most versenyre kelnek Göndör lapjával. Napról-napra fáradhatatlanul írják támadásaikat, szenzációhajhászó üzletes rágalmazásaikat. S az a lap, amely 1920 januárjában még szemrehányásokat tett a bécsi magyar kolóniának, amiért a párizsi béketárgyalásra utazó Apponyi gróf üdvözlésére nem jött ki a pályaudvarra, s amely korábban a magyar kormány működését jóindulatúlag ismertető, viszont Károlyi Mihályt elítélő cikkeket hozott, most, február 20-án már éles támadást intéz Horthy fővezér ellen. Igen, mert közben február 13-án új főszerkesztő vette át vezetését.

A lap különben mindenkor polgárinak vallotta magát, de ez a külső szín csak elkendőzésre volt szánva. A bennfentesebbek, akik a sorok között olvasni tudtak, nagyon is tisztában voltak azzal, hogy a lap irányát üzleti érdekei mellett munkatársainak múltja és törekvése határozza meg. Roboz Imre, akinek igazán nem lehet ellenséges elfogultságot tulajdonítani a Bécsi Magyar Újság iránt, s aki e lap munkatársaival vállvetve dolgozott Magyarország kompromittálásán, 1922-ben így jellemezte a lap irányát: „Gyakran hiányát éreztük a Bécsi Magyar Újság szerkesztésében annak a taktikai eszélyességnek, (=okosság) közvéleményt teremtő megbízhatóságnak, körültekintésnek s önfegyelmezettségnek és a kiadóhivataltól való függetlenségnek, ami mind máskülönben is igen kívánatos erénye a szerkesztésnek, de az emigráció lelkét tápláló s küzdelmét irányító sajtó vezetésének egyenesen becsületbeli kötelessége volna. A Bécsi Magyar Újságnak nem is annyira a tartalma, mint a hangja, sokakban megfagyasztotta az érdeklődést s rokonszenvet az emigrációs törekvések iránt. Személyesen győződtem meg arról Erdélyben, Szlovenszkóban, hogy az ottani vidékies észjárású magyarság - amelyet azonban mégis csak célirányos lett volna megnyerni az emigráció számára - minő vegyes érzelmekkel fogadta a Bécsi Magyar Újság virtuóz tollal kanyarintott gyalázkodó hazaárulásait. Az emigrációnak kevéssé vált javára az is, hogy a Bécsi Magyar Újság nem tiltakozhatott elég meggyőzően az ellen sem, hogy kiadóhivatali igazgatójától kezdve szemfüles riportereiig egész gárdája méltó pozíciót foglalt el a proletárdiktatúrában és a kommunista párttal Bécsben sem szakították meg az összeköttetést, sőt a Bécsi Magyar Újság legkitűnőbb munkatársai a kommunista párt hivatalos lapjába, a „Proletárba" ma is rendszeresen dolgoznak álnév alatt. Mindenesetre általánosabb lett volna a bizalom a Horthy-ellenes lap iránt, ha az nemcsak a fehér terrort és a katonai s papi reakciót, de a vörös terrort s a világforradalmat is egy demokratikus világpolitika s az európai kultúrnívó magaslatán tárgyalja. Tény az, hogy esztendővel ezelőtt, amikor Lenin mennyei birodalma még a legszebb férfikorban virított, a Bécsi Magyar Újság máról-holnapra elbocsátotta kötelékéből jeles segédszerkesztőjét és vezércikkíróját, a szociáldemokrata dr. Ormos Edét azon vezércikke miatt, amelyben nyíltan az októberi forradalom alapjára helyezkedett. A Bécsi Magyar Újság titkon Moszkva felé kacsintott, amíg Moszkva aranyosan mosolygott vissza a szilaj reménykedőre." (Őszinte szó az emigrációs politikáról.)

A Magyarország elleni harcból kiveszik részüket a magyar és német nyelven

megjelenő kommunista újságok is, mint a Rote Fahne, amelyet a III. Internacionálénak magyarellenes határozatai is ösztönöznek erre, de ők legalább nyílt sisakkal küzdenek. Az emberek jól tudják olvasás közben, hogy mennyi hitelt szabad híreiknek tulajdonítani. Sokkal veszedelmesebbek a rejtett utakon sötétben lopódzkodók, akik cikkeiket gyanútlan polgári lapokban helyezik el, s így ezek olvasói nem tudhatják, hogy azok a cikkek az ő politikai nézetükkel azonos felfogású lapokban tulajdonképp csak kakukktojások.
Főleg Jászi Oszkár és Szende Pál, Károlyi volt pénzügyminisztere, ki a diktatúra előtt zárolta a magánosok bankköveteléseit s betéteit és így lehetővé tette, hogy a proletáruralom teli pénztárakat találjon, tolakodtak 1920 januárja óta különös buzgalommal cikkeikkel a külföldi lapokba. Göndör elismerő szavai szerint „néhány hónap múlva Garami Ernő, Károlyi kereskedelmi minisztere is megmozdította a maga nagy külföldi összeköttetéseit és a jobboldali szociáldemokrata pártokat igen hatásos kiáltványokban informálta a magyar viszonyokról. Garaminak ebben a nagyon értékes munkájában buzgó munkatársai voltak az időközben szintén emigrációba kényszerült Buchinger Manó és Kondor Bernát, akik Garami megbízásából gyakran megfordultak külföldön és különösen a külföldi munkásközvéleményt igyekeztek felvilágosítani és állandó érdeklődésre bírni." Garami közvetlen információjára hivatkozott például Branting svéd miniszter is 1920. jún. 18-iki parlamenti beszédében.
Az újságokon kívül az emigránsok külön könyvekben is terjesztik felfogásukat, vágyaikat. Egész irodalom támad, amelynek termékei sokat sejtető könyvcímekkel (mint pl. Halmi Józseftől „A fekete könyv Kecskemétről"), lépnek az utcára és ígérnek a perverz érdeklődésnek kielégülést. Egészséges érzékű ember csak fejgörcsökkel, undorral tudja átolvasni ezeket a leírásokat, amelyeknek szerzői perverzitásban sokszorosan felülmúlják az elbeszélt állítólagos embertelenségek szerzőit.
Jól jövedelmező üzleti érdek hívja életre ezt a pornográfiával határos ponyvairodalmat, s nem az igazságkeresés kényszerítő ereje. A bécsi kommunisták lapja, a „Proletár" bizonyára nem mondható kedvezően elfogultnak a magyar állapotokkal szemben, különösen nem egy munkatársával, volt népbiztossal kapcsolatban. S mégis, mikor Hamburger népbiztos sógornőjének fogságáról a Bécsi Magyar Újság egyik belső munkatársa, Hajnal Jenő könyvet ír, már ez a lap is kénytelen megjegyezni, hogy „a témának ilyen formában való ismételt feltárása az üzleties szenzáció benyomását kelti". (1920. aug. 5.)
A Bécsi Magyar Újságot is kész tulajdonosa bármely percben jó pénzért eladni a magyar kormánynak, ha ez fontosnak tartaná, hogy ilyen áron szerezzen magának híveket és ilyen áron szerelje le külföldi ellenségeit. 1920 júliusában már komoly tárgyalásokat folytatott a lap megvásárlása iránt Jolesch-sel egy Braun Márkus nevű amerikai, aki nem csinált titkot abból, hogy a lapot konzervatív irányra akarja visszavinni; mindez azonban nem hozta zavarba a lap munkatársait és a főcikkíró, Gábor Andor maga volt az, aki elkeseredett dühvel támadt a kotnyeles Göndörre, amiért ez túlbuzgalmában sietett a lapvásár hírét nyilvánosságra hozni.
De az üzletes felfogás hamarosan kicsap megbővült medréből, hogy elöntse a szépirodalom területét is. Novellák, regények ismétlik az újságok rovataiban az olvasók által megunt tendenciás híreket, új formában adva azokat be a nagyközönségnek. Az írók fantáziája itt még szabadabban csaponghat és buja képzeletükkel tetszés szerint tűzdelhetik meg regényeik ösztövér cselekményét erotikus részletekkel. Ezek az írásművek művészietlen, gyarló tákolmányok. A magyarellenes tendenciát eláruló központi történet és körülötte a hatásvadászó érzéki jelenetek ügyetlen elbeszélése a rossz regénynek valóságos elrettentő példáivá teszik ezeket a fércműveket. Nagy Andor „Fergeteg"-ével kezében egy esztétikus sikerrel mutathatná ki, hogyan nem szabad regényt írni; ez a könyv ugyanis hatványozottan magában foglalja a rossz irányregények valamennyi sajátságát. Ez a szépírói gárda különben oly nagyszámú, hogy még nő is akad közte. Bölöni Györgyné a „Szenvedések könyvé"-ben egy híres magyar írónő elbeszélő művészetét akarta utánozni, a finomkodóvá és halkká tompított hangot azonban lépten-nyomon megzavarja a napló gerincén végigvonagló hisztérikus rikácsolás.
Hónapok szívós munkája, amelyet csak legfőbb vonásaiban tüntettünk fel, áthatolhatatlan gyűrűvel fogja körül Magyarországot. Ostromlott vár lett Magyarország, amelyből semmi igaz hír ki nem juthat.
A nyugati közvélemény csak az emigráció torzító tükrében látja a magyar

eseményeket. Senki nem beszél az oroszországi terrorról, senki nem emlékszik már a magyarországi vörös terrorra, mindenki csak a fehér terrorról hall. Az emigráció sikere volt ez. Büszke is volt reá. Kunfi megelégedetten állapította meg évek múlva, hogy bár „a finn fehér terror vérengzőbb és kíméletlenebb, szörnyűbb volt, mint a Horthy-terror", erről az utóbbiról mégis hasonlíthatatlanul többet hallott a világ, éppen az ő propagandájuk következtében. (Az Ember, 1922.18. sz.)
A közvélemény ezen előkészítése, megdolgozása után komolyabb lépések következnek.
Az európai parlamentek munkáspárti képviselői az emigrációs hírek, memorandumok, felvilágosítások, személyes felszólítások hatása alatt interpellációkban fordulnak kormányaikhoz: van-e tudomásuk a magyar állapotokról és hajlandók-e közbelépni? Ma Hágában, holnap az olasz kamarában, majd ismét az angol alsóházban vagy a svéd országgyűlésen hangzanak el a kérdések. A kormányok budapesti diplomáciai megbízottjaik jelentései alapján felelnek, s e feleletek természetszerűleg mást mondanak, mint az emigránsok hírszervezetei.
Az emigránsoknak a lapjai azonban nem az igazságot keresik, nekik a háttérből megmozgatott holland, francia, olasz munkáspárti képviselőknek a kérdései a fontosak s nem a felelős diplomaták és miniszterek megnyugtató felvilágosításai. Egész terjedelmükben közlik e képviselők beszédeit, hogy rámutassanak, íme, a magyar kormány sorra magára vonja minden állam neheztelését. Ezek a beszédek így újabb ösztönzést adnak propagandájukhoz, újabb érveket szolgáltatnak nekik. Tagadhatatlan, hogy ugyanazok a vádak súlyosabban hangzanak, ha nem emigránsok, hanem objektíveknek látszó külföldiek hangoztatják, noha ezek beszédjeiket éppen az emigránsok információra építették fel.
A nagyközönség azonban nem látja tisztán az ok és okozat összefüggését és éppen ezért a legvakmerőbb hazugságokat lehet neki e téren előadni. Ha az olasz kamarában Della Seta kommunista képviselő interpellál a fehér terror miatt, a Bécsi Magyar Újság könnyedén odaveti, hogy a Vatikán is fel van háborodva a magyarországi események miatt. (1920. május 30.) Ugyanez az újság éles szavakkal megtámadja Lloyd Georgot is, amiért egy interpellációra azt merte kijelenteni, hogy Magyarországon a kivégzések rendes bírósági tárgyalások után, bűncselekmények miatt történtek. (1920 márc. 17.) Az államok budapesti diplomáciai képviselőinek pedig végefogyhatatlan támadásokban van részük, amiért nem az emigránsok szájaízének megfelelően informálták kormányaikat. Különös vehemenciával támadták mindenkor Nagybritannia követét, Hohler Tamást.
A gyanútlan nyugateurópai munkásság zavarban van. Nem tudja, kinek higgyen: saját polgári kormányának, vagy emigrációs munkástársainak? Érzelmei az utóbbiak felé vonzzák, de némi bizalmatlanság is nyugtalanítja. Az események, a valóság felderítésére ekkor az angol szakszervezeti tanács (Trade Union Council) és az angol munkáspárt a Labour Party parlamenti frakciójának néhány tagját Wedgwood ezredes vezetése alatt Magyarországba küldi. Ez a küldöttség előbb Bécsben állapodott meg, alkalmat nyújtva így az emigránsoknak arra, hogy vádjaikat előadják neki. Bécsben az emigráció valamennyi csoportja készen várta, a Bécsi Magyar Újság már május 14-én büszkén jelentette, hogy kellőleg előkészítette a bizottság magyarországi útját. Igazán nem mondható, hogy most már minden befolyásoltatás nélkül, teljes elfogulatlansággal folytatták az angol deputátusok útjukat Budapestre.
Szerencsétlenségre itt a magyar hatóságok tartózkodással, sőt gyanakvással fogadják Wedgwoodot. Pár héttel előbb ugyanis rossz tapasztalatokat szereztek az olasz kommunista munkásság két kiküldöttjével, Della Seta és Vella képviselőkkel, akiket, mint pártatlan külföldieket, nagy előzékenységgel fogadtak, de ezek arra használták fel ezt a helyzetüket, hogy kommunista agitációt folytassanak Magyarországon. A két olasz kommunistának ugyanis a magyarországi kirándulásra csak azért volt szüksége, hogy - a bolseviki Vörös Újság szerint - otthon rámutathasson a legforradalmibb proletariátus, az olasz munkásság előtt az osztályharc, a forradalom szükségességére és ily módon rávegye azt, hogy ezerszeres erővel törjön a forradalom felé. A magyar kormányt kellemetlenül érintette, hogy pártatlan külföldi szemtanúk helyett elfogult kommunisták utazták be az országot és közölték a bécsi Vörös Újságban állítólagos megfigyeléseik eredményeképpen, jelentés formájában az emigránsok sajtója által hetek óta terjesztett híreket. (1920. ápr. 30.) Ez az atmoszféra nem volt alkalmas Wedgwood ezredes küldetéséhez. Nem is maradt, csak két-három napot Magyarországon, azután ismét visszatér Bécsbe és itt szerkeszti meg

kizárólag emigránsok előadásai alapján hosszú jelentését, amelyet otthon a munkáspárt elé terjeszt.
Az emigráció büszke lehetett erre a jelentésre. Az angol munkáspárt kiküldöttje hosszú listába foglalta az eddigi szállongó híreket, s azokra a jólértesültség bélyegét nyomta rá; még oly helyekről is, ahol nem járt Wedgwood úr, beszámolt az állapotokról - természetesen az emigránsok információi alapján.
Moszkva így elérte célját. Nyílt és titkos szövetségesei pellengérre állították a bolsevizmus középeurópai ellenfelét.
A szégyenoszlophoz kötözött ország elé pedig odaállott Kunfi Zsigmond, az egész rágalmazó hadjárat egyik főirányítója és így becsmérelte azt tovább az osztrák szocialista párt védelme alatt: „A megvetés, az undor és felháborodás tarajos hullámai csapkodnak Magyarország körül. A gyűlölet drótsövénye zárja el Magyarországot az egész világtól. Minden erkölcsös és tisztaságra valamit adó ember befogja az orrát, ha a magyar nevet hallja. Annak a trágyadombnak dögletes bűze, amelyet keresztény kurzusnak neveznek Magyarországon, az európai erkölcsi és politikai köztisztaságnak égető problémájává lett és mindenki, nemcsak szocialisták, egyetért abban, hogy ezt a szemétdombot el kell hordani és ki kell füstölni azt az országot, ahol a rend fenntartói és a hatalom birtokosai ilyet művelnek."
(Világosság, 1920. jún. 29.)
Magyarország felett ítéletet mondottak tehát a kommunisták, azok, akik maguk tartoztak számadással. Ezt az ítéletüket végre is akarták hajtani.
A világtörténelemben példátlanul álló akció vette kezdetét; a befolyásolt és félrevezetett nyugateurópai munkásság csatasorba állítása Magyarország ellen.
A magyar kormány Moszkva és szövetségesei gyűlöletét nem csupán azzal vonta magára, hogy erélyesen ellenszegült odahaza minden bolseviki kísérletezésnek, és minden ilyen irányú mozgalmat még idejekorán elfojtott; sokkal inkább azzal a hajlandóságával, amellyel kész volt az ország haderejével a Kárpátok gerincére vonulni és a galíciai mezőkön a szorongatott lengyel sereggel együtt felvenni a vörös csapatokkal a harcot. Ez az állásfoglalása halálos bűn volt Moszkva szemében. Oroszország nem ilyen fellépéshez volt szokva, ő olyan államokat akart csak látni, mint Ausztria, ahol a szociáldemokrata kormányt és pártot a proletárdiktatúrára való áttéréstől csak az antant nyomása tartotta vissza, vagy mint Csehország, amely az orosz offenzíva előestéjén a szocialista Tusar elnöklete alatt, szocialista túlsúlyú kormányt alakított, készen arra, hogy lobogó zászlókkal átsiessen a szovjet sereghez s amely már most is megtagadta az élethalálharcot vívó lengyel seregek számára hadiszert szállító vonatoknak átengedését területén.
Moszkva úgy érezte, hogy ezt a Magyarországot, amely okos, előrelátó, megfontolt szomszédainak példáját nem hajlandó követni, s oly botorul készül a nyugati civilizáció védelmére, kegyetlenül meg kell büntetnie.

3.

A bojkott

A Magyarország elleni nagy akció még a koncentrikus sajtóharccal egyidejűleg vette kezdetét. Kiindulópontja ismét Bécs volt. Itt ülésezett 1920 február havában a „postás Internacionálé", a posta- és távíró alkalmazottak nemzetközi konferenciájának előkészítő bizottsága, amely a „fehér terror" ellen tiltakozásának adott kifejezést, majd pedig február 8-án, egy szombat délután 13 és 14 óra között beszüntette a forgalmat Magyarország felé. A nemzetközi bizottság mentalitását és kapcsolatait nagyon jól fejezte ki az egyidejűleg Moszkvába küldött szikratávirat, amely „erélyes közbenjárásra hívta fel az orosz szovjetkormányt".
E nyitány után az Amszterdamban székelő „Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség" (Der Internationale Gewerkschaftsbund) következett. Március 5. és 6-án tartott ülésében elhatározta, hogy felhívja az antant hatalmak kormányait, lépjenek közbe a magyar kormánynál és bírják szakításra eddig követett belpolitikájával. Egyszersmind kimondotta, hogy felszólításának hatás nélkül maradása esetén Magyarországot teljes bojkott alá fogja. Értesítette ugyanekkor valamennyi

ország munkásszervezetét, főleg pedig a tengeri szállítómunkásokat, a vasút-, posta- és távíró alkalmazottakat, hogy legyenek készen adott jelre - a nemzetközi iroda utasításait követve - minden olyan munkát beszüntetni, amely közvetlen vagy közvetett módon a jelenlegi magyar kormány érdekeit szolgálja.
Az amszterdami, úgynevezett „sárga" internacionálénak ez az elhatározása titkárának, Edo Fimmen-nek legegyénibb tette volt. A sok millió munkásnak, kiknek nevében a központi iroda beszélt, nem volt része e határozat meghozatalában. A munkásság azonban idegenkedését az egész különös és erőszakos lépéstől csak akkor árulhatta el, amidőn a parancs kivitelére került a sor. Ekkor derült ki, hogy az európai munkásságnak csak egy töredéke azonosította magát a központi iroda állásfoglalásával. Addig, amíg végrehajtásra került a sor, Fimmen szabadon fenyegetődzhetett és beszélhetett a proletariátus milliói, a dolgozók nevében; a szakszervezetek és a munkásmozgalom bürokratikus szervezete azt lehetővé tették számára.
Fimmen szereplése az 1927-iki párizsi kongresszuson elhangzott leleplezések alapján ma már tisztázottnak tekinthető. Noha szélső baloldalinak és a bolsevizmus ellenfelének mondotta magát, minden lehetőt elkövetett, hogy a „sárga" és a „vörös" internacionálét egységes frontba állítsa és a kényszerű szakítást Moszkvával meg nem történtté tegye. Befolyását, amelyet titkán állásának köszönhetett, egészen ennek a kibékülésnek a szolgálatába állította. A bolseviki ellenes Magyarországot is azért támadja, hogy ezzel kedvében járjon Moszkvának. Eljárásának ez a valódi rugója és nem az „emberi jog", amelyre műfelháborodásával oly patetikus hangon hivatkozik kiáltványaiban. Az események összefüggése ezt minden kétséget kizáróan bizonyítja. A márciusi felhívás után, amelyet, mint illetéktelen helyről jövőt, a magyar kormány válasz nélkül hagyott, hónapokig vár és csak júniusban teszi meg következő lépését. Addig jégre teszi a „fehér terror" áldozatai iránti részvétét, hogy az Oroszország szempontjából legalkalmasabb időben annál támadóbban léphessen fel.
1920. jún. 11-én az ukránok és lengyelek már kénytelenek kiüríteni Kievet, július 6-án teljes erővel megindul az orosz offenzíva Lengyelország ellen, s most az orosz érdek azt követeli, hogy Magyarország ne siethessen seregével Lengyelország támogatására, sőt lehetőleg zavar, felfordulás támadjon a Duna mentén is. Június közepén a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség kiáltványában elrendeli Magyarország ellen június 20-tól a teljes gazdasági bojkottot: „Június 20-tól, vasárnaptól kezdve egyetlen vonat nem érintheti a magyar határt, egyetlen hajó nem futhat be Magyarországba, Magyarországból jövő vagy odamenő egyetlen levelet, egyetlen táviratot nem szabad továbbítani. Meg kell állítani az egész forgalmat. Sem kőszén, sem nyersanyag, sem élelmiszer, sem levél, sem távirat nem mehet többé ebbe az országba." Eltiltotta tehát mindannak Magyarországba szállítását, ami egy háborúhoz szükséges, ami nélkül egy hadsereg meg sem indulhat.
Ez a határozat elsősorban kommunista érdekeket szolgált. Azért is lettek a „sárga internacionálé" rendeleteinek legbuzgóbb, legfáradhatatlanabb végrehajtói éppen a bolsevikiek.
Pogány József volt népbiztos, az emigráns kommunisták vezérkarának egyik kiemelkedő tagja azonnal röpiratot szerkeszt „A fehér terror Magyarországon" címmel s ebben a következő szavakkal ösztönzi a munkásságot a II. Internacionálé utasításainak keresztülvitelére: „A vasút álljon meg Magyarország határánál! A posta ne szállítson a fehér terror hazája felé! A telefon és távíró ne kapcsoljon Horthyék uralmának! A világ proletariátusa tagadjon meg minden munkát, amely Horthy országának szolgál! Teljes gazdasági és politikai bojkott a fehér terror Magyarországával szemben! Nincs békekötés, se gazdasági érintkezés a fehér terror magyar glóbusával! Ahogyan az orosz proletárság érdekében odakiáltotta az antant munkássága kormányai felé: "hands off Russia!« úgy kell most önmaga felé kiáltania »hands off Hungary!« Oroszországot csak úgy lehetett megmenteni, ha az antant munkásságai lefejtették nyakáról a burzsoá beavatkozás fojtogató kezét, a magyar munkásságot csak úgy lehet megmenteni, ha az antant proletárjai nem mozdítják többé munkára vagy békülésre kezüket Horthy Magyarországa felé. Ahogy a középkor katolicizmusának egyetemes internacionáléja exkommunikálásával, tűztől, víztől, minden emberrel való érintkezésből ki tudta tiltani az emberiség ekkori érdekei ellen vétőket, úgy kell most a proletárságnak a maga megsemmisítő kiáltozásával a civilizált emberiség tüzétől, vizétől való eltiltásával sújtania a Horthyék Magyarországát."
A magyar kormány, hogy semmit se hagyjon próba nélkül, megkísérli a kiegyezést s

értesíti a titkárságot, hogy hajlandó tárgyalni. Fimmen azonban gőgösen és mereven visszautasítja a közeledést: minden tárgyalás céltalan, a felvilágosításokra semmi szükség sincs. Ez az állásfoglalása érthető; neki nem az ellentétek kiegyenlítése, hanem Magyarország izolálása volt a fontos. Ezért állapítja meg feltételeit is oly módon, hogy azok valahogyan elfogadhatók ne legyenek s így a bojkott ürügye mindvégig megmaradjon. Mint minimális követelményeket szabja meg valamennyi vád alatt álló politikai fogoly szabadonbocsátását, minden politikai per felfüggesztését és általános amnesztia kibocsátását. Ezeket a „minimális" követelményeket egy állam sem fogadhatta volna el, és egy nemzet sem tűrhette volna ezt a beavatkozást belügyeibe. Békés megegyezésről ezek után nem lehetett szó.

Fimmen terve az oroszok megsegítésén kívül más távolabbi célokra is tört. A bojkottot erőpróbának szánta, mint a bécsi „Abend" jún. 17-iki számában a győzelem reményében előre be is vallotta: „Soha nem hallott, a világtörténelemben egyedül álló eseményről van szó; a szervezett munkásságnak a külpolitikába való önálló beleszólásáról. A bojkott mindenkor halomra fogja dönteni a diplomaták titokban kovácsolt terveit, a Magyarország elleni mostani bojkott pedig az első nagy erőpróba lesz az államok imperialista politikája és az imperialista titkos diplomácia, a háború e két fő okozója és a háború utáni idők átkai ellen."

A Bécsben megjelenő kommunista „Rote Fahne" 1920. jún. 20-iki számában a bojkott jelentőségét a következő hasonló szavakkal méltatta, amely hasonlóság alig lephet már meg: „Magyarország bojkottálása nemcsak a magyar rémuralom elleni harc, nemcsak a szolidaritás kötelessége megkínzott magyar testvéreink iránt, hanem harc az a világreakció ellen is; egyaránt küzdelem a francia és olasz, valamint a német és osztrák munkások jogaiért és szabadságáért. A bojkott a defenzíva hosszú, nehéz hónapjai után a proletariátus első nemzetközi akcióját jelenti, amellyel a proletariátusnak nagy, a burzsoázia vértől csepegő uralma elleni elkerülhetetlen offenzívája kezdődik. Ha a magyar rablók uralma összeomlik, akkor ezzel a legsötétebb, valamennyi szomszédos állam munkásságát veszélyeztető reakció erős védbástyája semmisül meg. S akkor így a világ burzsoáziája döntő vereséget, a munkásság pedig döntő győzelmet fog aratni."

Fimmen nagy körültekintéssel fogott a küzdelemhez. Az akció vezérkarát Amszterdamban szervezte meg. Itt a központi bojkottbizottság élén maga vezette a hadjáratot. Mindjárt elöljáróban hangsúlyozta, hogy valamennyi ország munkássága csak tőle fogadhat el utasítást s hogy külön utakon senkinek sem szabad járnia. Kiáltványaival, utasításaival, amelyeket minden, munkássággal tartó lapnak közölnie kellett, csatlakozásra szólította fel az államok különböző munkásszervezeteit, főleg a közlekedési és posta-alkalmazottakét. A bojkott ellen fellépő kormányok megfenyítését, a megfelelő ellenintézkedések megtételét az illető országok szakszervezeti központjaira bízta, mindaddig, amíg ő a nemzetközi titkárság nevében utasítást adhat.

A Magyarországgal szomszédos országok mindegyikében egy-egy bojkott-bizottságnak kellett volna alakulnia, azonban csak a bécsinek a működéséről van tudomásunk. Ez fejtette ki a legnagyobb agitációt. Naponta bulletineket adott ki a hadjáratról s hovatovább magához ragadta a vezetést Amszterdamtól. Fimment ugyanis már az első napokban csalódás érte. Sem az angol munkások nem hajtották végre a bojkottot, sem a német szakszervezetek. A németek a Magyarországnak szánt szénküldeményeket nem tartóztatták fel saját országuk területén, hanem bebocsátották Ausztriába, nem csekély zavart okozva ott. Azonkívül a víziutat a Dunán Passaunál nem zárták el s így a Dunán a blokád nem sikerült.

Vagyis azokban az országokban, amelyekben az emigránsok nem fejtettek ki magyarellenes tevékenységet, a munkásság nem állott Fimmenék szolgálatába. Minél inkább ellepték valamely ország munkásszervezeteit az emigránsok és befolyásolták azokat, annál nagyobb volt az illető állam munkásságának a részvétele is a bojkottban. Olaszországban főleg a trieszti rakodómunkások a bojkott hívei, Jugoszlávia ellenben Magyarországgal lett szolidáris. Sok fenyegetés hangzott el ugyanis, hogy ő is sorra kerülhet az „ártatlanul bebörtönzött munkások" miatt s ezért a bajt megelőzni óhajtván, fenntartotta a vasúti összeköttetést Magyarországgal, sőt a Bécsnek szánt lisztküldeményeket Budapestre irányította. Csehszlovákia munkásságának cseh része végrehajtotta Fimmen utasításait, a tót munkásság azonban - a bécsi Arbeiterzeitung aug. 7-iki vallomása szerint - nem „teljesítette a határállomásokon a bojkottal szemben kötelességeit".

Ausztria volt az egyedüli ország, amely a bojkottot szigorúan keresztül vitte. Itt Fimmen utasításait legnagyobb engedelmességgel a vasutasok követték, bár ezeknél sem ment egész simán a dolog. Az Ostbahnon a német nacionalista és keresztényszocialista tisztviselők ellenszegültek a bojkottnak, a forgalmat tovább is fenntartották Magyarországgal, úgyhogy köztük és a szocialista munkások között összeütközések támadtak. Végül is a tisztviselők pár nap múlva kénytelenek voltak visszavonulni s ekkor a vasúti alkalmazottak nélkülük próbálták az osztrák vonalakon a forgalmat lebonyolítani, ami nem ment zökkenő és fennakadás nélkül.
A bojkott tehát zavarokat okozott Ausztriában is. Jellemző, hogy ezeket a belső súrlódásokat, a munkásság és polgárság közötti egyenetlenkedéseket az emigránsok mint az osztályellentétek kiéleződését és mint forradalmi tényezőt nagy örömmel fogadták.
Már a bojkott első napjaiban nyilvánvalóvá lett, hogy a vérmes ábrándok, amelyeket Fimmen a proletariátus összefogásához és aktív politikai tényezővé való fejlesztéséhez fűzött, nem ölthetnek testet. A bojkott nagyvezérkarának hatásköre alól a nyugati államok munkássága kicsúszott, s így annak nem volt tennivalója sem.
A nagy cél háttérbe szorult s már csak a közvetlen cél, Magyarország legyűrése maradt előtérben. Ennek a vezetése pedig a Magyarország tőszomszédságában lévő bécsi bizottságnak a kezében volt. Így tolódott át rövidesen a súlypont Amszterdamból Bécsbe, amit az is dokumentált, hogy jún. 25-én maga Fimmen is az osztrák fővárosba jött. A bécsi bizottság a jugoszláv és tót vonakodás dacára is reménykedett, hogy keresztülviheti akaratát. Az első hadijelentések nagyon bizakodóan szólottak. „A szervezett munkásság ostromzára várakozáson felül sikerült" - hallatszott, azonban a hajlandóság a magyar kormánnyal való tárgyalásra mást látszott bizonyítani.
Magyarország gazdasági életét a félig sikerült bojkott is érzékenyen érintette. Súlyos belső gazdasági válságokkal küszködve, a magyar kormány igyekezett megtalálni a megegyezés útját. A tárgyalások Renner osztrák kancellár közvetítésével és elnöklete alatt folytak a bécsi külügyminisztériumban (jún. 28.); Magyarországot bécsi követe, Gratz Gusztáv képviselte, Fimmen mellett pedig a szakszervezeti szövetség amszterdami irodájának képviseletében, Hueber, a szövetség végrehajtó bizottságának nevében, Forstner - mindketten osztrák szocialista képviselők - továbbá a cseh és a csehországi német szakszervezeteknek egy-egy megbízottja vett részt. Az olasz és angol deputátusok távol maradtak. A tárgyalások nem végződtek eredménnyel, mert a magyar kormány képviselője Fimmen követeléseit elfogadhatatlanoknak nyilvánította.
Az eredménytelen tárgyalás után Fimmen harcias hangú nyilatkozatot adott ki: „A bojkottot szigorúan keresztülvisszük, vasgyűrűvel vesszük körül Magyarországot... A csehszlovák munkások nem hagyják abba a bojkottot mindaddig, amíg Magyarország a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség összes követeléseit nem teljesíti. Nekünk van még néhány éles fegyverünk tartalékban" - tette hozzá fenyegetődzve. Fimmen ezután visszautazott Amszterdamba; a szakszervezeti iroda pedig tudomásul véve jelentését, a bojkott folytatását, sőt szigorítását mondotta ki.
A tárgyalások a magyar kormány előtt világosan feltárták, hogy a magyarellenes mozgalom mögött korántsem áll a Szakszervezeti Szövetségbe tartozó 28 milliónyi munkásság, a bojkott addigi lefolyása pedig azt igazolta, hogy a mozgalom központja az emigránsok befolyása alatt álló Ausztria, illetőleg Bécs. Mivel a magyar gazdasági életnek főütőere nyugat felé Bécsen keresztül vezetett, kétszeres veszedelmet jelentett, hogy a Magyarország elleni támadásnak centruma éppen itt volt.
Ezeknek a tényeknek a felismerése után a magyar kormány a provokációra erélyes ellenrendszabályokkal felelt. Beszüntette Ausztriával a teherforgalmat, megtiltotta az élelmiszerkivitelt oda, s elzárta a nyugatmagyarországi kőszénbányákat, amelyek Bécs közműveit látták el. Ez most már hatott, főleg mikor a magyar szén pótlására beígért szenet a csehektől sem sikerült megkapni. Az osztrák szocialista kormány azonnal megtalálta a módot, hogy - a saját bőrén érezve a bojkott káros hatásait - megértésére bírja Fimment.
Augusztus 7-én kapta meg Amszterdamból a bécsi bizottság a távirati értesítést, amelyben Fimmen közölte, hogy „ámbár a helyzet Magyarországon még mindig nem kielégítő, a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség vezetősége az általános viszonyok alapján mégis elhatározta, hogy a bojkottot aug. 8-án befejezik". Több

mint másfél hónapi elzárás után ezzel ismét megindult a forgalom Magyarország és a Nyugat között.
Fimmen vasgyűrűje nem roppantotta tehát össze az országot. Közgazdasági életének ugyan nagy károkat okozott a bojkott, társadalmi rendjét azonban nem zavarhatta meg. Ezzel füstbe mentek az emigránsok és bolsevikiek reményei, akik a közvetlen gyengítésen kívül a belső felfordulást, kormányválságot és az ő idejüknek elkövetkezését remélték a bojkott kimenetelétől.
De az emigráció készen állott arra az eshetőségre is, ha a vörös csapatoknak a Kárpátok gerincére érkezése előtt bomlott volna fel a rend Magyarországon és követte volna általános fejetlenség a kormányválságot. Készek voltak a Magyarországot környező utódállamok kormányaival fogni kezet s azokkal Magyarország megszállására szövetkezni.
Jászi Oszkár még júniusban, a bojkott kezdetén tárgyalt Bécsben az emigráció vezetőivel, megegyezésre igyekezvén őket bírni. Terve szerint a radikálisokból, szociáldemokratákból és kisgazdákból emigrációs bizottság szerveződik, amely Károlyi Mihályt, a volt népköztársasági elnököt kormányalakításra hívja fel. A kormány Csehország védelme alatt Ruszka-krajnában, Észak-Magyarország ruténlakta területén alakul meg, amely a vörös csapatokhoz legközelebb van. Itt a kormánnyal egyidejűleg egy 15-20.000 főnyi légió is talpra áll; ennek minden tagja utalványt kap tíz hold földre és ígéretet, hogy ezen utalványok az akció sikeres keresztülvitele után a magyarországi földbirtokosok uradalmaiból be fognak váltatni. Ez a fegyveres erő szállja majd meg, a megbeszélések szerint, a kisantant csendőrséggel együtt az országot, ha bekövetkezik az általános felfordulás.
Jászinak ez a terve teljes megértésre talált az emigránsoknál. Mert csak így érthető, hogy Kunfi Zsigmond is, a baloldali szocialisták vezére a „Világosság" jún. 29-iki számában a világbojkott mellett „magyar légiók szervezését követelte a demokratikus és köztársasági Magyarország kivívására".
Jászi és Kunfi múltja nem hagyhatott senkit kétségben, hogy a demokratikus magyar köztársaság ismét mihamarább átalakult volna szovjetdiktatúrává. Mert nem erre célzott-e már jó előre Kunfi idézett cikkében, amidőn a polgári konzervatív magyar kormányt azzal az érveléssel támadta, hogy a munkásosztálynak nem lehet azt tovább helyén tűrnie, „amikor hatalma mindenütt növekedőben, amikor vannak államok, hol övé a főhatalom és amikor mindenütt készülődik a hatalom átvételére". A terv kivitelére ekkor nem kerülhetett sor.
A bojkotthoz fűzött remények nem válósultak meg, de a válságos napokban ismét félretolódott az emigráció maszkja és egy szempillantásra előtűnt igazi arca. Különösen abban a szózatban, amelyet „Az Ember" bocsátott ki, az emigráció kötelességeit fejtegetvén:
„Az orosz forradalom pribékjeiül ajánlkoztak fel Horthyék, és úgy látszik, hogy a francia kapitalizmus képes lesz ezt a hitvány és züllött segítséget, ezt a bűnös véráldozatot igénybe venni. Horthyéknak ez a hihetetlenül aljas kalandor vállalkozása nem végződhetik másként, mint az ő teljes megsemmisülésükkel. Az emigrációnak, legyen az Ausztriában, Szlovákiában, Jugoszláviában, Romániában, Itáliában vagy Németországban, Horthyék háborús vállalkozásával szemben egyetlen szent és nagy kötelessége van: szembe szállani a magyar hóhérokkal. Ha az emigráció harca idáig írással és szóval folyt Horthyék ellen, akkor most vegyék át szerepüket - a fegyverek. Igenis, Horthyék fegyverkezésével szemben mindenhol fel kell fegyverezni az emigrációt, hogy a megtámadott országok népének sorában küzdhessen gyilkos ellensége, a Horthy-banda ellen. Nemcsak az orosz forradalommal szemben való kötelessége a menekülteknek Horthyék ellen harcolni, hanem kötelessége azokkal az országokkal szemben is, ahol menedéket kaptak. A Horthyék ellen való gyűlöletben és elszántságban egységes frontot kell alkotnunk. A helyzet annyira kiélesedett és olyan komolyra fordult a Horthy-veszedelem, hogy mi ebben a pillanatban nem látunk más ellenséget, mint Horthyékat. Minden gyűlöletünk, megvetésünk, irtózatunk és haragos elszántságunk az állig felfegyverkezett Horthy-hadsereg felé villámlik és nincsen más vágyunk, minthogy ez ellen a véres kezű hóhércsürhe ellen felvehessük a harcot. Mindenkivel, de mindenkivel, az ördöggel is szövetkezni vagyunk hajlandók Horthyék ellen és nem lángolhat az ő gyűlöletük perzselőben felénk, mint amilyen tüzesen a mi undorunk és megvetésünk a fehér front felé izzik. Az emigráció, tartozzék bármelyik párthoz vagy frakcióhoz, álljon akárhányadik Internacionálén vagy Internacionálén kívül, nagyon kiváló és mindenre elszánt ellenfele lesz a Horthy-hadseregnek és azért kérjük a Horthy-bandától veszélyeztetett államokat,

hogy adjanak fegyvert mindenütt az emigránsok kezébe és osszák be őket a saját hadseregeikbe. A Horthyék ellen való szent háborúban hajlandók vagyunk, ha kell meghalni mind egy szálig!" (1920. aug. 15.).
Nyílt és félre nem érthető vallomás ez.
Ez az elvakult düh, mindenkivel, még az ördöggel is szövetkezés, a bojkottal egyidejűleg nem csekély veszedelmet jelentett Magyarországra. Szerencsére Magyarország elég erős volt a csapások kivédésére. Fenn tudta tartani a belső rendet és megbénított gazdasági élete dacára is felkészülten várta az orosz offenzívát. Ezzel megmenekült az emigráció és a prédára éhes kisantant seregek inváziójától is, eltökélt, szilárd magatartása pedig még egy másik nagy általános eredménnyel is járt: A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség vállalkozása kudarccal végződött és ez a kudarc elvette Fimmenék kedvét hasonló vállalkozásoktól.
A proletariátus nagy megmozdulásának terve, amelytől - a kommunista Rote Fahne szerint - a „világ munkásságnak újabb, határozottabb, forradalmibb irányú cselekedetekre képessé, bízóvá, elszánttá válását" várták (1920 júl. 4.), hajótörést szenvedett és a kommunisták, félbolsevikiek kénytelenek voltak az előre beharangozott győzelem helyett az „Arbeiterzeitung következő vigasztalásával beérni: „Az antant blokádja is csak éveken át tudta megtörni a központi hatalmak gazdasági ellenállását, pedig annak az összes állami hatalmi eszközök rendelkezésére állak. A sikertelenség ellenére is megmaradt ennek a bojkottnak jelentősége, hogy ez volt az első kísérlet arra, hogy a munkásság a nemzetközi politikára nyomást gyakoroljon. Az első kísérlet nem járt teljes sikerrel, ez azonban nem a fegyver alkalmatlanságát, hanem csak azt mutatja, hogy a viszonyok e pillanatban nem voltak alkalmasak."
A bojkottal kapcsolatos eseményekből, a mozgalom kiterjedéséből és valamennyi részletének egybevetéséből kétségtelen, hogy az egész mozgalom Bécsből, éspedig az emigráció köréből indult ki.
Az emigránsok azok, akik terveiknek megnyerik Fimment éppen úgy, mint az osztrák és a cseh szocialista és szakszervezeti vezetőket s akik a távolabb álló munkáspárti tekintélyeket is legalább jóindulatú semlegességre akarják bírni. Göndör Ferenc korábban idézett könyvében ezt nyíltan bevallja, mondván: „A Világosság-kör szellemi vezérei (Kunfi, Rónai, Böhm, Garbai) végezték az emigráció legkomolyabb és legreálisabb szocialista munkáját, az ő fáradhatatlan és sohasem pihenő működésüknek eredménye a Wedgwood-féle bizottság megjelenése Pesten, valamint a bojkottmozgalom is az ő szívós munkájuknak köszönhető. Ezt nehéz lesz érvényesen letagadni, bárhogyan is szeretnének sokan hallgatással elmenni amellett a rendkívüli munka mellett, amit Kunfi Zsigmond és társai végeztek. Böhm Vilmos annyira megerőltette magát a szakadatlan munkában, hogy súlyos betegségbe esett és hónapokig kellett kezeltetnie magát, míg valahogyan talpra állhatott."
A jobboldali szocialista Garami már tartózkodóbb hangon beszél. Ugyancsak 1922-ben megjelent könyvében óvatosan kerüli még a bojkott szót is, nem dicsekszik vele - több esze van ugyanis, mint előbbi írótársának de még ő is kénytelen bevallani, hogy „bőségesen kivette részét a külföld felé irányított felvilágosító és segítségül hívó munkából", hogy „ezenkívül folyó emigrációs munka eredménye volt a Wedgwood-bizottság megjelenése" s hogy az ezt nyomon követő genfi Munkaügyi Hivatal egy bizottságának „helyes felvilágosítása terén adatok szolgáltatásával nagyon fontos feladatot végeztek Bécsben". Az előkészületekben tehát ő éppen úgy résztvett, mint az emigráció bármely más frakciója.
A polgári radikálisok és a legtúlzóbb bolsevikiek között a végső cél tekintetében nem volt eltérés. A Bécsi Magyar Újság polgári emigránsai éppen úgy írtak a bojkottról, azt éppen azon szemszögből ítélték meg, mint akár Pogány népbiztos, aki - mint említettük - egész könyvet ad ki magyarul és németül a bojkottal kapcsolatban. Valamennyien a hőn óhajtott és várt közvetlen cél, a magyar kormány megbuktatásán dolgoznak
Az emigráció frakciói az előkészítő munka alkalmával nem fognak ugyan kezet egymással, megőrzik különállásukat, mindezt azonban tisztára taktikai meggondolásból teszik, miként azt Garaminak következő óvatos előadásából is világosan kitűnik: A külföldi szocialista pártok megnyerése „nagyon megnehezült volna az emigráció erőszakos egységesítésével, mert e testületek és pártok aligha állottak volna olyan csoportoknak és ilyen mértékben rendelkezésükre, amelyeknek antibolsevistasága, a múltat vagy a jelent illetőleg nem lett volna

egészen kétségtelen. Ennek a megfontolásnak alapján ügyeltem én gondosan arra, hogy az emigrációban se találkozzanak azok, akik a bolsevizmus kérdésében nem találkoztak otthon és ezért állottam tudatosan az útjába mindig annak - amit pedig olyan sokan követeltek tőlem -, hogy az emigráció csoportokra való oszlását szüntessük meg és együttesen lépjünk fel. Ez az »egyesülés« - ha nem lettek volna elháríthatatlan elvi és lelki akadályai is - semmiképpen sem lett volna célszerű, és az emigráció súlyát és erejét nemhogy fokozta, hanem minden bizonnyal csökkentette volna. Amíg így lassú, szívós, kitartó munkával mégis sikerült a külföld demokratikus közvéleményének figyelmét Magyarország felé irányítani és sikerült néha meg is mozdítani és a magyar fehér terror ellen rohamra küldeni - ez semmiképpen sem sikerült volna, ha az emigráció egységesen lépett volna fel."
Az előkészület tehát valóban az emigráció műve volt. De a kivitel is, mint láttuk, csak addig a határig sikerült, ameddig az emigráció befolyása és összeköttetése elért. Fimment az emigráció nyeri meg, ő azonban még távolabbi célokra tör: a bojkottmozgalmat a világpolitikába kapcsolja be és Oroszország helyzetét tehermentesíti. Az óvatos jobboldali emigránsok feje felett így a sárga és vörös internacionálé fog baráti kezet.
Ezek a jobboldaliak talán nem akarták ezt teljes tudatossággal, de még ez esetben sem mentheti őket rövidlátásuk, hogy megint olyan eseményeket hívtak életre, amelyeknek következményei rövidesen ismét elsöpörték volna őket, hogy szabad teret engedjenek a bolseviki garázdálkodásnak. Mert a bojkottot, „Európa, sőt bizonyos fokig a világ proletárságának a legelső egységes kollektív cselekedetét" legtalálóbban mégis csak Pogány József jellemezte a kommunista emigránsok lapjában, a „Proletárban", azt mondván, hogy az „annak a III. Internacionálénak a műve, ha nem is a moszkvai végrehajtó bizottság szervezte, mely a szociáldemokrata vezetők minden ellenkezése dacára egyre inkább benne él minden proletár lelkében" (1920. júl.8.).
Az egyetlen reális eredményt is az emigráció bolseviki frakciója érte el, eredményül könyvelhetvén el a háborút folytató Oroszország tehermentesítését.

III.

A KISANTANT-ORIENTÁCIÓ

Az orosz vörös csapatok 1920. aug. 16-án Varsó falai alatt vereséget szenvedtek. A vereség megsemmisítő volt. Már az első híradásokból azonnal észrevehette minden értelmes ember, hogy ezek után Oroszországnak jó időre le kell mondania arról a reményről, hogy szuronyainak hegyén vigye a forradalmi „felszabadulást" az európai proletariátusnak. A harctéren alul maradva, Moszkvának revideálnia kellett külpolitikáját és kénytelen-kelletlen fel kellett hagynia egyelőre a fegyveres hódítás gondolatával.
Ez a sorsdöntő fordulat, az orosz hadsereg veresége európaszerte érezteti hatását. Csehország pl. megértvén az idő kerekének jobbrafordulását, szept. 15-én, eddigi szocialista túlsúlyú kormányából kilépteti a szocialistákat és egyelőre hivatalnokkormányt alakít. De nem kisebb az a hatás sem, amelyet a magyar emigrációra gyakorol. Ez a vörös fegyverek győzelméhez fűzte reményeit, attól várta Magyarországon a társadalmi és állami rend felborulását, valamint a visszatérésnek, a hatalom visszanyerésének pillanatát is. Mint az egyik emigráns-poéta költői képbe öltöztetve vágyait, jósolta: Keletről jön, nyugatra tart a vörös lovas... Végesvégig a hosszú úton hullik a vére lónak és lovasnak. S merészen, egetvívón a lovas a légbe rúgtat... S fent a magasban is a vörös lovas nyugatra tart... Keletről jött, nyugatra tart... S nyugatról ügetve jő a vörös lovas... (Szabadság 1920.)
Ezek a remények nem teljesültek, a keleti vér- és tűztenger erős gátakon megtörött, mielőtt Nyugatra elért volna.
Ez a súlyos csapás új orientációra kényszeríti az emigrációt. Törhetetlen szívóssággal azonnal új utat keres, hogy azon jusson el óhajtott céljához, ha már a vörös lovas nem segítheti oda.

1.

Szocialista-kommunista marakodás

A vörös hadsereg harctéri szerepléséhez fűzött reménykedések füstbemenése legelsősorban az emigráció frakcióinak egymásközti helyzetét változtatja meg. Eddig, az orosz offenzíva kudarcáig, csak két főirány volt az emigrációban, mindkettő Bécs központtal. Az egyiket a kommunista csoport képviselte, amely Kun Béla környezetének vezetése alatt állott és az orosz pénzre támaszkodva büszkén hirdette meg nem alkuvó forradalmiságát. A másik, a szociáldemokrata csoport, 1920 közepén formálisan is tömörült egy „Világosság" nevű szervezetbe és ez év júniusától kezdve, hasonló című heti folyóiratot adott ki. Az emigrációnak ez a része szintén erősen baloldali volt. Elárulta ezt már vezetőinek politikai múltja is. Elnöke ugyanis Garbai Sándor volt, a magyar tanácsköztársaságnak kőműves legényből lett elnöke, hangadói pedig Kunfi, Rónai és Böhm népbiztosok, akik a kommün után ismét felfedezték régi szociáldemokrata mivoltukat s inkább személyi, mint elvi okokból különváltak a hétpróbás kommunistáktól.
Egy-két idézet cikkeikből hasonlóképpen azt illusztrálja, hogy felfogásuk továbbra is a régi, a diktatúra alatt egyszer már tanúsított felfogás maradt. Kunfi pl. „az értelmessé vált, a lehetőségekkel számoló, diktatórikus forma alatt szociáldemokrata politikát űző, valamennyi szocialista erővel számotvető Leninizmusról" úgy beszélt, mint amely egyenrangú a „munkásuralom szellemével, a szocializmus értelmes akarásával felszerelt brit munkáspárttal" s azzal együtt fogja a világ sorsát intézni. (Az Ember 1920. febr. 21.) Böhm az ausztriai munkástanácsokkal kapcsolatban azon felfogása mellett tett hitet, hogy „csak ez a munkástanácsi politika felel meg a proletariátus érdekeinek, csak ez tudja biztosítani a forradalom fennmaradását és továbbfejlesztését" (Világosság, 1920. jún. 8.).
Érzelmeiknek még nyíltabban adott hangot Göndör, ki szintén tagja a Világosság-csoportnak s aki említett hetilapját, „Az Ember"-t 1920. jan. 9-től kezdve Kunfiékkal együtt szerkesztette, míg csak a „Világosság" meg nem indult. „Szent barikádok Németországban" című cikkében egyebek közt ezeket írta: „Bebizonyosodott, hogy a kommunizmus nem kísértet, a forradalmi Oroszország megérzékeltette, az egész világ harcolt ellene és mégis győzelmeskedett. A szocializmus feltartóztathatatlanul jön, hogy megváltsa ezt a bűnös, korhadt világot, hogy végleg leszámoljon a népek zsarnokaival és megteremtse az igazság és munka boldog társadalmát." (1920. márc. 20.) A kissé óvatosan összeválogatott szavak leple alól nagyon is szembetűnően lóg ki a lóláb.
A volt vörös népbiztosok érzelmileg annyira a bolsevizmussal rokonszenveznek. hogy egy új diktatúra semmi esetre sem az ellenzéken találná őket.
Kezük Ézsaué, de hangjuk Jákobé. A kommunista csoporttól csak személyi okok és némi taktikai tekintetek választják el őket; ezt bizonyítják viszályaik és súrlódásaik is.
Nem ők a viszálykodás kezdői. Kímélettel és megértéssel közelednek a Karlsteinben tartózkodó kommunista népbiztosok felé és az osztrák szocialista pártnál is felhasználják összeköttetéseiket érdekükben. A kommunisták azonban elhárítják a feléjük nyújtott kezet és - hogy Moszkva előtt igazolják magukat - a magyar tanácsköztársaság bukásának okozóiul a szociáldemokratákat állítják oda bűnbak gyanánt.
Ez a támadás védekezésre kényszeríti Kunfiékat és most már félbeszakítják „az egyoldalú hallgatást, a féloldalas Burgfriedet, amelyben a bűnösök és tettestársak közvádlott szerepében lépek fel ellenük". Most már nem tartóztatják magukat és kiteregetik a forradalom szennyesét a nyilvánosság előtt. Védekezés közben őket is elragadja hevük és szerepük tisztázása érdekében lerántják a leplet a kommunista nagyságokról, a világ elé állítva a „nagy eszmének" néhány gyászos lovagját.
A meginduló polémia során az ámuló nagyvilág így ismeretlen oldalukról láthatja őket. Kun Béláról Kunfi írja meg, hogy röpirata, a „Forradalomról forradalomra", „dögletes hazugság". „Kun Béla - kiált rá - elég volt az arcátlan hazudozásból, elég volt abból a módszerből, hogy a tintahal a saját piszkos levétől zavarossá

tett folyadékban menekülni próbál", majd fejére olvassa, hogy ő adott megbízatást az antanthatalmak bécsi megbízottjaival való tárgyalásra, amikor uralma ingadozni kezdett és hogy az ő gyáva szökése semmisítette meg a munkásság diktatúráját Magyarországon. (Az Ember 1920. márc. 13.)
Pogány József népbiztost, „mindkét forradalomnak legnagyobb szégyenét és legkomikusabb bohócát" ismét Göndör Ferenc veszi boncolókése alá. Leírásaiból kitűnik, hogy a katonatanácsok kormánybiztosa, ez a „közveszedelmes és az önimádás tébolyában fetrengő parazitája a munkásmozgalomnak, ez a notórius álforradalmár és konjunktúrabohóc", a háború alatt a sajtóhadiszálláson pohárköszöntőkkel ünnepelte a katonai cenzorokat, kéretlenül hazafias, háborúra uszító beszédeket tartott s denunciálta a neki nem tetsző újságírótársait. Elfogulatlan emigráns toll állapítja meg, hogy ilyen emberből lett a forradalmak és a kommunizmus egyik vezéralakja, aki mint népbiztos és vörös hadseregparancsnok Siófokon, a balatoni fürdőhelyen, őrjöngő tivornyáznak színhelyén napóleoni pózban jelentette egyszer ki kíséretének: Volt a forradalomnak egy olyan periódusa, amikor megkoronáztathattam volna magam királlyá. Én gondolkoztam is róla, hogy vajon nem volna-e a forradalomnak érdekében való, ha megkoronáztatnám magam."
A munkásság így megtanulhatta, hogy egyik forradalmi vezére „királyi koronára vágyó, boldogtalan, önmagába szerelmes Napóleon-karikatúra, akinek igazán mindegy, hogy kik járnak szabadon és kik vannak becsukva, akinek nem fontos az eszme, aki a legcinikusabb konjunktúra-figura az egész magyar munkásmozgalomban, szegény beteg, nagyzási mániában szenvedő őrült, aki még mindig a saját koronázása ünneplésére készül s most a bolsevizmust ítéli olyannak, amely őt trónra emelheti." (Az Ember 1920. júl. 18. és 25.)
Mindez azonban hangsúlyozottan csak egyes emberek, Kun, Pogány stb. ellen irányul. A Világosság-csoport tagjai egyébként annyira közel vannak Moszkvához, hogy ismételten is kísérletet tesznek a megegyezésre.
1920. május 10-én a Bécsben tartózkodó kommunisták azzal a céllal jöttek össze, hogy megalakítják a külön magyar kommunista pártot, - eddig ugyanis csak mint az osztrák kommunista párt tagjai szerepeltek, - mivel „megelégelték a szájaskodást, ökölmutogatást, az antanthoz való sikertelen panaszjárást". Az értekezletet Landler volt népbiztos nyitotta meg, éles támadást intézve Böhm, Garbai és Garami ellen, őket vádolván meg, hogy elárulták a proletariátust és azt két részre szakították. A heves támadásra Garbai azonnal válaszolt békéltető, csitító hangon. Egy vele szimpatizálónak szavai szerint „nála utólérhetetlen nyugodtsággal, mély meggyőződéssel, férfias őszinteséggel és nagy meggondolással, mély tudásból fakadó beszédében a céltalan vérontás- és erőszakmentes harc álláspontját ajánlotta". A határozat kimondását el is halasztják egy hétre, akkor azonban a döntés a kommunistákra lesz kedvező. Valóban nem a szocialistákon, hanem a Moszkva hatalmát hátuk mögött érző kommunisták gőgjén múlott, hogy a megegyezés kísérlete hajótörést szenvedett. A munkásság mindvégig kívül állott ezen a torzsalkodáson. Ez kitűnt akkor is, amidőn minden előfeltétel megvolt már, hogy Északmagyarország szélesebb tömegei is belesodródjanak lassanként a személyeskedő harcba.
A diktatúra bukása után számos emigráns menekül a Felvidékre és a városok magyar munkásai közt vezetőszerepet követelnek. A cseh hatóságoktól szíves fogadtatásban részesülnek, ők pedig a vendégszeretetet meg is hálálják. Minden igyekvésükkel azon vannak, hogy a magyar munkásság előtt régi hazájukat mennél gyűlöletesebb színben tüntessék fel, és ezzel elszakítva a régi érzelmi kötelékeket, új államuk hűséges alattvalóivá tegyék. Ez a működésük az ország új urainak teljes megelégedésével találkozik, a társadalmi rend felforgatását célzó izgatásuk azonban - ami miatt hazulról is kénytelenek voltak elmenekülni - már kevésbé, különösen midőn ez az izgatás hamarosan a szovjet-rendszer propagálására tér át. Azok, akik a cseh hatóságok által megszabott vonalat túllépték, kezdtek alkalmatlan idegenek lenni.
A cseh kormányzatot kellemetlen helyzetéből Göndör szabadította ki. A Magyarország iránt ellenségesen befolyásolt proletariátus ugyanis Göndör előtt alkalmas társadalmi rétegnek látszott arra, hogy heti riportlapját körében elterjessze és így olvasóközönségévé tegye. Minthogy a csehek 1918 után megjelent magyar könyvet csak kivételesen engednek behozni az anyaországból, újságot pedig egyáltalán nem, Göndör jóindulatuk és azon engedélyük biztosítása végett, hogy Bécsben megjelenő lapját akadály nélkül behozhassa és szabadon terjeszthesse, a kellemetlenné lett emigránsok ártalmatlanná tételére

vállalkozik. Lapjában vádaskodik és denunciál. Kijelenti (máj. 9.), hogy a bolseviki emigránsok a magyar kormány megfizetett ügynökei, akik csak azért izgatnak Moszkva érdekében, hogy ezáltal felfordulást idézzenek elő s lehetővé tegyék a magyar sereg bevonulását.
Ez alkalmas ürügy, hogy a cseh kormány, amely nem ura a helyzetnek és egyébként is kímélni akarja munkásságának érzékenységét, statáriumot hirdessen, összefogdossa a világforradalmat propagáló agitátorokat és mint „Horthy-ügynököket" börtönbe vesse vagy a magyar határra toloncolja őket. Ezzel megszabadul a kellemetlenkedő idegenektől s amellett országának közvéleménye előtt is tisztán áll; azt mondhatja ugyanis, hogy nem emigránsokat, hanem egy idegen hatalom bérenceit utasította ki, a magyar kormány ellen pedig ismét vádat emelhet, hogy erőszakos eszközökkel zavarja szomszédjának belső békéjét.
Göndörnek ezt a tevékenységét, valamint üzletes indítóokait sietve leplezi le a kommunista „Proletárban" Pogány József és óva inti a magyar munkásokat „Az Ember" olvasásától: „Az üzlet üzlet: ez a szenzációs sajtó életelve, Az Ember üzlete pedig az, hogy hetenként egyszer - miközben a fehér terror gyilkosságait is szóvá teszi - denunciálja a vörösöket. A csehszlovák kormány hálás is ezért. Háláját - legalább a nyilvánosság előtt - nem készpénzben, hanem a szabad terjesztés ropogós cseh koronáiban rója le."
A felvidéki magyar munkásság, a tulajdonképpen érdekelt fél, nem avatkozik sem abba a küzdelembe, amelyet állítólagos vezérei az azonnali vagy csak bizonyos idő múlva bekövetkező diktatúrának gyakorlása felől folytatnak a világ előtt, de amely mögött tulajdonképpen - miként a két küzdő fél a vita hevében elszólta magát - egyéni érdekek lappangtak, sem pedig a személyeskedő polémiákba.
Ez a munkástömeg, miután a hónapokig elnézett bolseviki agitáció beléje verte, hogy a világforradalom már csak percek kérdése, ezt a forradalmat, ennek a fölszabadító seregnek a megjelenését várja. Felfogásában és hangulatában változás csak akkor következik be, midőn az orosz offenzíva kudarca rákényszeríti a cseh szocialista pártot arra, hogy maga igyekezzék a bolseviki kinövéseket lenyesetni és a felvidéki munkásmozgalom fejlődését jobbfelé kormányozni. A magyar emigráció szociáldemokrata tagjai, Kunfi és társai még azt sem tudták elérni, hogy ez a változás az ő vezetésük alatt menjen végbe. Személyi torzsalkodásaik miatt nincs erre idejük, sem komoly szándékuk. A magyar munkásoknak még a kijózanító felvilágosítást sem tudták megadni.
A kommunisták és a szocialisták csoportja tehát nemcsak Magyarország iránti ellenszenvből dolgozott együtt a bojkott érdekében. Végső célkitűzéseik is annyira azonosak, hogy minden túlzás nélkül tekinthetjük a két csoportot egymásba olvadó áramlatoknak. Garami az egyetlen, aki a szó való értelmében, szociáldemokrata különállást foglal el, de a bojkott érdekében kifejtett működésével a magyar kormány iránt érzett gyűlölete őt is magával ragadja az áradatba.
Annál inkább beleolvadnak ebbe az oroszbarát világforradalmi áramlatba az úgynevezett polgári radikálisok. A Bécsi Magyar Újság és írógárdájának kommunista kapcsolataira már rámutattunk, a radikálisok vezére, Jászi Oszkár és hűséges inasa, Szende Pál, a Károlyi-kormány pénzügyminisztere pedig eléggé bizonyságát adták felfogásuknak azzal, hogy az orosz offenzíva idején a „Világosságba" írták cikkeiket. A volt népbiztosok társaságában igazán már csak egy-két, még öntudatos polgár-korszakukból megőrzött és most is hajtogatott demokratikus szólamuk figyelmeztet bennünket arra, hogy valamikor a polgárság reprezentánsainak nevezték magukat.
Az orosz előnyomuláshoz és győzelemhez fűzött remény azt a szerepet játszotta tehát eddig az emigráció életében, mint amelyet a mágnes jelent az acélforgácsoknál. Amint megszűnik a mágnes vonzóereje, abban a pillanatban végbemegy az új csoportosulás. Bámulatos rövid idő alatt, ami csak azért nem meglepő, mert ezek az emberek hozzászoktattak bennünket, hogy ne csodálkozzunk legmerészebb nézetváltozásaikon se.
A hatás kettős irányú. Egyrészt megszűnik a szocialisták és kommunisták közötti együttérzés s közöttük egyre mélyülő szakadék keletkezik, másrészt a polgári emigránsok elkülönülnek a szocialistáktól és ismét a régi kopott mezt öltik magukra, azaz az eddigi összeolvadó kettős áramlat helyett három csoport alakul ki.
Kunfi és társai most már, hogy Moszkva felől nincs mit várniok, a kommunistákat nemcsak személy szerint támadják, hanem azoknak a proletárdiktatúra alatti eljárását és magatartását is kritizálják. Böhm Vilmos, Károlyinak

írógépügynökből lett hadügyminisztere, majd a vörös hadsereg főparancsnoka, hozzá mer kezdeni emlékiratainak megszerkesztéséhez, hogy „Két forradalom tüzében" címmel leleplezze a kommunistákat, akik vesztegetéssel készítették elő a proletárdiktatúra kikiáltását. Sőt egyre inkább visszatérnek a szociáldemokráciához is, noha magukat független szocialistáknak nevezik. Csatlakoznak a „baloldali szocialisták internacionáléjához", amely a II. és III. internacionálé között foglal helyet. E „forradalmi szocialisták" vagy „két és felesek" internacionáléjának végrehajtóbizottságában Crispian, Ledebour, Longuet, Walhead és a bécsi Adler mellett helyet kap Kunfi is.

2.

A JÁSZI-program

Az emigráció főcélja az orosz hadsereg kudarca után is változatlanul a diadalmas hazatérés, azaz az otthoni kormány elkergetése s a vezető állások visszaszerzése marad. Azzal tisztában vannak, hogy saját erejükből annál kevésbé érhetik el ezt a célt, minél inkább nyeri vissza az ország a békekötés után nyugalmát. Az orosz segítség helyett más, közelebbi támogatót keresnek.
Ezeket a néha titkos, de legtöbbször nyílt segítőtársakat meg is találják a Magyarországgal szomszédos államok: Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia kormányainál. Ezek a kormányok nem munkáspártiak, hanem kimondottan polgáriak s így az utat is hozzájuk csak demokráciát emlegető programnak a hirdetője mutathatja meg.
Ezt a lélektani pillanatot használja ki a radikális emigránsok vezére, Jászi Oszkár, hogy egyszerre az emigrációs mozgalom középpontjába lépjen.
1920 őszén már megjelenik „Magyar kálvária, magyar feltámadás" című könyve, az emigráció új orientációjának ez az elméleti alapvetése, amely előkészítette és lehetővé tette az emigrációnak az új útra lépését.
Jászi óvatosan, nem rendszeres programban tárja az emigráció elé a teendőket, hanem a forradalom történetének, a múltnak irányzatos elmondásával tűzi ki a célokat, amelyek így a történeti eseményekből levont tanulságoknak látszanak. Ezzel az ügyes fogással jelentős mértékben növeli fejtegetéseinek meggyőző hatását, amellett látszólag pártatlan, elfogulatlan szemlélőnek tűnik fel és szinte észrevétlenül szuggerálja bele az emigránsokba: hol és mit vétettek forradalmár korukban és hasonló ballépés megakadályozására mit kell tenniök a jövőben.
Minthogy szerinte a forradalom akkor bukott meg, amikor a munkásság egyedül magának követelt minden hatalmat, a jövő útját a munkásoknak és a parasztoknak az igazi intelligencia - azaz az emigránsok - vezetése alatti összefogása jelezheti; Magyarországnak egyedüli szabadulását csak ennek az októberi programnak a megvalósulása jelentheti. Ez a program és az annak életrehívását megkísérlő októberi forradalom, a könyv előadása szerint, nem egyes emberek műve, hanem a magyar nép lelkében fogamzott meg és elmaradhatatlan történelmi szükségszerűség volt. Ez az utóbbi beállítás nagyon megnyugtató az emigrációra, hiszen ennek az előadásnak az elfogadásával senkinek sem kell többé esetleges lelkiismeretfurdalásokat éreznie, mindenki nyugodtan abszolválhatja önmagát. Érthető, hogy az emigráció oly nagy hozsannával fogadta a könyvet.
Noha így Jászi szerint a "demokratikusnak" nevezett októberi forradalom célkitűzéseit kell az emigrációnak megvalósítania, a könyv az orosz orientációval nem szakít véglegesen. A magyar proletárdiktatúra módszereit elítéli ugyan - az ellenkezőjét a teljes sikertelenség után ő sem teheti meg - az oroszországi bolsevizmust azonban, mint az európai kontinens regenerációjára törő ideális áramlatot értékeli és Lenin nagy szerepéről csak a legmélyebb hódolattal emlékezik meg. A bolsevikieket csak arra kéri, hogy programjukat ne az eddigi eszközökkel próbálják megvalósítani, mert ez nem lehetséges, hanem jöjjenek az általa megmutatott úton; azon is eljutnak az emberileg elérhető céljaikhoz. Az ő útja pedig a munkásság negyedik internacionáléjához vezet, „a szabadság, a demokrácia és a szövetkezeti szocializmus jegyében".
Ez a röpirat ily módon az emigráns gondolkozás központjába az októberi demokráciát helyezi, azon nem palástolt reménykedéssel, hogy annak a vörös

orientáció minden hívét megnyerheti. Az októberi program megvalósíthatásának módjáról még nem szól, a Magyarországot környező államok felhasználását, segítségül hívását még nem említi meg. Csak stratégiai tervet ad, a taktikai eljárás megállapítását későbbre hagyja. Ezt a munkát Jászi a könyv megjelenése, az előkészítés után végzi el a Bécsi Magyar Újságban megjelent hírlapi cikkeiben.
Az érintkezést, az összekapcsolódást az emigráció és az utódállamok között ugyanis az emigrációnak ez a napilapja teszi lehetővé. A Bécsi Magyar Újság már eddig is sok szívességet tett a kisantant államok kormányainak. Amellett, hogy a magyar kormányt állandóan hevesen támadta, őrizkedett minden kísérlettől, hogy az utódállamok belviszonyai felett kritikát gyakoroljon. Ezzel már megszerezte magának a kisantant jóindulatát, másik lépésével pedig, hogy ez államok vezető politikusai véleményeinek közlésére a legnagyobb készséggel adott teret, értékes szövetségesnek bizonyult.
Ugyanakkor, amidőn az utódállamok magyarsága hallatlan igazságtalanságokat volt kénytelen elszenvedni, amikor tízezrével tették földönfutókká legjobbjait, vették el vagyonát, iskoláit, a Bécsi Magyar Újság egyre-másra hozta a kisantant-politikusok hetvenkedő nyilatkozatait és a működésüket dicsőítő cikkeket. Tusar cseh miniszterelnököt vezércikkben magasztalta földreformjának keresztülviteléért, amelynek során a magyar birtokosok földjeit nevetséges váltságdíj mellett kobozta el. (1920. ápr. 28.) Magyarországról pedig Hodzsa csehszlovák miniszterrel mondatott elítélő bírálatot, vádolván, hogy ott nem tudnak kormányozni és megállapítván, hogy a „magyarságnak mindig az volt a baja, hogy nem tudott a hatalommal élni, hanem csak visszaélt vele", (ápr. 27.) A cseh nép erényeiről viszont a magyar újságolvasó, a kétségtelenül nem teljesen elfogulatlan Benes külügyminiszter szájából értesülhetett, még pedig a következő módon: „A csehek dolgoztak egész Ausztria helyett. Csehország, Morvaország és Szilézia feleslegén élősködött egész Ausztria, különösen Bécs köszönte fényét és gazdagságát a csehek munkájának. A cseh nép 1850-1900 közt szélvész gyorsasággal vágtatott fel a civilizáció lépcsőfokain..." (1920. ápr. 15.)
A romániai magyarság sorsával is megbékülhetett ez az olvasó, mert hiszen Maniu, az erdélyi oláhok vezérfia, a következő módon jellemezte azt: A nemzeti és felekezeti kisebbségek sehol kiterjedtebb jogokban nem részesülnek, mint Romániában. A magyar hivatalos tényezők vádjai magyar tisztviselők és békés magyar polgárok elnyomásáról, bántalmazásáról, üldözéséről stb. nem felelnek meg a valóságnak. A valóság az, hogy Romániában, különösen Erdélyben és a Bánátban úgy a magyarok, mint minden nemzeti kisebbség, a legteljesebb egyéni, kulturális, felekezeti és politikai szabadságot élvezik. Nyelvüket szabadon használhatják, kultúrájukat szabadon fejleszthetik és felekezeti önkormányzati jogaikat korlátlanul gyakorolják". (1920. máj. 6.) S ha netán az amerikai és anglikán pártatlan vizsgáló bizottságok jelentéseiből más derült ki, e rózsás képnek elriasztó ellentéte, akkor Avarescu miniszterelnök biztató ígéreteiből remélhette a gyors és örvendetes változást: „A magyar társadalmi osztályok rövidesen megtalálhatják elhelyezkedésüket, fejlődésük legteljesebb szabadságát az új román államban, a legliberálisabb törvények védelme alatt, anélkül, hogy a fajukhoz és nyelvükhöz való ragaszkodás a legcsekélyebb mértékben is csorbát szenvedne". (1920. máj. 18.)
Ez a pár szemelvény is mutatja, hogy a Bécsi Magyar Újság kommunista múltú hírlapírói tudtak különbséget tenni polgári kormányok között. A magyar kormány támadásával egyidejűleg az utódállamok iránt nagy megértést tanúsítanak, csakhogy a lap elterjedését ezek kormányaitól kieszközölhessék.
Üzletes felfogás vezette tollukat, és törekvéseiket teljes siker is kísérte. Az utódállamok kormányai nemcsak nem gördítenek akadályt a lap terjesztése elé, hanem még elő is mozdítják. Hogyne tennék, amikor a magyar lakosságot a legnagyobb mértékben befolyásolhatja, ha naponta anyanyelvén írott olyan lap kerül kezébe, amely a magyar kormány vehemens támadása mellett még azt a csekély kritikát sem gyakorolja az utódállamok kormányaival szemben, melyet a csehül, románul vagy szerbül megjelenő napilapok is kötelességüknek tartanak, csakhogy tárgyilagosságuk látszatát fenntarthassák.
A Bécsi Magyar Újságot ez a következetes politikai állásfoglalás, tartózkodás minden kritikától, sőt a legmelegebb dicsérete mindenkor minden kisantant-kormányzási ténykedésnek, alkalmas orgánummá avatja Jászi számára, hogy általa könyvének téziseit hatékony módon propagálja és azokat az életbe is átvigye. A kisantant által szívesen fogadott lapban ugyanis a siker nagyobb reményével

fejtegetheti elveit, mint bárhol másutt. Kitaposott, széles útra lép tehát, amikor programját ily módon akarja megvalósítani. De jól jár a kisantant is, mert fáradhatatlan és jótollú magasztalót nyert Jászival.

Így lesz Jászi a Bécsi Magyar Újság legszorgalmasabb cikkírója és szellemének irányítója. 1920 szept. 2-án jelenik meg tollából az első nyilatkozat, dec. 15-én az első cikk, hogy azt az unalomig ismételt cikkeknek végefogyhatatlan sora kövesse.

Ezekben a cikkekben bontakozik ki egyre kevésbé félreérthetően az a politikai koncepció, amely az emigráció és a kisantant szoros együttműködését hangsúlyozza.

Egész rendszer ez a koncepció, logikusan is van felépítve: csupán valamennyi kiindulópontja téves, rosszakaratú. A helyzetet, a meglevőt, ugyanis nem látja úgy, mint amilyen az a valóságban, hanem olyannak tünteti föl, amely az ő törekvéseinek a legmegfelelőbb. Hiába cáfolja meg az élet naponta ezt a téves felfogást, Jászi változatlanul kitart eredeti álláspontja mellett. Nem mintha nem érezné és nem tudná, hogy téved; a beismerés azonban egyszer s mindenkorra végetvetne számára minden érvényesülési lehetőségnek. Minthogy pedig előtte ez a személyi szempont az egyedül irányadó és döntő, szó sem lehet nála elfogulatlanságról, pártatlanságról. De azért a csalhatatlanság köpenyébe burkolódzik és prófétai magasságból szórja átkait az őt követni vonakodókra.

Alapfeltevése szerint 1920-ban nem a magyar nép igazi akarata nyilvánult meg a választások alkalmával, amikor az októberi forradalom eszméi megsemmisítő vereséget szenvedek, hanem egy terrorisztikus eszközökkel dolgozó kisebbség érvényesítette a maga akaratát. Ez a kisebbség az a földbirtokos és polgári osztály, amely a forradalom előtt Magyarország ügyeit vezette s amelynek a választásokon a szavazók ismét kezébe adták azt a hatalmat, amelyet a forradalmak elvettek tőle. A magyar nép a választásokon azért nem követhette saját vágyait, mivel tulajdonképpeni vezetője, az intelligencia az emigrációban él s így nem volt senki, aki eszméltette volna. Magyarország egy félhalotthoz hasonló, amelynek kioperálták agyvelejét - ez az emigráció -, s amely ennélfogva csak néhány reflexmozgásra képes. Az érző, gondolkodó rész, azaz az emigránsok távoztával Magyarországon megszűnt minden szellemi élet. Nélkülük „Magyarország ma Európa legsötétebb, legelmaradottabb országa. Az utolsó Balkán Európában, olyan korban, amikor a régi Balkán kezd Európává válni. Magyarország maradék nélkül átvette a régi Macedónia szerepét." Ezen a tarthatatlan helyzeten, hogy a szerencsétlen magyar népet kizsákmányolói visszalökjék a középkorba, segíteni kell. Még pedig segíteni kell a magyar nép iránti részvétből és európai érdekekből is. A segítség módját csak ők, az emigránsok állapíthatják meg, hiszen ők - az agyvelő - képviselik az otthonmaradt magyar népet, amely nem ura akaratának.

A segítség módja a magyar vezetőréteg eltávolítása, ami hatalma alapjának megsemmisítésével érhető el. Amit „az októberi forradalom balszárnyának programja" tartalmazott, azt kell megvalósítani: „az agrárfeudalizmust és az uzsora-kapitalizmust kel megsemmisíteni", értvén ezeken a birtokos és polgári osztály kiirtását. A megsemmisítésnél „az orosz mintát kell követni", amelyet Lenin, „a zseniális forradalmár" mutatott meg azzal, hogy „összetörte a latifundiumokat." Földbirtokreform néven éppen így kell a magyar birtokos osztály vagyonát is szétosztani a nincstelenek között. A nagybirtoknak ezzel a kíméletlen kisajátításával egyszerre elérhető a régi vezető osztály tönkretétele és az új, szervezetlen paraszti tömegek lekenyerezése.

Túláradó örömmel látja, hogy ezt a birokelkobzást az utódállamok már meg is kezdették s a legnagyobb dicsérettel halmozza el Jugoszláviát és Romániát, ahol „két-három éven belül magja sem maradt a latinfundiumoknak".

A birtokos osztály tönkretételével párhuzamosan halad a kapitalizmus megdöntése. Erről a kérdésről nem szól bővebben, egyrészt mert főellenségét érzelmileg a birtokosokban látja, másrészt, mivel felfogásának előadásával nem akar kommunista színben tűnni fel. Felfogását azonban következő szavai is elárulják, még ha nem is ismernők az orosz forradalomról zengő dicséreteit: „A nagyarányú földbirtokreform az ipari munkabéreknek is gyors emelkedését jelenti, - tehát a leghatékonyabb munkásszociálpolitikát is. Csakis a reális munkabér emelkedő tendenciája mellett lehet szó komoly szociálpolitikáról, vagyis olyanról, mely a tőke kizsákmányolási hajlandóságait visszaszorítja s fokozatosan meg is szünteti a köztársasági gyár kivívásával".

Az így elpusztított vezető osztályok helyett „a népies energiák szakszervezeti és szövetkezeti szervezésével" fogják majd ők, az emigránsok az intelligencia vezetésének címén a parasztságot és a munkásságot kormányozni. Ezt az állapotot nevezi Jászi igazi demokráciának, ennek az elérése törekvéseinek célpontja. Tán mondanunk sem kell, hogy ez a „demokratikus paraszti és munkás Magyarország csak köztársaság lehet" éspedig az egyedül legalkalmasabb ember, Károlyi Mihály elnöklete alatt.
Ez a magyar köztársaság harmonikusan beleilleszkedne a középeurópai államok kisantant jellegű csoportosulásába. Ezen a ponton kapcsolja be Jászi a maga törekvéseit a Magyarországot környező államok, főleg Csehszlovákia politikájába. A három utódállam ugyanis féltékenyen őrködik, hogy háborítatlanul eméssze azokat az óriási területeket, amelyeket a trianoni béke juttatott neki. Ezt az óhajtott zavartalan békét és a nyugalomnak a biztosítását ígérte a Jászi-féle „demokratikus köztársaság", hiszen az emigránsok számtalanszor leszögezték, hogy az elszakított magyarság törődjék bele az úgyis megváltoztathatatlan állapotokba, hagyjon fel az anyaország felé gravitáló minden törekvéssel és ha szervezkedik is, akkor ezt „pacifista, demokratikus, kulturális és gazdasági alapokon" tegye. (Pl. Bécsi Magyar Újság 1922. márc. 9.).
Az emigráció uralomra kerülése ezért is örvendetes jelenség volna az utódállamok számára. Jászi azonban a kisantant spiritus rectora, Benes cseh külügyminiszter részére még nagyobb előnyöket is ígér: Magyarországnak a kisantantba való belépését.
Ismeretes, hogy a monarchia helyébe Csehország az első perctől fogva a dunai államok konföderációját akarta állítani. Ezen, ma is fel-fel tűnő kísérletezés szerint, gazdasági egységgé lenne a Habsburg-monarchiánál sokkal nagyobb terület, amelyben a vezérszerepet Csehország vinné. Egységes külpolitikai szolgálatába állana Középeurópa gazdasági és katonai ereje, úgyhogy Csehország ezzel az erővel háta mögött, döntő módon tudna beleszólni Európa sorsának intézésébe is. Miként maga Jászi írta, „a kisantant végleges megszilárdulása és kiegészülése az osztrák köztársasággal, valamint egy újjáalakult magyar demokratikus köztársasággal, egy olyan konstellációt jelentene Közép-Európában, mely előbb-utóbb a nyugati imperializmusok kiküszöbölését eredményezné a dunai népek életéből".
A konföderációnak földrajzi helyzeténél fogva legfontosabb tagja, Magyarország azonban elszántan visszautasította mindenkor, hogy feladja állami önállóságát és cseh pórázon vezettesse magát. Nélküle pedig a kisantant nem alakulhat szorosabb egységbe, mert földrajzilag széttagolt marad. Benesnek ezen fontos, de a megvalósulás stádiumába sehogyan sem jutó tervének kiviteléhez ígért Jászi feltétlen hozzájárulást, ha még egyszer az emigráció kezébe kerül odahaza a kormányrúd.
Íme, így lesz Magyarország Középeurópának archimedesi pontja s így nyer az emigráció súlyt és jelentőséget a kisantant külpolitikai terveiben. Minthogy a dunai konföderáció csak Magyarországgal valósítható meg, a csatlakozást pedig csak az emigráció ígéri, világosan áll az utódállamok előtt a követendő út: saját érdekükben mindenáron hatalomra juttatni otthon a „demokratikus" emigrációt.
A kisantant és az emigráció egymásra találásának módjára szerfölött jellemző a kölcsönös csábítgatásnak és útszéli felkínálkozásnak az a tipikus példája, amelyet a legilletékesebb tényező, a Bécsi Magyar Újság 1920. szept. 3-iki vezércikkében olvashatunk: Benes a jelenlegi magyar kormányt „mindnyájunk veszedelmének" nevezte. „Ő csak a kisantant három államára gondolt, de mi negyedik, még pedig legszerencsétlenebb társként odaállítjuk magát Magyarországot is. Lehetetlen, hogy amikor rámutat a veszedelemre, ne látná mindazokat az erőket, amelyeket sorompóba lehet ez ellen állítani. Beszédéből egy kis következtetéssel ezt is megállapíthatjuk és hogy ő maga világosan rá nem mutat a kisantant magyar erőkben rejtőző szövetségesére, azt csak a hagyományos diplomáciai tapintatban kell keresnünk. Azt mondja Benes, hogy a mai magyar uralom veszedelem mindnyájunkra, de azt is mondja, hogy keresni kell az utat, amelyen a jövendőben Magyarországgal barátságos viszonyba juthatnának. Hogyan lehetséges ez? Ugyebár, ezzel az uralommal nem? Tehát elsősorban ezt az uralmat kell megdönteni. Ez érdeke a kisantantnak és érdeke mindazoknak a magyar tényezőknek, amelyeket ez a mai magyar uralom vagy elnyom, pusztít, gyötör vagy kiüldözött az országból. Akik otthon szenvednek, azok képtelenek a küzdelemre, a negyedik szövetségest tehát csak a magyar emigrációban láthatjuk."

Így találkoznak a közös érdekek, így lesz az emigráció negyedik a kis-antantban s így mélyül el közöttük a viszony, noha mélyreható különbségek is vannak. Egyik utódállam sem demokratikus a Jászi-posztulátum értelmében, sőt kettő királyság is, de ez nem zavarja Jászit. Ő fellebbezhetetlenül kimondja, hogy Románia és Jugoszlávia demokratikus országok, ugyanakkor, amikor az érdekelt munkások lapja szerint „Romániában a munkásság pártjait, szakszervezeteit feloszlatták, vezetőit börtönbe csukták, sajtóját eltiltották, amikor Jugoszláviában megalkották a kivételes törvényt a kommunisták ellen, a paragrafusokba szedett vérbosszú, a legféktelenebb katonai diktatúra törvényét amikor kimondták, hogy egész falvakat szabad lerombolni, lakosságukat elűzni, ha a kommunizmus gyanújával terheltek, ugyanakkor, amikor tízezrével tartóztattak le munkásokat, amikor bezárták a szakszervezeteket, megvonták a sztrájkjogot, kiirtották a munkássajtót". A kisantant államférfiaknak is vannak kifogásaik Jásziék radikalizmusa ellen, miként Pribicsevics Szvetozár szerb kultuszminiszter is kénytelen volt bevallani egy nyilatkozatában, hogy „az emigráció olyan politikusai, akikkel különben a jugoszláv demokrácia leginkább rokonszenvez, mint pl. Károlyi és Jászi, érzése szerint túlságosan balra tolódtak el." (Bécsi Magyar Újság, 1921. ápr. 7.)
Ez a világnézeti különbség azonban korántsem akadály az emigráció és a kisantant szoros együttműködésének útjában, hiszen mindkettő előtt van egy még közvetlenebb feladat: a magyar kormány eltávolítása és az emigráció visszahelyezése a hatalomba.
Az érzelmi együttműködést kölcsönös nyilatkozatokkal éppen úgy bizonyították, mint tettekkel is valóra akarták váltani ígéreteiket. Benes ismételten ajánlotta a magyar nép figyelmébe - „anélkül, hogy ezzel be akarna avatkozni Magyarország belügyeibe", mint szemforgatóan hozzátette -, hogy a köztársasági államformát válassza, azaz szakítson vezetőivel. Így pl. 1921. jan. 28-án, amikor „a magyar köztársaságnak békét és barátságot ajánl, ígérve, hogy ha Magyarország a köztársasági megoldás mellett dönt, mindjárt aktuálissá válik a közeledés". Vagy egyik szenátusi beszédében (1921. april. 1.), amelyben a magyarországi demokrácia kérdésének elintézését sürgette. Hogy pedig nyilatkozataiból félreérthetetlenül kiderül: „Mi a magyar demokrácia és magyar emigráció ügyét nagy rokonszenvvel kísérjük. Az emigráció vezetői erkölcsi támogatásunkról bizonyára már meggyőződtek. Az emigráció feladata: menjen haza, mert nem elég kívülről előkészíteni az új korszakot... Az emigrációnak nagyobb aktivitást kell kifejtenie és ebből a célból haza is kell mennie. Jól tudom, hogy a vezető emigránsok ma még nem térhetnek haza, de ez már nem tarthat soká. Jól ismerem és nagyra becsülöm Károlyi, Jászi, Garami és Linder egyéniségét és ezek a vezetők erkölcsi biztosítékát nyújtják annak, hogy hazatérésük után is a pacifikus és a demokratikus megértés politikáját fogják folytatni." (1922. jún. 11.).
Nem maradt el főnöke mögött Osusky párisi cseh követ sem, aki a Bécsi Magyar Újság tudósítója előtt jelentette ki (1922. jún. 24.): „Meg kell hogy tudják Magyarországon is, mi az egész világ véleménye mai magyar rendszerről, és hogy nem azok a hazaárulók, akik egy középkori rend ellen küzdenek, hanem azok, akik az ország érdekeit lábbal taposva, kis csoportok uralmáért és hatalmi tébolyáért hazájuk sírját ássák. Az egész művelt világ demokráciája a magyar emigráció mögött áll. Ismerem és a legnagyobb mértékben becsülöm Jászi Oszkár működését. Más lehetőség hiányában ma csak azt kívánhatom, hogy teljes sikert arassanak, ez a siker nyeresége lenne egész Európa demokráciájának és békéjének".
A másik félnek, az emigrációnak viszontválaszaiból, végeláthatatlan sort lehetne összeszednünk. De nem fárasztjuk velük az olvasó figyelmét, csak egyetlen mondatot iktatunk ide Jászi egyik, „Emigrációs politikánk győzelme" című cikkéből: „A magyar demokráciának külpolitikájában elsősorban a kisantant-barát orientációt kell követni, minthogy egyesegyedül a kisantant tekinthető olyan külpolitikai erőtényezőnek, melynek érdeke a mai Horthy-féle detachement-abszolutizmus eltávolítása és egy demokrata magyar kormányzás visszaállítása." (Bécsi Magyar Újság, 1921. nov. 10.)

3.

Összefogni minden erővel!

Visszaszerezni az uralmat kisantant segítséggel, ez lesz az a program, amelyet alkotói és hívei egyaránt október programjának neveznek. Október a jelszó, amely eltölti az emigráció szerkesztőségi szobáit és politikai boszorkánykonyháit. A megtévesztésre szánt sallangok lefejtése után ez a lényege annak az októbrizmusnak, amely cikkeik szerint, félelmetes erővel dübörög, közeledik, hogy végleg átvegye uralmát a lelkek felett. Erről hirdetik, hogy nem lehet előle kitérni, mert kikerülhetetlen fejlődés követelménye, mert „a dolgok logikájából következik, nem pedig rajongó vagy megkótyagosodott elmék logikájából". Ezt a programot szánják „igazi és pontos iránytűnek", amely a magyar népet majd vezetni fogja, ha üt a cselekvés órája. Ennek a programnak a megvalósításán buzgólkodnak vállvetett erővel független szocialisták és polgári radikálisok s rövidesen hozzájuk csatlakoznak - miután érzékenyebb fülükkel ők is tisztán hallani vélték „az alapvető átalakulás erőinek közeledő dübörgését" - a jobboldali szocialisták is.

Jásziék eleinte reménykedtek, hogy a program kiviteléhez meg tudják nyerni a kommunistákat is. Ők, a „polgári demokraták", nem láttak a maguk részéről akadályt demokráciájuk megvalósításán kommunista segítséggel dolgozni. Szinte hihetetlennek látszik ez, de így van. A legszorosabb együttműködésre gondoltak, amint az kitűnik az 1920 őszén folyt tárgyalásokból.

Ezeknek a tárgyalásoknak az volt a céljuk, hogy az emigrációt egységesítsék és egy ellenkormányt alakítsanak, amely azután felvehetné a diplomáciai érintkezést hivatalosan is a kisantanttal.

Az egység hiányát addig, amíg az orosz offenzíva reménye éltette az emigránsokat, nem érezték, mert a külső, látható megegyezés és központ helyett megvolt a sokkal erősebb érzelmi együttműködés és közös célra törés; ez a remény minden írásbeli vagy szóbeli megállapodás nélkül együtt tartotta őket. Az orosz offenzíva kudarcával, a kisantant-orientációra való berendezkedés első napjaiban, hirtelen előtűntek a szakadékok. Mindenki érzi azonban, hogy ez gyengeséget jelent és ezért a baj megelőzésére szorosabb kapcsolatot keres, egy látható központot akar szervezni.

A legnagyobb akadályt a Moszkvától függő kommunisták jelentették. Ezeket az emigráció napilapja, a Bécsi Magyar Újság, azzal az érveléssel akarta megnyerni, hogy a közös cél érdekében ne törődjenek taktikai kérdésekkel, mert „most igazán nem szabad azt nézni, hogy demokrácia vagy diktatúra boldogítja-e a proletariátust, nem szabad azt kutatni, lehetséges-e a polgári pártokkal együtt dolgozni a munkásság pártjának". (1920. aug. 27.) Néhány nap múlva, szeptember 3-án pedig ugyanez a lap következő részletes fejtegetésével igyekezett meggyőzni őket az együttműködés szükségessége felől.

„Az emigráció csak úgy segíthet a magyarországi belső bajokon, ha külpolitikai tényezőként léphet föl és léphet diplomáciai érintkezésbe azokkal a külső államokkal, amelyekkel közös érdeke a mai magyar uralom megdöntése. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha az emigráció megszervezkedik, ha egységes meghatalmazottja tud lenni a politikai menekülteknek s ezzel hivatott képviselője az otthon elnyomott társadalmi osztályoknak is. Ha a levert magyar forradalom, az elfojtott magyar demokrácia ilyen képviseletet teremt magának, ezzel megnyitja az utat azokhoz a politikai s ha kell, diplomáciai műveletekhez is, amelyek a mai magyar uralom megdöntésére s az októberi forradalom jogfolytonosságának helyreállítására szükségesek. Mihelyt van ilyen tényező, akkor nem feszélyezi az államokat a belső ügyekbe való be nem avatkozás szempontja, mert a nemzetközi viszonyokban - úgy a múlt, mint a jelen példái mutatják - ellenkormányok is szerepelnek".

„Meg kell alkotni a Magyar Nemzeti Tanácsot - vagy nevezzék bárhogyan meg kell alkotni azt a szervezetet, amely azoknak az államoknak segítségével, amelyeknek érdekük, hogy Magyarország demokratikus ország legyen, vívja ki ezt a demokratikus átalakulást. Nagyon jól tudjuk, hogy óriási nehézségekkel találkozunk. De ezek nem legyőzhetetlenek. Meg kell végre mondanunk őszintén, hogy a legnagyobb akadályt a magyarországi kommunisták pártjában, a párt

emigrációs csapatában látjuk. A magyar emigráció szabad mozgását, politikai működését Szlovenszkóban és Jugoszláviában az teszi lehetetlenné, hogy ez országok kormányai és polgári rétegei joggal tartanak attól, hogy a magyar emigráció politikai megtűrése vagy elősegítése területükön bolsevik agitációra nyújt teret. Bármennyire hívei vagyunk is a politikai propaganda- és vélemény-szabadságnak, meg tudjuk érteni, hogy Szlovenszkó, amelynek szocialista-polgári, és Jugoszlávia, amelynek radikális-demokrata koalíciós kormánya van, a magyar emigráció kedvéért nem teszi ki mai állami és társadalmi rendjét a fölforgatás veszedelmének. Nyugodtan írjuk ezt le, mert amint elbírjuk a hazaárulást, úgy elviseljük a reakciós fölfogás vádját is."

„A tény az, hogy másként nem lehet az emigrációnak reális, a Horthy-uralmat megdöntő emigrációs politikát csinálni, csak úgy, ha csak emigrációs politikát csinál, és az emigráció egyik pártja sem gondol saját pártcéljainak szolgálatára. Aki ezt nem látja be, az lehet kitűnő világforradalmár, de nem józan katonája a magyar proletárság fölszabadító harcának. Igenis, mi türelmetlenek vagyunk, mi nem akarunk a világforradalomra várni, még ha jobb feketét adnának is a bécsi kávéházakban - hiszen Lenin is azt mondja, hogy tíz-húsz év nem nagy idő a világforradalomban..., de nagy idő a börtönben, az akasztófák tövében, a fogolytáborban, a nyomorúságban, az üldözésekben, sőt még az emigrációban is. Nekünk a legsürgősebb, hogy mindnyájunk közös veszedelmét, a Horthy-uralmat eltakarítsuk Magyarország véráztatta földjéről. Nekünk sokkal sürgősebb, mint a kisantantnak, amely szövetkezett ellene. Hogy a harcot erősítsük, a győzelmet siettessük, nekünk kell hozzájuk alkalmazkodnunk s nem szabad őket magunk iránt bizalmatlanokká tennünk, nem szabad új veszedelemmel riasztani őket, amikor velük együtt akarunk a régi, közös veszedelem ellen hadba szállani. És mindenekelőtt föl kell vonulnunk erre a harcra. Egységesen oda kell állnunk, hogy itt vagyunk."

„Akinknek az a jelszavuk, hogy: »Világ proletárjai egyesüljetek!« - azok ne tudnák a magyar emigráció proletárjait egyesíteni? Aki a világforradalmat akarja, annak nem szabad tűrnie a reakciót. És nemcsak tűri, hanem egyenesen szolgálja és élteti a reakciót az, aki a reakció ellen való küzdelmet bármily ürüggyel bénítja vagy meghiusítja".

Lovászynak és Garbainak az egységes frontról szóló cikkeinek megjelenése után, ez utóbbi indított erőteljes akciót a Világosság-körben, ezt az elnöklete alatt álló csoportot óhajtván az egész mozgalom középpontjává tenni. Jelszava: „Félre mindennel, ami bennünket szétválaszt!" Fejtegetése szerint az emigráció eddig is nagyobb sikereket érhetett volna el, ha egységes lett volna, most azonban már egyenesen a világesemények teszik aktuálissá az összefogást. A főcél ugyanis a „fehér-terror" intézményeinek megsemmisítése s éppen e cél érdekében kell mindenkinek, a kommunistáknak is összetartaniok, egymást kölcsönösen támogatniok. Mivel csak olyan, nemzetközileg is lehetséges politika hozhat eredményt, amely Magyarországnak a körülvevő államokkal való békés, barátságos kapcsolatát megerősíti, Magyarország új világpolitikai helyzetének megfelelően, csak mint köztársaság élhet s benne csak a szélső demokrácia elvein alapuló politika érvényesülhet. (Világosság, 1920. okt. 13.)

Ez a rábeszélés éppen olyan kevéssé győzte meg a kommunistákat, mint az ígéret, hogy a köztársasági Magyarország demokratikus politikájának keretében szabadon fejlődhet az új erőre kapott szocialista öntudat amely a forradalmak megszerzett tanulságait hasznosítva, hozzájut a fejlődésnek őt megillető lehetőségeihez. A megbeszélésen tehát csak a független szocialisták és a polgári radikálisok, a Jászi-Károlyi frakció közötti teljes megegyezés dokumentálódott. Garami néhány párthívével egyelőre távol maradt, abban a reményben, hogy a szociáldemokraták segítségével a magyar kormányban még helyet nyerhet, a kommunisták pedig megtagadták aktív részvételüket, csupán arra tesznek ígéretet, hogy passzívan támogatják az akciót, a „Horthy-rezsim" megbuktatása érdekében. A kommunisták a felhívást azzal utasították vissza, hogy ők is felszabadításra törekszenek, de azt komolynak és véglegesnek akarják, proletárdiktatúrával és forradalommal, nem pedig becsapással, polgári demokráciával, porhintéssel.

Erre a visszautasításra egy hónap múlva, október végén, a Világosság folyóiratban Kunfi maga is ellene fordult a szocialista-kommunista együttműködés tervének. Cikkének az az alapgondolata, hogy nem is lehetséges egységes emigráció, mivel a szocializmus jelenlegi állása szerint, nincs egységes munkásmozgalom sem. Az emigrációnak pártokra és frakciókra tagolódása kicsiben tükre annak, ami a munkásmozgalomban világszerte végbemegy, „vihar egy pohár

vízben." Minthogy pedig a kommunisták és szocialisták közt világszerte nincs egyetértés, a magyar emigráció sem lehet kivétel. Ezért a kommunisták ellen fordul és az emigráció számára „egyetlen lehetséges, a magyar fehér-terror megszüntetését reálisan és közvetlenül szolgáló politika" gyanánt az utód burzsoá államok érdekkörébe való bekapcsolódást ajánlja. Ezeknek az államoknak az érdeke ugyanis, „a lényegénél fogva harcias magyar ellenforradalom helyére olyan politikai rendszer megteremtésében igen nagy hatalmukkal közreműködni, amely a mai magyar viszonyok adta lehetőségekkel is számolva, inkább innen marad, mint túlmegy az októberi forradalom céljain". Ezt a politikát kell az emigrációnak követnie, nem pedig az utódállamok magyar munkásságát kommunizmusra izgatni s ezzel azt tönkretenni. Középeurópa bolsevizálása úgyis lehetetlen. Az utódállamok munkásságát éppen Magyarország példájával kell visszatartani attól, hogy a bolseviki ügynökök szavára hallgasson; rá kell egyszerűen mutatni Magyarországra, hogy íme, minő állapotokba juttatta ott a munkásmozgalmat a kommunisták túlzása. (Világosság, 1920. okt. 27.)
Kunfinak ez a cikke már jelezte az irányt: a kommunisták kikapcsolásával az utódállamok polgári kormányaival való megegyezést, a legteljesebb egyetértésben a polgári emigránsokkal. Garbai azonban, talán presztízs okból is továbbra is azon fáradozott, hogy a szocialisták és kommunisták között teljes együttműködést teremtsen. Rábeszélő érvül felsorakoztatta a különböző III. Internacionáléhoz tartozó lapoknak, mint a newyorki „Előre", a nagyváradi "Erdélyi Népszava", a kassai „Munkás" és a szociáldemokrata "Robotnicke Noviny"-nak proletáregységet és megértést követelő cikkeit és ezek alapján egy titkos intézőbizottság delegálását javasoltatta, amelyben a proletáremigráció minden pártja és csoportja képviseletet nyerne. Ennek az intézőbizottságnak a megalakulása jelentette volna az első lépést a keresett egység felé, amelynek teljes megvalósításához a bizottság korlátlan jogot nyert volna.
Jásziék terve, az együttműködés megteremtése a kommunistákkal éppen olyan kevéssé sikerült tehát, mint ahogyan kudarcot vallott Garbai és társainak azon törekvése is, hogy ők legyenek a kisantant-orientáció vezérei. A titkos bizottság létrejöttéről nincs tudomásunk. Az események sodra erősebb volt, semhogy ideig-óráig is lehetett volna baloldali szocialista központból kormányozni ezt az áradatot. Garbai, Kunfi és társai hitelüket eddigi viselkedésükkel, szovjet-szimpátiájukkal túlságosan is lejáratták. Idő és alkalom elmúlott már arra, hogy a vezetőszerep az övék legyen.
Így az új orientáció útját a külföld előtt kevésbé kompromittált, noha éppen oly baloldali polgári emigránsok mutatják meg. Ők adják meg az új programot, amely belső, szuggesztív erejével érzelmileg ismét összefogja, egy akció szolgálatába állítja az emigrációt, amely „októberi program" tehát azt a szerepet játssza, mint eddig a vörös offenzívába vetett reménykedés. Külső látszat-egység, szervezet helyett ily módon sokkal erősebb belső egység fejlődik ki.
A kommunisták távolmaradásáért hamarosan kárpótolta a kisantant-orientáció híveit a mérsékeltebb szociáldemokrata és polgári emigránsoknak a küzdőtéren való megjelenése.
A szociáldemokrata Garami Ernő - mint elmondottuk -, eddig is tevékeny részt vett a „külföld informálásának" nevezett agitációs munkában, de csak óvatosan, a háttérben maradva. Amint higgadtsága és tanultsága visszatartotta őt 1919 márciusában, hogy részt vegyen a proletárdiktatúrában, ugyanúgy őrizkedett attól is, hogy az orosz-orientáció idején cselekvő szerepet vállaljon az emigrációban. Most azonban elérkezettnek látta az időt, hogy kilépjen a félhomályból; a kisantanttal való együttműködést már az ő érzéketlenül fontolgató értelme is elég biztos eszköznek találta az otthoni kormányzati rendszer megdöntésére. 1921. febr. 23-án Bécsben napilapot indít meg, szerkesztőtársul maga mellé véve Károlyi kultuszminiszterét, a polgári Lovászy Mártont. Erre a magyar dzsentri-névre - Lovászy egyebet sohasem jelentett e megmagyarosított nevű idegen származásúak előtt - szüksége van mérsékeltnek hirdetett programja némi igazolására. Garami ugyanis, szemben a magát szocialistának valló Jászi Oszkárnak bolseviki színű Bécsi Magyar Újságjával, a magyar polgárság és munkásság összefogását hangoztatja és akcióját a Magyarországon, otthon élők támogatásnak megszerzésével akarja sikerre juttatni. Azonban az ő programja is nélkülözi az etikai alapot, az ő törekvéseit is csak egyéni érdekek sugallják. Ez
már az első percben kiderült.
Először úgy tervezték, hogy a lap „Magyar Jövő" címmel fog megindulni és

mérsékelt irányú lesz, hogy Magyarországba is bejuthasson. Az előzetes tapogatódzások során azonban az utódállamok kormányai tudtára adták a szerkesztőnek, hogy ilyen mérsékelt lapot ők nem engednek bevinni saját államaikba. Garami a dilemmát hamar elintézte: lemondott a hazai magyarsággal való együttműködhetés lehetőségéről is, lapjának címéből is kihagyta a „magyar" jelzőt, csakhogy az utódállamok kormányaival ne kelljen megszakítania az összeköttetést. Nem az otthoni állapotok javítása tehát az ő célja sem, hanem az együttműködés a kisantanttal, nem is az otthoni „dolgozó elemekért" lép a porondra, hanem az utódállamok érdekeinek kiszolgálásával és a magyar kormány megbuktatásával a hatalom visszaszerzésére tör. E végső cél tekintetében éppen úgy nincs különbség közte és Jászi közt, mint a célravezető eszközök kiválasztásában sem. A Jövő és a Bécsi Magyar Újság azonos szellemű orgánumok voltak.

Garamival egyidejűleg szegődik a kisantant-orientáció hívévé Hatvany Lajos báró, „az emigráció mecénása". Nagy vagyonából eddig is bőkezűen támogatta az emigránsokat, a „Jövő" megindulása pedig egyenesen az ő anyagi segítségével vált lehetővé.

Az októberi forradalmárok és emigránsok kétségtelenül egyik érdekes alakja. Idegen eredetű, Magyarországon hamar meggazdagodott családból származik, amely vagyonosodásával egyenlő gyorsasággal emelkedett a társadalmi felemelkedés útján is. Hatvany nagyapja, Deutsch József nemességet, apja pedig 1908-ban báróságot kapott. Ő maga kénytelen volt elismerni, hogy mindent elnyert Magyarországon, amire csak gondolhatott; nem lehetett és nem is volt oka panaszra meg nem értés vagy igaztalan mellőzés miatt.

Önvallomásában mondja: „A régi Magyarország megadott nekem mindent; jólétet, biztonságot, címet, rangot. Nyitva állt előttem egyetem és akadémia." A magyar társadalom csak azt a legtermészetesebbet kívánta tőle mindezek fejében, hogy próbáljon ő, az idegen, hozzásimulni bőkezű vendéglátói gondolkozásához. Hatvany azonban nem igyekezett hálás lenni a vagyonért és kitüntetésekért, nem bírt érzésében magyarrá lenni, de nem is akart a magyarsághoz hozzáhasonulni.

Gyűlölte a magyar társadalomnak századokon keresztül kialakult életfelfogását és világnézetét. Ezt akarta átalakítani, mivel úgy látta, hogy a magyar irodalom, a magyar kultúra, sőt a törvényhozás is az ú.n. történelmi osztályok szolgálatában áll. (Az Ember, 1924. jan. 6.) Azt kívánta hát, hogy a magyarság változtassa meg irodalmi ízlését, gondolkozásmódját, hagyja el, vetkőzze le sajátos jellegét és legyen olyan, amilyennek ő akarja látni. S mert ezekben az érzelmi dolgokban a konzervatív magyarság nem követte őt - a plutokrata mágnás elégedetlen lett.

A forradalmat jó alkalomnak tekinti, hogy míg mások a pénz és hatalom után nyújtják kezüket, ő vigyorogva a nemzet lelkét kaparintsa körmei közé. Tevékeny részt vesz a forradalom kirobbantásában, a degeneráltnak azonban hirtelen elfogy ereje s nem tud mihez fogni, mikor az eszközök ölébe hullanak. Napok alatt kiéli magát az új, ismeretlen szenvedélyek utáni beteges vágyódása s azután felülkerekedik benne régi cinizmusa. Az októberi forradalom után egy-két hét múlva már kritizálja a „nagy felszabadítást" egy füzetében, amelynek legtalálóbban az „Én és a forradalom címet" adhatta volna. Egyik, azonos hitű emigráns író társa, érdekesen jellemezte forradalmi szereplését, amidőn azt mondotta, hogy az nem más, mint „a dilettáns zsidó érvényesülési nyugtalansága, azé, aki jelen akar lenni mindenütt, a gyáva és óvatos zsidó teljes elánjával, de aki megtorpan, fejét veszti és haját tépi a legkisebb kavarodásnál". (Az Ember, 1921/31. szám.)

Ugyanilyen maradt az emigrációban is. Gyáván meghúzódik, ha veszély fenyeget, de mindenütt ott van, ahol valami biztos eredménnyel kecsegtető történik. A politikai helyzetet most Magyarországra annyira kedvezőtlennek látja, a kisantant és az emigráció vállalkozását pedig oly erősnek, hogy ki mer lépni ő is a háttérből.

4.

Károlyi, a vezér

Az új orientációnak egy hangzatos névre van szüksége. Egy emberre, kinek háta

mögött ismét lehet bármit csinálni, kinek korlátoltsága nem ismer határokat s aki, amíg kifelé a tömegek félrevezetésére a vezér szerepét játssza, bábu a háttérben meghúzódók kezében. Ki volna erre alkalmasabb Károlyi Mihálynál, ki egyszer már oly pontosan elvégezte feladatát? Akiről a nyugati közvélemény csak annyit tud, hogy gróf, előkelő családból származik, gazdag ember és a magyar népköztársaság elnöke volt.
Eddig, a diktatúra kimondásakor félredobatván, észrevétlenül félrevonulva élt. Az egyedüli Göndör csalogatta magányából, biztatgatván, hogy őt, „az októberi forradalom hősét, a földosztó Károlyi Mihályt hívják, szólítgatják, várják haza sóvárgó szívvel" s hangosan kiáltva, hogy csak „Károlyi nevével lehet megmenteni Magyarországot s Károlyi Mihály lobogója alatt lehet nekünk, bujdosóknak, hontalanoknak hazamenni". Göndörnek ez az egyedül álló vállalkozása azonban gúnykacajba fullad.
A vörös-orientáció idején nem volt szüksége az emigrációnak Károlyira. Nem törődnek vele, nem foglalkoznak még annyit sem személyével, amennyi tőlük hálaképpen kijárhatott volna neki. Mindenkitől elhagyatva, szegényesen élt Csehországban, amelynek menedékjogát Benes külügyminiszter jóvoltából vehette igénybe. A cseh kormányzat vezetőivel élénk összeköttetésben állott. Saját kijelentése szerint, Massaryk köztársasági elnöknél háromszor jelent meg kihallgatáson és egynéhányszor látogatást tett Benesnél és Tusar miniszterelnöknél is. Bár óvakodott beleavatkozni Csehország belügyeibe, tartózkodása dacára is megkönnyebbülést jelentett a cseh kormánynak, amikor a radikális emigránsok figyelme ismét feléje fordult s elszólították az új orientáció vezérévé.
Károlyi személye ellen nem volt ugyan semmi kifogás, jó ütőkártyát is jelenthetett a magyar kormánnyal szemben, de környezetében állandóan túlzó forradalmi felfogást hangoztató emberek tartózkodtak. Még Károlyi egyik legodaadóbb hívének, Göndörnek is el kellett ismernie, hogy az „emigráció általános nagy demokráciájában gyakran a környezetébe tolakodtak bizonyos nem kívánatos kommunista elemek is". E veszedelmes környezet miatt örömmel látta a cseh kormány Károlyi távozását és látta el cseh útlevéllel. Károlyi azonban az emigráció központjába, Bécsbe mégsem mehetett, mert az ott 1920 őszén hivatalba lépő mérsékeltebb kormány megtagadta tőle a beutazási engedélyt. Ezért Jásziék tanácsára 1920 novemberében Olaszországba utazott, amelynek parlamentjében ekkor mintegy 150 szocialista képviselő ült.
Itt kellett volna kivárnia akcióba lépésének időpontját, közben valami személyes presztízst szereznie s ezáltal közvetve az emigráció külpolitikai súlyát is növelnie, mialatt az emigrációs sajtó megkísérli megtépázott nimbuszát helyreállítani a tömegek előtt. A szokott módon terjesztik róla a híreket, hogy magyar és német nacionalisták merényleteket terveztek ellene s hogy ezért kellett Csehországot is elhagynia, ily módon igyekezvén mély részvétet kelteni fel iránta, „a népnek ártatlanul üldözött barátja" iránt, ki elveiért a gazdagságot szegénységgel cserélte fel. Ennek a rehabilitálási mesterkedésnek azonban maga Károlyi vágta egyszerre útját olaszországi szereplésével. Ez a szereplése az emigráció számára csúfos felsülést jelentett. Meggondolatlanságával, lehet mondani, egyszerre megsemmisítette azokat a reménykedéseket, amelyeket az emigráció az ő új politikai ténykedéséhez fűzött. Károlyi azon ürüggyel jött Olaszországba, hogy San Remoban beteg gyermekeit gyógyíttatja s természetszerűleg ígéretet tett, hogy minden politikai akciótól tartózkodik. Firenzében telepedett meg s itt élt családjával hónapokon keresztül. Ismerősei alig voltak Olaszországban, csak egypár szélső szocialista politikus. Gyermekei mellé is nevelőnőül az egyik baloldali szocialista képviselő nővérét szerződtette. Feltűnően jelentékeny pénzösszegekkel rendelkezett, ami ellenkezett azzal a nyilatkozatával, hogy rossz anyagi helyzete miatt munkát és kenyeret igyekszik keresni. Az emigrációs sajtó híresztelése szerint a Károlyi házaspár a firenzei arisztokrata társaság középpontjában állott, a legelőkelőbb szalonok megnyílottak előttük; szűkebb környezetükbe néhány orosz főúri család, egy-két olasz vezérkari tiszt s egy amerikai professzor tartozott; Károlyi éjfél után 2-3-ig olvasgatott, nappal is könyvtárakban búvárkodott, emlékiratain dolgozva.
A magyar olvasóközönség félrevezetésére célzó, hangulatkeltő elbeszélésnek éppen az ellenkezője derült ki, amidőn 1921 márciusának elején Firenzében a kommunisták és fasiszták között utcai harcok törtek ki, amelyek lezajlása után a rendőrség a kommunistákkal való összeköttetés gyanúja miatt letartóztatta a

Károlyi házaspárt. A rendőrségnek ugyanis tudomására jutott, hogy egy spartakuszt, aki a kommunizmust propagálni jött Rómába, pénzének elfogyása után Károlyi barátai támogatásért a magyar grófhoz utasították.
Ez az eset bizonyossá tette a rendőrség előtt, hogy Károlyinak szoros kapcsolatban kell lennie a bolsevikekkel. És pedig nemcsak érzelmileg, hanem anyagilag is. A kommunista agitátor részére a pénzt ugyanis bizonyára nem sajátjából adta - az ellentétben is állott sokat hangoztatott vagyontalanságával, - hanem csak az összekötő szerepét játszotta az olaszországi forradalmárok és a külföld között. Erre mutatott az is, hogy lakását egy kommunista ügyvéd villájában bérelte ki. De Károlyi szokott könnyelműségével és meggondolatlanságával, a társas összejöveteleken, teázás közben is elszólta magát. Így egy alkalommal Türr Stefánia szalonjában konzervatív újságírók előtt kezdte forradalmi nézeteit fejtegetni. Kiderült az is, hogy Bolgár Elekkel, a tanácsköztársaság volt bécsi követével is érintkezett.
Gyanú volt tehát elég, amidőn hatvan karabinieri szállotta meg a villát és a Károlyi házaspárt a rendőrségre vitte. A lefoglalt naplókból és iratokból a rendőrség annyira beigazoltnak találta gyanúját, hogy azonnal megvonta tőlük a tartózkodási engedélyt s haladék nélkül az északi határra szállíttatta őket. Ausztria azonban hallani sem akart arról, hogy beengedje területére Károlyit és feleségét. Végül mégis kénytelen volt átvenni az olasz hatóságoktól és nehéz szívvel tűrni őket egy hónapig Villachban, míg Jászi Oszkár Belgrádban kieszközölte a jugoszláv kormánytól a beutazási engedélyt Dalmáciába.
Az emigráció - más alkalmasabb zászló hiányában - nem ejtette el Károlyit. Lelankadt reményekkel nézte félrevonulását a dalmáciai Spalatóba, ahol Károlyi következetes maradt eddigi szerepléséhez. Miként még a világháború alatt is Svájcban olyan emberek voltak munkatársai, kik később az orosz bolsevikiek szolgálatába állottak, úgy most is, hajlamainak megfelelően, a kommunista pártba tartozó Tomicic ügyvéddel és Lazaronival jutott rövidesen szoros kapcsolatba, kik közül az utóbbi a kommunista mozgalom feje volt Dél-Dalmáciában. „Notórius a környezete és erősen gyanús elemekkel érintkezik" - ezt állapította meg róla firenzei tartózkodása alkalmával az „Agenzia Stefani" s úgy látszik, Jugoszláviában sem változott meg.
A jugoszláv kormány jól tudta, miért jelölt ki számára oly távoleső helyen lakást. Bár Magyarországgal szemben az elbeszélendő konfliktusoknál fel akarta őt használni, bolseviki kapcsolatait sokkal veszélyesebbnek látta, semhogy megengedhette volna közvetlen érintkezését országának elégedetlenkedő elemeivel. Ez a megoldás az emigráció tetszésével is találkozott. Neki Károlyira nem mint vezérre, hanem mint jelszóra volt szüksége. Jól ismerte vezérszerepre való alkalmatlanságát, a száműzetés viszont Károlyi népszerűségét csak növelhette. Így ugyanis nem lettek közismertek újabb meggondolatlan baklövései, a mesterséges kultusszal pedig könnyen lehetett olyan lelki vonásokat tulajdonítani neki, amelyek egyéniségétől idegenek voltak. Például még 1922-ben is így tükrözik vissza ennek a léha embernek haszontalan életét: „Károlyi szakadatlanul dolgozik, tanul, mélyül és minden kvalitása meg van hozzá, hogy a magyar nép ihletett vezére legyen".
(Az Ember, 1922. júl. 16.)
Félretolva, de nem elfeledten élhet tehát. Szemrehányásokat sem kap - a jövő érdekében - az emigráció sajtójától. Ezek a szemrehányások Olaszországot érik utol, amelynek van alkalma hallania, - ha ugyan odafigyel - „mennyire hallatlan, mennyire megszégyenítő az olasz kultúrára és demokráciára, a politikai macchiavellizmusnak milyen elrettentő ténye Károlyi kiutasítása"...
Károlyinak ez a kisiklása csak kellemetlen epizód az emigráció szemében. Az elhatározáson, a program kivitelének megkísérlésén ez mit sem változtat. Az emigrációs sereg zászló nélkül is halad előre, hiszen vezérei a zászlót az otthoni tömegek megtévesztésére akarták csak meglobogtatni. A seregben pedig nincs nézeteltérés: függetlenek, szociáldemokraták és polgári radikálisok tökéletes egyetértéssel harcolnak.
Ez az egyetértés és fegyverbarátság, amely az avatatlan előtt különösnek tetszhetik, dokumentálódott az egész harc folyamán, valahányszor az októberi program megvalósítása reménnyel kecsegtetett. Ilyen remény pedig mindig akkor tűnt elő, amidőn Magyarország bármely okból politikai konfliktusba keveredett szomszédaival. Ezeket az alkalmakat egymással vetélkedő mohósággal igyekszik kihasználni a kisantant és az emigráció.
Ennek a harcnak több szakasza volt. Soha egyetlen alkalmat el nem mulasztott az

emigráció. A késlekedés valóban nem róható fel vétkéül. Törekvései realizálásának, a különböző kísérleteknek elmondása harcmodorukkal éppen úgy megismertet, mint a fonalat is kezünkbe adja, amelyet követve áttekinthetjük a kisantant-orientáció történetét.

5.

A Pécs-Baranyai köztársaság

Az emigráció legelső teendőjéül egy olyan terület megszerzését tekintette, ahol lábát megvetheti s ahonnan Magyarország ellen támadó műveleteit megindíthatja. Bécs erre nem volt alkalmas, mivel a polgári osztrák kormány biztosította ugyan a menedékjogot, de a fegyveres felkészülést már nem engedélyezte. Olyan területre volt tehát szükség, hol a megszálló kisantant-állam védelme alatt, annak támogatásával szabadon lehet előkészíteni a fegyveres betörést Magyarországba.
Az emigráció ilyen operációs bázisul Észak-Magyarországot találta a legalkalmasabbnak, ahol már a bojkott idején is készen állott, hogy rávesse magát az anyaországra, ha ott felbomlik a belső rend. Azonban a szocialisták és kommunisták közötti marakodás, amely eredetileg csak személyi okokból indult meg, lassankint annyira elmérgesedett, különösen amikor a bolsevikiek nyíltan visszautasították a kisantant-orientációba való bekapcsolódást, hogy a terület munkássága is elveszítette az ily akció megindításához elmellőzhetetlen egységét. A munkásság itt sokkal inkább állott a bolseviki agitátorok hatása alatt, semhogy hajlandó lett volna a polgári radikálisok vezetése alá rendelni magát; nem hajlott kompromisszum kötésére. Ez a makacssága Kunfit és társait még jobban felbőszíti s most már a kommunista agitátorok ellensúlyozására készségesen nyújtanak segítséget a cseh szocialistáknak.
Amire eddig csak Göndör vetemedett denunciálásaival, azt most már az egész Világosság-csoport megteszi. Göndörnek jól bevált fegyvereit használva, a bolsevikieket a magyar kormány ügynökeinek nevezik. Ezzel egyszerre két célt érnek el: kellemetlenséget okoznak a magyar kormánynak, békebontónak tüntetve azt fel, ugyanakkor pedig a cseh államhatalommal leveretik ellenségeiket is. A cseh polgári kormány és a független szocialisták között így szoros fegyverbarátság fejlődik ki. Amikor Kunfi a bécsi szocialisták lapjában, az „Arbeiter Zeitung"-ban, 1920. október 7-én kijelenti, hogy a csehországi magyar kommunisták sztrájkjaikkal Horthy malmára hajtják a vizet, mert gyengítik a cseh állam erejét, ezt a kijelentést a cseh sajtóiroda már úgy visszhangozza, hogy a csehországi magyar emigránsok Horthy szolgálatában állanak.
A „Pravo Lidu", a cseh szocialisták lapja, az osztrák munkáspárt lapja, az „Arbeiter Zeitung" és a Kunfiék irányát képviselő „Világosság", valamint „Az Ember" 1920 szeptemberében egyszerre hozzák az iratokat, amelyekkel a magyar agitátoroknak elkeresztelt bolsevikieket le akarják leplezni, szemléltetően bizonyítva, hogy magyarellenes híreik mennyire ugyanazon forrásból származnak.
De nem marad el a rosszakaratú rágalmazásban a Bécsi Magyar Újság sem, emigráns társai mögött. 1921. május 8-án „Irredenta mozgalom Szlovenszkóban és Ruszinszkóban Horthy pénzén" című cikkében megvádolja a néppártot, valamint a cseh kormánnyal szemben ellenzéki álláspontot elfoglaló pártokat, hogy azok a magyar kormánytól pénzsegélyt kapnak, sőt névszerint is felsorol kilenc lapot, amelyek a magyar kormány pénzéből élnek és fejtenek ki állambomlasztó működést. Hogy ezekkel a váciakkal sok embert üldözésnek tesznek ki, az hidegen hagyja az emigránsokat.
A fődolog az, hogy kiszolgálják a cseh kormányt, hogy megszerezzék annak jóindulatát s ily módon magyarellenes küzdelmükhöz szövetségeseket találjanak. Hovatovább öncél lesz ez már s működésüket még csak frázisokkal sem tudják megindokolni. A „feudális" magyarokat s „munkástestvéreiket" egyaránt odavétik a cseh kormány bosszúszomjának. Amikor Pozsonyban sztrájk tör ki, Böhm Vilmos azonnal útlevelet kap a cseh kormánytól, leutazik a városba egy másik népbiztossal, Rónai Zoltánnak együtt, s működésük eredményeképpen a cseh hatóságok negyven emigránst áttesznek magyar területre. Ily módon állami

beavatkozással, a kellemetlen elemek eltávolításával a Világosság-csoport tagjai alakítják meg 1921. dec. 4-én a pozsonyi magyar munkások pártját, ők, a „függetlenek", akik azonban előzőleg megjelentek a prágai szociálpatrióták kongresszusán.
Bár így a „függetlenek" nem csekély szolgálatot tettek a kommunista mozgalom diszkreditálásával és leszerelésével a cseh kormánynak, az ellentéteknek a munkásság körében bekövetkező kiélesedésével lehetetlenné vált, hogy erre a megoszlott munkásságra építsen az emigráció. A függetlenek és kommunisták kölcsönös gyalázkodásai nem erősíthették meg a munkások ezreiben a bizalmat egyik fél iránt sem.
Az emigráció így kénytelen volt észak helyett délen keresni ki felvonulási területét. Figyelme itt Pécs városára irányult. Fájó szívvel vált el északtól, mint a „Világosság" szept. 1-iki számában nyíltan meg is mondotta: Pécsnél jobb és megfelelőbb, politikailag alkalmasabb hely lett volna hadműveleti bázisra Szlovenszkó, de az ottani munkásmozgalom fejlődése elrontotta ezeket a lehetőségeket. „Majd kiderül, használt-e ez a fejlődés a világforradalomnak; Horthynak használt..."
Pécs városát és környékét Baja várossal együtt még 1918 telén szerb csapatok szállották meg, hogy így biztosítsák Szerbia részére a pécsi kőszénbányák termelését. A trianoni béke a várost Magyarországnak ítélte oda s a megszállás ideiglenes voltával a jugoszláv hatóságok is tisztában voltak. Ezért a közigazgatás vezetését változatlanul magyar kézen hagyták. Mindamellett, amidőn a diktatúra bukása után a vörös hadsereg egyes munkásalakulatai a szerb csapatok előtt letették a fegyvert és ezek az emigránsok Pécsett gyűléseket tartva, kérték a belgrádi kormányt, hogy a békekonferenciától követelje a népszavazás elrendelését, a megszálló csapatok élénkebb rokonszenvvel kezdtek viseltetni a szövetségesül felkínálkozó emigránsok iránt.
Ennek a rokonszenvnek a megnyilvánulása volt, hogy beavatkozva a városi politikába, következetesen inkább a szocialista és radikális elemeknek, mint a konzervatívoknak kedveztek. A szerb parancsnokság az előbbiek részére agitációs gyűléseket engedélyezett s e szerb éra alatt alapíthatott a szocialista párt napilapot, viszont ugyanez az éra betiltotta a keresztényszocialisták lapját. A megszálló csapatok parancsnoksága elnézte azt is, hogy a szakszervezetek 1920 februárjában politikai gyűléseket tartottak, amelyeken oly kijelentések hangzottak el, hogy „ők egyek az orosz proletárokkal." Elnézte, mert ugyanezek az emigránsok jóindulatának megnyerése végett nem késtek hangoztatni, hogy esetleges népszavazásnál inkább a „demokratikus" Jugoszláviára, mint a "reakciós" Magyarországra adnák le szavazatukat. Mindez azonban csak apró kedvezéseknek tekinthető; a város belügyeit a régi polgármester és a régi tisztikar intézhette. A döntő fordulat a megszálló hatalom magatartásában akkor következik be, amidőn az emigráció Pécsre teszi át kisantant-orientációs működésének súlypontját.
El kell ismernünk, hogy az emigráció villámgyorsan, habozás, idővesztegetés nélkül cselekedett. Szinte csak napokkal az orosz offenzíva kudarca után, 1920 augusztusában Pécsett a radikális és bolseviki emigránsok megalakítják a Nemzeti Tanácsot, hogy ez - a Bécsi Magyar Újság aug. 27-iki száma szerint - „folytassa a város és a megye területén azt a munkát, melyre az októberi forradalom elindította a magyar népet s amelyről oly végzetesen lezuhant előbb a diktatúra ingoványába s onnan a reakció mocsarába".
Önhatalmúlag, bárki megkérdezése nélkül, egyszerűen kinevezik magukat a polgárság és a munkásság igazi képviselőinek. Tulajdonképpen csak az emigránsok vannak mellettük, azonban a gyűléseken és a féktelen sajtópropagandával megmozgatott utca segítségével, megszerzik a lármás tömeget s most már erre, mint közvéleményre hivatkozva, a köz érdekével palástolhatják el egyéni törekvéseiket.
Kicsiben megismétlődött mindaz, ami végbement az októberi forradalom idején. A lakosság komolyabb, megállapodottabb része nem ismeri el képviselőinek a Nemzeti Tanácsnak nevezett zártkörű érdektársaságot, hallani sem akar róla s ezt be is bizonyítja, amidőn tiltakozásával Rajic jugoszláv kormánybiztoshoz fordul. A megszálló hatalom szemében döntő súllyal az esik a mérlegbe, hogy a vitatkozó felek milyen álláspontot foglalnak el az őt egyedül érdeklő probléma, az okkupálás ügyében. Az emigránsok még többször kinyilatkoztatták, hogy ők „kivételesen szerencsés helyzetnek tartják, hogy Pécs és Baranya megye egy járás kivételével még mindig idegen megszállás alatt van", a polgárság és a

keresztényszocialista párt viszont az antant katonai missziója útján, Párisban a terület kiürítését kérte. A szerbek választása ezek után csak az emigránsokra eshet. A polgárok közül túszokat szednek, így a volt főispánt, gyárosokat, az emigránsoknak pedig szabad kezet engednek.
A Nemzeti Tanács ekkor, a szerb segítséggel háta mögött, választást tart, amelytől a polgárság távol marad. Az emigráció így minden akadály nélkül a saját emberét, a Károlyi-kormány hadügyminiszterét, a szocialista Linder Béla ezredest választatja meg polgármesternek, aki a bécsi emigránsoknak a megbízottja. A régi polgármester, Nendtvich, megtagadja hivatalának átadását, törvénytelennek jelentvén ki a Nemzeti Tanácsot, mire Linderék a szerb határrendőrség helyettes főnökét hívják segítségül.
A hatalom átvétele után az új polgármester a legnagyobb önkénnyel jár el. Közli a tanácsosokkal, hogy fel vannak mentve, kettőt azonnal rendelkezési állományba is helyez, a tisztviselőket pedig délután 3 óráig nyilatkozattételre hívja fel, hogy akarnak-e tovább szolgálni, de már előre is jelzi, hogy helyettesek állítása nélkül nem távozhatnak el azonnal. A város igazgatása ezzel teljesen az emigránsok kezére jut. Bár Linder magát demokratának és szocialistának nevezi, az új tisztviselők politikai pártállása egészen mást mutat. A megüresedő tisztviselői állások valamennyiére exponált kommunisták kerülnek, így a kaposvári repülő-osztag volt parancsnoka, vagy Steinmetz mérnök, aki az egyik vörös terrorcsapat politikai megbízottja volt.
Mint kiéhezett vérebek vetik magukat a hatalomra, állásra, pénzre vágyó emigránsok a városra és környékére, hol az idegen hatalom árnyékában szenvedélyeiket szabadjára engedhetik. A közigazgatás egyszerűsítése, demokratizálása címén elbocsátanak 68 régi tisztviselőt a város szolgálatából, de helyettük rövidesen 117 újat alkalmaznak, természetesen elvtársaik köréből. Ugyanígy emigránsok lepik el az üzemeket is, kiszorítva onnan a régi munkásokat. A munkát azonban már nem tartják kötelességüknek, alkalmaztatásukat „forradalmi" érdemeik jutalmául tekintik. Amikor elfogulatlan városi bizottság vizsgálja meg pl. a városi bognárműhelyt, ez kénytelen megállapítani, hogy ott az emigráns munkások alig dolgoznak valamit.
A városi jövedelmek azonban nem elegendők a dologtalan kezek és a megnövekedett bürokrácia eltartására. Linderék erre sem jönnek zavarba. A hiány pótlására magas rendes és rendkívüli jövedelmi adókat vetnek ki a polgárságra s a jugoszláv kormány sorra megerősíti ezeket a vagyonelkobzással határos adókat, sőt megengedi, hogy árverezéssel is behajtsák azokat. Emigránsok és jugoszlávok egyaránt közös ellenfelük erejét akarják ezzel megtörni. A polgárság egyesületeit, a Pécsi Nemzeti Kaszinót, a Katolikus Kört, a Kereskedők Testületének Kaszinóját a demokrácia nevében bezárják, a lakásokat elrekvirálják, egy szóval szabad utat engednek gyűlöletüknek. Egy-egy újabb állítólagos merényletterv vagy irredenta-tüntetésnek nyilvánított temetési felvonulás is jó alkalmat szolgáltat, hogy más híján ezzel az ürüggyel tartóztassanak le néha tucatszámra előkelőbb polgárokat.
Ezek a terrorisztikus eszközök ideig-óráig alkalmasak is az elégedetlen, zavargó elemek szenvedélyeinek kielégítésére. Az emigránsok a nagy engedményekkel és a tömeg féktelen szenvedélyeinek felcsigázásával biztosítani tudják a látszatot, hogy a város vezetése tőlük függ s hogy ők a lakosság érzelmeinek szószólói.
Pár hét alatt sikerült az emigránsoknak a városka belső békéjét fenekestől felforgatniok. A szenvedés iránt azonban érzéketlenek, mivel a hatalmat a városban minden áron meg akarták tartani, hogy külpolitikai akciójukhoz kiinduló pontot és támaszt nyerhessenek. Ezt az akciót, vagyis a szoros, nyílt külpolitikai kapcsolat megteremtését a kisantant és az emigráció között, 1920 novemberében kísérelték meg.
Linder és Jászi Belgrádban egy memorandumot adtak át, amelyben - a jugoszláv kormány megnyerésére - hangoztatták, hogy a magyar hadsereg lefegyverzése életérdeke Jugoszláviának, mert ez a hadsereg a békét mindenkor veszélyeztetheti. Kiemelték, hogy ez a lefegyverzés két úton lehetséges: vagy Magyarországnak megszállásával, vagy azzal, hogy az emigráció alkalmat nyer Pécsett egy hadsereg szervezésére. Fogadkoztak, hogy az emigráció vállalja a kisantantnak kellemetlen feladat elvégzését, ha a sereg szervezésére engedélyt nyer, továbbá az egész déli, Magyarországhoz tartozó, de jugoszláv megszállás alatt álló terület közigazgatását kezébe kapja. A két emigráns vezér 1920 nov. 18-tól 23-ig e tárgyban hosszas tanácskozásokat folytatott Belgrádban Pásics miniszterelnökkel, a kabinet több tagjával, így Nincsics külügyminiszterrel,

Draskovics belügyminiszterrel, Pribicsevics kultuszminiszterrel, a belügyminisztérium Bácska-Bánát-Baranya-osztályának főnökével, a miniszterelnök kabinetfőnökével, nemkülönben a cseh katonai misszióval s a cseh és román követséggel is.
Ezekről a tárgyalásokról nemcsak a két emigrációs vezér nyilatkozott részletesen, hanem a jugoszláv sajtóiroda is hozott azokról kommünikét. Ez az utóbbi a következőket tartalmazta: a tanácskozásokon Linder és Jászi kérték, hogy a jugoszláv kormány ne adja át Magyarországnak a pécsi területet, hanem tegye azt külön közigazgatási kerületté, hogy ily módon a magyar kormány elleni akció alapjául használtathassék fel.
Teljes sikert nem értek el az emigráns vezérek. A jugoszláv kormány mérsékeltebb volt náluk. Nem adott engedélyt arra, hogy az általa megszállott területen egy Magyarország elleni hadsereg szerveztessék, önmagára is veszélyesnek találván egy tisztán „vörös" sereg felállítását. Szíves örömmel kapta azonban fel - saját érdekében - az emigránsok által hangoztatott szólamot, hogy a megszállt területet kézizálognak tekintse, amelyet csak akkor ad vissza Magyarországnak, ha a trianoni béke valamennyi rendelkezése, így a zsoldos seregre és a leszerelésre vonatkozó pontok is, végrehajtatnak. Kárpótlásul kilátásba helyezte az emigránsoknak, hogy az egész megszállt terület közigazgatását kezükbe adja, de feltétlenül kikötötte, hogy ne egyedül a munkásság nevében intézkedjenek, hanem - a proletár-osztályuralom látszatának elkerülése végett - vonják be akciójukba a polgárságot s a földmívelő népet is.
Ma még pontosan nem tudjuk, hogy e terület autonómiája milyen méretű lett volna. Az emigrációs sajtó e tárgyalásoktól kezdve következetesen hirdette, hogy megállapodás történt, hogy a területet „Szerbia erkölcsi és anyagi támogatása mellett független köztársasággá fogják kikiáltani," hogy Magyarország támadása esetén Jugoszlávia katonailag fogja védeni s hogy ezen köztársaság kikiáltási mozgalommal szolidáris Csehország és Románia is. Jászi a belgrádi román követ meghívására Bukarestbe ment, hogy ott magával a román kormánnyal is tárgyaljon. Itt nagy segítségére volt régi fegyvertársa, Seton Watson, aki Scotus Viator néven angol tanulmányaiban a világháborút megelőzően évekig hirdette az osztrák-magyar monarchia és Magyarország feldarabolásának szükségességét. Ezek a tárgyalások azonban a belgrádi megállapodásokon már mit sem változtattak. Az emigrációs légiók megszervezéséről, a kisantant támogatásával Magyarországba való betörésről, e túlságosan fantasztikus tervekről le kellett mondania az emigrációnak, noha Pécsett a munkásságot már katonai kiképzés alá fogták vezetői.
A belgrádi megegyezés értelmében az emigráció legsürgősebb teendője uralma kizárólagos munkás-jellegének megszüntetése és a polgári, meg földműves elemeknek bevonása lett. Ennek a célnak az elérésére használták fel Lovászy Mártont, a Károlyi-kormány kultuszminiszterei, ki eddig éppen megszállt területen, Kiskőszegen élt elvonultan családjával. Hiúságára hatnak azzal a hízelgéssel, hogy csak ő szüntetheti meg a pécsi lakosság belső súrlódásait és így ráveszik, hogy hagyjon fel passzivitásával. Jó szándékkal és vakon fog képzelt missziójához, de már az első lépések után süllyedni kezd lába alatt a talaj. A város lakosságának belső ellentéteit semmivel sem tudja csökkenteni, mert a munkásság nem hallgat reá. Naivul kijelenti (1921. febr. 4.), hogy „a legsürgősebb feladat, a társadalmi béke megteremtése érdekében a munkásság remélhetőleg hajlandó kezet nyújtani a polgárságnak s ez azt el is fogadja". Az elutasító feleletre nem kell soká várnia. Február 19-én a pécsi szocialista pártvezetőség harmincnyolc szavazattal tizenöt ellenében kimondja, „hogy a pécsi proletariátus politikai és gazdasági érdekei szempontjából ezekben a pillanatokban akkor látja a helyes proletárpolitikát szolgálni, ha a párt kezében levő városi vezetést, úgy is mint hatalmi, úgy is mint demonstratív eszközt kezéből ki nem adja".
Menyire nem a társadalmi béke érdekli ezt az uralkodó csoportot, azt határozatának következő megindokolása is jelzi: „Pécs és a megszállt terület proletariátusa érdekének szempontjából ma már akár a város, akár a megye kormányzatának kézbentartása nemcsak helyileg biztosít a proletárság részére bizonyos hatalmi pozíciót és több irányú szabadságot, jogi és gazdasági védelmet, de a magyarországi terror alatt nyögő proletárság felé mint megmozdulásra inspiráló valóság is erősen esik a forradalmi esélyek mérlegébe".
Lovászy fellépésének csak annyiban van hatása, hogy állásfoglalása megtéveszt néhány gyanútlan embert s ezek is belesodródnak az áradatba. De éppen ez kell az

emigrációnak: ezzel már igazolhatja a polgárság csatlakozását.
A parasztsággal még könnyebben megy. A földnélküliek között a földosztás jelszavával a hatalom árnyékában könnyen lehet híveket szerezni. A kisgazdák szervezetének vezetője, Hoffmann Ottó úgyis az ő emberük. Ez dec. 11-én kijelenti, hogy a kisgazdapárt hajlandó a vármegye kormányzásában az ipari munkássággal együtt részt venni, az októberi forradalom alapján. Másnap a kisgazdapárt nagygyűlést tart, amelyen Hoffmann és Lovászy beszélnek. A jugoszlávok részére ügyesen odavetik csalétkül, hogy Horthy kormányzó Habsburg-restaurációt akar s hogy ők a megszállás meghosszabbítását éppen a magyar kormány ezen álnok mesterkedései miatt óhajtják, „forduljunk bizalommal a megszálló hatósághoz - ajánlja Lovászy -, engedje meg, hogy magunk kezébe vegyük sorsunkat; engedje, hogy a vármegyében is a polgárság akarata nyilatkozzék, mint a városban." A gyűlés határozata természetszerűleg az lesz, amit Hoffmann titkár már az előző napon megállapított.
Az emigráció így eleget tett a belgrádi óhajnak. Sikerült a látszatot megszereznie, hogy mozgalma mögött a lakosságnak egy része is ott van.
Ez a látszat a jugoszláv kormánynak éppen elég. Most már részletekbe menő tárgyalások kezdődnek a bajai szerb kormánybiztos és Hoffmann-Lovászy-Linder között. Draskovics miniszter hivatalosan is közli az emigránsokkal, hogy a szerb kormány az autonómia megadása, továbbá nagyobb dinár-kölcsön kiutalása mellett döntött s hogy az egész pécsi kérdés tanulmányozására a nagyantant bizottságot küld ki a helyszínre.
Linder azonnal elő is terjeszti az önkormányzati tervezetet. E szerint a terület a „Pécs-bajai autonóm terület" nevet kapja s beléje tartozik az egész vidék, amely a trianoni béke szerint Magyarországot illeti, de jugoszláv katonai megszállás alatt van. A tervezet 1. §-a félre nem érthetően bizonyítja az anyaországtól való elszakadási törekvést. Eszerint „a magyar állam törvényhozásának és kormányának rendelkezései az autonómia területére nem terjednek ki", de a néptanács a jugoszláv jogszabályok átvételét kimondhatja. Ez a Jugoszláviához való szoros csatlakozást jelentette, éppen úgy Jászi hízelkedő javaslata is, hogy a megszállt terület szüntesse meg az eddigi magyar ú.n. pécsi valutát, s a jugoszláv valutára áttéréssel kapcsolja gazdasági életét is szorosan Jugoszlávia közgazdaságához.
Linder és társai később is mindent elkövettek, csakhogy Jugoszlávia kedvében járjanak és annak elhatározását megkönnyítsék. 1921. márc. 2-án Linder elnöklete alatt a pécsi városi közgyűlésen már bemutatják a szerb, román és cseh külügyminiszterekhez intézendő átiratokat, amelyekben arra kérik ezeket, hogy ne engedjék a magyar sereget bevonulni Pécsre. Április 18-án ugyanez a közgyűlés ugyanazon külügyminisztereket deklarációkban kérte a megszállásnak legalább ötévi meghosszabbítására. „Kérjük a kisantant államok kormányait - olvassuk e memorandumokban hogy ez a terület kézi zálogú legyen mindaddig, amíg Magyarországon a trianoni szerződés rendelkezései végrehajtást nyernek és a középeurópai békének oly fontos demokratikus rendszerváltozás bekövetkezik."
Linder ezt a memorandumot személyesen vitte Belgrádba s ott felkereste a hatalmak képviselőit is. Az angol és francia követ azonban nem fogadta, az olasz le is szidta, csupán a román és a cseh követ ígérte meg támogatását; ugyanezt természetesen megtette a jugoszláv kormány, amely azonfelül a memorandumnak Párizsba, a legfelsőbb tanácshoz küldését is megfogadta.
A belgrádi kormány ugyanis változatlanul jóindulattal figyelte az ő annektáló hajlamának kedvező emigráns tevékenységet. Amennyire a nemzetközi politikai helyzet megengedte, a legvégső határokig közvetlenül is támogatta az emigrációt; sőt közvetve olyan lépésekre ragadtatta magát, amelyek már beavatkozást jelentettek Magyarország belügyeibe.
Az emigráns lapok egymásután hozták a belgrádi kormány tagjainak magyarellenes nyilatkozatait, amelyeknek hitelességét kétségtelennek kell tekintenünk, mivel azok soha meg nem cáfoltattak. Ezek a nyilatkozatok az emigránsoknak szóló biztatásokon felül mindannyiszor kifejezésre juttatták a belgrádi kormány azon eltökélt szándékát, hogy Pécset és környékét egyelőre nem hajlandó kezéből kiengedni. A hosszú sorból elegendő kettőt közölni 1921 márc. 24-én a szerb belügyminisztérium politikai osztályának vezetője a Bécsi Magyar Újságban a következőket jelentette ki: Pécs és vidéke mindaddig zálog, míg a trianoni béke nincs végrehajtva, amíg a magyar kormány hadseregét le nem szereli; ekkor pedig a tömeg elégedetlensége elsöpri a kormányt s így új kormánnyal lesznek majd tárgyalások. Ugyanezen lapban Pribicsevics Szvetozár kultuszminiszter; ápr. 7-

iki nyilatkozatában, három garanciát követelt a magyar kormánytól: a leszerelést, Nyugatmagyarország átadását Ausztriának és Pécs-Baranya jugoszláv megszállás alatt való hagyását. Ezt az utóbbi területet ő is kézizálognak nevezte. De a fődolog a demokrácia, a magyar nemzetgyűlés feloszlatása és új választások megejtése pártatlan nemzetközi bizottság felügyelete alatt. Mondanunk sem kell, hogy ezek az utóbbi követelések szintén az emigránsok munkája révén kerültek be a kisantant-politikusok szótárába.
Miként ezek a nyilatkozatok is mutatják, Pécsen keresztül az emigrációnak valóban sikerült elmérgesítenie a viszonyt Magyarország és déli szomszédja között. Pécs felvonulási terület lett; rés, amelyen keresztül az egyre fokozódó követelések kiáramlottak Magyarország ellen, másrészt ugyanakkor kapocs is a kisantant és az emigráció között.
Az emigránsok reménykedéseit és az óhajtva várt fejleményeket Károlyi a következőképpen vázolta Linderhez intézett levelében: A Pécs közvetítésével kialakuló magyar-jugoszláv politikai kapcsolatból automatikusan lehet cseh-magyar barátság, ami kombinálva a kisantant-tal, alapját képezhetné a keleteurópai probléma megoldásnak; ennek előfeltétele az, hogy Magyarország lemond a Szent Korona-elméletről, áttér a köztársaságra, „hogy elnyerje a kisantant teljes bizalmát". (Bécsi Magyar Újság, 1921. júl. 15.)
Magyarország szerencséjére a nagyhatalmak tisztán láttak és nem engedték meg, hogy a trianoni békének egyetlen kedvező rendelkezése is Magyarország ellen fordíttassék. Változatlanul megmaradtak tehát a kisantant minden mesterkedése, interveniálása dacára, a kiürítés mellett. 1921 augusztusának elején nyilvánvaló lett, hogy az átadásnak még ebben a hónapban meg kell történnie. Addig Pécs belső élete még súlyos kríziseken ment át. A város kicsiben ismét végigélte azt a fejlődést, amelyet az ország 1919 tavaszán elszenvedett.
A terület tulajdonképpeni urai, az emigráns vezérek, nem tudtak úrrá lenni saját seregükön. A munkásság ugyanis, amelyet uralomra kerülésük előtt túlzó ígéretekkel nyertek meg, vezettek félre, a hatalom elnyerése után követelni kezdték az ígéretek beváltását, sőt felcsigázott étvággyal egyre újabb igényekkel állt elő. A város új vezetősége így csapdába került, különösen amikor egymás után sztrájkok törtek ki. Most már szerette volna lecsillapítani a mozgalmat, most már vádolta a tömegeket, amelyek hátán felkapaszkodott, hogy „minden igényüket egyszerre akarják kielégíttetni".
A megkezdett útról azonban nem lehetett sem visszafordulni, sem azon megállani. Ezt nem engedték a kommunisták, akik résen voltak és agitáltak, „élesítették az osztályellentéteket". Ezek a bécsi kommunista központ utasítására mindenáron a proletárdiktatúra kimondására akarták rávenni a munkásságot. Szocialisták és kommunisták ekkor egymásra támadtak. Amikor az elkeseredett harc folyamán az 1921. máj. 19-iki pártvezetőségi választások a jobboldaliak győzelmét hozták meg, a szétszakadt részek annál ádázabb gyűlölettel rohantak egymásnak, a legsúlyosabb vádak kiáltozása közben. A jobboldaliak el akarták távolítani az emigránsokat a városházáról, a pártból, lehetőleg a városból is; feloszlatták a kerületi pártszervezeteket, nemkülönben az ifjúmunkás szövetséget, hol az emigránsok voltak többségben s nem engedték meg, hogy a maguk „Munkás" című lapja mellett megjelenhessék a baloldali „Munkás Akarat". A baloldaliak merényletekkel válaszoltak, mire a jobboldaliak Horthy-ágenseknek, fehér agitátoroknak, magyar kémeknek nevezték s vádolták őket, hogy a magyar kormány utasítására fejtenek ki kommunista propagandát, szítják az egyenetlenségeket. Miként Lovászy is elismerte, „Pécsett a gyűlölködés szelleme uralkodott és az osztály- és felekezeti ellentétek egész az osztályharcig fajultak".
Az emigránsok e belső huzakodásai nem jelentették a tulajdonképpeni polgárság helyzetének javulását. Változatlanul rossz maradt az, mivel magyar érzelme miatt üldözte a megszálló hatalom s üldözték bal- és jobboldali emigránsok egyaránt. Ennek a polgárságnak és birtokos osztálynak a gyengítésére, sőt tönkretételére Jászi még egy eszközt tartogatott: a földreform címén birtokainak elrablását és a földnélküliek közötti szétosztását. Könyvében, cikkeiben állandóan visszatérő refrénként ismételgette, hogy a „feudális" osztályok befolyásának megsemmisítése végett ilyen „földreformot" kell életbeléptetni; ennek keresztülviteléért dicsőítette Lenint (Bécsi Magyar Újság, 1921. júl. 17.) és a magyar birtokosok földjeinek elvételéért nem győzött eleget hálálkodni az utódállamoknak. Most ezt a birtokelkobzást a demokrácia örve alatt Baranya megyében is el akarta végezni. Július 24-én kiadta a jelszót a Bécsi Magyar Újságban, hogy az irredenta mozgalomnak, azaz a Magyarországhoz való visszakerülés mozgalmának leszerelése

végett földreform látszik szükségesnek. A jugoszláv hatóságok ezt a tervet is szívesen fogadták. Dolinka Vászó, Baranya megye szerb alispánja, júl. 29-én biztató ígéretet tett: szívesen csinálnának földreformot, csak ne a pártok jelentsék be a falvak akaratát, hanem maguk a falvak forduljanak hozzá memorandumokkal, ő majd felterjeszti azokat Belgrádba. Az idő rövidsége akadályozta csak meg ennek a tervnek a kivitelét.
Amidőn nyilvánvaló lett, hogy a nagyhatalmak parancsának teljesítése elől Jugoszlávia nem térhet ki a szerződésszegés ódiuma nélkül és a megszállt területről ki kell vonulnia, az emigráció vezérei még egy utolsó döntő rohamra fújták meg kürtjeiket. Bár ők maguk óvatosan távol maradtak, Bécsből, néhány száz kilométerre a harctól, tűzmentes szerkesztőségekből annál inkább uszították a gyanútlan, félrevezetett és sajnálatraméltóan vak tömeget. Aug 18-24-ike közt vonultak ki a jugoszláv csapatok, de ők az utolsó percig áltatták, hitegették a munkásságot. A Bécsi Magyar Újság még aug. 9-én is azt a hírt hozta, hogy Linder nagyon meg van elégedve a Belgrádban Pasiccsal folytatott tárgyalásokkal, s hogy memorandumát a szerb miniszterelnök Párizsba viszi, tíz nappal később pedig azt az újabb hírt, hogy ugyanez a polgármester bizton reméli a kedvező megoldást, - akkor, amikor a kiürítés már meg is kezdődött.
Sőt egy-két héttel előbb pedig még nyíltan toborozták és biztatták a bécsi magyar munkásokat, hogy menjenek Pécsre, mint Göndör is már a tizenkettedik órában, júl. 31-én írott kecsegtető, minden jót ígérő cikkében. Weisz Károly, a pécsi városi vezetőség egyik tagja ugyanis az osztrák fővárosba utazott, „hogy innét - saját szavai szerint - megbízható, komolyan dolgozni akaró szocialista emigránsokat vigyen le magával, mivel ezekre szükség van a város jövő berendezkedésének kiépítése szempontjából". A Világosság-körben propaganda előadást tartott és mint valami kivándorlási ügynök, élénk színekkel ecsetelte a pécsi munkások nagyszerű helyzetét, a kínálkozó sok munkaalkalmat, a jó fizetést. Valóságos eldorádónak írta le Pécset, ahol a polgárok önként nagy összegekkel járulnak hozzá a munkások jóléti intézményeinek fenntartásához s ahol magas fényűzési és progresszív adók mind a munkásság érdekeit szolgálják. Sietett megnyugtatni a félénkeket is: nincs semmi veszély, a jugoszlávokat csak a széntermelés érdekli, azon túl semmivel sem törődnek; s mert azelőtt nyolcvan vagon volt csak a napi termelés, most viszont 280, semmi esetre ki nem adhatják a várost kezükből, mert különben megállanának vasutaik. Ezt az előadást lelkendező örömmel közölte Göndör lapjában, a maga részéről is biztatva a munkásokat és parancsoló jelszó gyanánt adván ki: „Magyar emigránsok: le Pécsre!" (Az Ember, 1921. júl. 31.)
Attól, hogy akár ő, akár hangadó, uszító társai maguk menjenek le, természetesen óvakodtak... A Pécsett levő vezérek pedig már jóelőre kereket oldottak, mint Linder, aki aug. 9-én elhagyta a várost azzal az ürüggyel, hogy Spalatóba Károlyihoz kell utaznia. Ez az eljárás különben még a balkáni politikai viszonyok közt felnőttek előtt is meglepő volt. Pasics miniszterelnök a szkupstinában 1922. jan. 25-én maga is kénytelen volt megbélyegezni az emigránsokat, akik „felültették" a lakosságot.
Jászi és társai tehát a biztos távolból még egyszer megkísérlik feltartóztatni az események menetét és szövetségeseikhez, a kisantant államokhoz fordulnak Jászi aug. 14-én „A pécsi katasztrófa előtt" című cikkében előbb az antant hatalmakra akart hatni azzal az ijesztgetéssel, hogy a bevonuló magyar csapatok a "büszke, önérzetes, valódi forradalmi szellemtől áthatott magyar területen" vérfürdőket fognak rögtönözni. Ettől az ijesztgetéstől maga sem sokat remélt, mivel tudta, hogy az aposztrofált államok a Pécsre Cosset angol ezredes vezetése alatt leküldött katonai bizottság révén kellőleg informálva vannak mindenről. Többet várt Jászi attól az érveléstől, amelyet „az illetékes tényezők, elsősorban a kisantant felé fordulva adott elő. A terület közgazdasági életének megsemmisítését, a munkások és bányászok nagyobb részének elvonulását, az otthon maradottak „érzelmi bolsevizálását és ezzel a társadalmi felforgatás újabb földalatti telepeinek létesülését", a Jugoszláviának járó szénszállítmányok elmaradását jósolta s nyíltan felhívta a kisantant államférfiait, akik előtt ő már korábban felsorakoztatta a kiürítés elleni érveit s „akik szívesek voltak információit el is fogadni", hogy addig ne adják át „a büszke, demokratikus szigetet", míg Horthyék [,,]az általuk - a trianoni békében -elvállalt összes kötelességeiket nem teljesítették". Ugyanezen a napon az „Arbeiter Zeitung" is hevesen tiltakozott a kiürítés ellen, a Jásziéval azonos érvekkel szállván síkra: a jugoszláv vasúti forgalom meg fog állani, mert nem lesz széntermelés

Pécsett, Jugoszlávia érdeke tehát át nem adni a területet Magyarországnak.
S tán különösnek tűnne fel, hogy az osztrák szocialisták hivatalos lapja ily nagy megértést tanúsít azon burzsoá-állam, Jugoszlávia érdekei iránt, amelynek börtönei zsúfolásig telve voltak szocialista és kommunista munkásokkal, s melyre egy évvel ezelőtt ugyanez a lap a magyarországi bojkottot ki akarta terjeszteni, ha nem tudnók, hogy az „Arbeiter Zeitung" állásfoglalását az emigráns Kunfi Zsigmond irányította.
A vezérek jól tudják, hogy a helyzeten már nem változtathatnak, de azért az ellentéteket még mindig szítják messziről. Harcra, fegyveres ellenállásra tüzelik a munkásságot. Független szocialisták és kommunisták egyszerre megértik egymást. A bécsi Világosság-csoport nevében Garbai elnök aug. 12-én táviratilag utasítja a szocialista „Munkás" szerkesztőségét: „Ebben a sorsdöntő órában felhívjuk Pécs és Baranya szervezett munkásságát, hogy politikai és taktikai nézetkülönbségre tekintet nélkül, haladéktalanul teremtse meg a munkásosztály egységes és védekező frontját. Félretenni mindent, ami szétválasztja a munkásságot és megtalálni minden módot, ami eggyé forrasztja őket." A kommunista párt vezetősége pedig aug. 18-án a széntermelés megszüntetésére, sőt a termelés későbbi lehetőségeinek megakadályozására, azaz a bányák felrobbantására utasította híveit a magyar csapatok bevonulása esetére.
Az ilyen és más hasonló utasítások egészen megvadítják a tömegeket. Ismételt munkásgyűlések után aug. 14-én nagygyűlést tartanak, amelyen elhatározzák a fegyveres védekezést, kikiáltják a magyar-szerb Baja-Baranya köztársaságot, amely a Jugoszláviával való végleges egyesítésig maradna fenn. Proklamálják az általános sztrájkot, a felvonulásoknál több házat megrongálnak, így a Dunántúl nevű polgári lap, a keresztény szocialisták és a Duna-Gőzhajózási Társaság házait.
A lelkiismeretlen félrevezetést, gyáva felelőtlen bujtogatást, amelynek eredménye volt a tömegszenvedélyeknek ez a kirobbanása, legjobban „az Ember" aug. 21-iki számában megjelent felhívás jellemzi, az „Üzenet a pécsi megváltónak". Az emigráns vezérek működését annyira megvilágítja ez a szózat, hogy néhány részletét jónak látjuk szó szerint közölni.
„Minden tekintet Pécs felé lövelli tüzes és reménykedő sugarait. Mindenki Pécs felől várja a megváltást, mindenki bámulattal, meghatottan néz a pécsi bányák, gyárak és műhelyek elszánt és mindenre kész proletárjaira és dobogó szívvel, kipirult arccal várjuk, csak várjuk, hogy mi lesz. A pécsi munkások és a pécsi polgárok kikiáltották Baranya megyét önálló köztársasággá és hajlandók ezt a kis darab szabad magyar földet az életük árán is megvédelmezni. Soha válságosabb történelmi környezetben és nehezebb körülmények között még nem született meg új államforma, mint a Pécs-baranyai köztársaság. Nem képzelhető az el, hogy a jugoszláv kormány ne mérlegelné a legnagyobb komolysággal az új helyzetet és minden jel arra vall, hogy az antant mértékadó köreit is gondolkodóba ejtik a Pécs-baranyai földrengésszerű események és nem reménytelen ebben a pillanatban az egész fölemelően szép és bátor akció. Ha ezt az elszánt és gyönyörű kezdést hasonló lendületű folytatás követi, akkor a pécsi munkásság nevét valamikor áldva fogja emlegetni az egész világ proletariátusa. Mert ha az új köztársaság megáll, akkor döntő és halálos csapás zúdult a Horthy-uralomra. A jugoszláv kormány kezében van a döntés joga és a pécsi köztársaság sorsa. És ha erről az oldalról kellő garanciákat kap a pécsi köztársaság, akkor a Horthy-uralom napjai meg vannak számlálva."
„Ebben az esetben Károlyi Mihály tiszta és mocsoktalan lobogója alatt odalent a baranyai csatatéren föl kell sorakozniok mindazoknak, akik a fehér rémuralom pusztulását és az új, szabad Magyarország megszületését áhítják. Párt- és frakciókülönbség nélkül, az összes elvi és személyi ellentétek kiküszöbölésével össze kell fognia mindenkinek és közös, egységes frontban kell fölfejlődni Horthyék ellen. Minden ellentét, minden gyűlölködés szűnjék meg idekint az emigrációban, mindenki hozzon meg minden elvi és személyi áldozatot és vállt vállhoz vetve induljunk a döntő nagy pécsi rohamra. A pécsi munkásság és polgárság példát mutatott és örök szégyen volna, ha mi nem követnők ezt a bátor példaadást. Most minden kockán forog, vagy most győzünk vagy talán soha. Lelkesedéssel és mindenre elszántan kísérjük a pécsi küzdőteret, ahonnan döngő léptekkel indult el az új magyar história. Aki arra való, az röpülni fog az események szárnyán, aki nem arra való azon átrobognak az események. Úgy lehet, hogy Pécsen mindent megnyerhetünk. Üdvözletet, hálát, megilletődést és testvéri szolidáris szeretetet üzenünk a pécsi megváltóknak."

Jászi a tömegnek azt a megmozdulását, amely az ő munkájuk eredménye volt, úgy tüntette fel, mintha az jele volna a lakosság elszakadási törekvésének. Sőt tovább menve azt állította, hogy „a magyar szegénységnek e szenvedelmes felkelését a szerb nemzeti eszmének fellobbanása kíséri, amely mindenféle annexiós törekvésekben nyer kifejezést". Hogy Jugoszláviát a kiürítés megtagadására bírja, most már a terület annektálását is szóba hozta. De ezzel csak az a célja, hogy zavar, nemzetközi bonyodalom keletkezzék. Mint aug. 18-án írta, a Pécs-bajai kérdést a népszövetség döntése elé kell vinni: „Hadd jelenjenek meg a nemzetközi bíróság előtt nemcsak a jugoszláv állam és a többi utódállam képviselői, nemcsak az érdekelt területrész munkás- és paraszti közvéleménye, hanem a magyarországi demokrácia is, melyet száműzetésben, börtönökben vagy titkos detachementjei által néma szolgaságban tart a Habsburg-tisztek rémuralma." A magyarországi demokrácián természetesen magát és emigráns társait értette.
Eljutni rágalmaival a népszövetség elé, ott meghallgatásra találni, külső segítséggel megint visszajutni Magyarországba és ott folytatni a munkát, ahol 1919-ben elhagyta - ez volt tulajdonképpeni célja a pécsi kérdés elmérgesítésével.
Még az utolsó pillanatban is egy buldog szívósságával küzd az emigráció. A Világosság-csoport a győztes államok szocialista képviselőihez fordul aug. 20-án: Baranya területe kis demokratikus köztársaság, „a Horthyzmus özönvizéből kiemelkedő szigete a magyar októberi forradalomnak" s e terület proletariátusa el van szánva, hogy fegyverrel utasítsa vissza a magyar csapatok bevonulását. Aug. 21-én Adler Frigyes, az osztrák szocialisták vezére az „Arbeiter Zeitung"-ban a bécsi Internacionálé titkárságának nevében a jugoszláv szocialista képviselőkhöz fordul s a nagy, egyöntetű akciónak van is annyi eredménye, hogy az angol munkáspárt interpellál az alsóházban, Jugoszlávia pedig az emigránsoknak teljes menedékjogot ígér
A menedékjogot a „polgári" emigránsok ugyanis mindenki részére kérik Belgrádban, még a kommunisták részére is, akiktől őket Pécsett - állítólag - oly nagy elvi ellentétek választották el.
A terület kiürítése minden fenyegetés ellenére rendben történt meg és a magyar hatóságok minden incidens nélkül foglalhatták el helyüket. A lakosság nem fegyverrel, hanem túláradó örömmel fogadta őket. A jugoszláv csapatok kivonulása előtt ugyanis a bécsi kommunista párt nevében Hamburger Jenő népbiztos a következő táviratot küldte pécsi barátaihoz: „Mama nagyon beteg, jöjjetek azonnal Bécsbe. Jenő." Az agitátorok így hirtelen eltűntek a csak szóval emlegetett barikádokról, idejében biztonságba helyezve féltett életüket. A veszélytelen Bécsbe futott a pécsi szocialisták lapjának, a „Munkás"-nak egész szerkesztősége is és innen küldte a szerkesztő, Magyar József utolsó üdvözletét „a körülzárt, vandálok ellepte földnek", biztatván a cserbenhagyott munkásságot, hogy eljön még a feltámadás napja, amikor „elbukik minden, ami útjában áll a proletár milliók szabadságának."
A jugoszláv csapatokkal így elvonultak azok, akik eddig éveken keresztül rázták öklüket Magyarország felé - s ezzel egy csapásra helyreállott a társadalmi rend; nyoma sem volt többé köztársasági elszakadási törekvésnek. Kitűnt, hogy az agitátorok csak az idegen hódítók fegyveres védelme alatt voltak hangosak s hogy mögöttük éppen az nem állott, amelyre annyit hivatkoztak: a terület dolgozó lakossága.

6.

Nyugat-Magyarország és a király hazatérése

A pécsi-kérdés elmérgesítése korántsem volt az emigráció egyedüli vállalkozása, azonban ebben fejtette ki a legnagyobb személyes aktivitást. Többi hadjáratukban még ennyire sem kockáztatták a vezérek életüket. Viszont kárpótlásul annál nagyobb hévvel igyekeztek a távolból sajtójuk útján a kis-antant fegyveres haderejét Magyarország ellen megindítani. Alkalom erre az 1921. év folyamán többször is nyílott.
Az első alkalmat Károly királynak Svájcból való visszatérése és húsvét napján

Budapesten való váratlan megjelenése szolgáltatta. Ezt a konfliktust a magyar kormány pár nap alatt békésen elintézte és a király a legrövidebb idő alatt vissza is utazott Svájcba. Ok nem volt a közbelépésre, mert, miként Briand, a francia külügyminiszter kijelentette, Horthy kormányzó a legnagyobb korrektséggel járt el. De mégis elegendő ürügy, hogy a kisantant-államok és az emigránsok fellépjenek fenyegetéseikkel Magyarország ellen. Az utódállamok létérdekeikre hivatkoznak. Attól félnek, hogy a Habsburg restauráció oly nagy vonzerőt gyakorolhat a megszállt területekre, hogy országaik alkotó részeikre hullhatnak szét. Elutasító állásfoglalásuk minden restaurációs törekvéssel szemben tehát kétségtelen volt s az sem lehetett kérdéses, hogy fegyveres erejükkel szemben Magyarország Károly király visszatérését nem erőszakolhatja. Az emigrációnak így nem is kellett volna sokat biztatnia a kisantantot; a jó alkalmat azonban igyekezett kihasználni. Már a legelső pillanatban az „elnyomott" magyar nép felszabadítására kérte a kisantantot, mondván: „Azok a népek, amelyek a magyar néppel együtt nyögtek a Habsburgok zsarnoksága alatt, siessenek a magyar nép segítségére." A magyar nép ugyanis - hirdeti a Bécsi Magyar Újság, 1921. márc. 31-én - köztársaságot akar s a nemzetgyűlés többsége is köztársasági párti, csak nincs módjában akaratát kinyilvánítani. Ez a magyar nép azt várja szomszédaitól, hogy saját érdekükben is hozzásegítik őt, hogy akaratát végre szabadon nyilváníthassa. Saját érdekükben kell az utódállamoknak ezt tenniök, mert csak egy magyar köztársaság tudna békét tartani odahaza és békében élni a szomszédokkal. Ezért "a magyar emigráció sajtója, mint a magyar nemzetnek ez idő szerint egyetlen hallható képviselete, a Magyarországgal szomszédos államok kormányaihoz fordul és kijelenti, hogy a Habsburgok trónralépése ép oly kevéssé akarata a magyar népnek, mint az, hogy egy a Habsburgok ellen vívandó harc során Horthy szerezzen hazug jogcímet a magyar királyi trónra."
Amikor órák alatt tisztázódott a helyzet és a király elutazott, az emigráció mélységes fájdalmat érez, hogy nem sikerült tervét keresztül vinnie. Bár a kisantant is kénytelen volt belátni, hogy diplomáciai fellépésre Magyarország ellen nincs oka, az ügyet mégsem akarta elaludni hagyni, hanem az emigráció sajtójával együtt próbálta felszítani a lángokat. Április első felében az emigráció és a kisantant lapjaiban egymást érték a hírek, amelyek arról számoltak be, hogy a három utódállam az újabb Habsburg-restauráció ellen garanciákat követel Magyarországtól. Egyik nap Pribicsevics szerb miniszterjelölte meg e garanciák gyanánt a leszerelést és Nyugatmagyarország átadását, a másik nap az emigrációs sajtó röpítette világgá „egy belgrádi diplomatától" nyert azon értesülését, hogy a garanciák egyikéül a jugoszláv kormány Magyarországtól a köztársasági államforma kimondását követeli. Jugoszlávia ugyanis „nemcsak Habsburg-restaurációt nem tűr Magyarországon, de nem tűri azt sem, hogy Magyarország államformáján változás történjék; Jugoszláviában Magyarországot ma is köztársaságnak tekintik, bár Horthyék királyságnak nevezik Magyarországot s bár a magyar kormány királyi kormánynak nevezi magát. Nevezhetik magukat, ahogyan akarják, nincsen monarchiájuk s a mi szemünkben Magyarország nem monarchia, ezen az állapoton nem lehet változtatni." Majd ismét a csehszlovák köztársasági elnökhöz közel álló lapnak, a „Cas"-nak azon hírét terjesztették az emigrációt támogató osztrák lapok, mint az „Abend" (ápr. 18.), hogy a három kisantant állam teljes megegyezésre jutván egymás közt, a legközelebbi jövőben átnyújtják majd Londonban és Párisban garancia-követeléseiket, amelyek között ott szerepel a leszerelés és Nyugatmagyarország átadása mellett a „demokrácia" is, a már ismertetett Jászi-féle fogalmazásban. De nem maradtak el a fegyveres erővel való fenyegetések sem. A Bécsi Magyar Újság még ápr. 12-én is arról számol be, hogy Jugoszlávia három hadtestet tart készenlétben a magyar határ mentén. Úgy látszik, Jugoszlávia lehetett a legelszántabb, mert Jászi is ennek fővárosába utazott le és tárgyalt ott Pasics miniszterelnökkel. Feltehetőleg eredménnyel; az előbb említett újság legalább az idézett napon büszkén hozta a hírt, hogy Belgrádban „Jásziban látják azt az embert, aki a trianoni békeszerződés keretein belül garanciákat tudna nyújtani Magyarországnak szomszédaival való békés együttműködésére."
Bár a garanciák között szereplő Nyugatmagyarország kiürítése csak Pécs visszaadása után lehetett aktuális, az emigrációs sajtó már hónapokkal előbb megkezdte a kérdés feszegetését, így a Bécsi Magyar Újság már 1921. újév napján, abban a reményben, hogy így sikerül éket vernie Magyarország és az egyetlen, kisantantba nem tartozó szomszéd állam közé. A kérdést osztrák szellemben

tárgyalták s propagandájuk, izgatásuk magyarellenes volt a legnagyobb mértékben. Semmit se féljen Nyugatmagyarországnak magyar lakossága, hogy kisebbség lesz Ausztriában, sőt örüljön, hogy leválhat a magyarság törzséről és idegen állam fennhatósága alá kerülhet, mert így legalább a demokrácia áldásait élvezheti - ez cikkeik alaphangja. Miként Jászi szept 8-án kifejtette a Bécsi Magyar Újságban, egy pillanatig sem kellene aggódnunk az Ausztriához csatolandó magyar nemzeti kisebbség sorsa felett; ugyanis Ausztria demokratikus közvéleménye oly fejlett, szocialista pártjának lojalitása oly kétségtelen, egész közszelleme annyira humánus és előzékeny, hogy a magyar kisebbség nemzeti autonómiája gyorsan és akadály nélkül kiépíthető volna egy a Magyarországénál „hasonlíthatatlanul fejlettebb és szakszerűbb közigazgatás védelme alatt".
A lakosság azonban nem hallgatott az emigránsokra. A magyar hatóságok elvonulása után fegyveres fölkelés tört ki, amely a bevonuló osztrák csendőrséget távozásra kényszerítette. Az emigráció számára mindez csak újabb alkalom egyrészt megvádolni a magyar kormányt, hogy ő szítja a mozgalmat, másrészt pedig a két állam közti viszony elmérgesítésén kívül a kisantant beavatkozását kikényszeríteni. Davy osztrák kormányzó menekülésekor - aug. 30-án - a Bécsi Magyar Újság meginterjúvolta a kisantant három bécsi követét s amikor megkapja a cseh követtől a remélt választ, hogy Magyarországnak számolnia kell a kisantanttal, mely „már többször megmutatta, hogy akaratának érvényt tud és akar szerezni", megindul újult erővel a sajtóhadjárat. Szept. 1-én azt olvassuk a Bécsi Magyar Újságban, hogy az egész kisantant fegyveres készenlétben van, 14-én és 17-én pedig, hogy a jugoszlávok ismét megszállják Pécset. De egyidejűleg megkezdi az emigráció a tendenciózus magyarellenes hírek közlését is, amelyeknek egyedüli céljuk nyugtalanságot, ijedelmet okozni és a kisantant beavatkozására ürügyet szolgáltatni. Szept. 9-én a Bécsi Magyar Újság azt a hírt hozza, hogy „a magyar bandák Szlovenszko ellen készülnek", majd okt. 4-én, hogy „Horthyék burgenlandi módra puccsot terveznek Podkarpatska Russba". Ezekkel az ürügyekkel még erélyesebb akcióra ösztönzi a netán habozó kisantantot.
Jászi ismét megjelenik Belgrádban és ott szept. 4-én - saját szavai szerint - egy jugoszláv politikusnak nyíltan megmondja, hogy „a demokrata és szocialista emigráció a kisantant külpolitikáját a Horthy-rendszerrel szemben nem tartja elég erélyesnek és határozottnak". Szept. 18-án pedig nyílt levelet intéz Avarescu román miniszterelnökhöz abból az alkalomból, hogy Kolozsvárott a román bíróság magyar összeesküvési perben ítélkezett. Ezeket az elítélteket - jelenti ki - Budapestről vezették félre, ennélfogva inkább Budapesttel számoljon le. "A román kormány ne a szegény idealista álomkeresőkkel szemben mutasson erélyt, de azzal a tűzfészekkel szemben, mely állandóan inficiál, lelkes, de naiv, a viszonyokat és a történeti erőket nem ismerő kedélyeket." A trianoni béke alapján kényszerítse ki - szólítja fel -, hogy Magyarország demokratikus országgá alakuljon át, mert hiszen "elsősorban Romániától és a kisantanttól függ, hogy a nemzetközi stipulációk alkalmaztassanak". Okt. 1-én ismét a harmadik állam, Csehszlovákia külügyminiszterét aposztrofálja: „Szinte kétségbeejtő, hogy több mint két évi publicisztikai és informatív munkával lehetetlen volt az elemi igazságokat megértetni a külföldi, ú.n. demokratikus közvéleménnyel. Politikai, szociológiai és tömeglélektani elemzéseink a legcsekélyebb benyomást sem gyakorolták az antant vezető köreire." Most már itt vannak a tények, a nyugatmagyarországi felkelés. Arról van szó, hogy Középeurópában demokrácia vagy fehér bolsevizmus legyen-e. „Soha államférfi felelősségteljesebb helyzetben nem volt úgy hazája, mint az európai demokrácia fóruma előtt, mint Benes miniszterelnök, a Dunamedence ez időszerinti kancellárja, ezekben a válságos napokban."
A nyugatmagyarországi kérdés így az emigráció szemében ismét egyetemes európai problémává lett, mely a „demokrácia" és a kisantant-államok létérdekeit érinti. Jugoszlávia és Csehország megragadják az alkalmat, hogy megkíséreljék keresztül vinni az őket összekötő kapocs, a Nyugatmagyarországon átvonuló korridor megteremtésére vonatkozó tervüket, amelyet a béketárgyalások alkalmával Olaszország ellenzése miatt nem tudtak megvalósítani. Elhatározásuk közvetlen indítóoka az a remény, hogy most kierőszakolhatják a korridort s tán messzebbre nem is akarnának menni. A bécsi „Abend" ugyan úgy tudja, hogy Jugoszlávia fegyveres beavatkozásának feltételéül kikötötte, hogy csapatai Budapest előtt nem állíthatók meg s hogy Budapestnek egy ideig megszállás alatt kell lennie - bizonyára míg az új „demokratikus" kormány megalakul -, de ez a hír valószínűleg inkább csak az emigráció óhaját fejezi ki.

Viszont való, hogy Csehszlovákia már augusztusban csapatokat vont össze a magyar határon - az „Abend" aug. 22-iki közlése szerint - azzal az ürüggyel, hogy azokat a párisi legfelsőbb tanács által Sopronba küldött tábornoki bizottság rendelkezésére bocsátja a felkelők ellen. Majd mikor a tábornoki bizottság - tisztában lévén a helyzettel, - feleslegesnek és célját tévesztettnek találta a cseh csapatok igénybevételét, Ausztriának ajánlotta fel fegyveres erejét, készségét fejezve ki, hogy a jugoszláv csapatokkal együtt megszállja Nyugatmagyarországot.
Schober osztrák kancellár és Benes szept. 22-iki hainburgi találkozója már-már azt mutatta, hogy a kisantantnak sikerült Ausztriát megnyernie. Ezen a megegyezésen közvetlenül is munkálkodott az emigráció. Mutatta ezt egyik vezérének, a „Jövő" főszerkesztőjének részvétele a találkozón; Garami Ernő, aki Hatvany autóján sietett Hainburgba, a tárgyalás előtt és után is kimerítően tárgyalt Benessel.
Magyarország e hetekben ismét válságos helyzetbe jutott. Ellenségektől körülfogva, elhagyatva, kiszolgáltatva a túlerőnek. Az emigráció győzelme biztosnak látszott. Annyira biztosnak, hogy Hatvany már megengedhetőnek vélte, hogy farizeuskodva egy-két könnyet ejtsen a magyar nemzet sorsán, helyet ő maga segített reménytelenné tenni: „Napkelet ifjainak dobogó paripái tiporják Nyugatmagyarország földjét De nem csupán Nyugatmagyarországét. Idegen földet is. A szabad osztrák köztársaság földjét, egy kis nép és fegyelmezetlen hadserege a világ ellen? A diadalmas nagyhatalmak fellebbezhetetlen parancsa már lecsapott a szegény, félrevezetett országra. A magyar jövő üdvéért szorongó lelkünk azt súgja: ami most a magyar hazában történik, az csak gyászt, szégyent, szenvedést és a végső vég közelgő fenyegetését jelenti." (Jövő, 1921 szept. 7.)
A magyar nép szerencséjére a prófécia nem vált be. A nagyhatalmak, amelyek nem voltak közvetlenül érdekelve, tárgyilagosak tudtak maradni. A kisantant nem mozdulhatott meg Magyarország ellen hadseregével, mert a nagyantant semmi okot sem talált arra, hogy a nyugatmagyarországi felkelésben kelleténél többen lásson. Olaszország pedig minden korridor-tervnek határozottan ellene szegült. A nagyhatalmak jelentették így a tulajdonképpeni akadályt s ezért Jászi nem is késlekedett ellenük tüzelni a kisantantot: A nagyhatalmak politikája „a középeurópai demokrácia végzetes katasztrófájára fog vezetni, ha utolsó percben nem fog a kisantant a sarkára állni és érvényesíteni azt a középeurópai szuverenitást, mellyel már ez idő szerint de facto bír". (Bécsi Magyar Újság, 1921. okt. 6.) A viszály elintézésére Della Toretta olasz külügyminiszter elnöklete alatt a magyar és osztrák kormány megbízottjai végül is Velencében egyezséget kötöttek, amely szerint Sopron és vidéke maga dönthetett állami hovátartozása felől.
Ez a békés megegyezés semmiképpen sem tetszett az emigrációnak. Változtatni ugyan nem tudott rajta, de legalább leplezetlenül megmutatta igazi arculatát azokban a kommentárokban, amelyekkel a velencei megegyezést, Magyarországnak e kétségtelenül igen jelentős diplomáciai sikerét kísérte. Jászi mindenáron le akarta beszélni Ausztriát a megegyezésről, azzal rémítgetve, hogy a népszavazás „csúnya demokratikus farce lesz, valami újabb wilsoni komédiához". Ne vegyen hát benne részt Ausztria, tanácsolta. „Mi magyar emigránsok ezt a nemes és felszabadító gesztust várjuk az osztrák köztársaságtól!" - végezte felhívását. (Bécsi Magyar Újság, okt. 20.) A Jövő-ben pedig Garami Ernő (okt. 30.) még mindig régi orvosságát ajánlgatta a magyar népnek, „mint egyetlen megoldást, egyetlen menekülést, egyetlen szabadulást országnak és népnek: októbert" hajtogatván, akkor, amikor a magyar nép már megtalálta a maga megnyugtató gyógyírját.
Nyugatmagyarország ügye még el sem intéződött végleg, még idő sem volt a szenvedélyek lecsillapodására, amikor - okt. 20. - az izzó hangulatban Károly király repülőgépen váratlanul Magyarországra érkezett. Bár a véres polgárháború az első percekben kikerülhetetlennek látszott, a rend bámulatosan rövid idő alatt helyreállott. Sokkal nagyobb veszedelmet jelentett Magyarországra, hogy a kisantant az emigrációval együtt ezt az alkalmat is felhasználta tervei és követelései megvalósítására. Mintha csak mindketten érezték volna, hogy soha jobb ürügyük nem lesz a Magyarország belügyeibe való beavatkozásra, a magyar kormány eltávolítására és „demokratikus" kormány követelésére.
Elérkezett a döntő perc, olvassuk a Bécsi Magyar Újság okt. 25-iki számában: „Az utódállamoknak csak egy esemény jelenthetné a nyugalom zálogát, csak egy fordulat hozhatná meg gazdasági életüknek is a szabad forgalom régen óhajtott

megkönnyebbülését, egyetlen esélye van annak, hogy a régi monarchia területén kialakult államok kölcsönös bizalmatlanságának, állandó mozgósításainak rendszerét az egymásrautaltság tényének megfelelő nyugodt együttélés rendszere váltsa fel: a magyar köztársaság. A magyar nép kívánsága és Középeurópa érdeke találkoznak ebben a követelményben és most van a perc, mely megvalósíthatja. Későbben és szerencsésebben a Habsburg-kérdést nem lehet megoldani."
Azok a riasztó hírek, amelyeket az emigrációs sajtó az első napon terjesztett, hogy jugoszláv csapatok átlépték a magyar határt, több román hadosztály pedig a Tiszához közeledik, nem bizonyultak ugyan valóknak, a fegyveres felkészülés azonban annál komolyabban kezdődött. Csehszlovákia elrendelte az általános mozgósítást, Jugoszlávia pedig nagy csapattesteket koncentrált a magyar határon. Benes miniszterelnök a cseh parlamentben fenyegetően hangsúlyozta, hogy a kisantant el van szánva Magyarország ellen a legvégső határokig elmenni és a legerélyesebb rendszabályokat alkalmazni. Egyéb óhajai közt „a kisantant bizalmát nem bíró magyar politika változását" követelte, ami az „Abend" magyarázata szerint világosan utalt Horthy kormányzó eltávolítására és egy demokratikus kormány megalakulására. Ha mindezt - mondotta Benes - a magyar kormány önként el nem fogadja, úgy a menetkész jugoszláv és cseh hadsereg fogja Budapest megszállása után rákényszeríteni. Hasonló értelmű határozatot hozott ugyanis a belgrádi kormány is.
Az emigráció végre közel érezte magát vágyai teljesüléséhez. Végre egy nem várt eseménynek sikerült kiéleznie az ellentéteket, amin ő maga annyit munkálkodott. Sajtója az örömtől reszketve regisztrálta az eseményeket és a várható fejleményeket: „A komolyság és következetesség, amellyel a kisantant kormányai elhatározásaik keresztülvitelére készülnek, azt engedi sejtetni, hogy ezúttal valóban sor kerül - talán súlyos áldozatok árán - mindazon kérdések végleges és gyökeres tisztázására, amelyek a békeszerződések által teremtett Közép-Európának nyugalmát, biztonságát és konszolidációját annyira érdeklik. Horthynak és rendszerének el kell tűnnie Magyarországról. Lehetetlen hogy a környező államok tovább is megtűrjenek egy olyan rendszert, amelynek bűnei most már másodszor szólítják fegyverbe a szomszéd államok lakosságát és követelnek a világháború veszteségei után újabb beláthatatlan vér- és pénzáldozatot. A kisantant állami el vannak szánva rá, hogy ha most megkezdik a katonai előnyomulást, nem állanak meg Budapestig. Ezt egy aktív jugoszláv miniszter nyíltan kijelentette a döntő belgrádi minisztertanács után. A kisantant kormányai ugyan olyan helyzetet akarnak teremteni Magyarországon s egyelőre a nagykövetek tanácsát próbálják ily irányban befolyásolni, hogy sem a Habsburgok részéről, sem
Horthy részéről ne legyen tovább akadálya egy, a magyar nép összes komoly erőit egyesítő új rezsim kialakulásának, mely a magyar alkotmány kérdését a demokrácia, az államforma kérdését nem a királyság értelmében, a szomszéd államokkal közös érdekű kérdéseket pedig a béke és a szolidaritás jegyében oldja meg." (Bécs Magyar Újság, okt. 27.)
Történt pedig mindez azután, hogy a magyar kormány tudta és beleegyezése nélkül Magyarországra érkező királyt már Tihanyba internálták.
Anglia és Franciaország lépett ismét közbe Olaszországgal együtt Belgrádban és Prágában. A két harcias utódállam azonban semmiképpen sem akart engedni. A jugoszláv kormány kijelentette, hogy a magyar kérdést most már végleg meg akarja oldani, ebben senki által nem akadályoztatja magát. A kisantant valóban el volt tökélve, hogy ultimátumot fog átnyújtani a magyar kormánynak s ha ez nem teljesíti követeléseit, köztük a demokratikus rezsimre vonatkozót is, bevonul Budapestre. A nagyhatalmaknak nem csekély fáradságába került a kisantantot jobb belátásra bírni. Az utódállamok makacs ellenállása nehezen tört meg.
Az ellenállásra az emigráció minden tőle telhető módon ösztökélte. Amikor a kisantant ultimátuma mégis elmaradt s eltűnt a remény, hogy a „demokratikus köztársaság" az utódállamok fegyveres beavatkozásával megvalósítható, az emigráció új érvekkel, fanatikus epedéssel és önáltatással kezdte hirdetni: „Még abban az esetben is, ha a kisantant tovább folytatná a habozás és elnézés politikáját, és meghajolnék a nagyantant Horthy-barát diplomatáinak és fezőrjeinek presztízse előtt: még abban az esetben is rövid idő alatt össze kell omlania a Horthy-rendszernek merőben belpolitikai és erkölcsi okokból is." (Bécsi Magyar Újság, okt. 27.)

7.

Aknamunka az utódállamok magyarsága ellen

Ezeknek a nagyobb erőpróbáknak és kísérleteknek az elmondásával még korántsem teljes az emigráció története. Az élénkebb harci zaj közti csendesebb időket is tervszerű munka tölti ki; a kis riporterek ezernyi leleménnyel segítik itt vezéreiket. E sáskahadnak minden zöldellő fűszálat elpusztító szereplése mellett lehetetlen szó nélkül elmenni. Nem mintha sorsdöntő fontosságú lett volna parazita életük munkája; eljárásuknak futólagos áttekintése azonban hozzátartozik előadásunk teljességéhez.
Különös embertípust képviselnek a közvéleménynek ezek az ólombetűs irányítói. Amint lelki aggályok nélkül végigszolgáltak minden politikai rendszert, úgy most az új orientációt is teljes odaadással támogatják. Körülrajongják a kisantant minden politikusát. Fürgén jegyezgetik szavaikat, minél magyarellenesebbek azok, annál nagyobb örömmel. Megostromolnak egy-egy nyilatkozatért mindenkit, aki csak szóba jöhet s magasztaló dicséretekkel halmozzák el a kormányok tagjait vagy a politikai pártok vezetőit. A balkáni államokat mint a kultúra erős várait írják le, hol Nyugat-Európát megszégyenítő civilizáció honol. Ugyanakkor pedig, csakhogy kielégítsék a balkáni erkölcstelen rossz indulatot és aljas ösztönöket, gúnnyal illetnek mindent, ami a magyarság szellemi életének teremtménye. „Levelek Polynesiából" és „Indián történetek a magyar prérikről" című gúnyos rovatokban számolnak be azon föld eseményeiről, amelyen a magyar nép ezer éven keresztül igyekezett az emberi művelődés és előhaladás ügyét szolgálni.
Hosszú sorozatát lehetne összeállítanunk a rosszindulatú, hazug híreknek, amelyekkel Magyarországot nemcsak gyűlöletessé, hanem minden művelt, jó ízlésű ember előtt örökre utálttá akarták tenni. „Európa fekélyének" nevezték, amelynek, ha nevét hallja valaki, el kell fordítania fejét, be kell hunynia szemét, csakhogy erőt vegyen e név kimondásakor támadó undor-érzésén. Leleményük kifogyhatatlan a hamis hírek gyártásában. Debrecent különítmények szállották meg, le akarják törni a kálvinistákat - mondja a Bécsi Magyar Újság, számítva arra, hogy nem mindenki tudja Európában, hogy Magyarország kormányzója is református vallású. „Horthyék megmérgeztetik gróf Tisza gyilkosait" - újságolja Az Ember (1922.2. sz.); lassan ölő méreggel pusztítják el a börtönben a vádlottakat -, akik még évek múltán is élnek. Ha mozgalomról hallanak, hogy Budapestet fürdővárossá akarják fejleszteni, az európaiak elrettentésére felkiáltanak: Nem lehet, pestisveszedelem fenyeget! - s idéznek hamisított tiszti főorvosi jelentéseket a pánik készülődéséről. (Az Ember, 1922.13. szám.)
Ezt az eljárást nem magyarázhatja meg semmiféle taktika. Az elvetemültségnek olyan foka ez már, amely a rosszat önmagáért követi el. Igaz, ezt könnyen megtehetik, mert semmi kötelék sem fűzi őket ahhoz a földhöz, amelyről elszármaztak. Ennek az országnak a szenvedése hidegen hagyja őket.
Eljárásuk még fájdalmasabban facsarhatja a magyar olvasó szívét, amikor az utódállamoknak jutott területeken kalandoznak ily cinikus vakmerőséggel. Észak-Magyarországnak számos szobra, köztük európai hírű művészek elismert értékű alkotása lett már a cseh légionisták vandál pusztító dühének áldozata, míg végre a cseh kormány is megmozdult és a még el nem pusztított emlékeket deszka védőburkolattal vette körül. A Bécsi Magyar Újság szlovenszkói útirajz írójának minderre csak ez a gúnyos megjegyzése volt: Miért is tétette a szobrokat védőburokba a kormány; most keresik azokat, azelőtt észre sem vették őket. Az ellentét még nagyobb lesz, amidőn ugyanez a lap nagy, dicsőítő cikkben méltatja a cseh Kommenszky János érdemeit halálának 250. évfordulóján s önelégült büszkeséggel írja le: „A pozsonyi egyetem az ő nevét viseli".
Amíg az emigráns újságírók a mentegető szavakat mindenkor megtalálják, ha valamelyik kisantant-kormány magyarellenes cselekedetéről van szó, az új államok magyar kisebbségének sérelmei süket fülekre találnak náluk. Ezekről soha meg nem emlékeznek. Sőt támadják e kisebbségek szervezkedéseit, ha azok a nép életérdekeit védelmezik a kormányok elnyomó törekvéseivel szemben. Pedig az emigráció azt hirdette, hogy az otthoni magyar kormány folytonos támadása

mellett is nagy feladatot teljesít azzal hogy ő veri a hidat az utódállamok kormányai és az elszakított magyar kisebbségek között, támogatva ezen kisebbségek szervezkedési, kulturális és
irodalmi törekvéseit.
Ebben a támogatásban nem volt sok köszönet. Jászi, a vezér, a magyarság elnyomott helyzetéért, a sok üldözésért nem az elnyomókat, nem a kormányokat teszi felelőssé. A román vezetők nem akarnak elnyomni és asszimilálni, mondja a Bécsi Magyar Újságban (1920. dec. 17.) és külön is megdicséri az erdélyi románság vezérét, Maniut „fölényes intelligenciájáért és korrektségéért". (Dec. 19.) A magyarság az, amely szervezetlen, vezértelen és passzívan viselkedik. Hagyjon fel passzivitásával - tanácsolja neki - tűzzön ki okos, lehetséges, alkotó programot s a román demokrácia majd segítségére siet. Lám Jorga Miklós, az ultrasoviniszta román professzor is megmondta, hogy azért nem lehet román-magyar kultúrligát alakítani és a magyarsággal együttműködni, mivel a magyarok még mindig megtartották régi felfogásukat és olyan nagy szerepet akarnak játszani, mint Szent István korában; szokjanak hát bele végre a kis szerepbe. (Bécsi Magyar Újság, 1922. jún. 23.)
Amikor a felocsúdott magyarság magához tért és tényleg szervezkedni kezd Erdélyben, a vágyainak, törekvéseinek megfelelő módon, Jászi azonnal ellene fordul, már előre is felmentvén a „román demokráciát" az ő korábbi ígérgetéseinek teljesítése alól. Új érveket kovácsol hirtelen a magyarság ellen. Ezt a szervezkedést - mondja - régi emberek végzik, feudális urak, nem az igazi nép, „a még látni nem tudó magyar parasztság, munkásság és intelligencia" kihasználásával; nem viseltethet tehát iránta sem ő, sem a románság bizalommal, bizonytalan lévén, hogy nem soviniszta-nacionalista célokat szolgál-e. Az „Erdélyi Magyar Szövetség" ezzel meg van bélyegezve, az egész magyarsággal együtt, amelynek évszázados múltú intelligenciáját vaknak nevezi Jászi - szemben a „fejlett" román intelligenciával. S teszi mindezt azért, csakhogy ne kelljen szégyenszemre bevallania, hogy a magyarság mint nemzeti kisebbség sem akar tudni róla és az emigrációról s hogy létérdekeit olyan szervezetben látja biztosítottaknak, amely független az emigrációtól. (Bécsi Magyar Újság, 1921. jún. 26., júl. 6.)
ügy látszik, mintha az emigrációnak nem is lett volna más célja, mint állandóan azon dolgozni, hogy a román kormány minél bizalmatlanabb legyen az erdélyi magyarság pártjával szemben. A Bécsi Magyar Újság már nagyon is messze ment, amikor azt írta, hogy a szervezkedés sokkal díszesebb, „semhogy a magyar-székely nép tényleges akarásából összeállítottnak lehetne hinni." (1921. júl. 12.)
Annyira messze, hogy még az Erdélyben élő emigránsok is megsokallták a román kormánynak azt az alázatos kiszolgálását amely nem riadt vissza a magyarsággal nyelvileg, etnikailag azonos székelységnek külön néppé való feltüntetésétől sem. De vádaskodásaival a Bécsi Magyar Újság nem hagyott fel. A „Magyar Párt" nem a magyarság képviselője, az erdélyi „Nemzeti Párt" csak azért akar egységet a „Néppárttal", hogy elnyomja ebben az utóbbiban a demokratizmust, a vezetők „eleve is alkalmatlanok a kisebbségi politika intézésére" - ismételgette (1922. jún. 14., aug. 5.), csak hogy megkönnyítse a román kormány lelkiismeretét, amidőn az ügyet sem vet a magyarság panaszaira.
Változatlanul rosszindulattal nézte az emigrációs sajtó, amidőn Erdélyben az „Egységes Magyar Párt" 1923-ban megalakult. Összetartás helyett előre is a szétválásra figyelmeztetett: „A demokratikus és progresszív magyarság kívánságait és életakaratát nem lehet megkövesült formákba szorítani és ha az egységes párt netán régi vizeken akarna új zászló alatt evezni, akkor ez látszategység lesz". (1923. jan. 3.)
Nem kis szolgálatot jelent az utódállamok kormányainak az emigráció folytonos támadása a magyarság szervezkedései ellen: magyarnyelvű sajtóra támaszkodva odázhatják el a magyar kisebbségek legjogosabb követeléseit. Íme egy példa, hogyan jár ebben kezükre az emigráció. A Bécsi Magyar Újságban (1921. jún. 16.) Micsura cseh miniszter arra a kérdésre, hogy milyen álláspontot foglalna el, ha a magyar kisebbség saját erejéből akarna középiskolákat, egyetemeket felállítani, úgy válaszolt, hogy ez még nem merült fel, de nem fogják akadályozni a dúsgazdag magyarokat tervük kivitelében. Hasonló színházalapításai tervre meg ezt felelte: „Az egész világ tele van színházi magánvállalatokkal, tehát ha a magyar kisebbség akar egy állandó magyar színházat, hát csináljon magának, hiszen van pénze." A hírlap szerkesztője úgy találta, hogy „ezek az igen nagy horderejű kijelentések alkalmasak, hogy a magyarság

kultúrtörekvéseiben támogatva legyen", egy hét múlva pedig (jún. 22.) megismételte, hogy „a miniszter szavai a magyar emigrációt bizakodással töltik el". Igaz ugyan, teszi hozzá, hogy a magyarság szegény és a csehszlovák alkotmány szerint a nemzeti kisebbségeknek is kell oktató célokra a költségvetésből adni, de ennek feltétele, hogy két köztársaság közt Treu und Glauben legyen, ami addig nem lehet, míg Magyarországon oligarchiák uralkodnak; előbb „legyen a magyar állam demokratikus köztársaság".
Ugyanezt a tételt variálta Jászi is. Az utódállamok magyar kisebbségeinek kilátásai - szerinte - jobbak, mint a régi Magyarország nemzetiségeié voltak, csak az a baj, hogy a mai Magyarország nem demokratikus és így nem segítheti őket, mint 1918 előtt a demokratikus Csehország és Szerbia. Igaz, hogy e két ország irredenta mozgalmat folytatott Magyarországon, olyan mozgalmat, amelyet Jászi Magyarország részéről nem tartott megengedhetőnek. Igaz továbbá az is, hogy a cseh nemzeti eszme hívei nem annyira demokraták, mint inkább „feudális oligarchák" voltak, akik a bécsi császári udvart szinte megszállás alatt tartották, mindez azonban nem zavarja Jászit igazmondásában. A fontos számára egyesegyedül az hogy alkalma egyen az utódállamok dicséretére és a magyar kormány gyalázására. Mert kicsavart logikájú okoskodásának következő láncszeme már ismét vad átok a magyarországi kormányra: „Mindenkor és minden alkalommal delendumot (=megsemmisítés) kiáltani erre a maffiaszervezetre nemcsak szociális, de elsősorban nemzeti publicisztikai kötelességünk." (Bécsi Magyar Újság, 1921. júl. 28.)
Ezek után lehetetlen többé az emigrációról a jóhiszeműség legcsekélyebb fokát is feltételezni. Nemcsak a magyar állam, hanem a magyar kisebbségek érdekeinek ez a folytonos, kivétel nélküli lábbal tiprása csak a legnagyobbfokú és tudatos rosszhiszeműség következménye lehet. Az emigrációs sajtó állásfoglalását alig magyarázhatjuk meg egyedül az újságírók nem magyar származásából és abból a tényből, hogy Magyarország sorsával semmi közös érzésük nincsen. A helyes magyarázatot inkább eltalálták az emigráns tábornak azok a tagjai, akik nyíltan kifejezést adtak gyanújuknak, hogy az utódállamok korányainak pénzsegélyei befolyásolták Jászi és társai, „a kisantant megfizetett ügynökeinek" tollát és hogy a Bécsi Magyar Újság a kisantantot tisztán üzleti érdekből szolgálta. (Löwy Ödön: Az emigráció kupecei.)

Az emigrációs sajtónak a cseh kormánytól való függésére vannak még beszélőbb adatok is. Nem szólunk a „bratiszlavai" és prágai nemzetközi vásárok egészoldalas kommünikéiről, hirdetéseiről, csupán arra akarunk rámutatni, hogy milyen álláspontot foglal el ez a sajtó egy olyan kérdésben, amelyben tárgyilagos lehetne, mert annak nincs magyar vonatkozása, de amely a cseh kormányra annál fontosabb. Ilyen kérdés volt a tót autonomista-mozgalom, a tót népnek az az óhaja, hogy megszabaduljon a prágai centralizációtól. A Bécsi Magyar Újság feljogosítottnak érezte magát, hogy most már ne csak a magyar nép lelkiismerete, hanem a tótok képviselője is legyen és ez utóbbiak nevében egyszerűen kijelentette, hogy a tótok nem akarnak autonómiát, megelégszenek, ha a törvények végrehajtásánál Szlovenszkóban maguk is közreműködhetnek, hiszen a két nyelv közt alig van különbség. (1921. febr. 23.) A „Jövő" még egyszerűbben elintézte. A cseh kormány tagjától, Hodzsa Milán minisztertől kért információt, akinek következő kijelentésében meg is nyugodott: „Minden néven nevezendő autonómiát államjogi és pénzügyi szempontból egyaránt nagyon komolytalannak tartok." (1921. febr. 25.)

Az emigráció, miután oly hangos bizonyítékait adta annak, hogy a kisantant megfizetett csatlósa, nem átallotta az erkölcsbíró palástjában lépni fel és a magyar kisebbségek sajtójára kenni a saját gyalázatát. „Az utódállamokban kétféle magyar sajtó van - jelentette ki „Az Ember" (1923. okt. 15.): - olyan, amelyik Belgrád, Prága és Bukarest részére teljesít kerítő-munkát akkor is, ha nem kérik tőle és olyan, amely Budapestnek cselekszi ugyanezt" Ez a sanda, becstelen gyanúsítás arra célzott, hogy egy csapásra bizalmatlanná tegye a magyar kisebbségeket a saját anyanyelvükön író újságokkal szemben, az utódállamok kormányainak pedig ürügyet adjon a nem-bolseviki vagy szocialista lapok elleni fellépésre. A kormányoknak biztatásra éppen nem volt szükségük. Mutatta ezt a magyar lapok gyakori elkobzása, betiltása vagy legjobb esetben a határokat nem ismerő cenzúra.
Az emigránsok tevékenysége korántsem korlátozódott a Bécsben megjelent lapok

hasábjaira. Ellepték valamennyi utódállam városait, ahol nagyobb tömegben éltek magyarok s ahol magyar hírlapok voltak. Ezek szerkesztőségeibe furakodnak be, vagy af kisantant-kormányok támogatásával új lapokat indítanak, amelyekben azután a leggyűlölködőbb hangú támadásokat intézik mind Magyarország, mind a magyar kisebbségek vezetői ellen. Ilyen volt pl. Romániában a „Bécsi Magyar Újság", mintájára megindított „Bukaresti Hírlap", amelyet Jászi kebelbarátja, Bölöni György szerkesztett. De ugyanitt se szeri, se száma a kisebb helyi lapoknak, amelyek meglepő módon mind úgy írnak, mintha valamennyien ugyanazon titkos kéz utasításait követnék.

Ha később aláhagynak is a heves támadásokkal, ez még nem gondolkozásuk, hanem csak taktikájuk változását jelenti. Amikor 1923-ban Erdélyben szerényebb irányzatot kezdenek az emigránsok, most már nem törvénybe ütköző módon folytatják nemzetellenes propagandájukat, hanem a kisebbségi érdekek előharcosainak tüntetik fel magukat, hogy így megnyerve az erdélyi magyarok bizalmát, programjukat szabadon terjeszthessék és a „Magyar Párt" látszólagos támogatásával előkészítsék az utat a radikálisok túlsúlyra jutásához. Vezérorgánumuk a kolozsvári „Keleti Újság", amely látszat szerint a magyar érdekek mellett van, támadja a román kormányt is, de csak külsőségekben, jelentéktelen kérdésekben, ellenben az oly nagy port felvert földbirtok- vagy iskolakérdést már alig érteni. S ugyanekkor, amennyire kisebbíti a magyarság vezéreit, annyira igyekszik népszerűsíteni a román politikusokat. Ez a „mérsékeltebb" irány; amelynek vezére Veigelsberg Hugó, a budapesti radikálisok „Ignotus"-a, közkatonái pedig a proletárdiktatúra napilapjainak munkatársai voltak, szinte veszélyesebbnek nevezhető, mint a korábbi kíméletlen, vad hajsza. Amint hogy a farkas is inkább árt, ha báránybőrben jelenik meg. Mutatta ezt az a nagy kommunistaper is, amely 1928-ban Erdélyben a román bíróságok előtt folyt. Ezen a tárgyaláson ugyanis kiderült, hogy az emigráns újságírók, kiknek a román kormány szabad kezet engedett, csakhogy gyengítsék a magyarság erkölcsi ellenálló erejét, felhasználva előnyüket, kommunista-propagandát űztek és összeesküvéseket szerveztek, úgyhogy végre eddigi protektoruknak, a román kormánynak kellett fellépnie ellenük.

Az emigránsoknak ez a törekvése, mely a belső béke, a magyarság egységének megsemmisítésére irányult, korántsem egyedül Erdélyben nyilvánult meg. Jugoszláviában éppen úgy fellépnek a „Magyar Párt" ellen, a „feudális birtokososztály képviselőjének" gúnynevével illetve azt s működésük szomorú eredménye itt valóban a párt és az egyetértés megbontása lesz

íme, kis, tovatűnő részleteiben ilyen annak a programnak a következetes keresztülvitele, amelyet Jászi és társai - saját szavaik szerint - mint a magyar nép barátai állapítottak meg.

IV.

A KOMMUNISTÁK

Mialatt az emigráció népesebb fele teljes odaadással küzdött Magyarország ellen a kisantant érdekében, a kommunistáknak számra csekélyebb része sem maradt tétlenül. Az ő támadásaik célpontja is Magyarország volt, csupán eszközeik különböztek. Moszkva fényében sütkérezve, nem volt szükségük sem a kisantant szövetségére, sem anyagi támogatására és így haditerveiket az utódállamok érzékenységének teljes figyelmen kívül hagyásával dolgozhatták ki. Kétszeresen jellemző, hogy ennek dacára Magyarország és a kisantant érdekeinek összeütközésekor ők is feltétlenül az utóbbi védelmére kelnek - noha pártatlanságukat könnyen megőrizhetnék, -csakhogy árthassanak Magyarországnak. Írásban is bebizonyították ezt.

Ugyanaz a Kun Béla, aki a csehek ellen Észak-Magyarország proletariátusának felszabadítása végett háborút kezdett, a moszkvai Vörös Újságban „Területi integritás" címen írott cikkeiben (1921. febr. 5. és 12.) a kommunistáknak a következő utasításokat adta: Nem szabad követelni, hogy a magyarság az elszakított területeken a népszavazást, az önrendelkezési jogot érvényesítse. Hasonlóképpen nincs szükség a kulturális önkormányzatra sem. „A magyarnyelvű

kommunistáknak kötelességük tiszteletben tartani a volt Magyarország területén alakult államok antant-imperializmus által megszabott határainak integritását. Ez a tétel a kommunisták nemzetközi politikájának alapja Közép-Európában." Ezek a tételek ellenmondanak mind az országhatárok ledöntését hangoztató kommunista világforradalmi jelszavaknak, mind a bolsevikieknek a magyarországi proletárdiktatúra alatt vallott felfogásának. Ők azonban még ezt az ellenmondást is inkább magukra vállalják, csakhogy véletlenül se adjanak hangot olyan követeléseknek, amelyek esetleg megegyeznek a magyar nép óhajaival.
Ez a rosszindulatú ártó szándék jellemzi mindvégig a kommunistáknak valamennyi Magyarországgal kapcsolatos akcióját. Ezenkívül működésük
még egy másik tanulsággal is szolgál: Azt bizonyítja, hogy mindenkor, kivétel nélkül, önző haszonleső szempont vezette lépteiket. Mivel szellemi és értelmi színvonaluk jóval alacsonyabb a kisantant-orientáció szolgálatában álló emigráns vezérek nívójánál, egyéni törekvéseiket sem képesek oly ügyesen elrejteni a közérdek köpönyege alá a megtévesztő okoskodások és frázisok özönével, amint azt például Jászi vagy Kunfi el tudta érni. Ennek azután ismét az a következménye, hogy gyakran elszólják magukat, megfeledkeznek előbbi hazugságaikról és így önmagukat leplezik le.

1.

A krími véreb

Mint a bevezető sorokban előadtuk, sem a proletárdiktatúra, sem a diktatúrát gyakorló kommunista párt nem volt szerves fejlődés eredménye. Nem a társadalomból, nem a munkásságból sarjadt ki, hanem Oroszországból hazatérő kalandoroknak pénzzel, megvesztegetéssel és a háború elveszítését nyomon kísérő zavarok ügyes kihasználásával összehozott kis pártja bitorolta a hatalmat.
Ha már a hatalom teljében is csak ennyi szál kötötte a kommunistákat a magyar társadalomhoz, érthető, hogy bukásuk és távozásuk után még idegenebbek lettek egymás iránt. A kommunisták külön élik a maguk ártalmas életét, csak önmagukat képviselik. A magyarországi munkássággal csak akkor jutnak kapcsolatba, ha megvesztegetett kalandorokkal és felbujtókkal egy-egy összeesküvést tudnak megszervezni; máskülönben életük független a magyar munkásmozgalom fejlődésétől.
Az elmondottak alapján természetes, hogy tevékenységük ismertetésénél is oly indítóokokra fogunk bukkanni, amelyek nem a magyar munkásság törekvéseiben gyökereznek.
A kommunisták változatlanul Kun Béla körül csoportosulnak az emigrációban, amint odahaza is ő volt a vezérük. Az Ausztriába menekült népbiztosok közül sokan szerettek volna ugyan megszabadulni tőle, csakhogy ők kerülhessenek vezető helyre, és már folytattak is megbeszéléseket, hogy Moszkvától kérni fogják az Internacionáléból való kizáratását és ennek megtörténtéig a maguk részéről felfüggesztik tagsági jogát. Ilyen radikális módon azonban mégsem merik a kérdést elintézni. Ezért beveszik Kunt a kommunista párt központi bizottságába - ennek tagjai Landler Jenő, a vörös hadsereg utolsó fővezére, Hirossik János, Lukács György és Szántó Béla népbiztosok voltak -, de viszont megfogadtatják vele, hogy tudtuk, megkérdezésük és hozzájárulásuk nélkül semmit sem fog tenni. Kíméletük legfőbb oka az, hogy nekik semmi közvetlen összeköttetésük sincs Moszkvával, az orosz kommunisták vezéreivel, ellenben Kun a kommunista Internacionálé korifeusaival személyes és szívélyes viszonyban van, amely csak megerősödik, amikor a proletárdiktatúra bukásának ódiumát sikerül neki - mint előadtuk - a szociáldemokratákra hárítania.
Kun Bélának erős támaszt nyújt népbiztos-társai intrikájával szemben az a nagyon benső barátság is, amely őt az oroszországi magyar kommunista szervezetek vezérférfiához, Rudnyánszky Endréhez fűzi. Ennek szava és közbejárása ugyanis sokat jelent Moszkva előtt: ő a még Oroszországban maradt sok ezernyi magyar hadifogoly bolsevizálásán dolgozó nagy propaganda-szervezet vezetője.
Régi keletű Kun és Rudnyánszky barátsága. Amikor a cár detronizálása után Leninék bolseviki agitációja a háború szenvedéseitől kimerült orosz birodalomban megkezdődött, a magyar hadifoglyok közt ők ketten toborozták a vöröshadsereg

tagjait. Innen származott Lenin s társai nagyrabecsülése. Arról azonban már az orosz népbiztosoknak sem volt tudomásuk, hogy a két jóbarát a magyar katonatanács nevében megszállta az osztrák-magyar konzulátus épületét és itt a maga számára foglalta le mind azt a sok ékszert, amit gazdag orosz polgárok, előre félve a kommunista „kisajátítástól", ott, egy külföldi állam exterritorialitásában bizakodva, elhelyeztek. Csak évek múlva pattant ki, hogy Kun és Rudnyánszky ily módon nagy magánvagyont szereztek, amelyet mint vérbeli kommunista vezérekhez illik, álneveken külföldi, főleg német bankokban, mint pl. a Dresdener Bank safe-jeiben helyeztek el.
Amikor Kun Béla 1918 őszén visszatért Magyarországba, Rudnyánszky Oroszországban maradt, hogy ott folytassa tovább a magyar hadifoglyok bolsevizálását. Szerte egész Oroszországban magyar agitációs és propaganda osztályokat szervezett, amelyek a hadifoglyok forradalmasításával közvetlenül foglalkoztak. 1920. szeptemberében 76 ilyen osztály volt, valamint négy területi iroda, ú.m. az omszki, kazáni, jekaterinburgi és taskenti. Az osztályok kötelékébe - hivatalos kommunista kimutatás szerint - 2095 tag és 1327 tagjelölt tartozott, ami természetesen csak az elite-gárda létszámát jelentette. Ezen vidéki szervezetek élén állott a moszkvai Központi Iroda, amelyből Rudnyánszky személyesen vezette az agitációt.
A propaganda méreteire jellemző, hogy Rudnyánszky és társai a Moszkvában hetenként 10.000 példányban megjelenő Vörös Újságon kívül Omszkban és Taskentben is adtak ki hasonló című magyar nyelvű újságot, míg a negyediknek, az Irkutszkban megjelenőnek „Roham" volt a neve. Az újságokon kívül kiadtak 1920 végéig Moszkvában 31 füzetet és könyvet 222.000 példányban, a vidéki osztályok pedig 20 füzetet 51.000 példányban. A kommunista párt tagjait s tagjelöltjeit tanfolyamokon, mindenkire kötelező előadásokkal és a pártiskolák egész hálózatának segítségével képezték ki. Az alkalmasaknak látszókat agitátor tanfolyamokra is berendelték; 1920 végéig öt rendes és két rövidebb tanfolyamot rendeztek. Ily módon Rudnyánszky minden munkára kész, elszánt csoporttal rendelkezett, amelynek tagjait tetszés szerint küldhette ki az orosz vörös hadseregbe politikai munkára, a harcterekre politikai megbízottaknak s a Szwerdlow-egyetemre éppen úgy, mint repülőtanfolyamra vagy különböző tanácsintézmények mellé. De a politikai tanfolyamot elvégzett és ott kellőleg kiképezett kommunisták nyertek kiküldetést Oroszország határain kívül is. 101 agitátor ment a határon túlra, 313 Európa különböző államaiba, 14 pedig egész különleges megbízatást kapott.
Ez a tevékenység, amelyet Rudnyánszky „az oroszországi kommunista párt magyar csoportjának" nevében kifejtett, megmagyarázza azt a megbecsülést, amelyben Kun Béla kebelbarátját az orosz szovjet vezetői részesítették. Rudnyánszky a Kreml urai előtt éppen úgy az Oroszországban lévő magyar hadifoglyokat jelentette és személyesítette meg, mint Kun Béla Magyarország proletariátusát. Rudnyánszky barátságán és moszkvai befolyásán - felesége állítólag Zinovjev népbiztos rokona volt, - megtörik az Ausztriában lévő magyar népbiztosoknak Kun Béla elleni intrikája. Helyesebben: vádjaik és gyanúsításaik a magyarországi diktatúra bukása után el sem juthatnak Lenin elé. Rudnyánszky befolyására jellemző, hogy - Rákosi Mátyással együtt - nemcsak Magyarország képviselője a kommunista internacionálé 1920-iki második kongresszusán (júl. 23 - aug. 7.), hanem tagja a kommunista szervezetek legfelsőbb parancsoló testületének, a Komintern végrehajtóbizottságának is. Midőn pedig 1920 nyarán Kun Béla Oroszországba utazva, ott a déli hadsereghez nyer beosztást, még kevésbé nyílik lehetőség arra, hogy az elégedetlenkedő bécsi kommunisták félretolhassák őt.
A hírek, amelyek eljutnak hozzájuk Kunnak oroszországi szerepléséről, mind dicsőségét zengik.
Kun Bélának nem nyílik ugyan alkalma elvégeznie tulajdonképpeni megbízatását, a szovjet vezéreinek azonban más téren annál értékesebb szolgálatokat teljesít. Főfeladata a győzelmes orosz seregek élén Ukrajnán keresztül a Magyarországba való visszatérés és ott a tanácsköztársaság újjászervezése lett volna, de ezt a lengyelek győzelmei az utolsó pillanatban megakadályozták. Ennek dacára Kun továbbra is a hadseregnél marad. Amikor a lengyelekkel kötött fegyverszünet, majd béke után a vöröshadsereg teljes erejével legveszedelmesebb ellenfele, a délről egyre nagyobb eredménnyel előnyomuló Wrangel tábornok ellen fordul, Kun Frunze főparancsnok mellett a vöröshadsereg politikai megbízottja lesz. Ebben a minőségében - miután előbb Bakuban részt vett a „keleti népek forradalmi munkásai kiküldöttjeinek" kongresszusán, azon a világtörténeti nevezetességű

kongresszuson, ahol, mint ismeretes, az elnöklő Zinovjev Ázsia bolsevizálását és az itt élő félvad százmillióknak a nyugati kultúra és az orosz bolsevizmus közötti harcbadobását jelentette be — sikerült elsősorban a vöröshadsereg hátát biztosítania. Ukrajnában ugyanis egy 10—15.000 főnyi rablóbanda garázdálkodott egy félparaszt fanatikus apostol vezérlete alatt és egyformán fosztogatta a szovjet és Wrangel élelmiszerraktárait. Mindkét sereg szerette volna megnyerni magának a kellemetlen harmadikat.
Ami nem sikerült Wrangelnek, azt el tudta érni Kun. Lekenyerezte a rablókat és egyezséget kötött velük, amelyben egyebek közt biztosította, hogy Ukrajnában egy ellenzéki szellemű lap is megjelenhet. Amikor egy tanulmányúton járó román szocialista bizottság megkérdezte Kunt, hogyan állhatott szóba a rablókkal, felelete így hangzott: „A pillanatnyi helyzet diktálta ezt; szükséges volt velük megegyezni, mert különben ha szétugrasztjuk őket, később megint összeverődnek. Majd egyszer alkalomadtán elbánunk velük." Mint ismeretes, Wrangel tábornok a vörös túlerő elől 1920 végén fokozatosan kénytelen volt visszavonulni Krím felé. Az orosz sereg előnyomulásáról Kun, aki Pogány József kíséretében különvonaton kísérte azt, természetesen tisztes távolból, egyre küldte Moszkvába a győzelmi jelentéseket. Értett hozzá, hogy kiaknázza a maga számára a győzelmek előidézte lelkesedést. Neve napról-napra szerepelt a szovjet legújabb sikeres vállalkozásaival kapcsolatosan s ezzel az jó csengésűvé lett orosz elvtársai előtt.
Jutalmul ő lett a krími félsziget polgári biztosa, amikor Wrangel seregének utolsó töredékei hajóra szálltak, hogy Konstantinápolyba vonuljanak vissza.
Kun most elemében volt. Az ellenséges haderők eltűntek és ő, a vöröshadsereggel háta mögött, védtelen lakossággal és fegyvertelen hadifoglyokkal állott csak szemben. Itt végre megjött a rég várt alkalom, hogy szabadjára engedje aljas szenvedélyeit, anélkül, hogy ezért megtorlástól kelljen reszketnie. Éppen ellentéte a „forradalmár" azon idealizált képének, amely az európai polgári gondolkozásban él. Nincs benne egy szikrányi személyes bátorság, vagy elszántság és retteg minden felelősségtől. Környezetében megforduló kommunisták írták meg róla, hogy a magyarországi proletárdiktatúra alatt a sorsdöntő fordulatoknál hisztériás rohamok lepték meg, elveszítette fejét és félelmében sírt, mint egy gyermek; mindig azon jajgatott, hogy fel fogják akasztani, mert minden felelősséget magára kell vállalnia. Ez a gyáva, folyton saját életéért remegő ember most úrnak, parancsolónak érzi magát, aki végre bármit tehet, senki számadásra nem vonhatja. Túl akar hát tenni a tatár-kínai kegyetlenséggel gyilkoltató orosz népbiztosokon és ez sikerült is neki.
Alattomos módon amnesztiát hirdetett mindazon ellenforradalmároknak, akik bizonyos időn belül megjelennek a hatóságok előtt és lajstromoztatják magukat. Bízva szavában és ígéretében, polgárok és földmívesek tömegesen jelentkeztek, főleg olyanok, akinek nem volt komolyabb részük az ellenforradalmi mozgalmakban és éppen ezért remélték, hogy a formaságnak eleget téve, egyszer s mindenkorra megszabadulnak minden zaklatástól. Ezeket a hiszékeny embereket Kun azonnal letartóztatta és Szevasztopolban a cirkusz épületébe záratta. Olyan tömegeket zsúfoltak itt össze hóhérai, hogy a szerencsétleneknek még csak annyi helyük sem maradt, hogy a földre lekuporodhassanak. Alvásról szó sem lehetett. Őrletlen búza vagy árpa volt egyetlen táplálékuk és konyhasó, vizet azonban már nem kaptak. A foglyok valamennyi hozzátartozója, nők, gyermekek, aggastyánok, betegek ugyanide kerültek, tehát mindenki, akinek valamelyik férfirokona az ellenforradalmiság gyanújába került.
Mikor már egy talpalatnyi hely sem volt és a középületek pincéi más városokban is zsúfolásig megteltek, munkához látott Kun elnöklete alatt a forradalmi törvényszék. A tárgyalás abból állott, hogy felolvasták a foglyok neveit és ha a törvényszék egyik tagja rámondta valakire, hogy Wrangel seregében szolgált, ez már a halálos ítéletet jelentette. Az elítélteket ki sem hallgatták, tanúkat még kevésbé. Minthogy pedig az ellenforradalmárokat egész családjukkal együtt vetették börtönbe, a halálos ítélet feleségükre, szüleikre és gyermekeikre is szólott.
De nem kímélte Kun a kommunistákat sem. Azokat, akik a kommunista párt tagjai voltak és a Wrangel-uralmat baj nélkül átélték, szintén törvényszék elé állíttatta és halálra ítéltette. Indokolása a következő volt: „Nem lehetnek jó kommunisták azok, akiket »a fehérek« nem tartottak érdemesnek felakasztani." A vésztörvényszékek nap-nap után reggeltől estig működtek. A kivégzésekre mindig hajnalban került a sor. Szevasztopol mellett a Maximov-farm lett ezrek temetője.

A halálra ítéltekkel előbb nagy gödröket ásattak, azután ruhájuktól megfosztva és a sírgödrök szélére állítva őket, gépfegyverrel beléjük tüzeltek. Kun perverz gyönyörrel szemlélte az elítéltek halálvergődését és hogy még jobban megkínozza őket, a férfiakkal előbb végignézette hozzátartozóik kivégzését is. Utóbb, minthogy némelyek szökni próbáltak a vesztőhelyre kísérésük közben, Kun rendeletére az elítélteket lábuknál fogva kötéllel fűzték egymáshoz és úgy hajtották őket a város szélére.
Amikor nap-nap után százszámra végeztettek ki a foglyok, már el sem lehetett őket földelni. Egész halmok keletkeztek így a hullákból, amelyek megfertőzték a környék levegőjét és oly borzalmas hatást gyakoroltak még a kommunistákra is, hogy ezek is lázongani kezdtek a vésztörvényszékek ellen. Erre Kun kiadta a parancsot, hogy ezután az elítélteket a tengerbe kell fullasztani. Ágyúgolyót kötöttek tehát lábukra és egymásután a tengerbe dobálták őket. Egy év múlva ugyanezen a helyen egy halászbárka süllyedt el, amelynek felszereléséért két búvár bocsátkozott le. Amikor a búvárokat ismét felhúzták, mindkettőt idegrohamok rázták. A víz alatt látták ugyanis az ezernyi ellenforradalmár csontvázát, amelyek az ágyúgolyókkal a fenékhez rögzítve, rettenetes hadseregként imbolyogtak a tenger mélyén.

Az állati kegyetlenséggel elpusztítottak száma tízezrekre rúgott. Megbízható becslés szerint Kun Theodosiában 7.500, Szimferopolban 12.000, Szevasztopolban 10.000, Kercsben 6.000, Jaltában 5.000 embert végeztetett ki, ez utóbbi helyen a vöröskeresztes kórház 17 betegápolónőjét és három orvosát is. Mert nem kímélte a betegeket és rokkantakat sem. Ezeket a kórházakból hurcoltatta a kivégzések színhelyére, a járni nem tudókat pedig teherkocsikra rakatta fel. Alupkában a kórház udvarán lövetett agyon 272 háborús rokkantat, akiket hordágyakon cipeltek le a kórtermekből.
Ezek a borzalmas kegyetlenkedések, amelyeknek tehát nemcsak ellen-forradalmárok, hanem kommunisták is áldozatul estek, rossz benyomást tettek még Oroszországban is, noha itt a gyilkolás éppen nem volt már újság. Kun azonban értett hozzá, hogy ravasz taktikázással a hadügyi népbiztosra, Trotzkijra hárítsa át a vérfürdők ódiumát. Így elérte, hogy őt ünnepelték Krím felszabadításáért s Trotzkijt nevezték el az orosz vérebnek. Krími szereplésével Kun tehát valóban kiérdemelte, hogy ő is tagja legyen a Komintern végrehajtó-bizottságának, hol rajta kívül még két magyar volt ekkor: a már korábban beválasztott Rudnyánszky, továbbá Varga Jenő, a magyar proletárdiktatúra szocializáló népbiztosa, aki teoretikus téren az oroszok tanítómestere és fő közgazdasági szakértője lett, elkápráztatva őket azzal a raffináltan bonyolult adminisztrációval, amely a magyar területen csődöt mondott szociális termelést ellenőrizte.

2.

Viszály a moszkvai arany miatt

A hírek, amelyek Kunnak oroszországi szerepléséről és a szovjet vezetőktől való megbecsüléséről Bécsbe érkeznek, a kommunista párton belül végleg elhallgattatják minden ellenfelét. Csodálattal néznek reá, akár csak a proletárdiktatúra kikiáltásakor és most már büszkén hirdetik lapjukban: „A sok aljas rágalom és gyanúsítás, amellyel Kun Béla elvtárs személyét különösen az áruló szociáldemokraták részéről jellemtelenül illették, most meg van cáfolva azzal, hogy Oroszországban ily fontos munkákra alkalmazták; a magyar proletariátusnak bizonyára jól esik megtudnia, hogy jövendő forradalmának vezére Oroszország ellenségein edzi meg erejét, hogy Horthyt nem Konstantinápolyba - mint Wrangelt, - hanem a pokolba kergesse." (Proletár, 1920. nov. 25.)
A maguk emberének, pártfogójuknak és egyúttal lekötelezett cinkostársuknak is tekintik és ennek megfelelően, biztonságban érezvén magukat Moszkva felől, teljes erővel folytatják tovább 1919 őszén megkezdett emigrációs működésüket. Ez a tevékenységük a zavartalan jólét és kényelmes megélhetés biztosítására irányult. A proletárdiktatúra alatt végzett munkájukat olyan tőkének tekintik, amelyből most már gondtalanul megélhetnek. A szegény, félrevezetett emigráns

munkás csak ágyútöltelék előttük, szóra sem méltatják éhezését, szenvedéseit; legfeljebb egy-egy krokodilus könnyet ejtenek, ha kidől valamelyik proletár, ki nagy családjával már nem bírja tovább a nyomorgást. Ettől az éhhalállal küszködő tömegtől lélekben távolabb, mint bármelyik burzsoá, életüket a profánoktól elzárt kommunista párt keretei között töltik el.
Nincs az a buddhista szentély, amelybe nehezebb volna bejutnia az avatatlannak, mint a bécsi emigráns népbiztosok társaságába A felhők közt trónolnak és égi magasságból hullatják le bölcsességük igéit. Állítólag iskolázatlan munkásoknak szánják tanításaikat, de ember legyen a talpán, aki ki tudja hámozni azokból az értelmet. Két hetilapban, a magyarul 1920. jún. 30-tól megjelenő „Proletár"-ban és a német nyelven ugyanezen év februárjától kiadott „Der Kommunismus"-ban közlik cikkeiket. Az elsőnek Rudas László a szerkesztője, ugyanaz, aki a proletárdiktatúra hivatalos lapját is vezette Budapesten, a másodiké pedig Lukács György, egy milliomos bankár fia, kit különcködése vitt a kommunisták táborába és lett ott, mint közoktatásügyi népbiztos a polgári ízlés, irodalom és művészet kerékbetörőjévé. Bár saját vallomásuk szerint a kommunista sajtót a forradalmi osztályharc ideológiai orgánumának tekintik, legfőbb vezérelvének pedig az olvasó kommunista öntudatának felébresztését tartják, a két folyóirat reprezentáns cikkei azt mutatják, hogy az egész írógárda előtt a főcél nem a kommunizmus terjesztése, hanem saját önző törekvéseinek megalapozása. Révai József, Lengyel Gyula, Fogarasi Albert, Király Albert - Lukács György mellett a „Kommunismus" főmunkatársai - versenyeznek egymással, hogy melyikük tud érdektelen tárgyról érthetetlenül, elvontabb stílusban írni.
Ezek a lapok a magyar polgári társadalomra igazán nem jelentettek semmi veszélyt. Unalmas szürkeségük elrettentett a kommunizmustól és nem nevelt prozelitákat. Csak arra voltak jók, hogy Moszkva előtt a munkatársakat lázasan tevékenykedő forradalmároknak tüntessék fel.
A nagy nyilvánosság előtt lejátszódó működésükhöz hasonló tulajdonképpeni felforgató propagandájuk. Ezt is felelőtlenül, saját személyük biztonságba helyezésével és mások életének lelkiismeretlen kockáztatásával űzik. 1920 nyarán abban bizakodnak, hogy az orosz seregek előnyomulása és győzelme visszasegíti majd őket Magyarországra, és akkor ott megkezdhetik a vörös terrort. Céljuk az, hogy addig is otthon minél nagyobb anarchiát teremtsenek, hogy a vörös offenzíva a belülről korhadó magyar államot annál könnyebben széttörhesse. Mert sokkal gyávábbak, semhogy haza merjenek menni és a veszélyekkel dacolva szerveznék meg, képeznék ki a kommunista pártot, mely kész a hatalom átvételére.
Nem, erről a kockázatos vállalkozásról hallani sem akarnak. Ehelyett az otthoni lakosságot - munkásokat és kisgazdákat egyaránt - bomlasztó jelszavakkal akarják anarchisztikus cselekedetekbe belelovalni: „Nem szolgáltatni be egy gramm gabonát sem; nem engedni rekviráltatni; nem vonulni be katonának; nem fizetni egy fillér adót sem; nem bélyegeztetni le a bankókat; nem fogadni el a Horthy-bankót" - ilyen jelszavakkal uszítják a lakosságot az államhatalom ellen. Ezt a kényelmes, veszélytelen „munkát" azután annyira megszokják, hogy az orosz orientáció kudarca után, 1920 őszén és telén is hasonló irányban működnek.

A bécsi vezéreknek ezt a szereplését később, 1922-ben a következőképpen jellemezte a kommunista Bettelheim Ernő, ugyanaz, aki 1919 tavaszán mint Moszkva képviselője Bécsben azon dolgozott, hogy az osztrák proletariátust a diktatúra kikiáltására rávegye és így megteremtse a kapcsolatot Kun Béla és Kurt Eisen bajor tanácsköztársasága között: „Lukács György és tanítványai a »Kommunizmus«-ban, ez elméleti lerakodó helyükön a legveszedelmesebb opportunista elveket terjesztik. Marxizmusuk szájmarxizmus. Az események dialektikájának leírása helyett az érthetetlen szavak dialektikájának zsonglőri mesterségét űzi. A Proletár cikkeinek nagyrésze érthetetlenül, nem munkások számára volt megírva. Nagyon keveset foglalkozott az emigrációban élő és a magyarországi munkásság helyzetével. A pártlap alig jelentett valami összekötő kapcsot a pártvezetőség és a munkásság között. A központi bizottság az illegalitás ürügye alatt teljesen kivonta magát az ellenőrzés legprimitívebb formája alól is. Egészen közönséges ügyekben az illegalitásra való hivatkozással a megbeszélés lehetőségét lehetetlenné tette, a válaszadást megtagadta. A Magyarországra küldött felhívásokról és röplapokról senkinek nem volt tudomása. A központi bizottság nem mutatta be azokat még a terjesztés megtörténte után sem. A központi bizottság az emigrációban élő munkássággal szervezetileg nem volt összekapcsolva. Egyedül a bécsi emigrációval volt élénk kapcsolatban. A más

államokban élő emigránsok alig tudtak valamit a bécsi emigráció tevékenykedéséről, a bécsiek pedig még sokkal kevesebbet tudtak a többi emigráns csoportokról." (A kommunisták magyarországi pártjának válságához. Bécs, 1922. 28-9.1.)
Tagadhatatlanul lesújtó kritika, különösen egy „elvtárs" részéről. A kommunista vezérkar azonban nem zavartatta magát. Nyugodt volt, mert azt hitte, hogy anyagi jólétét belátható időkre biztosította a munkásság bőrére és Moszkva pénzküldeményeire alapított vállalkozásával. Annál nyugodtabb volt, mert tevékenysége még Kunnak ausztriai tartózkodása alatt, annak hozzájárulásával kezdődött és Kun nem szólalt fel sem Moszkvába küldött jelentéseik, sem lapjaik közleményei miatt.
Elképzelhető, ilyen nagy volt megrökönyödésük, amikor 1921. januárjában a moszkvai Vörös Újságban éles, elítélő kritikák jelentek meg róluk Rudnyánszky és Kun tollából.
Rudnyánszky „Halaszthatatlan feladatok" című cikkében megállapítja, hogy nincs magyar kommunista párt, mert a Bécsben összeverődött emigránsok csoportja csak a „felső pártrétegek első sejtje", amely nem érdemli meg a párt nevet. Csak kitűzött zászló, de nem szervezet. „Ez az első sejt -hangsúlyozza - csak akkor tölthette volna be feladatát, ha egyúttal magul szolgált volna a pártnak; a lefolyt másfél év végeztével azonban még mindig csak az önkonstituálásnál tart. Nem nőtt meg és nem izmosodott meg, szervezetileg nem több ma sem, mint agitáló-propagáló sejt." Szemére veti ennek a bécsi csoportnak, hogy nincs sem agrár-, sem általános forradalmi munkaprogramja, hogy kényelmesen az „Eddig is megvoltunk, ezután is
megleszünk nélküle!" mondással odázza el feladatát és hogy lapjában a „Proletáréban sincs nyoma, hogy e feladatok megoldás felé közelednének Ezen előkészítés után Kun „A pártszervezés kérdéseidről szólva - annak megismétlése után, hogy a bécsi párt nem szervezet, nem forradalmi akcióra képes munkáspárt, hanem „literátorok egyesülete" - bécsi munkatársairól megállapítja, hogy „a tömegektől teljesen elkülönültek" és leszólja őket, hogy „tevékenységük kizárólag a III. Internacionálé téziseinek átírásában, felhígításában, kommentálásában áll". A sikertelenség legfőbb okát abban látja, hogy külföldről akarták a magyarországi munkásságot a kommunista eszméknek megnyerni és forradalmasítani. Ez - szerinte - jámbor óhaj és ábránd; a szervezés, a forradalomért küzdő kommunista párt megteremtése „kis és nagy méretekben csak egyképpen lehetséges: belső kommunista központ létesítése, az erőknek Magyarországba való áthelyezése és csoportosítása útján". Ezt azonban csak úgy lehet elérni, ha az emigránsok, ez a legforradalmibb öntudatú elem, visszatér Magyarországba és ott maga kezdi meg a szervezkedést.
A húzózkodókat Kun - a pártfegyelemmel is fenyegetőzve - a következő argumentálással ösztökéli a hazatérésre: „Meg kell értetni mindenkivel, hogy nincs olyan földalatti munka, amely ne járna rizikóval. Ha a rizikó száz százalékos, akkor az már nem rizikó, hanem biztos bukás. De 50-60-70, szükség esetén 80 vagy 90 százalékos rizikót is mindenkinek kell vállalnia az emigrációból. Mindenkinek, akire nézve az elpusztulás eshetősége Magyarországon nem több, mint ez a 60-70 százalék vagy éppen még kevesebb, vissza kell költöznie így vagy úgy Magyarországba." Ha a kommunista párt, „a hivatásos forradalmárok szervezete", tevékenységének súlypontját az emigrációból visszahelyezi Magyarországba, a tömegekbe kell gyökereit beleeresztenie és szervesen bele kell kapcsolódnia a munkásosztályba, hogy átvegye annak vezetését. Követelni kell otthon a sztrájkszabadságot, az élelmiszer olcsóbbá tételét, de csak azért, mert e jelszavak „akciók teremtésére alkalmasak, szervezetbe tömörítenek s a kommunista jelszavak további népszerűsítését, magának az akciónak továbbfejlesztését teszik lehetővé." „Ezek és más jelszavak - teszi hozzá - a tömegek megközelítésére épp úgy alkalmasak, mint a szervezetek megteremtésére is, akár szervezeti frakciók, akár üzemi pártsejtek formájában."
Ezek a cikkek a bolseviki taktika gyökeres megváltozását jelzik. Utolsó részükben csak visszhangjai az 1920-i nyári lengyelországi vereséget követő orosz frontváltoztatásnak; Moszkva felhagyott, legalább egyelőre, a külső fegyveres offenzíva gondolatával, s helyette minden államban a belső bomlasztás aknamunkáját kezdette meg.
Kun Béla javaslata nem eredeti tehát, hanem csak a moszkvai tervnek világgá kürtölése. A magyar rendőrségnek nagy szolgálatot tett cikkei azon részeivel, amelyekben a kommunista taktika változását elárulta, a bécsieket azonban mindez

egyelőre nem érdekelte. Reájuk mint a bomba robbanása hatott az elítélő kritika és az a követelés, hogy mindenki térjen haza. Úgy érezték, hogy egyszerre befellegzett kényelmes, biztos életüknek, a veszélyek kereséséhez, nyugalmuk kockáztatásához azonban éppen semmi kedvük sem volt.
Kun Béla első látszatra logikátlan lépésének kettős oka volt. Egyrészt távollétében a bécsi kommunista emigránsok pártjában lassan személyes ellenfelei kerekedtek felül, akik 1920 novemberében reorganizálás címén már el is távolították egyes híveit a pártból, a központi titkárság élére pedig Landlert és Bettelheimt állították, akik már előbb is elárulták hő vágyukat, hogy Kun helyett ők szeretnének Moszkva kegyencei lenni. Másrészt a vörös orientáció kudarca után az Oroszországban maradt magyar hadifoglyok 1920 őszén már oly tömegesen kezdtek hazavándorolni, hogy ott kint sem maradt ember, akiknek megszervezéséből és forradalmasításából Rudnyánszkyval együtt megélhetett volna. A két jóbarát, ameddig csak lehetett, igyekezett húzni-halasztani a befolyásukat biztosító propagandaszervezet feloszlatását és még a vonatra szállás előtt is előadásokkal boldogította a magyar hadifoglyokat, otthoni teendőikről instruálva és brosúrákkal látva el őket. Büszkén dicsekedtek is, hogy ezek a hadifoglyok hazatérve „egy második magyar proletárforradalom élén fognak járni" (Vörös Újság, Moszkva. 1920. nov. 7.) s főleg ahhoz a 3.000 hadifogolyhoz fűztek nagy reményeket, akiket a pártiskolákban alaposan kiképezve a kommunista pártba való felvételre is méltóknak találtak. Bizonyára nem rajtuk, hanem e hadifoglyok értelmességén és belátásán múlott, hogy hazakerülve beleilleszkedtek az itthoni életviszonyokba és soha tanújelét nem adták, hogy a kényszeren kívül más, meggyőződés sugallta ok is közrejátszott az oroszországi kommunista pártban való szereplésüknél.
Kun és Rudnyánszky azonban még a legnagyobb erőfeszítés árán is csak 1921 nyaráig tudták szervezeteiket fenntartani, ekkor kénytelenek voltak végleg beleolvasztani azokat az oroszországi párt helyi szervezeteibe. Lapjukból, a Vörös Újságból is október 8-án az utolsó számot adták ki, miután az már a tavasz óta csak rendszertelenül jelent meg.
A termőtalajnak ez a kiszikkadása 1921 januárjában, Kun cikkeinek megjelenésekor már előrelátható volt. A magyar hadifoglyok oroszországi szerepléséből élősködő Rudnyánszkyt és a magyar proletariátus képviselőjének szerepében tetszelgő Kunt tehát az a veszély fenyegette, hogy egyidőben, anélkül, hogy egymáson kölcsönösen segíthetnének, mint szárazra vetett hal, elhagyottan maradnak, kitéve a biztos pusztulásnak. E veszély elhárítására eszelte ki Kun, hogy a bécsi emigráció hazaküldésével - ami éppen megfelelt az új moszkvai taktikának - egyszerre megszabadul bécsi ellenfeleitől és megerősíti pozícióját.
Ő ugyanis biztonságban érezte magát; nyugodt volt, hogy neki nem kell hazamenni, mert őt nyilvánvalóan száz százalékos veszély fenyegeti. A többi népbiztos - gondolta - maga 60-90 veszélyességi százalékával csak siessen haza a „fehér terror" honába; csak szervezzenek otthon, a politikai vezetés úgyis az ő kezében lesz. Azt ugyanis előre hangsúlyozta, hogy a Magyarországon megalakuló „kommunista párt szellemi irányítása, legáltalánosabb értelemben vett politikai vezetése", tehát a tulajdonképpeni veszélytelen hatalomgyakorlás kívülről fog történni.
Kun és Rudnyánszky cikkei - amelyeket még Gábor Mózesnek számadásra vonást sürgető cikke követett (febr. 19.) - érthetően nagy megdöbbenést váltottak ki a bécsiek körében. Ezeknek védekezniök kellett. Hogy elvegyék a kritika élét, felbomlottnak tekintették a Kunnal kötött s kölcsönös hallgatást fogadó megállapodást és bosszúból elővették vezérüknek a diktatúra alatti szereplésének ügyét. A párt taggyűlésének két indítvány közül kellett választania. Az egyiket Bettelheim terjesztette elő. Eszerint Kun cikkeivel megszegvén azon kötelezettségét, hogy a központi bizottság tudta, megkérdezése és hozzájárulása nélkül semmit sem tesz, és kiderülvén, hogy cikkeinek célja nyilvánvalóan a párt szétrobbantása egyéni érdekekből, tárgyalás alá kell venni korábbi szereplését, e tárgyalás eredményeképpen pedig „mint áruló és fegyelmezetlen, korrupt kalandor, a pártból haladéktalanul kizárandó". A másik indítvány, a központi bizottságé, szelídebb volt. Ez csak a legerélyesebben visszautasította „a minden tárgyi alapot nélkülöző szubjektív tartalmú, komolytalan hangú cikkeket, amelyek szervezeti kérdéseket egy illegális pártban meg engedett módon tárgyalnak"; ezenkívül javasolta, hogy a kommunista internacionálénak tegyenek jelentést az ügyről „megfelelő megtorlást" kérve. Reggelig tartó elkeseredett vita után a taggyűlés az utóbbi javaslatot fogadta el; ennek megfelelően a párt lapjában, a

Proletárban közzétették a Kunt elítélő nyilatkozatot (1921. febr. 24.), az internacionáléhoz pedig elküldték memorandumukat.
Ezek a lépések megijesztették Kun Bélát. Félt, hogy az egész kommunista bécsi emigráció szembefordulása megtépázza tekintélyét Moszkvában. Rettegett, hogy kalandor múltját is feltárják. Ijedelme annál nagyobb volt, mert a bécsi elítélő nyilatkozattal egyidejűleg németországi vállalkozása oly nagy kudarccal járt, hogy Moszkva komoly neheztelését vonta magára.
Ez a vállalkozás az 1921. márciusi ú.n. középnémet kommunista puccs volt. Csaknem két hétig tartó elkeseredett és sok áldozattal járó közelharcok dúltak a felkelő kommunisták és a német védőrség meg a Reichswehr között Szászország ipari városaiban, főleg Halléban, Eislebenben, Merseburg-ban; kommunista bombák robbantak Lipcsében, Dresdában, Freiburgban és ugyanekkor komoly zavarok törtek ki Németország más vidékein is, mint Hamburgban és a Ruhr-vidéken. Németország nehéz órákat élt át, míg végre sikerült a kommunistákat az egész birodalomban leverni. Ennek a sok ártatlan vért és pusztulást követelő felkelésnek az irányítója volt Kun. Természetesen nem a barikádokon kockáztatta életét, hanem Pogány Józseffel együtt egy berlini szállodában húzta meg magát, hogy még onnan idejekorán mindketten elmeneküljenek, magukra hagyva a félrevezetett és megvesztegetett tömegeket, amikor a kudarc bizonyossá vált.
Kun nagyon nehéz helyzetbe jutott; úgy látszott már, hogy egészen lejáratja magát pártfogói előtt. A kalandor vakmerőségével mégis sikerült kivágnia magát. A németországi kudarcot már többé jóvá nem tehetvén, kétszeres erővel igyekezett helyzetét Bécsben megszilárdítani.
A menekvés útját párthívek szerzésében látta. A kommunista internacionálé előtt úgy akarta feltüntetni a viszályt, mintha ő a bécsiek azon csoportjának a képviselője volna, amely csoport a cikkeiben körvonalazott program alapján harcol a központi bizottság ellen. Jól ismerte a bécsi társaságot és nem is tévedett, amikor terve keresztülviteléhez a megfizetés és vesztegetés rég bevált és nem először alkalmazott eszközéhez folyamodott. A Rudnyánszkyval együtt összerabolt magánvagyonából leküldött összesen két és fél kg súlyú, 300 drb ritka aranyérmet, amelyek mindegyikének nagy műtörténeti értéke volt, a szakértők akkor egy-egy darabnak értékét 400-500.000 osztrák koronára becsülték. Ezt a küldeményt annak a Vágó Béla volt belügyi népbiztos címére küldötte, aki a kommunizmus előtt egy polgári lapnak, az Estnek volt nem is munkatársa, hanem csak jelentéktelen kiadóhivatali tisztviselője. Kun Béla utasítása úgy szólott, hogy az aranyszállítmány egy részét tartsa meg magának, a többit pedig a kommunista párt öt hangadó tagja között ossza szét.
A pénzzel Kun el is érte célját. A hatás azonnal megnyilvánult Vágó szereplésében, aki máról-holnapra teljesen megváltozott. Ő, a bécsi csoport és az aktív tagok gyűlésének elnöke, korábban a központi bizottság legodaadóbb híve volt, aki az ellenzékieskedőkbe belefojtotta a szót és őrültnek nevezte a központi bizottsággal egyet nem értőket, most pedig a legélesebben kezdte kritizálni ugyanezt a bizottságot. Amíg korábban a Proletár-t és Kommunizmus-t kiváló lapoknak nevezte s azokkal a legnagyobb mértékben meg volt elégedve, most egyszerre gyalázatosan rossznak mondta a pártlapot és felfedezte, hogy Lukács György meg tanítványai opportunista irányt képviselnek. Bár korábban az illegalitás ürügyével a legközönségesebb ügyek megvitatását sem engedte meg és a pártkonferencia megtartását lehetetlennek nyilvánította, most követelte az értekezlet összehívását és hevesen támadta a központi bizottságot, amiért az illegalitásra hivatkozva, útját állja minden bírálatnak.
Miután az aranyküldemény így gyökeresen megváltoztatta felfogását, hozzálátott, hogy Kun Bélának híveket szerezzen a kommunista pártban. Toborzó munkáját gyors és nagy eredmény kísérte. Ez az eredmény jól jellemzi azt a mély erkölcsi meggyőződést, amely a „hivatásos forradalmárok" pártjának többségét eltöltötte.
A kommunista, többször említett Bettelheim így írja le Vágó működésének eredményét: „Jöttek az emberek abban a reményben, hogy most már lesz pénz dögivel, lesz busás segély, lesz jól fizetett alkalmaztatás a pártban, lesz párttagság és lesz forradalom. Ezeket az elemeket hajtotta be Vágó Kun Béla táborába, amely így sajátságos keveréke volt a mindenre kapható csatornatölteléknek, a pártot szipolyozó, a pártból élősködő tetveknek, a gyanús és mellőzött stréberségnek, a sértve érzett hiúságnak és a legkorlátoltabb hangos álforradalmiságnak. A valóságos program így szólt: Pénz, pénz. Zsíros állás a pártban. Vezérség. És holnap forradalom. Valóban, hiába keresünk ebben a társaságban csak egyetlenegyet is, aki korábban is tanújelét adta volna annak,

hogy a központi bizottságnak a politikai, taktikai és organizációs kérdésekben elfoglalt álláspontját nem osztja. Ezek is úgy tettek, mint Vágó Béla, elfogadták máról-holnapra Kun Béla aranyos, finoman csengő két és feles programját."
Az új Vágó-csoport, Kun utasításának megfelelően „pártépítő frakciónak" nevezte magát és vesztegetéssel magához vonva a kommunista párt tagjainak többségét, lehetővé tette Kun Bélának, hogy Moszkvában büszkén hivatkozhasson arra, hogy a bécsi központi bizottsággal kirobbant viszályában nem áll egyedül, sőt a többség mögötte van. Ügyét így meg is nyerte Moszkvában, noha Bécsben a pártviszály lángja még csak ezután lobbant magasra.
Az aranyküldemény ügye ugyanis röviddel a „pártépítő frakció" megalakulása után köztudomású lett. Egyesek szerint Rudas László, a Proletár szerkesztője és a megvesztegetésre kiszemeltek egyike felháborodva visszautasította Vágó ajánlatát és leleplezte az egész akciót, mások szerint viszont a pénzsegélyben nem részesültek bosszúból és irigységből robbantották ki a botrányt. A központi bizottság - Landler, Hirossik, Lukács, ugyanazok, akik ellen Kun támadása indult - a vesztegetésre hivatkozva Vágót 1921. május 11-én „korrupció és fegyelemsértés miatt" kizárta a pártból és ezt az ügyet is felterjesztette az Internacionálé döntése alá.
A kizárás Kun Béla elítélését is jelentette; őt magát nem törölték ugyan a párttagok közül, de csak azért, mert a javaslat előterjesztése előtt Landler a következő kijelentést tette: „Felesleges a kizáratási indítvány elfogadása, mert én a magam nevében kijelentem, de azt hiszem, hogy a központi bizottság többi tagjának nevében is kijelenthetem, hogy bármi legyen is az Internacionálé döntése, a történtek után Kun Bélával egy pártban nem dolgozhatom többé!"
Kun Béla azonban nem hagyta magát. A viszályban maga mögött érezte Vágóval a párttagok többségét. Amikor a III. Internacionálé 1921 nyarán (jún. 22 - júl. 12.) Moszkvába harmadik kongresszusára összegyűl és a bécsi központi bizottság elküldi oda megbízottját - Landler, Hirossik, Király, Lukács a Vágó-csoport is, ezeket el nem ismerve, küld delegátusokat. Az Internacionálé mindkét frakció kiküldöttjeit elismeri, sőt a Vágó-csoportot a „többség" képviselőjéül is. Kunnak ugyanis hatalmas protektora most is Zinowjew, a Komintern végrehajtóbizottságának elnöke. Az ő támogatásában bízva Kun még azt is meg meri próbálni, hogy a presztízsén a középnémet puccs okozta csorbát helyreüsse. Egyszerűen pápább akar lenni a pápánál - és megtámadja Trockijt. Amikor ez kijelenti, hogy nálánál balrább már senki sem állhat, rálicitál; szereplése azonban - a kongresszus július 5-iki jegyzőkönyve szerint - nevetésbe fullad. Jobban sikerül a Landlerék ellen indított akciója. Zinowjew támogatásának köszönheti, hogy a kongresszus befejezése után a Komintern végrehajtóbizottságának a magyar pártviszály elintézésére kiküldött bizottsága - Radek elnöklete alatt Bucharin és Thalheimer - bár Kun Béla eljárását is helytelennek nevezi, amiért közhírré tette, hogy a magyar emigrációnak haza kell mennie a földalatti munka megkezdésére, mégis Landlert és társait élesebben ítéli el. Az pedig egyenesen Kun győzelmét jelenti, amikor a hármas bizottság úgy dönt, hogy a viszályok megszüntetésére új, héttagú központi bizottságot nevez ki és a hét hely közül négyet, tehát a többséget a „pártépítő frakciónak" juttatja, míg Landleréknak csak három helyet engedélyez.
Kun Béla manővere - mondja egy kommunista - sikerült. Sikerült neki az ügyet úgy állítani be, mintha itt nem egy aljas személyi intrikáról, nem feneketlen korrupcióról, nem pozíció hajhászásból történő pártrobbantásról, hanem két irányzat: a likvidátorok és a forradalmi marxisták harcáról, egy alapvető, elvi politikai, taktikai és organizációs kérdésekben kitört harcról volna szó."
A Moszkva által 1921 augusztusában létrehozott egyezség azonban csak látszategységet jelentett. Bár a Komintern feloszlatta a két frakciót és megállapította a pártmunkánál követendő téziseket, így a szociáldemokraták elleni harcnak megkezdését a szakszervezetekben, a falusi proletárok, sőt a kisgazdák megnyerését, a személyi érdekekből kezdődött harc tovább folyt Bécsben. Bettelheim, aki részletesen elbeszéli e viszályok történetét, a következőképpen jellemzi azokat: „Nem a likvidátorok és forradalmárok harcáról, nem elvi harcról volt itt szó. Itt kizárólag arról volt szó, hogy Kun Béla áruló és korrupt szélhámos, aki a pártot önző egyéni érdekekből ismét szétrombolja, itt arról volt szó, hogy a korrupció buján tenyészik, a fegyelmet aláássák és a zárt illegális pártot csatornatöltelékek, stréberek, élősdiek és spiclik gyülevész szervezetévé akarják változtatni, melynek egyetlen összetartó pántja

és programja: az arany."
Bár a Landler-párt eleinte aláveti magát a Komintern döntésének és engedelmeskedik az új központi bizottság utasításainak, mégis, amikor e bizottság „két és feles" többsége - Vágó korábbi kizáratása természetesen érvényteleníttetett - lassan-lassan sorra kibuktatja a Kun ellenes párttagokat a jól jövedelmező tisztségekből és azokat saját híveivel tölti be és amikor azt kell látnia, hogy pl. a titkárságban az eddig két ember helyett 13 Vágó-pártit osztanak be, sőt új állásokat is kreálnak, ezt a háttérbe szoríttatását és ellenfelének győzelmes törtetését a konc után nem bírja sokáig nyugodtan szemlélni.
A „hivatalos forradalmárok" ugyanis sok minden „elvi" jelentőségű dolgot megbocsátanak egymásnak, de anyagi ügyekben nem értik a tréfát. Jellemző erre Pogány József vádjaival szemben tanúsított magatartásuk. Ez egész nyáron a két frakció között lavírozott, várva, hogy melyik lesz a győztes, hogy azután ahhoz csatlakozzék. Amikor a Proletárban (1921. szept. 30.) "Három jelszó" c. cikkével nyíltan Landlerék ellen fordul és megtámadja Rudas Lászlót meg Lengyel Gyulát, amiért ezek félanarchista, félszindikalista jelszavakat hirdettek, így a pékboltok ostromát, az aratógépek összetörését, Pécsett a magyar hadsereg bevonulása előtt a termelőeszközök szétrombolását, ezek a megtámadottak tiltakoznak ugyan az állandóan Napóleon pózában tetszelgő Pogány „letiprása" ellen, de azért egy asztal mellett tovább tárgyalnak a Vágó-pártiakkal. Sőt igaz felebaráti szeretettel még azt a denunciálás jellegű vádat is elviselik, hogy Pogány az ő anarchista jelszavaik hatásának tulajdonítsa a Budapesten ezidőtájt történő gyújtogatásokat és hogy a pártlapban nyíltan a kommunistákat gyanúsítsa a tűzvészek előidézésével. De amikor a Vágó-pártiak hozzálátnak a párt megtisztításához és felfüggesztik Kun egyes ellenfeleinek, „a legrégibb párttagok, nagy munkásmozgalmi és forradalmi múlttal bíró elvtársak", mint Hamburger Jenő népbiztos és Bettelheim Ernő tagsági jogait, azaz amikor már saját bőrükön érzik, mit jelentene a forradalmár-nélkülözés, akkor, hogy végleg felborítsák a helyzetet és így mentsék meg magukat, ellenzékbe vonulnak. Elhagyják a központi bizottságot, és miután a másik frakcióval majdnem tettlegességre került a sor, külön értekezletet tartanak. Ebből a tanácskozásból a Vágó-párthoz 24 órás ultimátumot intéznek. Jellemző, hogy ez sem elvi ellentétekről szól: a felfüggesztések és az elbocsátások visszavonását követelik. A Vágó-párt azonban Kun Bélában és Moszkvában, valamint a pénzen szerzett tagok nagyobb részének támogatásában bízva, nem is válaszol. Erre a Landler-párt felszólítja valamennyi pártalkalmazottját, hogy hagyják el helyüket. E felszólításra a „Proletár" egész régi szerkesztősége - Rudas László, Lengyel Gyula, Lukács György, Révai József, Gábor Andor, Király Albert, Fogarasi Béla - visszavonul és egykori lapjukat „denunciáló szennylapnak" nevezve, azt bojkott alá veti. Nyíltan megtagadva így az együttműködést Kun Bélával, önálló szervezetté tömörülnek és mint a „kommunisták magyarországi pártjának ellenzéki csoportja" kiáltvánnyal fordulnak a magyar proletariátushoz (A magyar proletariátushoz a III. Internacionálé-ért), majd 1921. nov. 19-én Vörös Újság címmel lapot is indítanak. Egyidejűleg tárgyalásokat kezdenek Paul Lewi-vel, a berlini kommunista vezérrel, aki, minthogy a középnémet bolseviki puccs elítélése miatt kizárták őt a németországi kommunista pártból, a moszkvai diktatúrával szembehelyezkedve új német kommunista pártot alapított. A tárgyalások célja talán az volt, hogy együttesen szervezkedjenek meg, mint Moszkvától független kommunista párt, vagy talán csak pressziót akartak gyakorolni Moszkvára.
A két szembenálló csoport most lapjaiban irtó hadjáratot indít egymás ellen. Mindazt a becsmérlő dolgot, amit csak tudnak egymásról és amit eddig kölcsönösen elnéztek, egymás fejéhez vágják a nagy nyilvánosság előtt. Mintha csak a flamand Adriaen Brouwer képeinek nyers és részeg parasztjai elevenedtek volna meg, amint egymást agyba-főbe püfölik!
A Vágó-párt lapja megírja a Landler-csoportról, hogy a kilépéssel csak szabotálja a munkát, amint ez a „likvidátorokból, perverz smeralistákból, rossz értelemben vett centristákból álló kisebbség eddig is két éven át szanálta a párt felépítését" és fennhangon hirdeti, hogy nem tűrhető tovább az eddigi állapot, hogy „egy kicsiny, de jól szervezett pártalkalmazott-réteg a maga magánérdekeivel továbbra is szabotálhasson a kommunista párt megteremtésén". (Proletár, 1921 nov. 3.) A Landler-csoport erre védekezés helyett támad, és kisebb cikkeken kívül Bettelheim Ernő tollából magyar, Guttmann Henriktől pedig

német nyelven - Ungár Henrik álnéven - írott röpiratot ad ki, amelyekben feltárja Kun Béla kalandor múltját és a Vágó-csoport vesztegetéseit. Az utóbbi ismét azzal vág vissza, hogy Landlerék nem számoltak el a magyarországi bebörtönzöttek támogatására kapott pénzzel, azt saját céljaikra fordították, azaz elsikkasztották és csak filléreket juttattak a bebörtönzötteknek. Erre Landler és társai sietnek beárulni Moszkvának, hogy ellenfeleik nov. 3-án nem ünnepelték meg az orosz forradalom évfordulóját és így nem is jó forradalmárok ezek a „kalandor politikusok".
E konkrét vádakon kívül kölcsönösen szép és találó jelzőkkel illetik egymást. A harc vehemenciáját is jellemzi az alább bokrétába kötött sorozat. Mindkét frakció újságja megírja a másikról, hogy az demagógiát és kalandor-politikát folytat és hogy a vezérek lelkiismeretlenül és könnyelműen feláldozzák kalandos vállalkozásaikban a munkásokat. A munkásmozgalmakban soha részt nem vett hitvány csirkefogóknak, denunciánsoknak, rendőrkémeknek, nyomorult fehér kémeknek mondják a kommunista pártban hangadókká lett tagokat. Kölcsönösen megírják egymásról, hogy hazugság és hamisság minden szavuk, hazugság még a leheletük is, lelkiismeretlenül, könnyelműen rágalmaznak, hamis tanúkkal, hamisított bizonyítékokkal és okmányokkal szoktak harcolni, a tömegek megtévesztésére fantasztikus és minden felelősségérzés nélküli meséket találnak ki a hatalom elnyeréséért minden aljasságra képesek, nem fontos nekik a forradalom, sem a munkásság felszabadítása, sőt még a kommunizmus sem, hanem a legridegebb önzés és hatalomféltés irányítja tetteiket, lelkiismeretlenek, üzletesek, svindlerek, demagógok, szélhámosok, kalandorok, komédiások...
Kölcsönösen igazat mondtak egymásról.
Landler és társai mégsem akarnak a minden jó forrásától, Moszkvától elszakadni, bármennyire szívesen is látná Kun szorosabb kapcsolatba-jutásukat P. Lewivel. E helyett még egyszer megpróbálják, hogy nagy memorandumjaikkal, az események elbeszélésével, Kun Béla leleplezésével a víz színére jussanak, és ismét a Kominternhez fordulnak, lapjukban ünnepélyesen bejelentve, hogy a harcot az utolsó leheletig folytatják a kalandorpolitika ellen. (Vörös Újság, 1922. jan. 25.)
Landlerék alaposan felkészülnek a nagy harcra. Szövetségeseket is találnak a német kommunista párt úgynevezett Friesland-csoportjában, amely melegen támogatja Moszkvában Kun elleni akciójukat. Ez a támadás, a német nyelven nyomtatásban is megjelent leleplezések és vádak, mint Guttmann röpirata, amelyeket már az orosz népbiztosok sem hagyhattak figyelmen kívül, egyáltalán a magyar párt kereteit messze túllépő akció nehéz órákat szerez Kunnak. Mutatja idegességét az a parlagi hangú kirohanása, amelyben Guttmannt „piszkos kölyöknek", az emigrációt „bűzlő piszoknak", ellenfeleit meg olyan embereknek nevezi, akik addig, míg a magyar proletárállam élén állott, „a legutálatosabb hízelkedésekkel hajladoztak előtte, most pedig saját piszkukkal piszkolják be." (Proletár, 1922. jan. 26.) Forradalmi érdemeire hivatkozik, a konkrét vádak megcáfolását azonban meg sem kísérli. Csak megígéri, hogy ezt a kommunista Internacionálé előtt fogja megtenni; egyidejűleg ennek elnökségét vizsgálóbizottság delegálására kéri.
A vizsgálóbizottságot a Komintern elnöksége 1922. jan. 21-én ki is küldötte, mégpedig Bucharin elnöklete alatt Lunacsarszkit és Sokolnikowot. Zinowjew jelölte ki a bizottság tagjait és így jóindulatukról Kun eleve biztos lehetett. Másrészt a bizottság nem Berlinben, hanem Moszkvában végezte el munkáját, úgyhogy Kun ellenzékének csak ott tartózkodó tagjai állhattak elő, ellenben mások, mint Guttmann, vagy a beteget jelentő Lukács György, nem látván bátorságosnak az Oroszországba való utazást, meg sem jelentek. Távollétükben Kunnak még inkább volt módjában, hogy mellette nyilatkozó tekintélyes tanúkat vonultathasson fel. A Magyarországból csereképpen Oroszországba került kommunista foglyokat játszotta ki ezek gyanánt.

3.

A Magyar népbiztosok Oroszországban

A foglyok, akikről itt szó van, a proletárdiktatúra népbiztosai és különböző magasrangú funkcionáriusai voltak, azok, akiknek nem volt különvonatjuk és autójuk, hogy a tanácskormány lemondásakor Kun és szűkebb környezetének példáját követve, kimeneküljenek Bécsbe. Így a magyar bíróságok elé kerültek, amelyek perrendszerű, hosszas tárgyalások után a büntető törvénykönyvbe ütköző tetteik miatt hosszabb-rövidebb büntetéseket mértek ki rájuk, sőt némelyeket halálra is ítéltek.
Az ítéletek végrehajtására azonban nem került sor. Az orosz szovjet ugyanis még a bírósági tárgyalások alatt világgá hirdette, hogy a vádlottak az ő közvetlen védelme alatt állanak, és az Oroszországban lévő magyar hadifogoly tiszteket, mint túszokat százszámra börtönbe vetve megfenyegette a magyar kormányt, hogy a népbiztosok kivégzésére a túszok lemészárlásával fog válaszolni. A kommunisták lapjuknak, a „Proletárnak" 1920. okt. 7-i számában sietve közzé is tették a népbiztosok túszaiul letartóztatott ezer magyar tiszt közül 540-nek a névsorát, ezek hozzátartozóira bízva így, hogy a magyar kormányt a szovjettel való tárgyalásra és a hadifoglyok, meg a kommunista elítéltek kölcsönös kicserélésére rávegyék.
Hatásos eszköz volt ez és a hatást az emigráció sajtója igyekezett rémítgetéseivel még inkább fokozni. „Az Ember" például így írt akkor, amikor az újságíró Kéri Pálra, Károlyi Mihály egyik tanácsadójára a bíróság kimondta az ítéletet: „Ha Kérinek hajaszála meggörbül, abból komoly bajok lesznek... És várjuk a sok ezer családnak, asszonynak, testvérnek, anyának, apának, testvéreknek kétségbeesett tiltakozó megmozdulását... Nagyon jól megértik az oroszországi hadifoglyok magyar hozzátartozói, hogy ha Kéri Pálnak egyetlen hajaszála meggörbül, egyetlenegy magyar hadifogoly sem fog hazaérkezni és valamennyinek az élete halálos veszedelemben forog... Ha Kéri Pálnak egyetlen hajszála meggörbül, akkor nem lesz fogolykicserélés, akkor valami olyan borzalom lesz, amilyet még nem látott a világ." (1921, 43. sz.) Moszkva és az emigráció jól számított, mert a magyar kormány valóban nem engedhette végrehajtani a bíróságok ítéleteit és hogy megmentse oly sok ártatlan ember életét, futni hagyta a bűnösöket. Hosszas tárgyalások után 1921 őszén megtörtént az első fogolyszállítmány kicserélése.
A börtönükből kilépő foglyokra az emigráció minden frakciója igényt emelt. A kommunisták diktatúra alatti szereplésük miatt, a szocialisták pedig azért, mert a bíróság előtt mentegetőzésképpen sorra megtagadták kommunista érzelmeiket és ártatlan, lénynek sem vétő szociáldemokratáknak mondották magukat, akik valamennyien akaratuk ellenére sodródtak be az események forgatagába. Mindegyik frakció remélte, hogy a kiszabadulók hozzácsatlakoznak, és így az ő súlyát növelik.
A jól vezetett sajtóharc ugyanis egész Európa radikális közvéleményét ráirányította már a magyar kommunista foglyokra, sőt felébresztette és megszerezte számukra nem egy, éppen nem baloldali irodalmi nagyság jóindulatú érdeklődését is. Ez a sajtó például a gondolatszabadság és a politikai vétkek büntetlenségének jól csengő frázisaival rá tudta venni Ernst Troeltsch-ot, Lujo Brentanot, Hans Delbrücköt, Heinrich Mannt, Kellermannt stb., hogy manifesztumban lépjenek fel - nem az ártatlan túszok, hanem az elítélt kommunisták érdekében. A német szellem e nagy reprezentánsai idealizmusukban csalárd félrevezetés áldozatai lettek. Mert azok, akik megnyerték őket az interveniálásra, a szocialisták s a kommunisták ezt az ügyet is tisztán legönzőbb érdekeik szemszögéből nézték, és korántsem a humanizmus által vezettették magukat.
Még csak folyamatban volt a fogolykicserélés, és máris szemére lobbantották ezt egymásnak. A szocialisták megállapították, hogy a kommunisták az utolsó pillanatig eltitkolták a szabadon bocsátandó foglyok listáját, csakhogy „rideg önző pártpolitikából" bennhagyhassák a börtönökben a szociáldemokratákat (Az Ember 1921, 40. sz.). Még félreérthetetlenebbül megmondotta ezt a szocialista Világosság-csoport 1922 elején azon nyílt levelében, amellyel visszautasította a pártviszályok mocsarában fuldokló bécsi kommunisták által felkínált és a bebörtönzöttek közös megsegítésére irányuló akciót. Tették pedig ezt a következő szavakkal: „Szóvátesszük az arcátlanságnak és szemérmetlenségnek azt a fokát, mely abban a tényben fejeződik ki, hogy ezek az emberek hozzánk, a Világosság-csoport vezetőségéhez „elvtárs" megszólítású levelet intézni merészelnek. A Világosság csoport vezetőségében a munkások bizalmából helyet foglalnak olyan elvtársak, akikről ezek a sehonnai kalandorok a leggyalázatosabb rágalmakat

írták és terjesztették. Vagy hiszik azokat a rágalmakat, amelyeket írtak, kinyomattak és akkor az erkölcsi színvakságnak még az ú.n. magyar kommunista mozgalomban is szokatlan foka szükséges ahhoz, tőlük denunciánsoknak, megfizetett kémeknek, kormányügynököknek elrágalmazott embereket elvtársnak szólítani s ezeket közös akcióra felhívni. Vagy pedig nem hiszik, amit írtak, és a szóbanforgó elvtársakat munkaerejüknél és proletárhűségüknél fogva alkalmasnak ítélik arra, hogy a bebörtönzöttek és internáltak sorsán segítsenek, s akkor önmagukat bélyegzik ezzel a felszólítással közönséges becsületrablóknak, aljas rágalmazóknak... Ezt a közös akciót mentőövnek szánták, melynek segítségével, megint a bebörtönzöttek felhasználásával ki akarnak evickélni a mocsárból... A magyar kommunisták a börtönök lakóiból akarnak most pajzsot kovácsolni maguknak. A Világosságcsoport ehhez a becstelen munkához nem nyújt segédkezet..."
Tán mondanunk sem kell, hogy az önzésnek hasonló vádját a kommunisták is hangoztatták a szocialisták ellenében, még pedig ugyanazon joggal. De ők ügyesebben csinálták. Amikor Ottó Bauer, az osztrák szocialista párt vezére felkínálja a kicserélt kommunista foglyoknak Ausztria vendégszeretetét, Kun a kiszabadultakkal, még pedig Bajáki Ferenccel, Kiss Miklóssal és Apáthy Györggyel Bauerhez levelet irat, amelyben ezek társaik nevében gőgösen visszautasítják a felkínálást, egyébként is megvetően nyilatkozva „a sötét bécsi odúk lakóiról" és a bécsi „síber emigrációról".
Ha már a bécsi emigránsok is hajbakaptak a börtönükből kilépő foglyokon, akiknek feje körül a csaknem kétévi fogság annál inkább font valóságos mártírglóriát, minél kevésbé hetvenkedhettek az emigráció vezérei, hogy elveikért szenvedtek is - érthető, hogy megnyerésükre Moszkvában Kun összeszedi minden leleményességét. Számára éppen a legjobbkor érkezik az első szállítmány, amelyben a legnevesebb kommunisták vannak; 1921 őszén, amikor a kommunista belső háborúság a nyilvánosság előtt a legdühösebben tobzódik Bécsben és amikor Landlerék leleplező memorandumaikkal ostromolják az Internacionálét. Kun azonnal észreveszi, hogy a kiszabadultak, a kommunista elite-gárda megnyerésével megint a maga javára billentheti a mérleget. S mert felismeri, hogy a kommunista népbiztosoknak mellette való tanúskodása és állásfoglalása lehet csak egyedüli menekvése, teljes erővel rájuk veti magát, hogy lekenyerezze őket.
A kalandorok szokásos szerencséje kíséri most is. Az ellenpárt messze Bécsben van, elzárva a kiszabadultakkal való érintkezés lehetőségétől, 3-4, időnként Oroszországban lévő tagja járatlan az orosz politika útjain, ő ellenben otthonos Moszkvában és Zinowjew barátságával dicsekedve, ennek segítségével a behódolás fejében sok előnyt ígérhet. Hangsúlyoznunk kell ugyan, hogy mindez Moszkvában történik, a proletár paradicsomban, ahol 4-6 család lakik egy—egy olyan lakásban, melyet egy nyugateurópai munkás kicsinek találna a maga számára, és ahol a fizikai élet fenntartásához szükséges száraz kenyeret sem lehet munkával megszerezni, hanem csak protekcióval, kegyből, alamizsnaképpen megkapni. Nem európai viszonyok közé kell képzelnünk magunkat, hogy megérthessük Kunnak újabb vesztegetéseit és lélekvásárlásait.
Amit ezekről az üzelmeiről tudunk, arra vonatkozólag jóformán csak egyetlen szemtanúnk van. Ez azonban bizonyára nem vádolható elfogultsággal. Az a Róbert Oszkár újságíró, aki, a magyar bíróságtól több évi börtönre ítéltetve, maga is a kicseréltek közé jutott, és így közvetlen közelről figyelhette a Moszkvában történteket, de aki rövidesen megelégelve a proletár paradicsomot, kiszökött Oroszországból és Bécsben beszámolva tapasztalatairól, kereskedő lett. Leleplezéseiben ilyen szavakkal emlékezik meg Kun moszkvai üzelmeiről: Moszkvai magyar keleti vásár volt ott, a legförtelmesebb lélekvásárlás, ocsmány politikai prostitúció, amelyre a legtalálóbb jelző: Kunbordély ...
1921. november elején érkeztek meg Moszkvába a kiszabadult népbiztosok. Bucharinnak a Pravda-ban megjelent üdvözlése, a pályaudvaron pedig Kun várta őket. Lenin a „III. Internacionálé"-nak nevezett „feltűnően tiszta" kórházat bocsátotta rendelkezésükre és itt az üdvözlő beszédet Radek népbiztos tartotta, könnyek között emlékezve meg Szamuelly Tiborról és Korvin-Klein Ottóról, a magyar proletárdiktatúra e két legvérengzőbb hóhérjáról, akiket annakidején Oroszországnak nem volt módjában megmentenie. A magyarok nevében Nyisztor György, a napszámosból lett földmívelés-ügyi népbiztos válaszolt. Nem vendégekül, hanem haza jöttek - mondotta - a világproletariátus egyetlen hazájába; nem kezüket ölbetevő emigránsoknak érzik magukat, hanem a forradalom munkásainak, akik el vannak tökélve, hogy dolgozni fognak akár gyárban, akár barikádokon. Heckertnek a németországi, Jonesnak pedig a délafrikai kommunisták

nevében kifejezett üdvözlése után Kun figyelmeztette még őket, hogy nehéz munka vár reájuk, mert ők hivatottak arra, hogy a magyarországi kommunista párt kikristályosodási pontja legyenek.
Kun azonnal hozzá is fogott, hogy a kommunista párt e kristályosodása az ő érdekeinek megfelelően menjen vége, azaz, hogy a népbiztosok ő mellé és ne ellenségei mögé sorakozzanak. Elsősorban azokra vetette magát, akiket az oroszok is, a legtöbbre becsülve, beválasztottak a III. Internacionálé előkészítő bizottságába; ezek névszerint a következők voltak: Bajáki, Szabados, Nyisztor, Jancsik, Rabinovich, Kelen József, Korvin-Klein testvére és Bokányi.
Célját éppen nem volt nehéz elérnie. Az új jövevények ugyanis magyarországi uralmuk alatt nagy igényekhez szoktak hozzá. Az egykor nyomorgó munkások és földhözragadt földmívesek, állásnélküli kistisztviselők pünkösdi királyságuk idején Budapest legnagyobb luxussal berendezett szállodáiban, vidéken pedig főúri kastélyokban éltek. Azt remélték, hogy hasonló anyagi jólét fogja őket környezni, mártírságuk jutalmául, Oroszországban is. Várakozásukban némi csalódás érte őket. A Kreml, az orosz népbiztosok lakóhelye zárva maradt előttük. Igaz, hogy ennek dacára a szovjet nagy figyelemmel gondoskodott róluk, nehéz barokk-bútorokkal ékesítette szobájukat, központi fűtéses házban helyezte el őket - nagy luxus ez Oroszországban, de azért ők mást, többet vártak, nem pedig azt, hogy negyed-, ötödmagukkal lakjanak 1-1 szobában, vagy attól is el legyenek ragadtatva, hogy külön íróasztaluk van s hogy harangszóra jelenjenek meg a közös ebédeken.
Kun ezt a siralmas anyagi helyzetüket és nagyravágyásukat használja ki. Jobb sorsot, nagyobb kényelmet, több szabadságot és pénzt ígér, ha melléje állanak. Szabados Sándornak, a közoktatásügyi népbiztosnak saját négy szobás lakásából ad egy szobát és ezzel azt már végleg magához is kapcsolja. Nyisztor Györgyöt megteszi a magyar emigrációs ház és pártiskola parancsnokának, a többinek pedig a behódolás fejében minden lehető és szinte elképzelhetetlen ürüggyel állást szervez és fizetést biztosít. Jellemző, hogy az egyik emigráns mint az emigrációs ház főraktárosa kap fizetést. Akad olyan is, aki nem akarja magát megadni, akinek büszkesége eleinte tiltakozik meggyőződésének eladása ellen. Ilyen Bajáki Ferenc vasmunkás, a szociális termelés egyik népbiztosa, aki inkább gyárban vállal munkát. De ennek is csak két napig tart az eltökélése; a harmadikon már elfogadja egy meg sem jelenő újság szerkesztői bizottsági tagságát. Ugyanezen bizottságnak lesz jól megfizetett tagjává Bokányi Dezső is, akitől Kun a legjobban fél és akinek külön odaígéri a majdan megszervezendő moszkvai Munkás biztosítópénztár igazgatói állását. A proletariátus hazájában ugyanis ismeretlen ez az elemi munkásjóléti intézmény, Bokányinak, a volt kőfaragónak, majd munkaügyi népbiztosnak pedig minden vágya az, hogy a budapestihez hasonló, befolyást és hatalmat, meg jövedelmet jelentő adminisztrációs állása legyen. Hogy ezt a két utóbbit még jobban lekenyerezze magának, külön „szovjetházi lakást" is utaltat ki nekik a „Hotel Paris"-ban.
Aki pedig nem engedelmeskedik és sem szép szóra, sem fenyegetésre nem hajlik, azzal szemben bosszúját is tudja éreztetni. Mint Ágoston Péterrel, a volt jogakadémiai tanárral, aki a legnagyobb képzettséggel rendelkezett közöttük. Kun nem szereti ezt a hallgatag, rejtélyes embert, fél intelligenciájától. Minthogy nem bírja őt színvallásra kényszeríteni, Nyisztorral kitéteti az emigrációs házból egy kültelki tömegszállásra s nem ad neki fizetést sem, úgyhogy ennek a kommunista szakszervezeti internacionálénál, a röviden Profinternnek nevezett szervezetnél kell mint szerény fizetésű referensnek a kenyerét megkeresnie.
Ezek a csábító és elriasztó példák egyaránt meghozzák gyümölcsüket. A megvásárolt népbiztosok és más emigránsok Kun hangos híveivé lesznek. Körüludvarolják, „Borach" néven becézik, akik pedig nem rokonszenvezik vele, azok sem merik szájukat kinyitni ellene.
Csak ez kellett Kunnak. Most már rámutathat az oroszok előtt, hogy a börtönből kikerült tekintélyes kommunisták is mellette foglalnak állást és nem a Landler-párt mögött állanak. A harc ezzel az ő javára el is dől, mert - mint említettük - az a bizottság, amelyet a Komintern végrehajtóbizottságának elnöke, Zinowjew, Kun pártfogója 1922. jan. 21-én kiküld ügyének felülvizsgálására, nem mint bíró, hanem mint jóindulatú védő foglal mellette állást.
Az elmondottak után érthető, hogy ez a vizsgálóbizottság febr. 27-én azt jelentette a végrehajtóbizottságnak, hogy több ülésben nagy tömeg irat áttanulmányozása és számos tanú kihallgatása után úgy találta, hogy a Kun ellen politikai és morális vonatkozásokban emelt vádak egyaránt hamisak és

tarthatatlanok. A tanúk tehát mellette szólottak. De a bizottság is kimutatta jóindulatát, amidőn - saját szavai szerint - a vádaknak csak egyik részét vizsgálta meg, a többit pedig figyelmen kívül hagyta, mivel arra a meggyőződésre jutott, hogy ez utóbbiakkal már nem is érdemes foglalkoznia. A „vizsgálóbizottság" jelentésére a végrehajtóbizottság tejes elégtételt adott Kunnak: szimpátiáját és bizalmát fejezte ki vele szemben, egyszersmind megbotránkozását a Kun ellenfelei által használt fegyverek miatt. Landler ugyan felszólalt, hogy kezdjenek vitát a Kun-ügyben, amikor azonban Zinowjew az elnökség nevében ez ellen nyilatkozott, a végrehajtóbizottság egy szavazat ellenében egyhangúlag a hivatalos álláspontot fogadta el.
Kun így a viszályból tisztára mosva került ki. Zinowjew még nagyobb elégtételt is szánt neki. Március 2-án azt javasoltatta, hogy Kun is választasson be melléje a végrehajtóbizottság nyolctagú elnökségébe. Ezzel Kun bekerült volna a kommunista szervezetben legfőbb hatalmat gyakorló szűkkörű társaságba és Radekkel, Bucharinnal együtt szolgálhatta volna a világforradalom ügyét. Landlerék azonban résen voltak. A végrehajtóbizottság tagjai közt szétosztogatták a Kun bűneit felsoroló memorandumjaikat, mire Kun - megijedve a választáson őt biztosan utolérő kudarctól - maga kérte, hogy tekintsenek el beválasztásától, hogy egészen a magyar párt újjászervezésének szentelhesse erejét." Így azután Amerika képviselőjét, Carr-t választották meg helyette.
1922. márc. 17-én beszámolt a végrehajtóbizottság előtt az a másik vizsgálóbizottság is, amely Radek elnöklete alatt febr. 21-én a kommunista pártfrakció harcának felülvizsgálására küldetett ki. Ez a bizottság tehát már nem foglalkozott Kun személyi ügyeivel, hanem csak a Vágó-Landler-párt viszályaival. Megállapította, hogy mindkét frakció szabotálta az 1921. augusztusi megegyezést, ámbár tárgyi ellentétek egyáltalán nem voltak köztük. Hangsúlyozta, hogy mindkét frakció híveinek össze kell fogniok a reájuk váró nagy munkában. Hogy ezt lehetővé tegye, javasolta a pasquillusokat (=névtelenül írt, politikai témájú gúnyvers) író Bettelheim és Guttmann kizárását a kommunista pártból és a viszályokban főszerepet játszó Rudasnak és Pogánynak kikapcsolását a magyar mozgalomból és máshova rendelésüket. Javasolta továbbá, hogy mindkét bécsi lap megjelenését szüntessék be, Bécsben ne legyen többé külön magyar pártszervezet, hanem az ottani magyar kommunisták lépjenek át az osztrák kommunista pártba. Végül a netán tovább engedetlenkedőket a III. Internacionáléból való azonnali kizáratással fenyegette meg. A vizsgálóbizottság javaslata ellen ismét csak Landler szólalt fel, kérve, hogy Bettelheimet ne zárják ki a pártból. A végrehajtóbizottság azonban, amelyben a kicserélt népbiztosok, Kun legújabb hívei közül ott voltak Szabados, Komor, Bajáki, egyhangúlag elfogadta Radek jelentését és javaslatait így parancsoló határozattá emelte.
A pártharc ezzel, minthogy a bécsi szervezet feloszlott, a két ellenséges lap megszűnt és a Landler-pártnak valamennyi, a tárgyalásokra Moszkvában megjelent tagja eltiltatott attól, hogy fél éven át elhagyja az orosz fővárost, parancsszóra és látszólag véget ért.
Mint láttuk, nem tárgyi szempontok választották el a küzdő feleket, hanem - az oroszok vallomása szerint is - csupán egyéni érdekek. A lényeget illetőleg, a Magyarország elleni aknaharcban, mindkét frakció tökéletesen egyetértett. A Radek által „botránynak" nevezett viszálykodás a koncért folyt ugyan, aljas ösztönök sugallták azt, de nagy erkölcsi haszon is származott belőle: feltárultak a világ, az otthoni és az emigrációs magyar munkásság előtt egyaránt, a kommunisták tetteinek igaz rugói.
A kép teljességének kedvéért megemlítjük még, hogy az Oroszországba került emigránsok szívvel-lélekkel kiszolgálták a szovjetet. Igyekeztek hálásak lenni kenyéradó gazdájuk iránt. Ki-ki a maga módja szerint. Varga Jenő pl., a fő közgazdasági szakértő, egész könyvtárt írt össze a világgazdaság helyzetéről. Az „Internacionálé Presse Korrespondenz"-ban, a szovjet hivatalos kőnyomatosában negyedévi összefoglaló jelentéseket tett közzé, a „Kommunistische Internacionálé" köteteiben ismét „a világforradalom" esélyeit latolgató tanulmányokat (mint pl.: Die Wirtschaftslage Kontinentaleuropas, Die politische und die soziale Lage des englischen Weltreichs, Die wirtschaftlichen Grundlagen des Imperialismus der Vereinigten Staaten von Nordamerika stb., stb.), majd mikor Moszkva figyelme a földmívelő lakosság felé irányult, „Materialien über den Stand der Bauernbewegung in den wichtigsten Ländern" (Hamburg, 1925.) c. kézikönyvében összegyűjtötte az egész világ „forradalmosítható" parasztságára

vonatkozó adatokat.
Magyar Lajos, a meggyőződés nélküli budapesti tucatriporter tipikus képviselője arra vállalkozott, hogy a bolseviki ellenes magatartásukért elfogott forradalmi szocialisták börtöneit, mint nagyszerű üdülőhelyeket írja le a világ proletariátusának elbolondítására szánt „Die rote Hölle. Die Wahrheit über die bolschewistischen Gefängnisse (Berlin, 1924.) c. könyvében.
Mások ismét olyan szerepre is kaphatók, amely operette-szerűen nevetségesnek volna mondható, ha nem a vesztőhely árnyékában játszanák azt el. Amikor a szovjet 1922 júniusában Moszkvában az egész világ figyelmétől kísérve törvényt ült a forradalmi szocialisták felett, és azok közül többeket halálra is ítéltet, akkor az egyik vádbiztos a magyar Bokányi volt. Ott ült rublaskájában Krilenko fővádbiztos, Lunacsarszki s a többi bolseviki bíró mellett és ítélt abban a perben, amelynek tárgyalásaiból egy árva szót meg nem értett. Valóban szomorúan jellemző ez mind a moszkvai igazságszolgáltatásra mind a bolseviki emigránsok mindenre kapható jellemtelenségére

V.

FELBOMLÁS ÉS MOCSÁRBA FULLADÁS

Az 1922. év határozottan depressziós hangulatban virradt az emigrációra. Vezérekre és hadseregre egyaránt. A kommunista frakcióknak a civódásai és leleplezései a párt belső romlottságát napfényre hozva az emigránsok nagy tömegére hatottak kiábrándítólag, a kisantant szövetségéhez fűzött remények füstbemenése pedig a vezéreket ejtette kétségbe. A közkatonáknál a kiábrándulás lassan ment végbe. Akik kenyerüket testi munkával keresik, azok nehezen tudják magukat kivonni az agitátorok tanításainak hatása alól; idő kell hozzá, míg a tények súlya alatt felébred józan belátásuk és akaraterejük a megutált csábítók elhagyására ösztönzi őket. Az őszinte megbánás pedig még később érkezik el, hogy azután a bűntudatnak és vezeklésnek adjon helyet.
A vezérek megzavarodása és kiábrándulása természetesen egészen más jellegű, őket nem lepi meg a kommunista párt napfényre kerülő hitványsága, hiszen ők - saját szavaik szerint - ilyeneknek ismerték meg a kommunistákat már otthon, a diktatúra kikiáltása előtt is. Ha önmagukba tekintettek, ott sem láthattak más indító okokat, magasabb erkölcsi emelkedettséget, mint a kommunistákban. A kisantant segítségében való csalódás az, ami lesújtja őket. Úgy érzik, hogy a kisantant cserben hagyta őket, amikor Károly király második visszatérte alkalmával meghátrált a nagyhatalmak elől, mozgósított seregeit nem indította meg Magyarország ellen és ezzel nem tette lehetővé az emigráció győzelmes hazatérését. Érzik, hogy ilyen jó ürügy nem fog többé nyílni a Magyarország ügyeibe való beavatkozásra, hogy szinte az utolsó alkalom volt ez, amelynél jobbat a sorstól soha többé nem tudnak kikényszeríteni.
Az ő élénk, a politika minden megrezdülésére fogékony értelmük azonnal észreveszi, mit veszítettek el a nagyhatalmak határozott, ellentmondást nem tűrő fellépésével, a kisantant visszavonulásával és elkeseredettségüknek azonnal leplezetlen szavakkal kifejezést is adnak.
Szende Pál már 1921. dec. 6-án fenyegetőzve szólt a kisantanthoz a Zágrábban megjelenő Agramer Tagblatt-ban: „Be kell vallani, hogy a demokratikus elemek a fehér terror további dühöngése miatt annyira el vannak keseredve, hogy már magával az ördöggel is szövetkeznének, csakhogy Horthyt és különítményeit megbuktassák. Arra hivatkoznak, hogy miután a nagy-antant Horthynak kiszolgáltatta, a kisantant pedig cserbenhagyta őket, csak ez a szövetség maradt meg nekik utolsó eszköznek, hogy a rendszert belülről szétrombolják. Ez a körülmény legyen hatásos figyelmeztető jel! Lássák be végre Középeurópa politikusai, hogy a Horthy-rendszer megmaradása pozitív és negatív hatásaiban egyaránt fenyegeti Középeurópa békéjét." Ezek a szavak nagyon találóan jellemzik az emigráció vezéreinek hangulatát.
A burkolt célzás az ördög szövetségére, amelynek segítségével most már belülről próbálják a rendet Magyarországon felborítani csak a bolsevikekkel való

együttműködést jelenthette. Tettek-e valóban lépéseket Szende és társai, a Világosság-kör tagjai, hogy a kommunisták otthoni aknamunkájában résztvegyenek, nem tudjuk. Az eltökélt szándékot Szende cikke eléggé bizonyítja, még ha csak szétfoszló fenyegetés maradt volna is.

1.

„Ki Nyugateurópa elé!"

Minthogy 1921-ben az emigrációt a kisantant fegyveres támogatásában való reménykedés tartotta össze, a remény be nem teljesülése 1922-ben bomlást idéz elő. A szakadék a Jászi vezetése alatt álló ú.n. polgári emigránsok és a Kunfi körül csoportosuló független szocialisták között kezd mélyülni.
Jászi ugyanis, levonván a kisantant-orientáció kudarcának tanulságait, eddigi középeurópai terrénumáról tágasabb mezőre akar lépni és a nyugateurópai nagyhatalmak polgári közvéleményének megnyerését tűzi ki az emigráció céljául. A szélső forradalom és szélső reakció között ugyanis - mondja 1922. ápr. 23-án a Bécsi Magyar Újságban - növekedőben van világszerte egy komoly és befolyásos közvélemény, amely jóhiszeműen keresi a béke és a konszolidáció útját. A szabad és független publicisztikának, amely ezen közvéleményt megszólaltatja, a világtörténelemben páratlanul álló politikai befolyása van. Wells, Keynes, Romain Rolland pl. valóságos világerők, akiknek szava olykor pártokat és kormányokat irányít. Ezt a nagy és befolyásos, szellemileg és erkölcsileg egyaránt vezető közvéleményt kell tehát megnyernie az emigrációnak. S mert úgy látja, hogy a siker jelei szinte napról-napra szaporodnak - hiszen „a fehér mocsár kigőzölgése egyre elviselhetetlenebbé válik" - ő, az emigráció hajójának kapitánya, azonnal ki is adja a parancsot: „A dagály közeledik. Az evezőkhöz!"
Ez az újabb program azonban a múlt bírálatával is jár, s e bírálat annyira megcsípi Kunfit, hogy ez felszisszen reá. Jászi ugyanis megállapítja, hogy a nyugati közvélemény felvilágosításának terén az emigráció munkássága eddig meddő volt, mivel egyrészt egész bölcsessége kimerült a világforradalom mítoszának permutálásában és kombinálásában, másrészt pedig túlságosan hitt az osztályharc egyedüli célravezetésében. Ezt a kritikát nemcsak igazságtalannak, de szerénytelennek is találja Kunfi. (Az Ember, 1922. 18. sz.) Szerénytelennek, mert Jászi még meg sem kísérelte a felvilágosítást, s máris ítéletet mondott, holott a kísérlet arról győzte volna meg, hogy optimista reményei nem mehetnek teljesedésbe. Az emigráció működése ugyanis -fejtegeti Kunfi - nem korlátlan. Határt szab annak politikai és osztályjellege, amely szerint a világ közvéleménye is tagolva van. Jászi maga sem tud írni pl. a Frankfurter Zeitungba, vagy bármely polgári demokrata lapba, hanem csak szocialistába. Minthogy így „az egész magyar emigráció túl radikális a mai Európának, amennyiben ez az Európa nem munkáspártokból és szépszavú, de nem sokat jelentő intellektuelekből áll", hatást csak a szocialistáknál érhet el. Ezt a munkát pedig ők, a szocialisták, igenis elvégezték s e munka bírálatánál Jászinak és az egész polgári emigrációnak „ildomosabb volna nagyobb szerénységet tanúsítani". „Engedje meg - teszi hozzá - hogy én őt a külföld felvilágosításának dolgában szakértőnek vagy magister mundinak el nem fogadom: ezt a munkát én jobban értem s jobban is végeztem, mint ő."
A nézeteltérés a két vezér között a polgári és szocialista emigráció útjainak lassú szétválását jelentette. Jászi elodázhatatlan feladatnak a nyugati közvélemény megnyerését találván, fokozatosan ehhez iparkodott simulni és radikalizmusát a Wellsek és Keynesek felfogásához igyekezett mérsékelni. Kunfi nem követte őt e metamorfózison, mivel megelégedett az osztályharcos nézeteket valló nyugati szocialisták támogatásának biztosításával
Noha mindez egyelőre csak a taktikai módszer különbözőségét jelenti már ennek a különbségnek a felszínre vetődése is jellemző, annál is inkább, mivel előbb, a kisantant-orientáció idején, még ennyi eltérés sem zavarta az együttműködést Jászi, az összekülönbözés dacára, szerette volna a független szocialisták szövetségét megtartani. Bár Kunfi érthetően megmondotta, hogy ő a külön, párhuzamos utakon járást tartja célravezetőnek, mivel „az emigráció sok húrú hangszer s aki munkáját hatékonnyá akarja tenni, annak nem egyhangúságát, hanem

sokhírúságát kell növelnie". Jászi szakítás helyett biztatta, ösztökélte egy szervezet megalkotására, amely rendszeresen építené a külföldi összeköttetéseket, helyezne el cikkeket, adna információkat politikusoknak és zsurnalisztáknak. A független szocialistákat azonban semmiképpen sem tudta rávenni, hogy ebben az informáló szervezetben helyet vállaljanak. Kunfi megelégedett azzal, hogy az osztrák agitátorképző iskolában tartson előadásokat Bauer, Adler Frigyes, Renner oldalán, az osztrák munkások lapjainak, az Arbeiter Zeitungnak és Kampfnak maradjon belső munkatársa és így szolgálja „az osztrák szociáldemokrácia legjobbjainak sorában az európai forradalmi szociáldemokrácia szent és verhetetlen ügyét". (Az Ember, 1921.39. sz.)
Jászi így a független szocialisták nélkül alakította tehát meg a „Politikai Híradó" című bécsi kőnyomatost, amelynek szerkesztőbizottságában Madzsar József, Jászi sógora, Sebestyén József és Simonyi Henry, Károlyi Mihály titkára foglaltak helyet. Az emigrációnak ez a kőnyomatosa akarta - nyíltan bevallott célja szerint - lehetővé tenni, hogy az emigráció szellemi vezérei, Garami, Hock, Jászi, Károlyi, Lovászy, Szende Pál tollából származó politikai cikkek elterjedjenek az európai sajtóban. Mindamellett ez az új orgánum, amelynek hasábjain Hock és Hatvany lapokon át nyilatkozgattak s az utóbbi a konzervatívoknak éppen nem nevezhető magyar írókat, mint Babitsot, Schöpflint, Móricz Zsigmondot is megtámadta, nem maradt fenn sokáig. Nem egészen két hónapi működés után 1922. május 22-én már megszűnt
A nyugateurópai közvélemény felvilágosítása lesz tehát Jászi új vesszőparipája, amelyen eszeveszetten kezd nyargalni, nem zavartatva magát kudarcoktól sikertelenségtől. Lefordíttatja munkáját, a „Magyar kálvária, magyar feltámadás"-t újabb és újabb fejezetekkel megbővítve németre és angolra s az előbbit Eduard Bernstein, az utóbbit pedig Seton-Watson előszavával nyújtja át a nyugati olvasóközönségnek. („Magyariens Schuld, Ungarns Sühne."„Revolution und Gegenrevolution in Ungarn." „Revolution and counterrevolution in Hungary") Ezekben a könyveiben már nyíltan megvallja, hogy milyen nagy terveket fűzött az emigráció a kisantant fegyveres beavatkozásához, s hogy mennyire fájdalmas reá nézve annak elmaradása. Itt már félre nem érthetően megírja, hogy a kisantant bevonulása Magyarországra Károly király második visszatértekor a kormány bukásán kívül a néperők óhajtott forradalmi mozgalmát is kiválthatta volna. De hirdeti azt is, hogy Magyarország mindaddig a középeurópai reakció archimedesi pontja marad s addig nem lesz béke a Duna völgyében, amíg egy kedvező nemzetközi helyzet a demokratikus - értsd: emigrációs - erőket nem segíti az ország kormányához s amíg a feudális latifundiumok és a zsidó-keresztény uzsorakapitalizmus Magyarországa helyébe egy dolgozó és demokratikus Magyarország nem lép. (Német fordítás 218., 250.l.) Egyidejűleg új lemezeket készít: „Tehát ki Európa elé! Már csak a nemzetközi közvélemény lelkiismeretének a viharja seperheti el a magyar mocsárnak minden életet megölő kigőzölgéseit" felirattal, s ezeket verklizi el napilapjában, a Bécsi Magyar Újságban irigylésreméltó nyugalommal napról-napra, olvasóközönségének teljes apátiába süllyesztéséig.
A nyugati közvélemény lesz így az a csodatevő szer Jászi és társai előtt, amelytől sorsuk megváltozását várják. Ennek nevében kezd Jászi (1922. aug- 6.) tanácsokat adni Olaszországnak, a fasizmus ellen a szocialisták és a popolari koncentrációját ajánlván, a csalhatatlan mirakel biztonságával állapítván meg. hogy csak így lehet kivédeni „úgy Olaszországban, mint egyebütt a világháború által virulenciájában felfokozott régi feudális és kapitalista világnak egyre vakmerőbb és szemérmetlenebb támadásait". De ehhez fordul Károlyi Mihály is, amikor egy régi magyar közjogi intézmény, a nádorság visszaállítása állítólag szóbakerült; ettől „az újjáéledő Európától" várja Károlyi, hogy idejekorán közbelép, „mielőtt a megvadult reakció egy újabb katasztrófába kergetné a világot". (Bécsi Magyar Újság 1922. évi július 16.)
A radikális csodadoktor ki utólag oly pontosan megjövendöl mindent, s aki oly szépen el tudná kormányozni a világot, ha abban semmi élet sem volna, meg a korlátolt gróf, aki a nádorság felújításától számítja a világ katasztrófáját, ezek ketten valóban hivatott „felvilágosítói" is Nyugateurópának.
A fegyverbarátság a polgári radikálisok és a szocialisták között Jászi újabb akciójával korántsem ért véget. Céljaik azonosságán kívül együttműködésüket az is szükségessé teszi, hogy Jászi nem szakítja meg összeköttetéseit a kisantanttal, hanem csak európai horizontúvá szélesíti ki az eddigi propaganda kereteit. A szoros együttműködés a kisantanttal pedig lényeges pont marad Kunfi

és a szocialisták programjában is. A kisantant mindvégig oly értékes szövetséges az egész emigráció számára, amelyet - minden kudarc dacára - még akkor sem lehetne figyelmen kívül hagyni, ha az emigrációs sajtó létérdeke nem is fűződnék hozzá.
A szocialisták és polgári radikálisok a Jövő és Bécsi Magyar Újság hasábjain minden duzzogás dacára továbbra is éppen úgy kiszolgálják a kisantant érdekeit, mint korábban. Most is felhasználnak műiden adandó alkalmat, csakhogy kikényszerítsék a beavatkozást Magyarország ügyeibe. Jászi, Kunfi, Garami e tekintetben egyazon utat járják. Nem rajtuk múlik, hogy az 1921. éveihez hasonló jó alkalom nem kínálkozik.
Amidőn a magyar kormány 1922 elején az általános nemzetgyűlési választásokat kiírta, az emigráció egy emberként állott talpra. A cél: az ideges atmoszférában valami módon krízist robbantani ki, hogy a kisantantnak alkalma legyen követelődzve felléphetni.
Elsősorban a vezért vonszolják elő. Károlyi 1922. jan. 23-án Raguzából hirtelen Belgrádba utazik, ahol már várják Jászi és Linder előbb Pribicsevics közoktatásügyi, majd Nincsics külügyminiszterrel tanácskoznak. Alig kétséges, hogy miről. Ha nem is sejtenők, hogy kormányváltozásról, eléggé elárulják a belgrádi kormányköröknek amúgyis ismert felfogását az egyik, szerb pénzen megjelenő délvidéki magyarnyelvű lapnak, a szabadkai Bács-megyei Naplónak következő sorai: „A kisantant diplomatái, amikor azzal törődnek, hogy a jövendő Középeurópa képét megrajzolják, amikor a gazdasági kapocs majd összefűzi azokat az államokat, amelyek a romokon felépültek és amely kapocs az irredentizmus, a sovinizmus gyilkos bacilusait ki fogja irtani, akkor ezek az államférfiak arra a részre, ahol Magyarország van, ezt a nevet írják: Károlyi Mihály." (1921 dec. 17.) De a jugoszláv kormány kíméli és becézgeti a többi emigránst is; ezek maguk is elismerték, hogy az SHS királyság kormánya kezdettől fogva a legelőzékenyebb volt velük szemben. Pribicsevics még a magyar kommunistákat is védelmébe vette, ugyanakkor, amikor a szerb kommunista képviselőket letartóztatta és a kommunizmust a legvéresebben letörte. Melengette az emigránsokat, hogy alkalomadtán rászabadíthassa őket Magyarországra.
Ezt a közvetlen beavatkozást célzó akciót volt hivatva alátámasztani és kiegészíteni az emigráció fokozottabb sajtópropagandája. Rosszindulatú cikkeikkel saját lapjaikon kívül nemcsak az emigrációs érdekeket eddig is istápoló sajtót lépik el, mint például Kunfi a Kampf hasábjait, hanem megjelennek azokkal más lapokban is, mint a Bécsben „Wirtschaft, Kunst, Wissen" alcímekkel büszkélkedő „Die Wage"-ban, amelyben Hatvany Lajos meg Jászi írtak a magyar választásokról s amelyben szemelvényeket közöltek Scotus Viator régi műveiből is „a magyar választási praktikákról". Seton-Watson-t, mint a nyugateurópai közvélemény emigrációs-kisantant-barát reprezentánsát hívogatják, szólítgatják fel beavatkozásra. Rédei József például a „Politikai Híradó" ápr. 23-iki számában így invitálja őt az egyszerűen csak „hóhértársaságnak" nevezett magyar kormány eltávolítására: „Karl Krausz azt mondta, hogy a felbomlott osztrák magyar monarchia joviális hóhérok feloszlatott egyesülete. A magyar események azt mutatják, hogy ez a hóhér-egyesület él és virágzik. Vajon miért hallgat Scotus Viator s miért nem ír könyvet arról, hogy ezt az egyetlen még megmaradt hóhéregyesületet végre már fel kell oszlatni, hogy hóhérok helyett a magyar nép maga intézhesse a sorsát?"
De ugyanehhez a nyugati közvéleményhez, pontosabban „a világ demokratikus és pacifista közvéleményéhez" fordult Jászi is 1922 márciusában magyar, francia és angolnyelvű kiáltványával - a saját aláírásán kívül Károlyi, Hock, Linder, Szende nevével is ékesítve azt -, amelyben felhívja Európát, hogy akadályozza meg az új választójogi javaslat törvényerőre emelkedését, „tegyen meg minden lehetőt ama rettenetes csapás elhárítására, amely a magyar nép és Európa jövőjét fenyegeti a középeurópai feudalizmus várának újjáépítése által". A beavatkozásra izgató felhívásoknak egyik jólhangzó érve természetesen megint a magyar nép érdeke, amelyet „hóhérai" elnyomnak. „A legnagyobb aggodalommal szemlélem a magyar eseményeket, mivel Magyarország minden jel szerint nem annyira terrorisztikus választási harc, mint inkább egy polgárháború előtt áll, amelyet a reakció mindkét képviselője, a karlista és albrechtista (horthysta) párt fog egymással megvívni" - ismétli Károlyi is a „Politische Nachrichten" 1922. ápr. 25-iki számában.
A polgárháborúra valóban számított az emigráció, ha nem is ily részvétteljes módon s ha nem is annyira a király és a kormányzó párthíveinek összetűzését,

mint inkább a munkásság és polgárság küzdelmét remélte. Örömmel várta ezt, mint a beavatkozást lehetővé tevő jó alkalmat.
Annál nagyobb csalódása és megdöbbenése, amikor a magyar miniszterelnök ügyes sakkhúzással útját állja a tervezett beavatkozásnak. Gróf Bethlen ugyanis megegyezést köt a magyarországi szociáldemokrata párttal, amely az előbbi nemzetgyűlési választásokon nem vett részt, míg ellenben most a nagyobb ipari centrumokban szabad kezet nyer, és számarányának megfelelő képviselethez jut a parlamentben. Így eléri, hogy a magyar munkásság elszakad az emigrációs vezérektől és megtalálván az érvényesülés békés útját, fokozatosan függetleníti magát azok befolyásától.
Ez az izolálás nagy csapás a külföldön élő vezérekre. El is követnek mindent, hogy meghiúsítsák a megegyezést a magyar kormány és a szociáldemokrata párt között. Főleg Garami, aki még mindig nagy tekintélynek örvend otthon a munkásság körében és aki most befolyását joggal félti a békétől. De a megegyezést az ő jól ápolt, szoros kapcsolatai éppen olyan kevéssé tudják megakadályozni, mint Kunfinak durva sértegetései. Amikor Kunfi „Az Ember"-ben (1922.1. sz.) a magyar munkáspártot „a fehér terror új különítményének" nevezi, amiért „csatlakozott Horthy terrorjához", a Népszava jan. 28-án visszautasítja volt vezérének azon jótanácsait, hogy ne kössön megállapodást, hanem várjon, mivel Bethlennek úgyis mindent meg kell majd adnia, anélkül, hogy a munkásság ezért cserében szükségtelenül megkötné magát; sőt kalandornak nevezi Kunfit, szemére vetve a proletárdiktatúra kikiáltásakor játszott és a munkásságnak ártó szereplését. A magyar munkásság így félre nem érthetően kitessékeli régi vezetőit. Nélkülük kezdi keresni az érvényesülést és nem hallgat az emigráns szirénhangokra, amelyek az elégedetlenséget csak azért akarják fenntartani, hogy azt önző érdekből kihasználhassák.
A választásokat tehát nem lehetett gyümölcsöztetni az emigráció és a kisantant céljaira, de ez az újabb kudarc sem gyengíti a fegyverbarátságot. Az összeműködés továbbra is megvan, ez a következő pozitív és negatív bizonyítékok alapján egyaránt pontosan konstatálható. 1922 szeptemberében a kisantant marienbadi konferenciája Horthy kormányzó személye ellen sajtótámadást határoz el; szept. 17-én Garami tollából azonnal meg is jelenik a „Jövő"-ben az első cikk: „Napirendre a Horthy-kérdést!" Magyarország felvételét a népszövetségbe a kisantant nem ellenzi; éppen ezért a „Bécsi Magyar Újság" sem ír egy szót sem ekkor a felvétel ellen, és 1922. szept. 19-én csak röviden konstatálja, hogy a kisantant is a felvétel mellett szavazott. Ez az utóbbi tény eléggé megmagyarázza, miért nem intéz kirohanást Magyarország ellen, noha hónapokkal korábban, amikor a kisantant állásfoglalása még bizonytalan volt, ugyanez a lap hevesen agitált a felvétel ellen; akkor pl. maga Jászi írta, hogy Magyarország nem vehető fel, mert nincs népakarata. (1922. febr 26.)
Ha a kisantant és az emigráció úgy érzi, hogy a nagyhatalmak egyenetlenkedéseikkel vannak elfoglalva, akkor minden különösebb ok nélkül is feszegetni kezdik a magyar kérdést. 1923 januárjában nem történt semmi feltűnő sem Magyarországon, annyira nem, hogy még az emigrációs sajtó sem tudott valami ürügyet felemlíteni. Mégis a „Bécsi Magyar Újság"-ban egymást érték a részint a „Ceske Slovo"-ból örömmel átvett, részint az emigráció sajtószobáiban készült magyarellenes hírek. Pl. jan. 3-án: A kisantant államai, amelyek a magyarországi fejlemények által közvetlenül veszélyeztetve vannak, lépéseket tettek a magyar kormánynál. A nagyantant is látja már, hogy Középeurópában nem lehet rend a Horthy-rezsim mellett. Jan. 4.: A kisantant demarsot nyújtott át a nagyköveti tanácsnál a közrend fokozottabb védelméről szóló magyar törvényjavaslat miatt. Jan. 6.: Az antant felszólítá Bethlen miniszterelnököt, hogy alakítson koalíciós kormányt az összes parlamenti pártokból. Jan. 13.: Udrzal cseh hadügyminiszter kijelentette, hogy a cseh hadseregnek készenlétben kell lennie, mert a magyarországi állapot tarthatatlan. Jan. 17.: Románia demarsot intézett a magyar kormányhoz a lefegyverzés ügyében. Jan. 21.: Maga az újság kénytelen elismerni, hogy a katonai ellenőrző bizottság hivatalosan konstatálta, hogy Magyarországon nincsenek csapatösszevonások, de - teszi hozzá - vannak jelek, hogy a kisantant, főleg Románia, ezzel nem éri be, hanem megmarad eredeti követelései mellett, hogy a katonai ellenőrző bizottságban a kisantantnak nagyobb szerepe legyen.
A fokozott tevékenységnek egyedüli okozója a Ruhr-vidék francia megszállásakor a francia és angol kormány között keletkezett feszültség. Egyetlen röpke pillanat, de mégis elegendő ahhoz, hogy a kisantant és az emigráció pergőtűz alá vegye Magyarországot, remélve, hogy a nagyhatalmak nem érnek rá megfigyelni

mesterkedéseiket.

2.

Elnéptelenedve és elszigetelődve

Az éveken keresztül folyó elkeseredett küzdelem nem hozta meg az emigrációnak a várt győzelmet. Ez a győzelem a diadalmas hazatérés lett volna, amelyet az emigráció biztosra vett. Nemcsak a vezérek tettek hangos tanúságot erről a hitükről, mint pl. Kunfi, aki még 1923. október 31-én is törhetetlen optimizmussal írta: „Hittel hisszük, hogy eljön az október, a leszámolás napja", de maga a szívós, egyre megújuló, a sziszifuszi munkát mindig elölről kezdő küzdelem sem képzelhető el másképpen, csak annak feltevésével, hogy az emigráció maga is hitt a győzelem lehetőségében.
Annál nagyobbnak kellett lennie a kiábrándulásnak, amikor a sorozatos kudarcok, az ördöggel való szövetkezésnek az eredménytelenségei nyilvánvalóvá tették, hogy a vérmes remények valóra válására nem lehet többé gondolni. A sikertelenség felőrölte az emigráció ellenálló erejét, lelankasztotta a harci kedvét. A lehangoltság és kétségbeesés nagysága vetekszik a küzdelem folyamán tanúsított optimizmus méreteivel. A közkatonák ráeszmélnek arra, hogy mily végletekbe ragadták őket vezéreik és milyen akciónak lettek részesei, sokszor akaratuk ellenére is. Eddigi határtalan bizalmuk vezéreik iránt meginog, szemük felnyílik és kiábrándultan kezdik kritizálni működésüket. A kritika, amelyben az emigránsok Jászit és a kisantant -orientációt részesítik, szerfelett éles; szigorúbb, mint a mi objektív ítéletünk.
A tömegen erőt vevő csalódásnak és elkeseredésnek egy emigráns újságíró, dr. Löwy Ödön adott hangot 1923 márciusában Bécsben „Az emigráció kupecei" sokatmondó címmel megjelent röpiratában. Íme, a közkatonák ekkor már a következőképpen látták a Magyarország ellen folytatott emigrációs harcot: „A kisantant-orientáció pur et simple (=tisztán és egyszerűen) hazaárulás minden vonatkozásban. Nincs olyan elmélet, pártérdek, amellyel igazolni lehetne. Árulás szociáldemokrata, bolseviki, sőt még »az ördöggel is szövetkezünk« elmélet alapján is, de főleg rettenetes árulás a magyar polgárság és parasztság érdekeinek szempontjából. A legnagyobb árulás azonban az emigráció szempontjából, mert ugyan hogyan mehessen haza valaha is egy polgári emigráns emelt fővel, nyugodt, büszke öntudattal, ha idekint csak a legszíntelenebb vonatkozásban is volt ezzel az országáruló gyalázattal. Járhat Budapesten ezer feltűzött rác vagy oláh bajonett mögött, mégis kiutálják mindenhonnan. Ez a hullafoltos radikalizmus a halál szociológiája. Örökös kálvária, amelyből sohse kél feltámadás."
A névtelen közkatonák ezzel elszakadnak vezéreiktől és maguk veszik kezükbe sorsuk irányítását. A cél most már ez: megbékélve az otthoni viszonyokkal és kormányzattal, mielőbb hazakerülni és ismét résztvenni az otthoni munkában. Amnesztiát kérnek, ígérve, hogy felhagynak minden romboló tevékenységgel. Hogy az annyiszor becsmérlőleg leszólt Magyarország bocsánatát megnyerjék, fennen hangoztatják, hogy végleg felhagynak a magyar külpolitika kontrakarírozásával (= megakadályozásával) és igyekeznek kirántani a gyékényt a kisantant-orientációra bazírozott sajtótőke alól. Ezek a közkatonák maguk bevallják, hogy ezt a lépést saját érdekükben teszik. Félnek ugyanis, hogy a kisantant előbb-utóbb szakít az emigráció külpolitikai akcióival és ugyanakkor ők a magyar közvéleménytől is elszakadva két szék között a földre esnek. Minthogy posszibilitásukat szeretnék Magyarország felé megmenteni, ez az egyéni érdekük vezeti őket az amnesztiakérés útjára.
A közkatonák egyéni vállalkozása, az első bátor szó kimondása után, rövidesen nagyméretű hazatérési akcióvá lesz. Göndör Ferenc hetilapjában 1923. május 13-án melankólikusan, de annál nyíltabban bevallja, hogy az emigráció elveszítette a csatát, megbukott, legyőzték. Most már nincs más hátra, mint számolni a reális erőviszonyokkal és beletörődni abba, hogy a békefeltételeket nem az emigráció szabja meg egyoldalúan. Ő ugyan személy szerint csak akkor tekinti a jogrendet egészen helyreállítottnak Magyarországon, ha Károlyi Mihály teljes elégtételt nyerve ismét beülhet a Magyar népköztársaság elnöki székébe, s ezért nem gondol

a hazatérésre, éppen oly kevéssé, mint Böhm, Garbai, Kunfi, Jászi vagy Garami. „Kezdek azonban alaposan kétkedni - teszi hozzá, - hogy ezt elérjük valaha is azzal, hogy idekint lángoló igazságokat írunk Horthyék rémuralmáról. Ezt a munkát én ma már, fájdalom, meddőnek látom." A kudarcok után menjen hát haza az emigráció a vezérek nélkül. Hogy a hazatérés lehetővé váljék, az emigráció előbb vezértelenítse, azaz tehermentesítse magát a szerfelett kompromittált vezérkartól, azután pedig „elvei fenntartásával, a kisantant irányában való önzetlen barátságos érzések megőrzése mellett orientálódjék Magyarország felé". Ez a vallomás, amelynek élére oly találóan írta Göndör „A tizenkettedik óra után" címet, az emigráció csúfos vereségének elismerése, amelyet alig szépít az a félig leplezett célzás, hogy a hazatértek otthon tovább folytathatják - nagyobb eredménnyel, mint a külföldön - magyarellenes aknamunkájukat.
Tagadhatatlanul nagy volt e cikk megjelenésének a hatása. Az emigráció egyik, magát mindenkor intranzigensnek (=hajthatatlan) mutató lapjának nyílt vallomása megerősíti Löwyék akcióját és annak sok hívet is szerez. Ez a cikk ugyanis maga arra biztatja a még netán habozókat, hogy nem törődve vádakkal, kíméletlenül és cinikusan fordítsanak hátat eddigi vezéreiknek. Sok biztatásra egyáltalán nincs szükség. Az előbb említett Löwy Ödön társai, a névtelen tömeg nevében még 1923 nyarán sietve el is végzi ezt a munkát. „Rázzuk le a négy éves forradalmi terror igáját" - adja ki a jelszót és most már nemcsak a kisantant-orientációt ítéli el, hanem az emigráció egész működését is, bűnbánóan hamuval hintve be fejét: „Az emigráció hivatalos és félhivatalos csoportjai és vezérei négy év óta minden követ megmozgattak, hogy egyéni és közcéljaik sikerüljenek. Az eredmény: nulla. Minden visszafelé sült el. Világforradalmi allűrökben akartuk fitogtatni guvernementális képességeinket. Folytonosan újabb és újabb kudarcok következtek, mint ahogy másképp nem is következhettek a mi felelőtlen, üres kiszólásainkra. Ma már odáig jutottunk, hogy nincs Európában komoly faktor, aki velünk szóba álljon." (Az Ember 1923. aug. 1.)
Ugyanekkor; a kritika kimondásával egyidejűleg megteszik az első közeledő lépést is a magyar kormány felé. Löwy társai közül mintegy 20-25 emigráns engedélyt kér a hazatérésre, dr. Musulin Leó volt szolgabíró vezetése alatt öttagú bizottsággal keresve fel a bécsi magyar követet. Bár hosszú évek folytonos kudarcai tudták csak beláttatni velük, hogy otthon nem az ő forradalmi kormányukhoz hasonló kisebbség diktatúrája dühöng, hanem hogy a „fehér terror" polgári kormánya mögött az ország túlnyomó többsége van, bár csak rettegésük az anyagi nyomorúságoktól erősíti meg hazatérési szándékukat: a magyar kormány nem vizsgálgatva szigorúan a bocsánatkérők szívének rejtekeit, nagy jóindulattal fogadja vissza tékozló gyermekeit. Megadja a hazatérési engedélyt, azzal a feltétellel, hogy otthon a független magyar bíróság előtt beszámolnak a proletárdiktatúra alatt elkövetett bűncselekményeikről, amennyiben azok nem politikai természetűek, hanem vagyon elleniek. Kivételt csak azokkal tesz, akikről köztudomású volt, hogy - akár a kommunistákkal, akár a kisantanttal szövetkezve - éveken keresztül gyalázták Magyarországot és a belső rend felborítására minden lehetőt elkövettek.
Ez a liberális bánásmód, amelyet a kormány később is mindenkivel szemben alkalmazott, még a vezérek közül is hazatérésre ösztönöz néhányat mint pl. Weltner Jakabot, a proletárdiktatúra hivatalos lapjának szerkesztőjét. Még ezeknek is csak arra kell magukat kötelezniök, hogy néhány évig tartózkodni fognak az aktív politikai szerepléstől. A magyar kormány ugyanis az ország belső helyzetét, társadalmi békéjét oly konszolidáltnak találja, hogy nyugodtan beleegyezik a legelégedetlenebb elemek tömeges visszatérésébe és nem retten meg a Göndör-féle burkolt fenyegetésektől sem, hogy a hazatértek régi felforgató munkájukat fogják folytatni, jól tudván, hogy a rend és nyugalom minden ilyen törekvést eleve eredménytelenné tesz.
Az emigráció hirtelen elnéptelenedése megdöbbenti a vezéreket. Ők, akik csak győztesen akarnak hazamenni, csak a köztársasági elnöki és miniszteri székekbe hajlandók beülni, egyszerre magukra maradnak. A kudarcok, az optimista remények hajótörése tán mind nem olyan fájdalmas, mint egyedül maradni, hadsereg, parancsot teljesítő tömeg nélkül. Bár maguk is elismerik, hogy a nyomor nagy az emigráció soraiban, mégis rossz néven veszik, hogy a közkatonák menekülni akarnak a nélkülözések elől. Károlyi külön szózatban akar válaszolni Löwy akciójára és Göndör májusi deprimált hangú bejelentésére, a Bécsi Magyar Újságban Rónai Zoltán névtelenül dühös támadást intéz ugyanezek ellen, Kunfi pedig egy emigrációs gyűlésen kétórás beszédben átkozza ki Löwyt, nem győzvén

eleget hajtogatni, hogy mily szerencsétlen dolog most hazamenni, tömegesen jelentkezni a magyar követségen s ezzel gyengíteni az emigrációt, erősíteni a Bethlen-kormányt akkor, amikor az úgyis összeomlik. Mást azonban ő sem tud ígérni, mint hogy minden gondját arra fordítja, hogy a magyar kormány ne kapjon a népszövetségtől kölcsönt s ezzel lemondásra kényszerüljön.
A rábeszélések hatnak ugyan Göndörre, aki hamarosan belátja, hogy nem az ő feladata az emigráció likvidálása és ismét csatlakozik a vezérek új akcióihoz, a hazavágyó nagy tömegre azonban annál kevésbé hatnak. Ezek - bizonyára őszintén - vágják vezéreik arcába: „Jó magyarok, csöndes polgárok akarunk lenni, mindenféle forradalmi és társadalomtudományi illúziók nélkül" és csúfondárosan integetnek vissza a hazafelé induló vonatról: Vezéreink hadd üljenek szépen az emberi kor legvégső határáig a jámbor emigránshoz címzett Rodostó nevű bécsi kávéházban". (Löwy, Az Ember 1923. szept. 30.)
Nem volt több öröme az emigráció vezérkarának azokban a közkatonákban sem, akik nem tértek ugyan vissza Magyarországba, de forradalmár hajlamaikról mégis leszoktak.
A kapitalizmus, a „tőkés kizsákmányolás" e meggyőződéses ellenfelei, a vagyoni és társadalmi egyenlőtlenségek véresszájú ostorozói, a nacionalista eszme kigúnyolói, a világmegváltó forradalom apostolai hamarosan levonják a kudarcok következményeit és igyekeznek beleilleszkedni, szerte az egész világon, de főleg az utódállamokban, a kapitalista gazdasági életbe. A magyar fajtól idegen, de bennük annál nagyobb mértékben meglévő alkalmazkodási képesség és vállalkozási, kereskedelmi hajlam az átvedlést szerfelett megkönnyíti számukra. Segítségükre van Középeurópa labilis közgazdasági helyzete is, amely folyton romló, ingadozó valutáival ezernyi alkalmat nyújt máról-holnapra meggazdagodni annak, aki üstökén tudja ragadni a szerencsét.
Az Ember" 1923. okt. 31-i számában megjelent „Szlovenszkói levél"-ből idézzük a következő sorokat, amelyek szerfelett jellemzők az említett átváltozásra: „Ismerek névszerint magyar emigránsokat, kik száműzetésük első esztendejében még fix fogadásokat kötöttek Budapestre érkezésük pontos napjára és órájára, később ugyanazok komoly öngyilkossági tervekkel foglalkoztak és ma már viszont egy sokmilliós rövidárukereskedés boldogtalan tulajdonosai. Igazán glóriás elismeréssel kell adózni itt Szlovenszkóban annak az emberi értelmességnek és szemkápráztató ügyességnek, amivel ezek a hontalan magyar emberek itt nyugodt révbe eveztek, egyik napról a másikra bankhivatalnokokból úszómesterekké, tájképfestőkből textilügynökökké és ügyvédekből fuvarozási vállalkozókká vedlettek át." 1923 őszén - ezt maga az emigráns sajtó ismerte el - már szétszóródott s el is helyezkedett a fenti módon Bécstől Chicagóig és Berlintől Munkácsig a világforradalmárok legnagyobb része.
Állammal, társadalmi renddel, kapitalizmussal egyszerre kibékülnek, mihelyt „kizsákmányoló" munkaadókká lesznek, kiválnak a társadalom alsóbb rétegeiből és élvezhetik az államnak a magántulajdont védő hatalmát. Amikor mindezek elérésére alkalmuk és lehetőségük nyílik, az ősi ösztön szavára hallgatva gondokozás nélkül eldobják a jakobinus-sapkát és fejükre a nyárspolgár kalapját teszik. Egyéb változás nem is történik velük. Belső átalakulásra nincs szükségük, mert hiszen a forradalom, a felforgatás hívei eddig sem azért voltak, mert a társadalmi igazságtalanságokat akarták jóvátenni, hanem önző érdekeikből. Mihelyt az anyagi jólétet forradalom nélkül is elnyerik, nincs többé szükségük a társadalmi rend felforgatására: életcéljaikat már elérték.
Mennyire nem őszinte meggyőződés, belső ellenállhatatlan lelki kényszer vezette őket emigrációs éveikben a Magyarország elleni akcióikban, azt mutatja egyre növekedő közömbösségük, amellyel anyagi helyzetük javulásával párhuzamosan hidegen, részvétlenül szemlélik azoknak az emigrációs lapoknak a vergődését, amelyekben egykori vezéreik az ő forradalmi ideáljaikért még mindig tovább folytatják szélmalomharcukat.
Pedig az emigrációs sajtó 1923-ban már folytonos anyagi nehézségekkel küszködött és fokozott érdeklődésre lett volna szüksége. A főorgánumok közül Az Ember csak április végéig tudott hetenként rendszeresen megjelenni ettől kezdve már csak alkalmilag hagyta el a nyomdát egy-egy szám. Ugyanekkor feltűnő, napnyi pontossággal, május 3-án végleg megszűnt a Jövő, miután „az emigráció Mecénása", Hatvany Lajos visszavonult és beszüntette a lap segélyezését. Néhány hónappal tovább tudta kihúzni Jászi lapja, mert ennek életét meghosszabbította a Károlyi Mihálytól nyert anyagi támogatás. 1923 novemberében még így is kimúlófélben volt, sok alkalmazottjának fel is mondott, amikor váratlanul újabb pénzösszeget

kapott és így sikerült pár héttel kitolnia összeroppanását. A lap írói, jobb ügyhöz méltó buzgalommal, valóban az utolsó fillér elköltéséig dolgoztak. Az olvasóközönség egyre növekedő közönyén és részvétlenségén azonban megtört az ő elszántságuk is.
Hiába ostorozta ugyanis Göndör azokat az emigránsokat, „akik kint nyugodt egzisztenciát alapítottak maguknak, akik vagyont szereztek és jólétben, bőségben és gazdagságban dúskálnak", ezek nem mozdultak meg, hogy áldozatot hozzanak egykori lapjukért. Amikor dec. 16-án utolsó számában a Bécsi Magyar Újság kénytelen volt bejelenteni megszűnését, a cserbenhagyott vezérek hangulatát ismét Göndör fejezte ki a legjobban, többi társa elfojtott bosszúságának is hangot adva: „Minden haragunk és keserű szemrehányásunk azoké a tehetős és meggazdagodott emigránsoké, akik sok mindent tehettek volna a katasztrófa elhárítása érdekében és akik ridegen és önző módon elzárkóztak kötelességük teljesítése elől."
Ha már az emigránsok is így elszakadnak vezéreiktől, érthető, hogy az ottani magyar munkásság és a szociáldemokrata párt még kevésbé azonosítja magát velük. Annál kevésbé működhetnek ugyanis együtt, mert a szociáldemokrata párt vezetőségének az 1922-i választások óta folytonos támadásokban van része.
Az emigráns vezérek leplezetlen irigységgel tekintenek a magyar munkásság otthoni képviselőire, akik bent ülnek a parlamentben, élvezik a párt-bürokratizmus anyagi előnyeit, míg nekik külföldön mindezt nélkülözniök kell. Ezeket okolják most a maguk sorsáért is; azt hangoztatják unos-untalan, hogy a választások alkalmával nem lett volna szabad megegyezniük Bethlen miniszterelnökkel, mert akkor a polgári kormány megbukott volna és - ezt ugyan már nem mondják meg, de a feltételekből így következik - ők győzelmesen hazavonulhattak volna. Irigységük annál nagyobb, mert megvetik és lenézik az otthoni szociáldemokrata vezetőséget, amelyet maguknál, az elitnél sokkal könnyebb fajsúlyúnak tartanak. Bosszúságuk a legmagasabb fokra azonban akkor emelkedik, amikor hazatér az emigrációból a proletárdiktatúra utáni, néhány napos átmeneti kormány miniszterelnöke, Peidl Gyula és Peyer Károly volt miniszter; akik az emigrációban óvatos visszavonultságban élve nem kompromittálták magukat és így Budapestre érkezésük után a munkáspárt vezetői lesznek.
A gúnyos támadások annál hevesebbek, minél kevésbé akar az otthoni párt az emigráns vezérek szavára hallgatni és segédkezet nyújtani a belső béke felborításához. 1923 júliusában sikerül végre mégis elérniök az emigránsoknak, hogy a magyar szociáldemokrata párt lapja, a Népszava leközli Böhm Vilmosnak egy támadó nyilatkozatát, amely az ország egész közvéleményét annyira felháborítja, hogy a kormány egy hétre betiltja a lap megjelenését. Az emigráció már az óhajtva várt szakadás bekövetkezését, általános sztrájk proklamálását várja, a polgárháború kitörése helyett azonban a szociáldemokrata párt parlamenti frakciója megnyugtató deklarációt olvas fel a képviselőházban, mire a kormány a tilalmat azonnal feloldja.
A nyugalom helyreállta vak dühre ragadja az emigrációs vezéreket, mert a nyugalom reményeiknek füstbemenését jelenti. Az Ember „Árulók" c. cikkében így ront neki a munkáspárt vezéreinek: „Nem lehet más jelszóval illetni őket, akik megkötötték a magyar munkásság nevében és annak megkérdezése nélkül azt a szégyenteljes és gyalázatos, példátlanul erkölcstelen paktumot. Még ma is pirul az arcunk a szégyentől, ha rágondolunk arra a borzalmas és piszkos nyilatkozatra, amelyet a szociáldemokrata parlamenti frakció a magyar nemzetgyűlés házában megtenni elég szemérmetlen és elég gyáva volt. Nyomorult árulók ők, soha senki le nem mossa róluk a gyalázatot"... (aug. 1.) Garami és Buchinger pedig egy nyilatkozatot küldenek be a Népszavához, amelyben elítélik a parlamenti frakció „lealázó" lépését és minden tekintélyük latbavetésével ki akarják kényszeríteni, hogy a budapesti pártvezetőség közölje saját elítéltetését. Ez azonban ellenáll, megtagadja a követelés teljesítését, mire Garami a bécsi Arbeiter Zeitung aug. 11-i számában nyomatja azt ki.
Ezzel kezdetét veszi egy hallatlan és szinte elképzelhetetlen harc. Az emigráció azt a munkásságot, amelyet a „fehér terror" alól akar felszabadítani, durván támadja a jóhiszeműen gyanútlan és tévesen informált külföldi sajtóban.
De elhagyják az emigráció vezéreit korábbi legodaadóbb híveik is, azok, akikkel emigrálásuk előtt valamikor közös célokért vállvetve küzdöttek. Ezek ugyanis otthon élve más szemmel nézik az eseményeket, mert maguk is bele vannak azokba kapcsolódva, s nem igyekeznek mindent a legnagyobb fokú rosszindulat torzító

tükrében szemlélni.
Sándor Pál képviselőnek, a magyarországi demokraták egyik vezérének régi fegyvertársával, Jászival Belgrádban folytatott beszélgetése minden magyarázatnál inkább mutatja útjaik szétválását. A két egykori jóbarát megértetlenül, idegenül áll szemben egymással, ami annál feltűnőbb, minél erősebben jut kifejezésre régi baráti együttérzésük. Sándor Pál rosszallta az emigrációs politikát, mert az egyaránt ártalmára van az országnak, a magyar kormány otthoni ellenzékének, sőt az emigrációnak is és kijelentette, hogy „Magyarországon teljes rend, nyugalom és konszolidáció van". Jászi - saját szavai szerint - „nagyon meglepődött a magyar liberalizmus vezérférfiának ezen nyilatkozatán". Ellenvetéseinek és megkülönböztetéseinek azonban Sándor nem tulajdonított nagyobb jelentőséget, hanem továbbra is dicsérte a magyar konszolidációt és a magyar korányt, „amely feltétlenül békeszerető politikát folytat és háborúra nem gondol." Az emigráns ezt a kijelentést „csodálatosnak" találja, barátja azonban - utalva arra, hogy az emigráció mindenféle kontaktust elveszített a magyar földdel - „a magyar emigráció liquidálását, lapjainak beszüntetését, a külföldi propaganda leszerelését tartja szükségesnek". Jászi ismét a földreformmal, Habsburg-kérdéssel stb. hozakodott elő, de maga kénytelen volt bevallani: „Nyilván érvelésem Sándor Pálra semmi benyomást nem tett, sőt ellenkezőleg, aggódó barátsággal óvott attól, hogy ezen az úton tovább menjünk, mert elveszítjük minden kapcsolatunkat a magyar néppel és el fogunk zülleni."
Az egész beszélgetés azt mutatja, hogy a két ember között mély szakadék van; szavuk még eljut egymáshoz, noha visszhangra nem talál, kinyújtott kezük azonban már nem fonódhat össze. A két egykori jóbarát négy év alatt sokkal messzebbre került egymástól, mint mások ugyanannyi évtized alatt. Az aggódó baráti figyelmeztetések ugyanis nem gyakorolják Jászira a kívánt hatást; őt azok - szavai szerint - mélyen elszomorítják és tanulságul csak azt jegyezte meg magának, hogy „a mai magyar ellenzék még legbátrabban liberális alkatelemében is mennyire alkalmatlan arra, hogy az elnyomott magyar nép felszabadítási ügyét a kezébe vegye". (Bécsi Magyar Újság 1923. febr. 4.)
1923. végére így az elmúlt évek tapasztalatai mindenkit felvilágosítottak az emigráns vezérek felől. Kiderült, hogy egyetlen otthoni társadalmi réteggel sincs kapcsolatuk. Minden tettük meghazudtolta hamis frázisaikat és elárulta, hogy egyedül a kíméletlen önzés vezeti lépteiket. Kevés számú hívük is kiábrándult, magukra maradtak s ezzel még a látszata is megszűnt annak, hogy egyéni érdekeiken kívül másokért is harcolhatnak.
Érzik maguk is minden idegszálukkal, hogy kikapcsolódtak a magyar életből, hogy a nemzet egészséges organizmusa kilökte őket magából s ők többé abba soha be nem illeszkedhetnek.
Sejtik, hogy ha a forradalmak alatti szereplésük bocsánatra is találhatna otthon, emigráns éveikben egymásra halmozott bűneiket a nemzet soha el nem felejtheti.
Tudják, hogy felesleges teherré lettek és ezt be is vallják.
„Az emigráció meghalt Magyarországra nézve - mondja Göndör. Magyarországon legalább úgy történnek a dolgok, mintha az emigráció nem is volna a világon, tőlünk teljesen, de teljesen függetlenül, a velünk való minden összefüggés nélkül csinálják a dolgokat, csöndes és ujjongó hozzájárulásával hűtlen és nevető örököseinknek, a szociáldemokrata vezérkar jelentékeny többségének." (Vallomások könyve. 242.1.) Egy-egy csüggedt percükben kitör a panasz belőlük és síró hangon tesznek tanúságot amellett, hogy mennyire tudatában vannak életük teljes céltalanságának: „Nehéz sors az: emigránsnak lenni. Kikerülni a forgalomból, kikapcsolódni az életből, érezni, hogy minden nélkülünk, tőlünk egészen függetlenül történik, hogy a levegőbe való céltalan belekiabálás a reménytelen sorsunk, hogy mindig mindenhol mindenki számára fölöslegesek és nehezen elviselhetők, viszont könnyen és vidáman nélkülözhetők vagyunk, mindig mindenütt tehernek lenni és valósággal fizikailag érezni azt, hogy csöndesen kimúlunk az élők sorából: valahogy ez az állapot, amit úgy hívnak, hogy emigránsnak lenni." (Göndör i. m. 234.l.)
Ha ez a vallomás a tévelygőknek jobb útra térését jelentené, még talán akadna ember, aki az emigráció megelőző működésében etikai indító okokat tudna felfedezni. De ez az ellágyulás csak pillanatnyi gyengeség. Ha az idegek kissé megpihentek, újból kezdődik a dühödt küzdelem. Az emigráció vezérei holnapra elfelejtik a ma kibuggyant őszinte panaszokat, ismét magukra öltlik a szigorú erkölcsbírák talárját és vadul tovább szórják átkaikat Magyarország felé.

Magukra maradtan, teljes tudatában elszigeteltségüknek, a jóhiszeműség legcsekélyebb látszata nélkül működésük többé már nem az életerős fákba befonódó élősdi növény élete. Eddig, ha élősdi is volt az emigráció, amely gyökereit Magyarországba és az európai munkáspártokba egyaránt beleeresztette, de mégis organizmus volt; tápláló nedvek keringtek benne, amelyek az élet színét kölcsönözték neki, még ha e nedveket a nagy fa rovására szívta is magába. Az elszigetelődés után azonban megszűnt a belső cirkuláció, eltűnt az élet látszata is és az organizmus élettelen testté lett. Útszéli, félrevetett gaz, amely mellett részvétlenül megy el mindenki, de amely még kimúlása után sem tudja megtagadni magát, és szétmálló, korhadó testével megfertőzi a környező vidék levegőjét.
1923 óta már csak olyan akciókban vesz részt az emigráció, amelyeknek semmi más céljuk nincs, mint ártani Magyarországnak. Tudatában annak, hogy minden erejével sem képes az események menetét Magyarországon feltartóztatni vagy abba irányítóan ismét belekapcsolódni, elvakult dühhel támadja tovább az itthoni állapotokat, csakhogy megzavarja az ország nyugalmát. A siker legkisebb reménye nélkül nem egyedül bosszúvágyból és rosszindulatból teszi ezt; sarkallja őt az a meggyőződése is, hogy a kisantantnak tesz ezzel olyan szolgálatokat, amelyekkel kiérdemelheti annak jutalmát. Szembetűnő bizonyítékok árulják el, hogy meggyőződése s reménykedése nem volt alaptalan. Megkapta a Júdás-pénzt...

3.

Amerikában

Az emigránsok utolsó napilapjának, a Bécsi Magyar Újságnak 1923 végén bekövetkezett megszűnése nem jelenti tehát még az emigráció teljes likvidálását, csupán a súlypont eltolódását Bécsből.
Középeurópa az emigráció előtt elveszíti eddigi jelentőségét. Amit Jászi hónapokkal előbb, mindjárt Károly király második visszatérési kísérlete után felismert, azt most már a többi emigráns is belátja. Belátják, hogy Magyarország sorsa többé nem balkáni szomszédainak kénye-kedvétől függ hanem az általános európai problémává lett magyar kérdés a nagyhatalmak valamennyiét érdekli és hogy ennélfogva mit sem ér egyedül a kisantantot lovalni fel ellene, hanem elsősorban a döntő szerepet játszó nyugati államok közvéleményét kell szembeállítani vele. Megértik, hogy ezt a feladatot nem lehet többé Bécsből elvégezni, hanem magukat a nyugati államokat kell felkeresni.
Minthogy pedig a tervezett propagandára a brit birodalom megfontolt józan közvéleménye nem alkalmas terület, a könnyen befolyásolható északamerikai Egyesült-Államokra vetik magukat. Ennek lakosságát ugyanis politikailag jórészt iskolázatlannak gondolják, amely alig-alig ismeri Középeurópa speciális viszonyait s amelyre így jól megválasztott jelszavakkal ők, „a szabadságjogok és demokrácia bajnokai" könnyen mély hatást gyakorolhatnak. Két más körülmény is vonzza őket ide. Egyrészt számítanak a több százezernyi kivándorolt magyar megnyerésére, másrészt pedig meg akarják hiúsítani, hogy Magyarország gazdasági újjáépítését lehetővé tevő népszövetségi kölcsön az amerikai pénzpiacon elhelyezést találjon.
A magyar kormány a fenyegető valutaromlást, amely a békebeli koronát egykori értékének 17.000-ed részére süllyesztette alá, s az ezt nyomon követő szörnyű gazdasági krízist rég meg akarta már szüntetni, a háborúban és forradalmakban megrendült ország erejével azonban erre nem volt képes. A gazdasági újjáépítést csak külföldi kölcsönből remélhette, ehhez pedig - a jóvátételi kérdések rendezetlensége miatt - a Népszövetség hozzájárulása volt szükséges. A magyar ügynek itt két pártfogója volt: Anglia és Olaszország s két ellenfele: Franciaország és a kisantant. Ausztria rég megkezdhette már gazdasági életének rekonstrukcióját, amikor Magyarország ügyében a szembenálló felek még mindig nem tudtak megegyezni. Hónapokon, sőt éveken keresztül vajúdott a kérdés, anélkül, hogy Magyarország kérése meghallgatásra talált volna. Minden erejével ellenezte azt a kisantant, amely Magyarországon csak felfordulást, zavart, nyugtalanságot akart látni, a gyengeség e jeleit, mert félt a megerősödött, békés erejét

szabadon fejleszthető nemzettől. A kisantant protektora, Franciaország, amely közvetlenül egyáltalán nem volt érdekelve a magyar gazdasági életben, eleget tett védence óhajának és mindannyiszor vétót mondott, valahányszor a magyar kölcsön ügye szőnyegre került.
De mert remélni lehetett, hogy a Népszövetség nem fogja mindig egyetlen érdekcsoport óhajainak megfelelően intézni ezt az ügyet és egyszer mégis hozzá fog járulni a kölcsön engedélyezéséhez, az emigráció erre az eshetőségre Amerika közvéleményét jóelőre magyarellenes irányban akarta befolyásolni A kisantant érdekeinek megfelelően tehát a háttérben óhajtotta elgáncsolni a kölcsön ügyét, ha a francia kormány az angol nyomás alatt engedni kényszerül.
Az amerikai közvélemény megnyerése így két nagyon fontos, szinte esszenciálisnak nevezhető okból is szükséges volt. A feladat elvégzésére az emigráció legkonokabb vezére, Jászi, minden rendelkezésére álló energiát felhasznált. Azonkívül maga is vállalkozott arra, hogy személyesen fogja ott a munkát irányítani, sőt csatasorba küldötte a legnagyobb ágyút, gróf Károlyi Mihályt. Az egész emigrációval együtt vállalta a kockázatot, amelyet a korlátolt mágnás újabb szereplése, szabadjára hagyása jelenthet, mivel arra számított, hogy Károlyi nevével a gyanútlan amerikai magyarságot félre lehet vezetni. Meg akarták ismételni Károlyinak háború előtti propaganda-körútját s szerették volna kezük közé kaparintani azt az akkor gyűjtött nagy összeget, amely az Egyesült Államokban háborús tilalmai folytán még mindig Károlyi nevén deponálva hevert az egyik amerikai bankban.
Északamerikába azonban nem egykönnyen lehetett az emigránsoknak kijutniok. A kíméletlen szigorral végrehajtott bevándorlási tilalmak és a forradalmi agitátorokkal szemben tartózkodó magatartást tanúsító amerikai hatóságok egyaránt elháríthatatlan akadályokat vontak eléjük. 1921-ben pl. több emigráns vezértől megtagadta az amerikai konzulátus Rómában a beutazási engedélyt. Így tehát az emigrációnak valósággal hadrendbe fejlődve kellett végrehajtania a nagy betörési kísérletet.
Legelsőnek egy politikailag teljesen színtelen ember jelenik meg az újvilágban, dr. Török János, aki 1921-ben róm. kath. lelkésznek mondja magát. Egyesek szerint rejtélyes módon játssza ki az amerikai hatóságok éberségét a partraszállásnál, mások szerint viszont jugoszláv diplomáciai útlevele nyit előtte szabad utat. Bármiként is volt, addigi élete azt bizonyította, hogy az emigráció jól választott, amikor őt ítélte a legméltóbbnak az úttörő szerepére. Apja Toch Adolf kereskedelmi utazó volt s ő csak 1910-ben, 20 éves korában keresztelkedett ki. Róm. katolikus lett, sőt papi pályára lépett, de rövidesen már a görög-katolikus egyházba lépett át, mert úgy találta, hogy ennek az egyháznak a hierarchiájában gyorsabban juthat fölfelé. 1917-ben ismét róm. katolikus, majd mint tábori lelkész megízlelte a háborús élet gyönyöreit. Sikkasztásokat követett el, amelyek miatt letartóztatták, miután már előzőleg kémkedés gyanúja alatt állott. A forradalom szabadította ki börtönéből, a forradalom bukása után pedig Bécsben kereskedéssel és csempészéssel foglalkozott.
Ilyen előélet után az volna a csodálatos, ha nem tudott volna Amerika földjére lépni. Itt már 1921. jan. 7-én a kommunista „Előre" nagy cikkben számol be működésének eredményéről: a newyorki munkásság tüntet a magyarországi fehér terror ellen azon a gyűlésen, amelyen dr. Török kath. pap mond nagy beszédet. A körmönfont kalandor háborítatlanul vezeti félre az embereket, mert ezek önkénytelenül is meghajolnak egyházi ornátusa előtt. Azt ugyanis nem tudják, hogy a római szentszék 1921-ben azonnal utasította az amerikai püspököket, hogy tiltsák el a reverenda viselésétől. Különben is, ő nem jön erre zavarba. Püspöknek adja ki magát, mégpedig majd protestánsnak, majd ismét görög-keletinek. Úgy látszik, ezt az utóbbi egyházat különösen alkalmasnak találta szélhámoskodásaira. Egyszer rutén, máskor görög püspök, majd 1925-ben vakmerőségében visszamegy Európába is azzal a feltett szándékkal, hogy otthon, Csehszlovákiában valóságos püspökséget szerez magának. A „New Jorski Dennik" tót hírlap 1925. márc. 17-i számában erélyesen tiltakozik e kísérlete ellen s megírja róla, hogy zsidó, s amellett több egyháznak is a tagja. A cseh kormány azonban e leleplezés dacára sem szakít vele, sőt 1926-ban pénzzel ellátva küldi vissza Clevelandba.
Az első pionír-munkát az emigráció számára ez a kiváló férfiú, kinek életét a fenti néhány adat csak szerfelett vázlatosan adja elő, sikerrel végzi el. A „fehér terror" elleni tiltakozó gyűléseket éppen úgy megszervezi, mint a

magyarellenes hazug újságcikkeket is el tudja helyezni a különböző lapokban, miközben egyéb teendői mellett Pittsburgban mint telekügynök működik.
E mindenre kapható szélhámos után ismét egy papi ruhás emigráns következik. Bár ennek neve már egyaránt jólismert az otthoni és az amerikai magyarság előtt, az emigrációs politikusoknak még nem a legexponáltabbja. Hock János, a szennyes életéről hírhedt népszónok képviselő, akinek reverendája és Jászi barátsága megszerezte a forradalmi „Nemzeti Tanács" elnöki méltóságát is, az emigráció első éveiben aránylag visszavonultan élt, mintha csak nagyobb úttörő feladatra tartogatták volna. Amerikába már 1921-ben szeretett volna kijutni; a State Deparment azonban a román chargé d'affaires, Lahovary közbenjárása dacára sem adta meg neki a beutazási engedélyt. Így csak a következő évben sikerült cseh útlevéllel bejutnia Amerikába, ahol hozzácsatlakozik Török János. Ez Hockot most már mint titkárja kíséri körútján és segédkezik neki a népgyűlések megrendezésében. Mert Hock csak ezeken szólalhat fel; az amerikai katolikus papság ugyanis egyértelműen tiltakozott az ellen, hogy a templomokban is felléphessen és az egyházi szószéket használja fel agitációja színhelyéül.
A körút nem hozza meg a várt és remélt eredményt. Sem pénzügyileg, sem politikai hatásaival. A magyar kolóniák csekély megértést tanúsítanak Hock elkopott frázisai iránt. Az 1923. jan. 21-iki nagy népgyűlésen Chicagóban mindössze 250-300 ember jelenik meg, a Keleten, Los-Angelesben és S.-Franciscóban pedig még szegényesebb az eredmény. Clevelandba pl. nem is hívják meg, már előre biztosnak látván a kudarcot. Ilyen csekély részvétre találva, Hocknak nem sikerül megvalósítania az emigrációnak azt a kalandos tervét, hogy 10.000 magyar bányász, mintegy elit-gárda megszervezése után az amerikai magyarság kiáltsa ki a magyar köztársaságot és így borítsa fel otthon a helyzetet. Nem sikerül, mert a szociáldemokrata és kommunista szervezetekbe tömörült munkásság nem találja elég radikálisnak ezt a tervet, a polgárság pedig hátatfordít a hazaárulóknak. Még a népgyűlések kevés számú résztvevője sem hajlandó nagyobb anyagi áldozatokra. A banketteken rögtönzött gyűjtések eredményei, a néhány száz dollárnyi végösszegek legfeljebb csak a rendezés kiadásainak fedezésére elegendők; mert pl. a newyorki bevétele a kiadás alatt maradt. Nem ismétlődött tehát meg a háború előtti körút eredménye, az amerikai magyarság tanult az otthoni eseményekből és nem támogatta áldozatkészségével a bizalmával egyszer már visszaélt forradalmárokat. Hock így 1923 júliusában pénz nélkül tér vissza Európába.
A sikertelenség okát Jászi és az emigráció vezérkara egyaránt abban találja, hogy Hock a polgári elemek megnyerésére törekedett és nem igyekezett meghódítani a szocialistákat és kommunistákat. Ezért Hock arra kap most megbízást, hogy ezekkel keresse az együttműködést. A polgárság és kommunisták közt válaszúton álló emigráció - nem először - a baloldali ösvényre lép tehát. Ezzel a vörös utasítással tér vissza azonnal, 1923 őszén Hock New-Yorkba, és ekkor már odautazik Jászi is, akinek román diplomáciai útlevele és a csehszlovák köztársaság elnökétől, Masaryktól nyert ajánló sorai jelzik, hogy kiknek az érdekében kelt át az óceánon. Útnakindulása előtt Jászi még gróf Károlyinak is megadta a szükséges utasításokat. Ezek az utasítások úgy szóltak, hogy Károlyi menjen Angliába és ott igyekezzék esetleges társadalmi összeköttetéseit felhasználva az emigráció érdekében tevékenykedni, amíg csak el nem érkezik az ő amerikai útjának is az ideje.
Károlyi 1923 júniusában indult egy teherhajón a gravosai kikötőből London felé. Elutazása Dalmáciából nem ment simán. A behajózáskor a hitelezők megrohanták csomagjait, vissza akarták azokat tartani adósságai fedezetéül és a kiegyezés csak nagynehezen, az utolsó pillanatban sikerült. Angliába Károlyi cseh útlevelére azzal a feltétellel kapott beutazási és kétheti tartózkodási engedélyt, hogy tovább utazik Kanadába. Londonban egy Panast nevű cseh bankárnál szállott meg és Benes cseh külügyminiszter közbenjárására hosszabbíttatott meg tartózkodási engedélye az év végéig.
Károlyi erre a cseh támogatásra méltó is akart lenni. Állandóan csehekkel érintkezett, továbbá Seton-Watsonnal s azokkal a publicistákkal, akiknek kapcsolatai a kisantanttal jól ismertek. A Labour Party kormányának hivatalbalépte őt is, emigráns társait is nagy reményekkel töltötte el; valamennyien biztosra vették, hogy a magyar kölcsön megadásának feltételéül a munkáspárt a konzervatív magyar kormány visszalépését fogja megszabni.
Ezalatt az idő alatt Hock és Jászi elszántan agitáltak Amerikában.
Jászi az angolul beszélők előtt tartott mintegy 50 előadást, Hock pedig a magyar

tömegeknek szónokolt. Jászi - saját szavai szerint - ismerteti „Magyarország irtózatos szenvedéseit és azt a nagy veszedelmet, amelyet a mai terrorista diktatúra jelent Középeurópa békéje és kultúrája szempontjából" (Az Ember, 1924. jún. 29.), azonkívül, számítva arra, hogy az amerikai közvélemény nincs tisztában az új Középeurópa összekuszált viszonyaival, amit eddig Bécsben csak frázisokba és mellékmondatokba dugva propagált, azt most már nyíltan, leplezetlenül hirdet.
Nem titkolja, nem takargatja, hogy a kisantant megfizetett ügynöke és a csehek dunai-konföderációs tervének reklámhirdetője. Álarcát az amerikai közönség előtt végleg elveti. Sikert azonban nem arat. Ugyanis gyenge szónok, nagyhangú, a tudományosság színében tetszelgő, de valójában csak tudákos, absztrakt előadásait, ideges, kapkodó mondatait pedig az University of Chicago önképzőköre, vagy a St. Louis-i egyetemi ifjúság unatkozva hallgatja, meg sem érti.
Több eredményt mutathat fel társa a szocialisták és kommunisták megnyerése terén; nem ugyan New-Yorkban, hanem a Középnyugaton és Keleten. Hock a szocialistákkal a teljes megegyezést minden akadály nélkül nyélbeüthette, a kommunisták azonban húzódoztak. Ezek az osztályharc és proletárdiktatúra elveihez mereven ragaszkodva visszautasították a formális szövetkezés gondolatát, azt hangoztatva, hogy nekik mindegy, vajon Horthy vagy Károlyi uralkodik-e. Ellenben készeknek nyilatkoztak az emigrációs mozgalmak anyagi támogatására. Remélték ugyanis, hogy a „polgári" emigránsok segítségével még könnyebben tudják majd amerikai útlevelekkel Magyarországba küldeni agitátoraikat.
A kommunisták húzódozása tehát inkább csak elvi jellegű volt; a gyakorlatban vállvetve fordultak Magyarország ellen. Kitűnt ez akkor is, amikor a polgári emigránsok és a kommunisták együtt szerepeltek a népgyűléseken. Az 1924. jan. 27-én Chicagóban tartott népgyűlésen Hock a nyilvánosságnak már a megegyezésről és együttműködésről számolhatott be. Bejelentette beszédében, hogy a szocialisták teljes odaadással fogják támogatni akciójukat és örömmel állapította meg, hogy a demokratákkal, radikálisokkal és szocialistákkal a kommunisták is együtt tartanak. Ő ugyan nem mehet olyan messze - mondotta - mint a kommunisták, de ezek tovább fejleszthetik az októbristák megkezdett művét. Beszédében ezzel a hasonlattal jellemezte, mennyire érdeke a kommunistáknak is, hogy támogassák a polgári emigránsokat. Ha valaki egy létrán fel akar menni, ezt csak fokonként teheti, mert egyszerre nem juthat a tetejére! így tehát közös erővel kell megbuktatni a magyar kormányt, hogy ezen első fok elérése után tovább hatolhassanak. A bolsevikiek vezére, Leowy Ármin is felszólalt a népgyűlésen és elismerte, hogy baráti jobbot fogtak Hockékkal, hangsúlyozta azonban, hogy ők „nem állnak meg ott, tovább mennek, hadd készítsék elő Hóekék az utat".
Az emigráció és a kommunisták együttműködése dokumentálódott a két hét múlva St. Louisban megtartott népgyűlésen is. Erről az ottani magyar nyelven megjelenő lap, a „St. Louis és Vidéke" 1924. febr. 8-iki számában „Az októbrista eszmék diadala" c. cikkében, amely Hockot és Jászit elragadtatott hangon ünnepelte, a következőket írta: „Felemelő látvány volt tapasztalni, hogy a demokrata, a radikális-progresszív, a különböző szocialista és kommunista árnyalatok harmonikus összhangba olvadtak, ami örök dicsősége marad St. Louis magyarságának". Majd kiemelte Hocknak, „az októbrista mozgalom apostolának" beszédéből azt a fejtegetést, amely szerint „minden árnyalat részt vehet a köztársasági mozgalomban, anélkül, hogy speciális elveit feladja".
A szocialisták és kommunisták megnyerését Hock tehát eredményül könyvelhette el. Munkáját lehetővé tette, hogy ekkor már, 1924 elején, számos emigráns volt Amerikában, akik Hocknak kezére jártak. Ezek Bécsből legtöbbnyire osztrák interim-útlevéllel jutottak ki, amelyre délamerikai vízumokat szereztek és azután Délamerikából felhúzódtak az U.S.A. területére. Jászi körútjakor New-Yorkban már szervezetekbe is tömörültek, így megalakították „a magyar mérnökök szociális szervezetét" és „az októbrista republikánusok körét".
E jellemtelen kalandorokról maga Hock így nyilatkozott Jászihoz intézett korábbi levelében, amely a konzervatív magyarok kezébe jutva, ezek azt az Otthon" (At home) című chicagói lap 1924. jan. 27-iki számában fakszimilében közzétették: „Amerikában minden tíz emigránsból kilenc és fél svindler. Ahány magyarral szóba állsz, az mind másként beszél. Abszolúte megbízhatatlanok, s ami fő, egymást kölcsönösen legazemberezik és a legtöbbnek közülük igazsága van." Ezek

segítségével éri el célját Hock, a kommunisták szövetsége azonban elfordítja tőle a polgárokat. Még azok közül is sokat, akik előbbi körútján rokonszenvet árultak el az emigráció ügye iránt. Los Angelesban már tökéletes kudarc éri, ugyanígy St. Franciscóban is, sőt amikor 1924 tavaszán visszatért Chicagóba, akkor a korábban az ő pártján lévő „Chicagói Magyar Tribüné" sem foglalkozik vele s a társasvacsorákon csak néhány ember jelenik meg.
A mérsékeltebb elemek elvesztésével drágán fizette tehát meg a kommunisták szövetségét.
A polgári elemek támogatásának ez az elveszítése az emigráció és a kisantant részére annál súlyosabb csapás, mert 1924-ben már aktuálissá lett a magyar kölcsönnek az amerikai pénzpiacon való elhelyezése.
Amikor az előző év végén mutatkozni kezdenek annak jelei, hogy a Népszövetség hozzájárul a kölcsön felvételéhez, Jászi Hock amerikai körútjával egyidejűleg az emigráció Európában még egy újabb rohamra indul Magyarország ellen. A régi recept szerint erős sajtótámadást kezd a magyar kormány ellen. Csodálatos módon egyszerre megint pénzhez jut. Végelgyengülésben már-már kimúló lapok megint életre kelnek, sőt újak is támadnak. Ha nem volna kisantant a világon, s ha nem tudnók, hogy ennek egyik régi fegyvere a magyarellenes sajtópropaganda, alig-alig lehetne megmagyarázni ezt a bámulatos fordulatot.
Amikor Bethlen miniszterelnök a kölcsön kieszközlésére 1923 decemberében Párizsba jön, itt dec. 9-én azonnal megjelenik magyar és francia nyelven egy emigrációs lap, a „Párizsi Újság, Journal hongrois de Paris", hogy „a magyar ügyekkel foglalkozó Népszövetség francia nyelven vegyen tudomást a magyar ügyekről". (Az Ember, 1924. jan. 6.) Az új lapnak - amely beköszöntőjében vezérelvéül „a tiszta, egyszerű és becsületes politikát" tűzi ki, úgymint „az emberiség szabadabb, szebb, emberségesebb jövőjéért harcolni, küzdeni a békéért s a reakció ellen" - a szerkesztője Halmi József, a proletárdiktatúra alatt a „Vörös Katona" munkatársa, majd az egyik vörös hadtestnek rendőrségi népbiztosa, aki ebben a működésében több embert végeztetett ki és sok pénzt rabolt el. Mint emigráns éveken keresztül a „Bécsi Magyar Újság" egyik legvéresebb szájú cikkírója, 1923 elején azonban, a depressziós időkben a megvetett „burzsoá-ízlés" kiszolgálásával kereste meg kenyerét. „Halmi József riportlapja" című füzeteiben prostitúciós történeteket és a félvilági mulatóhelyek botrányait beszélte el, meztelen táncosnőket interjúvolt meg, szóval alaposan készült arra, hogy eddigi életére feltéve a koronát, fennkölt tollával egy magas színvonalú politikai lap szerkesztője legyen Párizsban.
Az újság nem titkolja kisantant eredetét és nyíltan megmondja, hogy a kisantant francia barátjának, Eisemann tanárnak útmutatásait kell követni. Magyarország felől a jólismert emigrációs vádakat ismétli el nagy „felvilágosító" cikkében: Magyarországon nincs jogbiztonság, sajtószabadság, gyülekezési jog, ellenben munkásüldözés van. Ezek alapján felhívja a népszövetségi tanácsot, hogy ne adjon Bethlen miniszterelnöknek kölcsönt és gondoljon arra, hogy „olyan embernek adná kezébe, aki Magyarországnak eddig csak ártott és ezután sem fog soha használni". A Népszövetség nem követi Halminak „jószándékú" tanácsait, ellenben a párizsi rendőrség figyelmessé lesz a kommunista múltú szerkesztőre. Betiltja lapját, úgyhogy az a második számmal meg is szűnik, őt magát pedig, amikor kisantant-protektoraiban bízva nem akar engedelmeskedni, megfenyegeti, hogy Tuniszba fogja deportálni. Erre Halmi sietve távozik Párizsból.
A párizsi kudarc után az emigráció és a kisantant kénytelen-kelletlen megint csak a béketűrő, mindenre szemet hunyó Bécsbe tér vissza. Itt Göndör Ferenc kis lapja, az 1923-ban néha-néha alig havonta megjelenő „Az Ember" 1923. dec. 30-tól egyszerre ívformájú alakot ölt s ettől fogva 1924 őszéig pontosan megjelenik hetenként, egyidejűleg pedig „Bécsi Kurír" címen 1924 januárjában új hetilap is megindul.
Ez az új lap nagy apparátussal kezdi meg működését. A bécsi központon kívül, ahol a felelős szerkesztő dr Zilahi László, a Szamuelly-vésztörvényszék elnöke, prágai, jugoszláv és párizsi szerkesztőket is szerződtet, az utóbbi helyen Bölöni Györgyöt, Jászi kebelbarátját. A lap iránya egyenes folytatása a megszűnt „Bécsi Magyar Újság"-énak. Benes cseh külügyminiszternek Magyarországhoz intézett azon szerény követelésére építi tehát létjogát, hogy a magyar nép saját érdekében kergesse el a Bethlen-kormányt s alakítson demokratikus kormányt, amelyben az emigránsok is képviselve vannak, azaz a budapesti konzervatív kormány eltávolítását tűzi ki végső célul. E cél érdekében folytatja elődjének vádjait, amikor pl. azt állítja, hogy Magyarország kijátssza a trianoni

szerződést, mert ott 6-21 év közt mindenki katona (8. sz.), e cél érdekében adat tanácsot kisantant politikusok által, mint pl. azzal a csehszlovák képviselővel, aki azt ajánlja Magyarországnak, hogy a cseh közigazgatási beosztás és reform átültetésével szervezkedjék újjá és a cseh mintára pártszervezeteit osztályalapon építse ki (6. sz.) s ugyancsak a régi nyomokat követi, amikor a magyar kisebbség helyzetéről egy jugoszláv politikus azon nyilatkozatát közli, amely szerint annak semmi baja sincs, csak a budapesti rezsim izgatja egyre. (1. sz.)

A régi, jólismert szavak és az unalomig megismételt fogások ezek. Új benne az a lépten-nyomon elárult, nem is titkolt törekvés, hogy a népszövetségi kölcsön megakadályoztassák. Ezért hangzik fel minduntalan, hogy csak demokratikus állam kaphat kölcsönt, hogy a Labour Party vétót emelt a magyar kölcsön ellen, mert azt csak demokratikus kormány nyerheti el s hogy inkább ne is engedélyezze a Népszövetség azt, ha a konzervatív kormányrendszer át nem adja helyét nekik. Nemény Vilmos, a lap jugoszláviai szerkesztője, hamarosan ki is dolgozza a kormányváltozás tervét. E szerint az utódállamokkal való megegyezésen nyugodhatván csak Magyarország jövője, e megegyezés létrehozására pedig csak az emigráció lévén képes, előkészítésül az emigrációt kell egyesíteni. Ennek elvégzése után kell megvalósítani az új programot, nevezetesen az országgyűlés feloszlatását, új országgyűlés választását, amely az államformáról is döntene, azután a földreformot - természetesen Jászi régi elképzelése szerint - majd a szociális reformokat - bizonyára a kommunizmus felé hajló elgondolásban.

A jugoszláviai emigráció egy kiáltványban fel is hívja a többi országban élő társait a csatlakozásra, a kivitelre azonban már nem marad ideje, mert a kölcsön ügye végleg elintéződvén, a „Bécsi Kurír" is beszünteti működését.

Tovább él újabb felelevenített alakjában Göndör Ferenc lapja, mert ez moszkvai pénzből is kap támogatást. A Komintern és Kun Béla utasításainak megfelelően ugyanis a kommunisták, látván, hogy kívülről nehezen megy a kommunista sejtek megszervezése, bent az országban, sőt a szakszervezetekben és magában a szociáldemokrata pártban kezdődő agitációval igyekeztek lábukat megvetni. Óvatosan nem is nevezték magukat kommunistáknak, tagadtak minden orosz összeköttetést s csak mint a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőségének ellenzéke léptek fel. Ennek a pártnak a szószólója lesz „Az Ember" és miközben kinevezi a párt vezérét, Vági István „a munkásság igazi képviselőjének", a leghevesebben támadja a szociáldemokrata pártvezetőséget. Milyen éles hangon folyt ez a kritika, azt abból is megítélheti az olvasó, hogy e támadásokra a szociáldemokrata pártnak 1924 húsvétján Budapesten ülésező országos kongresszusa szükségesnek látta az emigráns támadásokat a következőképpen visszautasítani: „Meg kell bélyegeznünk »Az Ember« című bécsi lapnak a magyar munkásmozgalom, a »Népszava« és a pártmozgalom élén álló elvtársak ellen intézett durva és minősíthetetlen hangú támadását. Meg kell mondanunk, hogy "Az Ember" című lap szerkesztőjével a magyar munkásmozgalomnak semmiféle közössége nincsen; Göndör Ferenc lapjában a Népszava munkatársait, a párt vezetőit és a magyar munkásmozgalom itthonmaradt minden harcosát példátlan durvasággal, a legsúlyosabb harcok közepette megtámadja. Göndör Ferencnek erre a támadására nem lehet más válasza a pártgyűlésnek a maga osztatlan egységében, mint hogy megvetését és felháborodását fejezi ki felette. A párt minden erejével és harci készségének teljességével viszi a harcot a közszabadságok helyreállításáért. Ennek a harcnak a győzelmes vitelét kockáztatják mindazok akik hasonló minősíthetetlen és rosszindulatú támadásaikkal a munkásmozgalmat gyöngíteni és diszkreditálni igyekeznek. Ezekkel szemben a magyar munkásság csak a legmélyebb megvetését fejezheti ki."

A népszövetségi kölcsön lehető megakadályozása és a szélsőbaloldali Vági-párt támogatása, „Az Ember" 1924-iki két fő programpontja tehát tulajdonképpen nem is független egymástól. A kommunisták készenlétbe helyezése otthon a második lépés, amely a kölcsön meghiúsulása után remélt felfordulást és zavart azonnal követni fogja. Mindenesetre jellemző, hogy a polgári és kommunista emigráció - mihelyt csak tér nyílik az akcióra - mily hamarosan megtalálja az együttműködés lehetőségét, Amerikában éppen úgy, mint az óvilágban.

Az első akción, a kölcsönnek a magyar kormány bukását jelentő elgáncsolásán az elhatározó percben minden emigráns dolgozik. Garami Ernő Londonba siet, hogy az uralmon levő Labour Party-t - saját szavai szerint - informálja Bethlenről, aki a kölcsön ügyében ott tárgyalásokat folytat, sőt - mint eldicsekedett - bemártja a magyar kormány fejét a liberális pártnál is. Az emigrációnak és a kisantantnak

akadnak különben a már hazatért emigránsok között is hívei. Peidl Gyula képviselő Károlyi hívására hasonló információk nyújtása végett szintén Londonba utazik Vámbéry Rusztemmel együtt. Károlyival ugyanis MacDonald, ismervén a magyar gróf kommunista kapcsolatait, nem állott szóba és ezért Károlyi ártatlanul a szociáldemokrata párt egyik vezére mögé akar húzódni. Peidl és társai azonban hosszú orral kénytelenek hazatérni, mert az „elvtársuknak" nevezett angol miniszterelnök nem fogadja őket.
A Magyarország pénzügyi szanálásának megakadályozására kezdett harc eredménytelen volt tehát. Kudarc érte az emigrációt Amerikában és Európában egyaránt. Még csak egy, ezzel kapcsolatos akcióról kell beszámolnunk, Károlyi útjáról. A kölcsön egy része az amerikai pénzpiacon később kerülvén kibocsátásra, maradt még egy reménysugár az emigráció számára, hogy árthat Magyarországnak. E szalmaszál után is kinyújtotta hát kezét és az asztalra vetette fő ütőkártyáját, Károlyit.
Jászi utasítására először Károlyiné utazott ki, hogy férjének útját előkészítse. Jászi ugyanis úgy találta, hogy a népköztársasági elnök felesége, a „demokrata" grófnő érdekes egyénisége a nőkultuszban felnőtt amerikai tömegek rokonszenvét könnyen megnyerheti az emigráció ügyének. Ebben a számításában is csalódott. Menken, az „American Security League" antikommunista egylet elnöke Károlyiné deportálását követelte vörös összeköttetései miatt, s ez már magában sem volt jó ajánlólevél. Károlyiné környezete pedig csak még jobban megerősítette az amerikai polgárságot gyanújában. Szerényi Simonon, az emigráns újságírók tipikus képviselőjén kívül a sajtó munkásai között legbuzgóbb híve a kommunista Lékai-Leitner János volt. Ugyanaz, aki a háború alatt Tisza ellen merényletet követett el, majd emigráns korában egyebek közt „Ember" címen egy drámát írt (német fordításban megjelent 1923-ban, Konstanzban), amely a vérfertőzés és egyéb hasonló, emigráns tollhoz méltó drámai rekvizitumok között Kun Béla istenítését tartalmazta, most pedig a kommunista „Új Előre" újságnak volt Lassen álnév alatt dolgozó munkatársa. Ennek láttára elsősorban Gerardné, az U.S.A. berlini követének felesége töröltette magát a fogadóbizottság névsorából s az ő példáját mások is követték.
A kommunista összeköttetések emléke Károlyinét különben egész útjában zavarta. Az 1924. nov. 29-iki chicagói népgyűlésen pl., amelyen mindössze 150 ember vett részt, dr. Eisner ügyvéd egyebek közt azt kérdezte, hogy férje miért bocsátotta szabadon Kun Bélát? Mondanunk sem kell, hogy Károlyinénak erre adott válasza semmiképpen sem elégítette ki a hallgatóságot.
Ha már Károlyiné útja is fiaskóval járt, szinte kétségbeesett kísérletnek látszott Károlyi körútja, amely azt nyomon kísérte. Szinte nem is volt értelme, miután az amerikai hatóságok csak szólásszabadsága korlátozásának feltételével engedélyezték beutazását. Szerfelett jellemző, hogy a külügyi hivatal a tilalom kimondását Károlyinak nem Magyarországon viselt dolgai, hanem később, más országokban elkövetett tettei miatt találta szükségesnek. Az megint más lapra tartozik, hogy Károlyi ezt a kötelezettségét is megszegte és mégis csak próbált agitálni. Igaz viszont, hogy máskor meg a mély hallgatás leplébe burkolódzott. Pl. akkor, amidőn a konzervatív magyarság lapja, az „Amerikai Magyar Népszava" 1925. jan. 9-iki számában a háború előtt gyűjtött pénz felől érdeklődött s egyebek közt ezeket kérdezte:
„Hajlandó volna-e a gróf úr megragadni ezt az alkalmat, hogy hírlapilag elszámoljon a magyarországi függetlenségi párt részére gyűjtött pénzről? Úgy tudjuk, nem volt alkalma annakidején ezt arra a célra fordítani, amire az amerikai magyarok adták. A gróf úr nevén volt 37.004 dollár, ebből a háború alatt kivett 20.694-t, mire fordította ezt? Mi késztette a gróf urat arra, hogy még a gyűjtés idején Kunfinak, az akkor radikális szocialistának a gyűjtött pénzből 5000 dollárt adjon? Mi indította rá, hogy az »Előre« című lapnak, mely már abban az időben is szélsőséges volt, 1000 dollárt adjon? Mi a gróf úr mondanivalója arra a hírre, hogy a gróf urat és a többi emigránsokat a cseh kormány anyagilag támogatja? Mi igaz ebből?" E kérdésekre a nemes grófnak egyszerre eszébe jutott hallgatási fogadalma és nem adott feleletet.
Hiábavalónak bizonyult az egész emigráció nagy reklámhadjárata Károlyi mellett - jellemző, hogy Károlyi egyik hű munkatársa, a korábban említett Török János, napokig lakott nála - az senkit sem vezetett már félre. Hiába szedték össze erejüket az emigránsok és igyekeztek belekapni az események kerekébe. Sikertelenségüket mutatja amerikai lapjuknak sorsa is. a Szerényi Simon szerkesztésében hetenként megjelenő New-Yorki Magyar Hírlapot mindenképpen

szerették volna napilappá átalakítani. Azt hitték hogy Károlyi nevének akkora varázsa lesz, hogy ezt a céljukat játszva elérhetik. Csalódtak. Hiába bocsátottak ki részvényjegyzési felhívásokat, a magyar közönség nem reagált azokra, úgyhogy a lap rövidesen végleg kimúlt.
Mindamellett egészen eredménytelen mégsem volt Károlyi útja. Ez az út ugyanis egyrészt végleg tisztázta, hogy még a legnagyobbfokú magyarellenes propaganda sem tévesztheti meg Amerika közvéleményét, mert a newyorki tőzsde a kibocsátásra kerülő magyar kölcsönt néhány nap alatt túljegyezte; a kudarc tehát intő például szolgálhatott az emigrációnak.
Válóban úgy tűnt fel, mintha az emigráció vezére, Jászi is belátta volna ezt és látszólag felhagyva eddigi nagyarányú tevékenységével, oly sok kudarc után a csendesebb életbe óhajtott volna visszavonulni. Az amerikai oberlini collegiumban, egy cseh kapcsolatairól közismert harmad-negyedrangú főiskolán a szociológia segédtanára lett 1925 októberében. Ezt az állást cseh barátai eszközölték ki neki, hálából emigrációs működéséért.
Másrészt Károlyi útja anyagilag nem volt meddő, nem ugyan az emigráció, hanem a saját számára. Felesége ugyanis egy kalandjairól hírhedt Strassburger nevű amerikai bankár titkárnője gyanánt szerepelt sokáig, s Károlyi ettől a bankártól 10.000 dollárt kapott. Ezzel a pénzzel tért vissza a gróf 1925-ben Európába és pedig Párizsba, amely akkor már az emigráció további működésének és életének központjává lett.

4.

Az emberi jogok magyar ligája

Az emigráció Párizsba vándorlásának nem voltak valami különös, ideális rugókra visszavezethető okai. A frank nagy esése s ezzel kapcsolatban a megnövekedett munkalehetőség vonzza Franciaországba a munkások ezreit és velük az emigráns vezéreket. 1921-ben Párizsban alig volt még csak mintegy száz magyar, 1923-ban azonban számuk már 10.000 főre rúg. E munkásoknak csak kisebb töredéke került ki a bécsi vagy berlini emigránsok közül, nagyobb részük közvetlenül Magyarországból vándorolt ki.
A hazai földről elszakadt magyar munkások, kik a világháborúban elpusztult francia területek újjáépítésénél és sötét kőszénbányákban próbálták kenyerüket megkeresni, jó anyagul kínálkoznak az emigráns vezéreknek, hogy az őket Bécsben faképnél hagyó hadsereg helyett náluk keressenek kárpótlást. Könnyen lehet ugyanis azokat elkápráztatni és félrevezetni, akik még nem ismerték meg saját kárukon a vezéreket. Így a sors szeszélyes játékául ismét összeverődik egy tömeg, amelynek szószólóiul tolhatják fel ezek magukat.
A kommunisták voltak a fürgébbek, akik észrevették a közelgő alkalmat, sőt már jóelőre számoltak is a magyar munkásoknak Párizsba vándorlásával. Még alig volt itt számbavehető magyar ember; a moszkvai Komintern végrehajtóbizottsága azonban, kapva a kínálkozó alkalmon, máris munkához látott. Rákosi Mátyás volt népbiztos személyesen jött Párizsba, hogy egyrészt összekötő legyen a francia kommunisták és Moszkva között, másrészt pedig a magyar kommunisták szervezkedését előmozdítsa. Rákosi, mint a Komintern titkárja, eddig a magyarországi propagandát irányította és Berlinen, Bécsen keresztül egymás után küldötte haza a kommunista agitátorokat, Zinowjew pedig annyira megbecsülte, hogy 1921-ben az olaszországi forradalom kirobbantására a livornói kongresszusra maga helyett őt küldötte el. A francia kommunista párt, a C.G.T.U. (Confédération Générale du Travail Unitaire) Rákosi ajánlására a Párizsba Bécsből és Berlinből jövő kommunista emigránsokat melegen fogadta s őket, mint a kommunizmus nyugati előharcosait nagy erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette. A magyar kommunisták eleinte mint a C.G.T.U. magyarajkú csoportja szerepeltek.
A propagandát és szervezést közöttük Rákosi utasítására egy hivatásos agitátor végezte, névszerint Zola (Steiner) József. Ez az ember a kommunizmus alatt a vörös őrség egyik vezetője volt, majd Berlinbe menekülése után pártja a moszkvai

agitátorképzőbe küldte. Innen 1921 tavaszán ismét Berlinbe tért vissza, hogy ott megszervezze a németországi kommunista párt magyar szekcióját, amelynek titkára is lett. Az alig-alig ismert nevű kommunistának ezek a sikerek fejébe szállottak. Tárgyalásokat kezdett a bécsi központi bizottsággal, hogy őt is vegyék be oda. Ez a terve azonban nem sikerült és nemcsak a bécsiekkel különbözött össze, hanem még Kun Bélával is szembekerült. A bécsi központi bizottság meg is vonta tőle a berlini szekció kizárólagos vezetését, és két tagot küldött melléje. Személyes torzsalkodás és acsarkodás kezdődött ekkor a triumvirátus tagjai között, amelybe bombaként csapott be egy napon a szekció irodájának kirablása. Szerfelett jellemző a három vezérre, hogy e rablás elkövetésével kölcsönösen egymást gyanúsították. A szekció rövidesen fel is bomlott és a vezetők lassan Franciaországba mentek át.
Az a gyakorlat, amelyet a moszkvai agitátorképzőben és a berlini civódások között Zola (Steiner) így megszerzett, alkalmassá tette őt a Rákositól kijelölt munkák elvégzésére; múltja vetekedett bármelyik kommunista nagyság előéletével.
A magyar munkások szervezése a kommunista recept és sokszor kipróbált utasítások szerint könnyen, akadály nélkül haladt. Az agitátorok tevékenységének jele volt, hogy 1924 júliusában megindult a kommunisták magyarnyelvű lapja, a „Párizsi Munkás" is, a C.G.T.U. és az Union Syndicale de
la Seine költségén. A magyar munkások és bányászok így ismét olvashatták anyanyelvükön azokat a sekélyes propagandacikkeket, „proletár öntudatot ébresztő és erősítő" fejtegetéseket, amelyek a világ oly sok nyelvén látnak napvilágot és hatnak bódító mákony gyanánt.
A párizsi sikereket azonban megirigyelte a bécsi kommunisták vezére Landler. s ezért közkatonáinak a bécsi tevékenység alábbhagyása folytán úgyis feleslegessé vált részét éppúgy Párizsba küldötte, mint egy-két közelálló hívét, ez utóbbiakat bizalmas utasításokkal is ellátva. Landler gárdájából Párizsba ment Ingusz Rezső, aki Bécsben a Kun Béla elleni küzdelemben majd egy ideig Németországban, éspedig Westfáliában, majd később Berlinben teljesített „igen értékes" kommunista szolgálatokat. Ez Párizsban rövid idő alatt magához ragadja a legfontosabb vasas-szakszervezet irányítását, majd ennek segítségével a kommunisták között döntő tényezővé növekedve, a pártban nagy purifikációt rendez, azt új alapokra fekteti, s azokat a régebbi vezetőket, akik nem Landler-pártiak, tehát akik az ő szemében nem egészen megbízhatók, részint kibuktatja, részint befolyásuktól megfosztja. Zola (Steiner) és két társa, Fiedler volt népbiztos és Orovani, aki magyar létére is a neully-i francia kommunista szekció vezetője volt, csak színleg nyugszanak bele mellőzésükbe. A legfelsőbb irányítással megbízott francia kommunista pártnál tiltakoznak Ingusz és társai erőszakoskodásai ellen, Ingusz mesterkedésére azonban még a franciák is ellenük fordulnak, eltiltják őket minden párttisztségtől, sőt részben tagsági jogaikat is felfüggesztik. Fiedler és Zola (Steiner) ekkor cselhez folyamodnak. Fiedler azt kezdi hangoztatni, hogy ő otthagyta már a kommunistákat és visszatért a szociáldemokrata pártba. Ezzel a fogással sikerül is neki megszervezni 70-80 szociáldemokrata vasmunkást, akik eddig a kommunisták közé nem akartak belépni. Ezekkel elhiteti, hogy ő a szakszervezetből ki akarja buktatni a kommunistákat, és azt így szociáldemokratává alakítja át. Ily módon félrevezetve őket, gyűlést hív össze, amelyen párthíveivel teljes számban felvonul. Mivel az ellenpárt tagjai, Ingusz hívei, a titkár jóvoltából elkésve, csak másnap kapják meg a meghívót, Fiedler pártja többségben is van. Az Ingusz elleni bizalmatlansági indítványt elfogadja tehát a gyűlés, sőt új vezetőséget is választ, természetesen Fiedler és Zola (Steiner) hívei közül; beveszik ugyan Inguszt is, de csak formaképpen és befolyást nem biztosítanak neki. Bár a puccs végrehajtója nem vállal szerepet, nélküle és hozzájárulása nélkül semmi sem történik ezután. Az ellenpárti Landleristák a nyílt színtéren fennhangon hirdetik, hogy Fiedlert ki fogják zárni, mindez azonban csak komédia. Rákosinak és Ingusznak kizárási indítványát taktikázással húzzák-halasztják, úgyhogy döntés nem történik. A heves tiltakozásnak, becsmérléseknek csak az a célja, hogy a szociáldemokrata munkások ne veszítsék el bizalmukat Fiedlerben, higgyék őt a saját emberüknek, hogy végül annál könnyebben váljanak a kommunizmus híveivé.
A kommunista vezetők lehetnek ugyanis egymás halálos ellenségei, szent tartós azonban köztük az egyetértés, ha a munkások félrevezetéséről van szó.
Igazi elevenen lüktető kommunista pártélet volt tehát Párizsban. A vezetők marakodása a koncért, a hatalomért, a Moszkva előtt érdemnek számító pártszervezés dicsőségéért, ugyanakkor pedig a gyanútlan munkásoknak csapdába

kergetése, megtévesztése, kihasználása - mindez a hamisítatlan, a világ minden részében ismételten lejátszódó kommunista pártélet.
A kommunistákat elkésve követték a szervezkedés terén a többi emigránsok. Jászi, Károlyi, Szende már 1924 nyarán megfordultak ugyan amerikai útjaik közben Párizsban, hogy ott a győzelemre jutó Herriot-val tárgyaljanak, s nagyhangon hirdették is, hogy Herriot velük a „demokrata-szolidaritás alapján áll", sőt kezdték jóelőre izengetni haza, hogy majd rövidesen meg fogják tudni Magyarországon is Herriot hivatalos nyilatkozatából, hogy mit jelent ez a találkozás (Az Ember, 1924. jún. 1.), - de bizony a francia államférfi mérsékeltebb és óvatosabb volt náluknál.
E kis kirándulásoktól eltekintve az emigráns vezérek, mint legyek a cukorra, csak akkor repülnek Párizsba, amikorra már összeverődik ott egy csomó magyar ember. Azokat, akik húzódoznak a kommunistáktól, ők igyekeznek megnyerni. Szervezkedésüket új, az eddigiektől külsőségekben eltérő alapon végzik. Hogy megsokszorozzák erejüket, s hogy tekintélyüket növeljék, egy már meglévő szervezet védőszárnyai alá bújnak. Az erősen baloldali világnézetet jelképező „Ligue des droits de l'homme"-hoz csatlakoznak s annak magyar csoportja gyanánt tömörülnek. Elnökük Diener-Dénes József, Károlyi Mihálynak riporterből lett külügyi államtitkára. 1924 őszén még csak tiltakozó gyűléseket tartanak Károlyi Mihály vagyonának lefoglalása, elkobzása és a „magyar reakció", a „fehér terror" ellen, a már jól ismert modorban. Mindössze pár száz taggal rendelkezik a magát az „Emberi Jogok Magyar Ligá"-jának nevező szervezet és még annak dacára sem tud számbavehető eredményt elérni, hogy az anyaliga is támogatja, pl. kieszközli a francia belügyminiszternél, hogy az emigránsokkal szemben a rendőrhatóságok a tartózkodási engedély megadásánál ne ragaszkodjanak szigorúan a rendeletek szövegéhez.
A lassú vegetálásnak az az oka, hogy a magyar emigráció párizsi vezérei csak a második vonalból kerültek ki. Jászi vagy Kunfi tanultsága és elszánt makacssága egyaránt hiányzik belőlük. Csupa egyensúlyát veszített félművelt ember, akik képtelenek céltudatos és kitartó munkára. A legtöbb, amit el tudnak érni, a Magyarország hitelének rontása, tekintélyének aláásása.
Legalább külső látszatra eredményesebb tevékenységet akkor sikerül kifejteniök, amikor 1925. május 1-én „Köztársaság" címen egy magyar hetilapot indítanak meg. A lap főszerkesztője Veér, családi nevén Walter Imre, aki csak 1924-ben hagyta el Magyarországot. Veér otthon, emigrálása előtt mindenáron mártír szeretett volna lenni, ezt a tervét azonban nehezen tudta megvalósítani. Valósággal készült arra a szerepére, hogy mint üldözött politikai vértanú jelenjen a külföldön, a magyar hatóságok azonban jóidéig figyelembe sem vették nagy feltűnési vággyal végzett államellenes tevékenységét. Végre, megunva folytonos csipkedéseit, megtették neki az óhajtva várt szívességet és elfogták. Veér ekkor egy teátrálisan megrendezett „szökéssel", 1924 őszén, elhagyta az országot, s örömrepesve sietett előbb Bécsbe, majd Párizsba, élvezni „mártírságának" hasznát.
Az új lap a szokásos módon fellegtorlasztó égzengés, villámlás közt indult meg. „A mi küzdelmünk a Horthy-uralom megdöntését tűzi ki" - hirdette legelső számában, s a főszerkesztő „Új forradalom felé" című cikkében nagy kopjacsörgetés közben így fenyegetődzött: „Az emigráció esztendők során nobilisan válogatós volt harci eszközeiben és nem volt egységes abban az akarásában, hogy a reakciót, a rendszerré merevült terrort vállvetett erővel elpusztítsa. Mi nem leszünk többé szentimentálisak... A magyar nép felszabadításának, a magyar nép köztársaságának nagy eszmei célját a forradalom minden eszközével szolgálni akarjuk és tudjuk. Ha kell, republikánus légiókat akarunk, fegyvert a nép kezébe a fegyveres banditákkal szemben, a kint élő forradalmi tömegek akaratát acéllá olvasztva szuronyt akarunk szegezni a katonai diktátor mellének. Meg fog indulni a föld talpuk alatt... El fognak indulni az emigráns republikánusok légiói az ólomkatonák harcos ezredei után, melyek a »Köztársaság«-ban birokra kelnek a kibérelt reakciós sajtóval. És el fog jönni az az idő, amikor a demokratikus köztársaság eszményi vezérének, Károlyi Mihálynak harsány kiáltására tisztító viharként kél szárnyra az elátkozott magyar földön: Aux armes, citoyens!"
Károlyi éppen egy hétre e cikk megjelenése után érkezett vissza Amerikából. Párizsban Veér s a franciaországi magyar bányászok elnöke fogadta; a Liga s a kommunista párt ugyanis egyaránt magának követelte őt. Károlyi nagy megrökönyödéssel látta, hogy Veér tudta és hozzájárulása nélkül megtette őt a

„Köztársaság" lapvezérének. Méltatlankodott, mert a lap forradalmi politikája és köztársasági terve nem volt elég radikális neki; életének korábbi eseményei éppen úgy, mint még Londonban a szovjet kiküldöttekkel folytatott tanácskozásai, Párizsban az orosz nagykövet estélyein való szereplése egyaránt azt mutatta, hogy ő a bolsevizmus híve. Egyelőre azonban nem emelt vétót s odakölcsönözte nevét a „Köztársaság"-nak. Sőt biztatta a kommunistákat, hogy ők is lépjenek be a Ligába, amit azok meg is tettek.
Veérnek az emigráció egységesítésével való fenyegetődzése így komoly kísérletnek látszott. A „Köztársaság" megjelenése az immár egész világon szétszóródott emigrációnak azt hirdette, hogy a központ Párizs lett. A nagyszámú magyar munkás és az emigránsok ideözönlése valóban ebben a kétes dicsőségben részesítette Párizst. A „Köztársaság" már legelső számában hirdette: „Az egyetlen hely, ahol a megalkuvástalan oppozíció lábát megveti, hogy kifordítsa sarkaiból a reakciót: Párizs", amit Károlyi még erősebben visszhangoztatott: „Párizsból új harcra indulunk; az elnyomott magyar tömegeknek innen kell várni a felszabadítás pillanatát." (Köztársaság, május 16.)
De az emigráció más okból is Párizs felé tekintett; a francia baloldali pártok megerősödése és kormányra jutása ugyanis azzal biztatja, hogy e rezsim-változás kihatással lehet Magyarország belpolitikai helyzetének alakulására is. Amint ezt a reménykedését Garami Ernő a bécsi emigránsok nevében a következőképpen ki is fejezte: „Mi Párizs felé nézünk s a »Köztársaság« megindulása, az emigráció erejének ez a Párizsban való feltámadása, új reménységet ébreszt bennünk. Mert megint olyan periódusba lépett a világ, amikor sokszorosan igaz, hogy Párizsból jön a fény: velünk együtt nagy népek várják, hogy a véres történelem áldozataira Párizsból áradjon a haladás, a szabadság és megbékélés meleg reménysége." (máj. 1.)
Az elszántság és a szándék egyaránt megvolt az emigráció valamennyi frakciójában, hogy tekintet nélkül a világnézeti különbségekre, egyetlen szervezetbe tömörüljenek a nagy cél, a magyar kormányrúd megszerzése érdekében. 1925 júliusában a magyar liga először egy forradalmi bizottságot szervezett, amelynek tagjai Károlyi, Linder, a pécsi köztársaság volt vezére. Szende Pál, Károlyi pénzügyminisztere, Veér Imre és ennek öccse, Walter Ede lettek. A bizottságból egyelőre hiányzottak Garami és a jobboldali szocialisták, a tárgyalások azonban az alakulással egyidejűleg megkezdődtek velük is. Nevükben Diener-Dénes július 18-án már a nagyközönségnek is bejelentette, hogy bár ők eddig sem a radikális októbristákkal, sem a kommunistákkal nem haladhattak együtt, most ezekkel „ideiglenes együttműködést" határoztak el s hasonlóképpen fontolóra veszik a Ligával való összekapcsolódást. (Köztársaság, júl. 18.)
A párizsi kommunisták kezdettől fogva minden erejükkel támogatták a Ligát, azzal a céllal, hogy majd csak akkor kezdenek külön úton járni, amikor Magyarország szocialista köztársaság lesz; a Liga és a kommunisták barátsága fejeződött ki különben abban a nagy jóindulatban is, amelyben Veér a magyarországi kommunista pártot, a Vági-pártot részesítette. A szervezkedés erősen baloldali volt tehát. Mutatja a Veér cikkeiből vett következő két idézet is, hogy milyen harcias volt a forradalmi bizottság hangulata. A megalakulással egyidejűleg ezt olvassuk a „Köztársaság" június 27-iki számában: „Párizsban a négy évi börtönnel sújtott, üldözött republikánus mozgalom forradalmi szervezeteket alkot. Elindul a felháborodás elemi haragja megállíthatatlanul Párizs felől Keletnek. A reakció gonosz uraira, a gyilkosokkal paktálókra hárul a történelmi felelősség, ha ez a III. forradalom, a demokratikus köztársaság forradalma, nem lesz többé októberi kíméletességű, őszirózsás szentimentalizmusú, hanem könyörtelenül elsöpör minden ellenforradalmi akadályt, mely a demokratikus köztársaság útja elé tornyosodik." Valamivel korábban (jún. 6.) ugyancsak Veér „A forradalom küszöbén" című cikkében így fenyegetődzött: „S mi az utolsó pillanatban kiáltjuk, hogy ha most önként félre nem áll a Horhty-Behlen-reakció bűnös kormányzata, hogy helyet engedjen az utolsó pillanatban a demokrácia rendszerének, kitör a vérző csonkaországban a forradalom, mely kíméletlenül, félelmetes erővel fogja legázolni a gyilkosok, felbujtók és bűnrészesek kormányrendszerét."
Szinte a komikummal határos, hogy ezek az emberek, akik így fenyegetődztek, akik egy egész ország felett kívánták ismét átvenni a hatalmat, néhány hét leforgása alatt késhegyre menő harcot kezdenek - egymás ellen
Mindegyik csoport türelmetlenül egyedül akart uralkodni és az összes többit igyekezett lehetetlenné tenni. Veért valamennyi emigráns gyűlölte, s senki sem volt hajlandó magát vezetése alá odaadni. Ellentéte először Károlyival jut

kifejezésre. Károlyi azzal az ürüggyel, hogy Trouville-be utazik levéteti nevét a lap éléről. Július végén az egységesítést Diener-Dénes kísérli meg, aki a Ligát, a kommunista befolyás csökkentésével, szociáldemokratává akarja tenni. Ez sikerülne is, de a „Köztársaság"-ot nem tudja megszerezni, a lapot, a hatalom e jelvényét Veér szilárdan tartja kezében. Annál is inkább, mert segítségére siet augusztusban Linder, aki - bár sikertelenül - Károlyit kiengesztelni igyekszik. Diener-Dénes támogatására viszont Garami utazik Párizsba, de ő sem tudja a kiéleződött személyi ellentéteket letompítani, úgyhogy a bécsi Világosság-csoport, az emigráció eddigi legrégibb szervezetének nevében Garbai próbálja most meg az egységesítést.
Ő, a magyarországi szovjet volt elnöke, akinek égisze alatt egykor Kun Béla és Kunfi Zsigmond uralkodtak Magyarországon, alkalmas közvetítő is. Tárgyal valamennyi frakcióval, a kommunistákkal éppen úgy, mint az anarchistákkal és megnyeri Károlyit is, akire nagy szükségük van Amerikából hozott pénze miatt. Károlyi hajlandó az együttműködésre, feltétlenül kiköti azonban, hogy az emigrációnak agresszív forradalmi lépéseket kell kezdenie és nem maradhat dísz-emigráció. Garbai elfogadja e feltételeket és Károlyi követelésére elejti Veért. Okot könnyű találnia. Szept. 16-án megtámadja őt a Liga ülésén, hogy felelőtlenül hirdet forradalmat, hogy pénzt a „Köztársaság" megindításához Lindertől kapott, aki meg azt a szerb kormánytól nyerte, biztosan nem a munkásság érdekében. Bebizonyítja, hogy a „Köztársaság" csak e két ember érdekét szolgálja és fenyegetődzik, hogy leközli a Linderrre vonatkozó kompromittáló iratokat. Bár Veért így leleplezésével játszva ártalmatlanná teszi, az egység mégsem jön létre, mégpedig a kommunisták miatt, akik váratlanul Garbai ellen fordulnak, úgyhogy ez dolgavégezetlen kénytelen távozni.
A nyilvánosság előtt természetesen nem vallják be az ellentétek igazi okait, hanem - rendes szokásuk szerint - világnézeti különbségekkel hozakodnak elő. Azt mondják, hogy a bécsi Világosság-csoport csak akkor engedte volna meg a párizsi szociáldemokrata csoportot a Ligával együttműködni, ha ez kizárólag a II. Internacionálé szociáldemokrata munkásságának lenne a szervezete; ők azonban ennek biztosítására nem vállalkozhattak, mivel maguk is részei a francia Ligának, amely pártokon kívül áll, s így nem kockáztathatták meg a francia Liga jogvédelmének elveszítését
Garbai kudarca után megint Veér próbál felszínre jutni. Kizáratja Diener-Dénest, az új vezetőséget hívei közül választja meg s szeptember 22-én már ő deklarálja Garbait árulónak. Mégsem sikerül a hatalmat megtartania, mivel Károlyi a lensi munkásokhoz intézett nyílt levelében megvádolja őt, és nyilvánosan megtagad vele minden kapcsolatot. Hűtlen pénzkezelésének leleplezésével is megfenyegetik, úgyhogy Veér, helyzetét tarthatatlannak látva, 1925 októberében beszünteti a „Köztársaság" kiadását és elutazik „propagandaútra". Nov. 16-án távozását a Liga is tudomásul veszi és elhatározza az emigráció újabb reorganizációját, mire a kiebrudalt Veér bosszúból leleplezi Károlyi összeköttetéseit a kommunistákkal.
Az operettszerű veszekedések között legkomolyabban - szokás szerint - a kommunisták fogták fel feladatukat, akiket erre Moszkva ellenőrzése is kötelezett. A bécsi-moszkvai kommunista emigránsok közt dúló pártharcok ugyanis csak 1924 nyarán értek véget, amikor a III. Internacionálé ötödik kongresszusa szigorú parancs gyanánt rendelte el, hogy a frakciókat likvidálni kell s ugyanakkor azt tűzte ki irányelvül, hogy a kommunista mozgalom súlypontját újból Magyarországba kell áthelyezni. A Komintern ugyanis az elmérgesedett torzsalkodások megszűnését többé már nem remélte a szembenálló felek fogadkozásaitól - úgy látszik Moszkvában is megismerték őket, - hanem csak egy nagy, földalatti mozgalom megszervezésében való elfoglaltságuktól. A Végrehajtóbizottság júl. 12-iki ülésén Kun Béla be is jelentette, hogy erre a munkára, félretéve minden ellentétet, valamennyien hajlandók. Miután megállapították a politikai, taktikai és organizációs téziseket, meg a titkos utasításokat, Rákosi Mátyás 1924 végén - természetesen álnéven - hazatért Magyarországba Weinberger Zoltánnal együtt, egy 15 évi fegyházra elítélt, de cserefogoly-szállítmánnyal Oroszországba került kommunistával.
Moszkva megbízottjai a bolseviki propagandát Budapesten a Vági-párttal karöltve folytatták. Céljuk, mint az később bebizonyosodott, a társadalmi és állami rend megdöntésével a proletárdiktatúra kikiáltása volt. Rákosi és társai munkájukat nem korlátozták az ipari proletariátusra, hanem kiterjesztették a szervezést a földmívelő lakosságra is. Sikerült is annyira vinniök tíz hónapi munkával, hogy titokban kommunista kongresszust tarthattak. Munkájukhoz a pénz korlátlan

mennyiségben állott rendelkezésükre, a segéderőket pedig a bécsi emigránsok szállították, kik ott zavartalanul képezték ki az agitátorokat a külön erre a célra szervezett tanfolyamokon és szemináriumban. Szerencsére 1925 őszén a budapesti rendőrség nyomára jött a mozgalomnak és Rákosit társaival együtt ártalmatlanná tette.
1926 januárjára a párizsi emigráció még több egymással tülekedő csoportból állott, mint a beharangozott egységesítés előtt. Erkölcsi súlya csak azért nem csökkent, mert azzal eddig sem rendelkezett. A Liga tekintélyét nem növelte a világ előtt az, hogy polgárok és kommunisták egyaránt tagjai voltak. Sőt ellenkezőleg. Ismét csak az bizonyult be, hogy a bomlasztó munkára vállalkozó emigránsok között minden személyeskedő torzsalkodás dacára egy kérdésben nincs eltérés és köztük teljes egyetértés uralkodik, - ha t.i. Magyarországról van szó. Ez még jobban kifejeződésre jutott, amikor Budapesten kipattant a frankhamisítási botrány.
A túlságosan meggondolatlan vállalkozásban résztvevők előkelő társadalmi állása jó alkalmat nyújt a kisantantnak, hogy sajtójában és a hozzá közelálló francia lapokban a magyar kormányt vádolja meg a frankhamisítás értelmi szerzőségével. Hatalmas sajtóharcot indít, amellyel Horthy kormányzót, Bethlen miniszterelnököt és a minisztérium több tagját minden áron bele akarja keverni a botrányba, azzal az átlátszó céllal, hogy külpolitikai intervencióval távozásra kényszerítse őket s azután neki engedelmeskedő embereket ültessen a magyar nép nyakára. Az emigráció megértve a kisantant szándékát, szívvel-lélekkel részt vesz a magyar kormány elleni sajtóharcban. Hiszen évek óta türelmetlenül várt alkalom érkezett meg, amelyet semmiképpen sem akart elszalasztani. Károlyi, Diener-Dénes, Szende kezdi meg az ádáz propagandát Párizsban. A legképtelenebb hírekkel látják el a szenzációéhes sajtót és személyes befolyásukkal is igyekeznek Magyarországra kedvezőtlen hírek vagy kommentárok közlését elérni.
Akciójuk a kisantant protektorátusa alatt annyira biztos eredménnyel kecsegtetőnek látszik, hogy az óvatos Garami éppen úgy hozzájuk csatlakozik, mint báró Hatvany, aki pedig látszólag már évek előtt visszavonult az emigráns társaságoktól s akit eddig - képmutató állítása szerint - állandó, leküzdhetetlen honvágy kínzott. Párizsba sietnek tehát ezek is, hogy valahogy távol ne legyenek, ha a hatalom szétosztására kerül a sor. Velük tart a magát legharcosabb emigránsnak nevező Göndör, s valamivel később a jugoszláv zsoldban élő Linder is. Stavnik Jánossal, Benes cseh külügyminiszter párizsi bizalmasával együtt a francia képviselőház folyosóit szállják meg, hogy ott kormánybuktató akciójuk megindításához a francia képviselőket parlamenti fellépésre bírják rá. Sikerül is megnyerniük Léon Blumt, a szocialisták vezérét, aki Fontanier képviselőt bízza meg az interpelláció előterjesztésével. Ehhez az interpellációhoz az anyagot az emigráns vezérek szolgáltatják. Ugyanők megnyerik Blumt arra is, hogy Diener-Dénesnek „La Hongrie Oligarchie, nation, peuple" (Párizs, 1927.) címmel megjelent könyvéhez előszót írjon s hogy ebben is megvádolja a magyar kormányt a frankhamisítással.
Az emigráció a közvetlen informáláson kívül még népgyűlésekkel is igyekszik befolyásolni a francia közvéleményt. Károlyi pl. az 1926. jan. 10-én Boulogne sur Seine-ben tartott népgyűlésen hevesen kitör nemcsak Magyarország, hanem a magyar munkásság otthoni vezérei ellen is, jan. 13-án pedig ugyanő a magyar vörös szakszervezetek azon gyűlésének a vezérszónoka, melyet a „Secours rouge" képviselőinek felszólalásai még félreérthetetlenebbül kommunista jellegűvé avatnak.
Ugyanekkor ügynökeik Magyarországon is fokozottabb tevékenységet kezdenek. A városokban a kommunisták a gyári üzemek köztulajdonba vételének jelszavával izgatnak, a falvakban pedig a földbirtokok felosztásával iparkodnak a nincstelenek közt híveket szerezni. A „Nemzeti Forradalmi Bizottmány" nevében Kossuth-arcképes felhívásokkal árasztják el „a földnélküli és törpebirtokos földmíveléssel foglalkozó lakosságot", s felhívják, hogy községenként és pusztánként 100-100 tagból álló forradalmi szervezeteket alakítson, élükön hadviselt emberekkel. Megparancsolják, hogy a forradalom kitörésekor a 400 holdnál nagyobb birtokokat azonnal foglalják le, minden birtokost vessenek börtönbe, a vonakodókat pedig így fenyegetik meg: Aki fegyveres ellenállást tanúsít, az mint a jogaiért és a megváltó igazságért felkelő nép ellensége statáriálisan büntettetik."
A Budapesten gyorsan lefolytatott vizsgálat és bírósági tárgyalás nem igazolta a kisantant és az emigránsok vádjait; a per folyamán a legérdekeltebb hatalom,

Franciaország sem emelt kifogást a magyar bíróság munkája ellen. Ez az emigráció újabb csatavesztését jelentette. A kisantant fogcsikorgatva visszavonul, az emigránsok pedig csalódottan elszélednek. Linder visszatérve Belgrádba, márc. 17-én bejelenti, hogy visszalép a Jugoszláviában tartózkodó emigránsok egyesülete, a „Baranyai menekültek országos szövetségének" elnökségétől, mivel - szavai szerint - az emigráció ügye iránt oly csekély érdeklődést tapasztalt a külföldön, hogy a jövő esélyeit sem láthatja kedvezőknek.
Vannak, akik Párizsból távozásuk előtt még mindig nem nyugszanak és tovább dolgoznak Magyarország ellen, noha most már egyáltalán nem remélhetik tulajdonképpeni céljaik elérését. Ilyen pl. báró Hatvany, aki a szélsőbaloldali „Quotidien" szerkesztőivel való ismeretségét arra használja fel, hogy még 1927-ben is cikkeket helyezzen el e lapban a kormányzó és a kormány ellen. Bosszúszomjukban nincsenek tekintettel a félrevezetett, kihasznált magyar munkásokra sem. Amikor a frank stabilizációja nyomán ezek Franciaországban elveszítik munkájukat és ijesztő nyomorral küszködve vissza akarnak térni Magyarországba, csakhogy ne maradjanak megint magukra, azt kezdik híresztelni, hogy a kormány a hazatérő munkásokat koncentrációs táborokba viteti...

5.

A mocsár

Ép érzékű embernek azt kell hinnie, hogy az emigráció azon az úton, amelyen eddig végigkísértük lépteit, mélyebbre már nem süllyedhetett. Hiszen, félrelökve minden emberi érzést, szabadjára engedte féktelen szenvedélyeit és azok kitombolására nem hagyott kipróbálatlanul egyetlen elképzelhető eszközt sem. Gyűlölettel és bosszúvággyal eltelve eladta magát egy marék ezüstpénzért és a vérdíjat szívesen meg is szolgálta. Sőt rosszat tett, ártott még akkor is, amikor ebből többé már haszna sem lehetett. A normális ember azt gondolja, hogy ennél tovább már nem lehet jutni. Az emigráció azonban bebizonyította, hogy leleményességben felülmúlhatatlan.
Rávetette magát legsajnálatraméltóbb áldozatára, amelyből eddig is élt munkásságra, erre a félrevezetett, szerencsétlen tömegre, hogy vámpír módra kiszívja annak utolsó csepp vérét. Míg ennek eddig csak gondolat- és érzésvilágát szennyezte be, most már fontszámra kiméri annak elcsigázott testét is. Nem elég, hogy otthon kommunista aknamunkával kétségbeesett vállalkozásokba akarják belekergetni, csak azért, hogy a konzervatív kormány remélt szigorú megtorló rendszabályai ismét a proletártömegek indulatait korbácsolják fel, nem elég, hogy a külföldön nyomorgókat segítségnyújtás helyett visszatartják a hazatéréstől, csakhogy ne nélkülözzék önző terveikhez a segéderőket - szégyenszemre anyagi hasznot húznak még nyomorából is. A bécsi „Abend", e szélsőbaloldali, tehát nem elfogult konzervatív lap leplezte le azt a szörnyű embervásárt, amelyet Böhm Vilmos rendezett. Kiderült, hogy a vöröshadsereg generalisszimusa a magyar munkásokat arra vette rá, hogy Bécsből ne Magyarországba, hanem a tengerentúlra, Brazíliába menjenek; a biztos pusztulásba, az őserdőket irtani, küzdeni a középeurópai ember szervezetét gyorsan és biztosan felőrlő természeti erőkkel. Odadobta őket a feltartózhatatlan pusztulásba, csakhogy haza ne térhessenek, be ne illeszkedjenek megint az otthoni rendbe - s hogy a maga számára minden kivándorló munkás után 15 dollár jutalékot zsebrevághasson.
S ez még mindig nem az igazi mocsár. Ennél is mélyebbre akkor süllyed az emigráció, amikor az egyes emberek erkölcsileg lezüllenek a legutolsó fokra, amikor a maguk és mások becsületének kiárusítása után eladják szeméremérzetük utolsó foszlányait is.
Göndör Ferenc, akiről már ismételten szó esett, 1924 elején lapjában, „Az Ember"-ben egy cikksorozatot kezdett közölni „Egy éjjeli kalandor élményei és tévútjai" címmel Szigethy Félix újságíró tollából, ki egykor az emigránsok legelőkelőbb társaságába tartozott. A cikkekben elejétől végig csak prostituáltakról s kitartottjaikról, ezek viszonyáról, beszélgetéseikről, levélváltásukról van szó, meg az írónak a szerelem vásárterén kifejtett

tevékenységéről. Szerfelett jellemző az emigrációs publicisztika erkölcsi színvonalára, hogy egyetlen lapjában a szemérmetlenség ennyire pőrére vetkőződve jelenhetett meg. Még jellemzőbb, hogy ezen meg sem ütköztek. A szerkesztő, Göndör, nagyszerű üzletfellendítő ötletnek tekintette az elzüllött újságíró vallomásainak közlését s kezeit elégedetten dörzsölve kérdezte a megjelenés napján az emigráció egy másik tollforgatójától, Németh Andortól: „Mit szólsz a Szigethy-cikkhez, Mikor írsz már ilyesvalamit?" Bár az emigráció sajtótermékei általában szívesen mozogtak a pornográfia határán, a prostituáltak kitartottjainak életrajza még ebben az „irodalomban" is új színt jelentett.
Nem lehet kétséges, hogy mi vette rá a szemforgatóan Knut Hamsun nevét emlegető szerkesztőt, hogy ilyen írásmű kiadásával gazdagítsa az emigrációs irodalmat. Ugyanaz az anyagias szempont, amely az emigráció politikai akcióit irányította, tehát a pénzvágy, az üzleti haszon reménye vezette őt. Göndör el is érte célját, mert a cikkek feltűnést keltettek.
Érdekes, hogy maguk az emigránsok úgy érezték, hogy az éjszakai kalandor szennyes élete szimbolikus jelentőségű. Az imént említett Németh Andor rezignáltan, némi fenntartással, de sok feleszméléssel így ismerte ezt be: „Szigethy önportréja szimbóluma az emigrációs sorsnak. Még nem tartunk egészen ott, ahol ő, de az irány arra megy. Mindenki látja, érzi és részben végigcsinálja azt az egyre lagymatagabbá váló, egyre koncessziósabb, egyre inkább visszapolgárosodó, nihilistábbá, cinikusabbá váló lelki táncolást, amelynek a Szigethy-féle sors csak egyik, bár igen feltűnő és brutális esete." (Az Ember, 1924. 2. sz.) De ugyanígy ítélte meg a névtelenség leplébe burkolódzó „emigráns közkatona" is - marxista kifejezései szerint meggyőződéses szocialista - aki nyílt levelében azt írta Göndörnek, hogy „Szigethy perszonifikálja az 1924-es, az emberi ideálok harcában elbukott idealistákat". (Ugyanott, 1924. 6. sz.).
Ezek az élesebben látó emigránsok észrevették tehát a párhuzamot, amely az emigráció sorsa és egy züllött ember élete között van, az egyezés tulajdonképpeni alapokáról azonban már hallgattak. A züllést ők, a magasabb proletár-etikát emlegetők visszapolgárosodásnak mondották, holott az emigráció egész élete azt mutatja, hogy az már kezdettől fogva és minden ideális, magasabb erkölcsi normától függetlenül mély fertő volt, maguk pedig kitartottjai egy magyarellenes politikai irányzatnak. Amíg csak tollukat és gondolataikat adták el, ez még nem volt feltűnő. Ezeket a ballépéseket még lehetett jólhangzó frázisokkal leplezgetni és szépítgetni. Amikor azonban pióca-módra egyetemlegesen rávetik magukat a szerencsétlen munkásokra és ezeknek az elcsábított, sajnálatraméltó páriáknak testével kereskednek, szereznek maguknak pénzt, jólétet, megélhetést, mint kommunista agitátorok, vagy szocialista újságírók, kik „Tavasz van Brazíliában" (Az Ember, 1924. 6. sz.) s más hangzatos című cikkekkel csábítgatják „munkástestvéreket" Amerikába, akkor kiütközik az a legnagyobbfokú erkölcsi romlottság, amely őket és a Szigethy-féle kalandorokat azonos típusú emberekké avatja.
Vitázni igazán csak arról lehetne, hogy ki süllyedt közülük mélyebbre.
Nehéz volna azonban ezt eldönteni azoknak, akik a parton állanak s csak azt látják, hogy a mocsár szennyes hullámai valamennyinek feje fölött összecsaptak.

VI.

A KOMMUNISTÁK KULTURÁLIS TÖREKVÉSEI

Az emigráció sokszor dicsekedett, hogy ő képviseli a magyar kultúrát. Jászi elkoptatott frázisa szerint az emigráció a gondolkozó agyvelő, míg otthon, a „fehér terror" honában csak az eszméletlen test hever.
A nagyhangú hetvenkedés alaptalanságát mi sem bizonyítja inkább, mint az emigráció irodalmi meddősége. Abban az óriási papírtengerben, amelyet a polgári emigránsok összeírtak, csak irányregényeket és gyatra verseket találunk. A legtöbb, amire egyes, nyugati iskolában járt írók, mint Balázs Béla, Hatvany Lajos felvitték, divatjukat múlt témáknak elcsépelt fordulatokkal való

feltálalása. Ott tartanak még mindig, ahol a magyar irodalom valamikor 1914 táján volt.
A polgári emigrációnak „komolyabb" kulturális törekvése, mely kissé túlemelkedik a zsurnaliszta propaganda jellegén, - természetesen a saját érzése szerint komoly - mindössze kettő volt.
Az egyiket Fényes Samunak Bécsben 1923-1924-ben megjelent szépirodalmi hetilapja, a „Diogenes" képviselte. Ez céljául a Felvidéken lakó és magyarul értő zsidóság kultúrájának fejlesztését tűzte ki. Kétségtelenül úttörő volt ezen a téren. Északmagyarország zsidó származású lakossága ugyanis eddig a magyar kultúrához igyekezett simulni. Elszakítani ezeket a kötelékeket, ez volt Fényes működésének első célja, eszköze pedig a zsidó faji öntudat felébresztése. Az út, amelyet a zsidóságnak kijelöl, nem cionista szellemű, nem a keleti faji sajátságok megőrzése, ápolása, sőt fejlesztése. A keresztény vallás és a keresztény felekezetek elleni kitörésekkel egyidejűleg támadja a rabbikat, a „zsidó klerikálisokat" is. Az új irány ideálja a monista (=egyedüli, a valóságnak csak egyik nemét ismeri el) progresszió, az ateista radikalizmus, világnézete tehát hangsúlyozottan természettudományos.
Bár ma már meghaladott fejlődési fokot jelent az emberi szellem életében az a magaslat, amelyre Fényes a zsidóságot fel akarja vezetni, mégis nagyjelentőségű kulturális elgondolás volt függetleníteni a zsidóságot a magyar nemzeti és a keleti vallási hagyományoktól, s azt az ateista radikalizmus világpolgárává tenni. A szerkesztő előbb lapja körül összegyűjtötte a „fiatal tehetségeket", mint Balázs Bélát, Kassák Lajost, majd a címlapról lelépve, valóban Diogenes módjára maga is keresett híveket. Beutazta egész Felsőmagyarországot, mindenütt előadásokat tartva. Működését azonban nagy agitációja dacára sem kísérte siker. Az eredménytelenséget annak napfényre jutása okozta, hogy Fényes pénzt és megbízást a cseh kormánytól kapott. Ez ugyanis előbb a zsidóság elszlávosítását kísérelte meg s csak amikor célját nem sikerült elérnie, adta ki a zsidóság külön utakra terelésének jelszavát, csakhogy gyengítse a magyarságot.
A másik kulturális törekvés hívei az erotikus felszabadulást hirdették. Lefordították és üzletileg jól jövedelmező kiadványokban nyilvánosság elé vitték azokat az erotikus műveket, amelyek szabad terjesztését Magyarországon a jóízlés és a bíróságok elítélő cenzúrája nem engedte meg. Vezérorgánumuk az ugyancsak Bécsben megjelenő „Ádám és Éva" volt, amely programjukat a következő módon körvonalazta: „A ma élő emberek nemi életét százados béklyók senyvesztik. Ezeket a mesterséges béklyókat meglátni csak azoknak nem adatott meg, akik még ma, az egyéni szabadságot dogmává avató korunkban sem érkeztek el ennek a szabadságnak a kívánásáig. A többiek, az emberek nagy tömegei régóta tisztában vannak vele, hogy az érvényesülés útját eltorlaszoló akadályok egy századok óta meghaladott és idejét múlt szabályozás itt felejtett maradványai. Olyan maradványok, amelyeket már nem kollektív, de az egyén életébe belenyúló korok hagytak ránk megannyi eleven ellenmondásul s melyeknek szét kell porlaniok, hogy a kor szellemében gyökerező egyéni szabadság egyszer már valóban kibontakozhasson és éppen kibontakozásával megteremtse egy új emberközösség kollektív érzésének lehetőségét. A mi igazságunk, az erotikus felszabadulás szükségszerűsége most érett meg. Az érlelte meg, hogy napról-napra, óráról-órára nő azok száma, akik csörögni érzik kezükön a láncot. Az erotikus felszabadulás nem utópisztikus, hanem igazában teljességgel korunkban gyökerező követelés: korunk ideológiája termelte ki magából és érvényesülése ennek az ideológiának győzelmét jelentené. Amit az útból el kell takarítani, a múlt lim-lomja csupán, letűnt korokból különcül magunkkal cipelt előítéletek." (1924. 2. sz.)
E nagyhangú szavak után azt gondolhatnók, hogy itt valóban új világnézet bölcsőjénél állunk. Szó sincs róla. Ha a folyóirat első oldalain díszelgő Tizian-képeket és „erotikus kultúra" feliratú cikkeket átlapozzuk, a leghitványabb pornográfia szemétje tárul elénk. Az az erkölcstelenség, amely a polgári társadalom korában a jóízlés és szeméremérzet elől a csatornákba bújt meg, most azonban feltolta fejét az utca aszfaltjára. Jellemző, hogy a lap invenciózus szerkesztői milyen újdonságokkal kedveskedtek „kifinomult ízlésű" olvasóiknak. Vállalkoztak arra, hogy a „szerelmi grafológia" segítségével összehozzák a fiatal párokat, esetleg egy fiút és két leányt is, a pederasztiáról (=fiatal fiúkhoz vonzódás) és szunamitizmusról (= a nép körében elterjedt babonás hit, hogy fiatal leányokkal való nemi érintkezés meghosszabbítja az öregedő férfiak életét) pedig úgy beszéltek, mint az egyén

legtermészetesebb jogáról.
Mindkét „kulturális törekvés" mozgató ereje a pénz volt. Az egyiknél a cseh kormány zsoldja, a másiknál az erkölcstelenségből húzott üzleti haszon. Egyik sem fakadt a lélek mélyéből s csak arra jellemző, hogy az emigráció leggaládabb vállalkozásait is mennyire elbújtatta a nagyhangú frázisok mögé.
Minthogy kár reájuk több szót vesztegetni, fejezetünk címébe is azt írtuk, hogy csak a kommunisták törekvéseiről emlékezünk meg. Ezeknél legalább azt az egyet megállapíthatjuk, hogy fanatikusan hittek törekvéseiknek magasra ívelésében.

1.

Proletárkultúra

A kommunistákkal kapcsolatban valóban csak törekvésekről, programokról és célkitűzésekről szólhatunk s csak részben a testet öltött eredményekről. Ez utóbbiak megvalósítása már nem állott módjukban, hiányzottak hozzá a tömegek és a proletár állam anyagi eszközei. Gondolkozásukra azonban töredezett, csonka voltukban is jellemzők. Különböző, meglehetősen rövidéletű folyóiratokban, mint Ma, Egység, Ék, Akasztott Ember hozták napvilágra terveiket, egymással hadilábon állva és torzsalkodva s bár így fejtegetéseikben sok, féltékenység sugallta eredetieskedés van, mégis eléggé szemléletes képet nyújtanak az emigráció legszélsőbb balszárnyáról.
Elgondolásuk szerint az emberi társadalom ma, belső ellenmondásai által szétbomolva, végnapjait éli. A bomlás oka a legszélsőbb individualizmus, amely gazdasági s kulturális téren egyaránt egyeduralomra jutott. Ennek az individualizmusnak az oka ismét a kapitalizmus gazdasági viszonyaiban gyökerezik, a kíméletlen szabadversenyben, amely az embert egyszerre tette az áru szolgájává és más, legyűrt individuumok urává. Minél inkább lett az emberek egymáshoz való viszonya rideggé, anyagiassá, személytelenné, elvesztett gazdasági önállóságuk leplezésére annál jobban igyekeztek magánéletükben kifejezésre juttatni különállásukat. Ma a polgári társadalom minden tagja magában álló centrum, a társadalom pedig milliónyi kis szigetből áll, amelyek mindegyike „önálló, magános, társtalan, fülledt világ". Ez a káosz felőrölt az ember „szubjektív és objektív kultúrájában", önmagában és a környező világban minden bizonyosságot, s belőle most már csak a proletariátus vezetheti ki az emberséget egy új életrendszer megteremtésével. Három tagja van ennek a kollektív életrendszernek. Az első a gazdasági érdekegység, amelyet a termelés s fogyasztás kommunista rendje hív életre. A második az egységes és teljes kultúra, a harmadik pedig az erkölcs, amelynek az a hivatása, hogy először legyen - a tulajdonviszonyok kikapcsolásával - az emberek személyes és társadalmi viszonyának egységes szabályozója. A proletariátus kultúrája nemcsak elsimítja a minden ember lelkében lappangó ellenmondásokat, hanem áthidalja a tudományok nyújtotta megismerési lehetőségek s a végső egység közötti űrt is, mégpedig új hit, új, megnyugtató világnézet kialakításával. Azaz megadja - legalább úgy érzi, hogy meg tudja adni - a végső feleletet az embert nyugtalanító azon kérdésekre, amelyekre „Tao, Nirvana, Brahma, Isten csak különböző történeti feleletek voltak". Ez a mindenkit megnyugtató, kibékítő proletárkultúra a kollektív lélek megnyilatkozása, és a polgári társadalmi rendnél magasabb koncentrációt jelképez.
Ezekben foglalható össze röviden a múltról alkotott felfogásuk és a jövő fejlődés vonalát megrajzoló teoretikus elképzelésük.
Fiktív gondolatkonstrukció ez, amely már az első érintésre összeomlik; az orosz bolsevizmus még a gazdasági érdekegységet sem tudta hazájában életre hívni, hogyan volna hát képes új vallást teremteni? Ilyen ellenvetésekkel azonban nem zavartatják magukat a magyar emigránsok. Fantáziájuknak a messze jövőben csapongása mellett, ami még ártatlannak minősíthető, nem hagyják figyelmen kívül a jelen feladatait sem. Hirdetik, hogy nem elegendő a kollektív gazdasági rendet megteremteni, ugyanekkor, a szocializálásért folytatott küzdelemmel, az osztályharccal egyidejűleg teljes erővel kell megindítani a háborút a kulturális kizsákmányolás ellen is.

Hangoztatják, hogy a proletariátus osztályharcában nemcsak új gazdasági rendszer küzd egy másik gazdasági szisztémával, hanem az új gazdasági rendszer alapján voltaképpen „egy érzéseiben, szépség- és emberszeretetében, hitében, teremtő vágyaiban egészen más embertípus keresi a maga megválthatódását" és ugyanekkor állításuk mellett jól hangzó érvül említik fel, hogy lehetetlen jó politikai forradalmárokat nevelni az emberekből, ha másrészről ölbetett kézzel nézik, miként nevelnek belőlük jó kispolgárokat kulturális területen. A „kulturális kizsákmányolás" ellen folytatott munkájukban fokozatosan, lépésről-lépésre haladnak. Előbb „tudatossá teszik" a proletariátusban, hogy nemcsak gazdaságilag használja ki és nyomja el őt a kapitalizmus, hanem kulturális tekintetben is oly életformákba kényszeríti bele, amelyek elnyomást jelentenek, azután pedig rámutatnak annak a hosszú útnak egymásután következő etapjaira, amely a proletárkultúra felépítéséhez, egy magasabb koncentráció felé vezet.
A legfontosabb lépés a mai individuális polgári életforma, a család szétrombolása, hogy az helyet adjon a nálánál „fejlettebb" kollektív koncentrációnak, a nemek alapján szerveződött férfi-, asszony- s gyermekközösségeknek.
A kommunisták szerint ugyanis a család a polgári gondolkozás produktuma, nem természetes életforma és tagjaira több tehertételt, mint előnyt jelent: „A polgári családkomplexum (férfi, asszony, gyermek), a három külön vágyú, külön pszichéjű és főleg a gyermeknél külön korú ember állandó, sőt kényszerű együttélése nem hármas tehermegosztást, hanem minden egyesre nézve hármas teherviselést, alárendeltséget és elfojtottságot jelent." E tehertételeket főleg az improduktív gazdasági munkában, a nemi aszkézisben és az ideológiai hierarchiában látják jelentkezni. Az első területen a családkapcsolat a nő és a munka viszonyát visszasüllyeszti a háziipar primitívségébe, a munkaerő oktalan és céltudatlan kihasználásával pedig végzetesen elsenyveszti a nőt. A szocialista életberendezkedés - szeme előtt tartván a nagy embertömegek érdekeit - egyiket sem nézheti szótlanul.
A második kérdésnél érvelésük kategorikusan rövid, bár szerfelett jellemző: „Nyilvánvaló, hogy az egészséges nemi étvágy nem egy asszonyhoz, hanem az asszonyhoz fűzi a férfit s viszont és ez csak időről-időre specializálódik".
Végül az utolsó pontnál így okoskodnak. A polgári családban, szűkös morális, pszichikai és esztétikai berendezkedésénél fogva, csak egy feltétlen úr van, - a családfő - akinek csak kópiája a többi családtag. Ez a helyzet nagyon súlyos minden megszülető életre, mert a családi élet hierarchikus voltánál fogva így minden generáció csak másolata lehet a réginek. „Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint az emberiség teremtő és intuitív erejének állandó csonkítását, letompítását, sematizálódását és végül a tömegerőknek, a tömeg-alkotólehetőségeknek teljes kiölését s csak néhány kiváltságos egyéniség uralmának további és örökös folytatását."
Ezekkel az érvekkel látnak hozzá a családi élet szétrombolásához, hogy megsemmisítsék a polgári szellem alapját.
Nem hiába ez az első lépésük; jól látják, hogy a család fennmaradása a legnagyobb akadály terveik megvalósulásánál. A család biztosítja ugyanis a tradíciók átöröklődését, tudatosakká és egyéniségfejlesztő erőkké formálódását. Ez kapcsolja az egyes embert a múlthoz és teszi lehetővé, hogy az individuum az emberiség életének hosszú folyamába láncszemként illeszkedjék bele és hogy egy nagy organizmus élő sejtje, nem pedig az atomizált világ mechanikus része legyen. A családnak erről a jelentőségéről bölcsen hallgatnak. Ehelyett a családi életben csak gazdasági és szexuális alapokat látnak, amelyek maguktól megszűnnek „egy magasabbrendű gazdasági alap" létrejöttével és egy „szabadabb" nemi élet mellett. A polgári családot „esetleg" még összefogó baráti- és intellektuális viszonyért és a gyermek elvesztéséért azzal vigasztalják az embert, hogy az eljövendő „teljesebb" társadalomban még több tér fog nyílni az intellektuális és baráti viszony kiélésére, mint amennyit egyetlen élettárs nyújthat.
A család szétrombolása mellett a kulturális felépítés többi program-pontja már alárendelt jelentőségű. Fejtegetéseik, melyek oly élesek a bomlasztás jellemzésénél, ezeknél egyszerre ködszerűen homályosak lesznek. Az az egy kétségtelen csupán, hogy az egyéni élet és tehetség legteljesebb megbénításával mindenáron a névtelen tömeg kollektív lelkét akarják foglalkoztatni.
Elképzelésük szerint a tömeg szereplése „az élet dinamikus gócain" folyna le, ahol „az élet mindenkor a maga legfrissebb és legaktuálisabb formáiban élheti ki

egész intellektuális zsúfoltságát". A fórumokat technikailag helyettesítené az újság, ez a legszociálisabb és legkevésbé konzerváló közlési forma, amely azonban egyetemes, „antológiaszerű", esetleg fényújság lenne, az összes emberi megnyilatkozásokat egyidőben felölelő. A tömeg nevelését a gyermekévekben a „fülledt és hullásításra berendezett iskolák helyett" az egészséges fekvésű és független gyermekközösségek végeznék, később pedig azok a gondolkodók, akik „nem könyveket firkálnak, s nem a könyvtárakat és a hivatásból bölcs emberpéldányokat termékenyítik meg, hanem a tömegeket a közös térségek demokráciájában a szó és a személyes elevenség erejével".
Gondolnak még a tömeg aktív testkultuszára, a százezres tribünök helyett százezrek testgyakorló helyeire, óriási cirkuszokra, tömegünnepélyekre, kollektív városépítészetre, népművészetre, „szóval a pepecselő individuum kultúrkeretei helyett a tömegek kultúrkereteire". Az egésznek a lényegét ők maguk röviden így foglalták össze: Amíg a polgári individuális kor az életnek illúziókban, mégpedig rossz illúziókban való kiélésére kényszeríti az embert, addig a kollektív korra jellemző a mindenfajta aszkézis (nemi, esztétikai, testi stb.) redukálása, és az élet tényleges kiélése, nem pedig utánélése.
Mindezek messze lebegő célok még Oroszországban is, ahol pedig az állam minden hatalma e kulturális törekvések szolgálatába volna állítható, hát még mily elérhetetlen távolban vannak az emigráns kommunisták előtt! Céljukhoz lassú, szívós munkával mégis el akarnak jutni. Összegyűjtik, csoportosítják erejüket és azzal, hogy orosz mintára megszervezik a proletkultokat, megteremtik kulturális osztályharcuk forradalmi szervezeteit.
Az első proletkultot Lunacsarszky orosz közoktatásügyi népbiztos alapította, aki megalkotásának gondolatához mechanikus analógia útján jutott el. A proletariátus gazdasági osztályharcot folytató szervezetei, a szakszervezetek és fogyasztási szövetkezetek mintájára képzelte el a kulturális osztályharcot kezdeményező műhelyeket, amelyekben a proletariátusból származó „alkotó munkások" tömörülnek. A kollektív munkának ezek a hírhedt műhelyei produkálták azokat a verseket s színdarabokat, amelyekre az orosz bolsevizmus oly büszkén tekintett - mivel nem voltak tulajdonképpeni szerzőik. A proletkult tagjai ugyanis együtt faragták a verssorokat, hol az egyik, hol a másik fejezett ki egy-egy gondolatot, vagy keresett megfelelőbb szót. Sok művészi értékük ugyan nem volt ezeknek a kiizzadt elmeműveknek, a hiányokat azonban feledtette kollektív szerzőségük. Ugyancsak a proletkultban - a hivatalos kijelentések szerint - nevelést nyert minden, művészi hajlamú proletár is s ugyanott jöttek össze munkaidő után esténként a munkások, hogy mint egy önképzőkörben, drámát, hangversenyt rendezzenek és közöttük ily módon „a társadalmi érintkezésnek új, emberségesebb formája fejlődjék ki".
A proletkultok ezen orosz válfajával a magyar emigránsok nem voltak megelégedve. Egyrészt túlságosan polgári színezetűeknek találták azóta másrészt pedig kifogásolták, hogy Lunacsarszky a polgári kultúrával szemben akar külön proletárkultúrát teremteni. Szerintük a proletkultoknak ki kell zárniok magukból mindazt, ami polgári eredetű, azaz nem szabad semmit eltanulniok a burzsoáziától, nem szabad attól semmit átlopniok az új rendbe, hanem a proletárkultúrát a polgári műveltség széttörésével egyidejűleg, annak romjain kell felépíteniük. Kétségtelenül intranzigensebb (=hajthatatlan, hajlíthatatlan) álláspontot foglalnak el, mint az orosz népbiztosok, akiket így túlszárnyalnak eredetiségben; nekik természetesen semmi gondjuk sincs, hogy a valóságban hogyan is ölthetne testet elképzelésük.
Az emigránsok által tervezett proletkultok harcos kultúrforradalmi csoportok, vezetőik pedig olyan írók, gondolkodók, tanítók és művészek, akik leszámolva múltjukkal, kilépnek a „polgári társadalom beteg intellektuális" hálózatából, sorsukat egyedül a tömegekhez kötik és el vannak tökélve, hogy „minden kompromisszum nélkül a szocialista életkonstrukció lényegét, etikáját, esztétikáját, tanításrendszerét, nemi és családi szisztémáját mutatják be és kívántatják meg a tömegekkel". A polgári kultúrából mindössze csak annak tárgyi, természettudományi és technikai eredményeit hajlandók átvenni, vagyis azokat az elemeit, amelyek nem lehettek a polgári ideológia kizárólagos részeivé. Egyébként pedig minden más részét ellökik maguktól és megsemmisítésre ítélik. Még a képzőművészetek nagy alkotásait, világhírű szobrászok és festők műveit is. Jellemző, hogy egyetértettek azokkal a német kommunistákkal, akik utcai harcaikban fel akarták használni a drezdai képtár örökbecsű ereklyéit, és a barikádokon ezeket akarták felállítani védelmül a kormánycsapatok gépfegyverei

ellen.
Az ideális proletkultnak, a kultúrforradalom e harcos és nem szórakoztató szervének munkáját az emigránsok a következőképpen állapítják meg. Elsősorban az ő feladata, hogy a proletariátusban tudatossá tegye, hogy a kapitalizmus kulturális téren is kizsákmányolja. Ezt a feladatát a munkás-intellektuelleknek nevezett írók, gondolkodók és művészek vezetése alatt előadássorozatokkal és szemináriumokban végzi el. Szociológiai, világtörténelmi, világirodalmi, élettani, művészeti és „a határértékekre rámutató" szemináriumokban analizálják a kizsákmányolás megjelenési formáit. Szombat esténként általános viták következnek, amelyeken megbeszélik az elmúlt hét anyagát, valamint az aktuális problémákat. E vitaesték anyagául példaképpen ilyen témákat látunk felemlítve: A családról, a nemiségről, az irodalomról, az anarchizmusról, a vallásról; Anatole Francé, Gorkij, Radindranath Tagore viszonya a szocializmushoz, forradalomhoz, illetőleg burzsoáziához; van-e külön zsidókérdés? Galilei, Newton, Einstein és a szocializmus; lehet-e ma alkotnia egy szocialista művésznek? Az analfabéták tanítására külön rendszeres tanfolyamokat szerveznek, szem előtt tartva, hogy az írás-olvasást olyan szövegeken gyakorolják, amelyek azonnal közel viszik őket a szocialista kultúra lényegéhez.
Ezzel az öntudatosító-tanító munkával párhuzamosan halad az „alkotó munkások" tevékenysége, akik a proletárkultúra alapjait vetik meg a kommunista etika, irodalom, művészet és nevelésrendszer problémáinak elméleti kifejtésével és a lehetőséghez képest gyakorlati megvalósításával. Ezt a tevékenységet már nem tudják körülírni, maguk is belátván, hogy az alkotó munka nem kényszeríthető bele előre megállapított formulákba.
A majdan megállapítandó eredményeknek a proletariátussal való közlésére azonban már most gondolnak. Úgy képzelik, hogy Marx kommunista kiáltványának mintájára kellene egy olyan kollektív manifesztumot megszerkeszteni, mely a szocialista kultúra alapjait vetné meg az etikai és esztétikai problémák, valamint a család, a nemi élet, a gyermek- és asszonyprobléma, a nevelésrendszer kérdéseinek közérthető fejtegetésével. Ez a proletár-enciklopédia, „az összes ismeretterületeknek az objektivitás mai fokán egy egységes tudományrendszerben való összefoglalása", a proletkult valamennyi írójának kollektív munkája volna. A polgári kultúra negatív jellegű lerombolása mellett ez a pozitív építés körvonala. A vasárnapok és egyéb ünnepek, mint május 1-e, szolgálnak arra, hogy mindkét küzdelem eredményeit időnként a tömeg elé vigyék, „nehogy ez a sok negáció és komoly tanulás után érzékeit továbbra is a kapitalista ópiumtanyákon legyen kénytelen elkábíttatni". A vasárnapok így az új ember harcos ünnepnapjaivá válnak a „tömegkórusokkal, tömegdrámákkal, a tömegek aktív részvételével rendezett demonstratív és minden ünnepélyessége dacára is harcos és lázongó ünnepélyekkel" és arra hivatottak, hogy lekössék és foglalkoztassák a tömegek energiáját és idejét, úgyhogy azoknak ne legyen módjuk visszakívánkozni az „operett-bordélyokba", az alkohol mellé, a mozikba, „a hullaszagú múzeumokba" és a tucatregényekhez.
Az eredményt a maguk részéről biztosra veszik, mihelyt sikerül megteremteniük a kollektív életformák kereteit, amelyek az utánélés helyett az átélést teszik lehetővé. Annyira biztosra, hogy tervezgetéseikben még tovább mennek és kidolgozzák a proletkultok internacionális kapcsolatának részleteit is. Proletkult-internacionálé volna a különböző országok proletkultjait összefoglaló szervezetnek a neve, mely a III. Internacionálé egyik, autonómiával felruházott szekciója volna, éppen úgy, mint a Profintern vagy az Ifjú-munkás-Internacionálé. Ez gyűjtené össze az egész proletariátus kultúrájának termésanyagát és szervezné, terjesztené egy nemzetközi iroda útján a tudományos és irodalmi könyveket, plakátokat, képeket, központi lap és kőnyomatos kiadásával híranyaghoz juttatná az egyes országok újságait, végül Pedig nemzetközi, illetőleg vándorkiállításokat is rendezne.
Az ember szinte visszaretten, amikor ennek a lélektelen, sablonos kultúranyag-elosztó szervezetnek az alapszabályait olvassa, annyira ugyanazok a szempontok jutnak működése elképzelésénél érvényre, mint amelyek egy áruszövetkezet életében irányadók.
Ilyen torzszülöttek azonban csak azok fejéből pattanhatnak ki, akik az emberi lélek minden egyéni megnyilatkozását el akarják fojtani, és ellenségként néznek mindenkire, aki csak kiemelkedik szellemi képességével a tömeg szürkeségéből. Sötét irigység s elvakult gyűlölet vezeti őket mindazok ellen, kik az intuíció segítségével a lélek mélységeiből hozzák fel gyöngyszemeiket. Azoknak az

alsóbbrendű, tehetségtelen embereknek az irigysége és gyűlölete, akik minden erőlködésük ellenére nem tudnak művészek lenni, s ezért elgáncsolják a tehetségest és lerántják maguk közé. És - tegyük még hozzá - azoknak a korlátoltsága is, akik a művészetet úgy képzelik el, hogy a proletkultok megállapítják a költői alkotás szabályait s most már ezeknek figyelembevételével bárki írhat verseket vagy festhet képeket.
A kommunista emigránsoknak szerfelett keveset sikerült megvalósítaniok a proletárkultúra megalapozásáról szőtt tervekből. Nem eltökélésükön, hanem az európai kultúra ellenálló erején múlt, hogy a polgári műveltséget nem tudták lerombolni; a proletkultok építő tevékenységének eredménytelensége pedig az „alkotó munkások" hiányának és a proletárok közömbösségének volt a következménye. Ugyanazok a bajok jelentkeztek tehát, mégpedig hatványozott mértékben, amelyek Oroszországban is szembetűnnek. Igaz, hogy Párizsban éppen úgy szerveztek az emigránsok proletkultot, mint Kassán, azonban egyik sem jutott a dalárdáknál és önképzőköröknél nagyobb jelentőségre. Maguk a kommunisták is kénytelenek voltak elismerni, hogy proletkultjaik műkedvelő színielőadásaikkal és szavalataikkal szerfelett „kispolgári" színezetűek. Nem voltak azok egyebek, mint a kommunista propaganda új eszközei, amelyekkel a kommunista párton kívül álló tömegekhez iparkodtak közelebb férkőzni. Ami az „alkotó munka" és a „művészet" terén a proletkultokban mégis kitermelődött, az kizárólag a „költészet" körébe tartozik.

2.

Proletár költészet

A kommunista emigránsok kötészete kevés, sőt - mondhatnók - semmi eredetiséget sem mutat fel; az orosz bolseviki irodalomnak egyszerű kópiája.
Érthető ez, ha meggondoljuk, hogy már a magyar proletárdiktatúra gyakorlói, a orosz állapotoknak ezek az utánzói is csak azt tartották kommunista költészetnek, amit Oroszországban láttak. Természetes, hogy a diktatúra „művészei" is, emigrációba szorulva, nem próbáltak új utakon járni, hanem megmaradtak az orosz példánál. Legyünk igazságosak: nem is lehetett volna mást tenniök, mint amit a kommunista párt előírt, mert különben a pártfegyelemmel jutottak volna összeütközésbe. A szoros orosz kapcsolatot mutatják már esztétikai lapjaiknak cikkei is. Ezek vagy orosz írók műveinek fordításai, vagy az orosz állapotok megfigyelésének eredményei s csak igen csekély köztük a magyar nevű szerző tollából kikerült rész.
Mint ismeretes, az orosz kommunista művészet terén számos, egymással hadilábon álló, egymást kiátkozó irányzat váltakozott. Aktivizmus, konstruktivizmus, szimbolizmus, szuprematizmus, centrizmus, futurizmus, egofuturizmus, imaginizmus volt a leghangosabb irányzatok neve, számtalan másról nem is szólva. Bár ez irányok hívei talmudi szőrszálhasogatással tudták megvonni egymás között a korlátokat, abban az egyben megegyeztek, hogy mindegyikük valami olyant akart alkotni, ami szembetűnően és félre nem érthetően különbözik a polgári szellem költői műveitől. És pedig különbözik nemcsak a költői mű tárgyával, hanem előadásának módjával is. Ez az újkeresés és hajszolás magyarázza meg, hogy széttörték a prozódia és rímelés régi szabályait, elvetették a verselés megállapodott technikáját és a szó szoros értelmében bolsevizálták a stílust meg a ritmust, sőt új, soha nem hallott szavakat is gyártottak, amelyek értelmét azonban senki sem tudta kitalálni. Erre a költészetre még a legnagyobb jóindulattal is csak azt lehet mondani, hogy a szavak kombinációjának művészete.
Ezeknek az orosz műveknek a példájára szerkesztették tehát a magyar kommunista költők verseiket. Aktivistát, futuristát, dadaistát, vagy bármilyent, aszerint, mint Oroszországban a kommunista párt az egyiket vagy a másikat ismerte el hivatalosan a forradalomhoz legközelebb állónak. Ott pedig a párt nevében Trotzkij és Lunacsarszky döntöttek; az első különösen gyakorlott szakember a költészet terén, hiszen mint hadügyi népbiztosnak bizonyára sok ideje volt elmélyedni az esztétika útvesztőjében. A bolseviki uralom kezdetén Lunacsarszky a futurizmust pártfogolta, Trotzkij azonban ellene fordult, mert a futuristákat

művész-bohémeknek találta, kik nem elég jó forradalmárok. A futurizmus után majd az egyik, majd a másik irány kerekedett felül és ezekre a változásokra ügyeltek a magyar kommunisták. Ők sem a „gyárak költészetének" adtak tehát hangot, hanem inkább a „költészet gyárait" alapították meg.
Messze vezetne a különböző forradalmi költői irányok egyéni jellegzetes vonásait külön-külön tárgyalni. Egy-két példa minden magyarázatnál szemléltetőbben mutatja be ezt a proletárköltészetet. Nem idézzük azokat a verseket, amelyekben egész sorok felkiáltójelekből állanak, azokat sem, amelyekben függőlegesen, vízszintesen, rézsút kisebb-nagyobb betűtípussal szedett értelmetlen sorok hajlanak egymás felé, úgyhogy az egész az első tekintetre tipográfiai mintagyűjteménynek tűnik fel. Mindezen és más különcködést elmellőzve, csak a következő két verset mutatjuk be, amelyekben ha nem is értelmes mondatok, de legalább valóságos szavak fordulnak elő.
Kudlák Lajosnak „Les messieurs" című verse (Ma. 1922 febr. 1.) a következőképpen hangzik:

ÖN WW67
ujjaim megsültek a bogárkában
180.5
a gyorsvonat
Kéjgyilkos az ólom-csövekben, Uram frankban
fizetek (la puella)
tojássárgája + villanykörte
szívem villanykörte szőr
megcsókoltam la puella
(la puella la puella)
lábammal a sárga csillagot
W
kék az izé
W
W
W
67
Bombay
Mész

Valószínűleg semmivel sem fog több értelmet találni az olvasó Heller Jenő következő versében sem (Akasztott Ember. 2. sz.), amelynek „Decemberi antológia" a címe:

Bárkák futottak a gyémánt asztalok között
- aranyos gyermekem - és reménytelen vőlegények
és 6X apák tolták gégém felé izzadt harcukat
és én szomorúan curukkoltattam vissza
a megfagyott falvakat koldusaikkal
és a zsúfolt vonatokat céljaikkal
a borbélyt fésűivel
a sebészeket meztelen karok nélkül
pénzt pénz nélkül
szüzeket múltjuk és ágyak nélkül
hogy aztán rajzani engedjem a rovatokat
a Számok
körül!
Rovatokat és számokat!
Házakat és embereket!
és gyermekeik felett a boltozatos misztériumokat
a dogmákon!
Ha van egy lehetőség, akkor ez csak a felületek alá való
furakodás lehet és megfeszülés lehet -
és közben - aranyos gyermekem - nyüzsögnek körülöttem
jól határolt céltalanságok
jövés eljövés általmenés
otromba zűr-zavar.

Az utolsó sor még a vershez tartozik; Heller úr azonban eltalálta olvasóinak véleményét és így - kimondatván az ítélet - felmentve érezzük magunkat annak megismétlése alól.
E versek szerzői magukat jó kommunistáknak, a proletárdiktatúra elite-harcosainak nevezték, költészetüket pedig a tömeglélek megnyilatkozásának; prizmának, amely magába gyűjti a proletariátus lelkének vonásait. Egyik állításukat sem vonhatjuk kétségbe. Csupán az utóbbi kell kissé mérsékelnünk: zagyva elmeműveik csak annak a tömegnek a sajátjai lehetnek, amely őket vezetőiknek elismerte vagy azok gyanánt megtűrte, nem pedig annak, amely hátat fordított nekik otthon, vagy elhagyta őket az emigrációban. Ha így kellő határok közé szorítjuk a kommunisták nagyhangú kijelentéseit, költői műveikben valóban mint tükörben pillanthatjuk meg a kommunista emigránsok lelki arculatát.
Ennek az arcnak a vonásai ugyanazok, mint amelyek az emigráns sereg politikai működéséből is kivetődnek.
A bolsevikiek értetlenül állottak a fejlett polgári kultúrával s természetes társadalmi berendezkedéssel szemben, nem bírtak beleszokni a magas fejlődési fokot elért állapotokba és primitívebb, állatibb lelkük egy kezdetleges fokra vágyott vissza, oda, melyet az emberi szellem már túlhaladott. A félvadak gyűlölködésével néztek tehát államra és társadalomra, ezekre a rettenetes béklyókra, amelyek kordában tartották ösztöneiket és a ketrecéből kiszabadult vadállat vérengzésével akartak elpusztítani mindent, ami felettük volt, csakhogy végre a világmindenség olyan primitív fokra kerüljön vissza, amelyen ők maradtak. Így pusztították el Oroszországban a polgári társadalmat s a kapitalizmust, hogy ott a jobbágyság, sőt némely vonatkozásában a rabszolgaság állapotait állítsák vissza s így akarták a magyar emigrációból is felforgatni az otthoni gazdasági és társadalmi rendet.
Ugyanez az elégedetlenség, a primitív iránti nosztalgia, vak gyűlölet s rombolási kedv ébredt fel bennük a kultúra fejlettségének láttára is. Nem bírják elviselni, hogy valami szebb, harmonikusabb legyen felettük. El akarják hát pusztítani, hogy a szellemi műveltség is visszakerüljön abba az állapotba, amely az ő igényeiket nem haladja túl. Láttuk, hogy még teoretikus cikkeikben sem tudják elképzelni, hogy mit is lehetne az elpusztításra ítélt polgári kultúra helyébe állítani. Fantáziájuk csak a mechanikus kombinációk határáig tudja őket vinni, a Proletkult-Internacionálé alapszabályainak megállapításáig, az éteri régióba azonban képtelen felemelni őket. Itt már elkókad szárnyuk. A valóságban pedig még kevesebbet tudnak teremteni. Költeményeik ziláltsága eléggé mutatja ezt.
Nem frissebb alkotóvágy, kifinomultabb ízlés, egészségesebb „szociális" szellem alkotásai ezek a költői művek és rajzok, hanem a primitív ősemberé. Az afrikai félvad négerek artikulálatlan, értelmetlen szavakból összefűzött dalaihoz és fából faragott vagy sárból gyúrt szörnyszobraihoz hasonlók a kommunista alkotóművészek versei és rajzai. Azoknak verselése és zenéje is ilyesféle tépett melódiájú, azoknak a „képzőművészete" is ilyen kifacsart tagú embereket és szörnyetegeket ábrázol. Csak egyben különböznek. A félvad négerek költészete és művészete nem eredetieskedő, nem gyárilag készített, nem mesterkélt.
Bármennyit hangoztatták is ezek a szócsavaró művészek a forradalmi jelszavakat, a proletariátus Oroszországban mégsem őket érzi igazi költőinek. A hivatalos elismerés és inkább azoknak jutott osztályrészül, akik futurizmus, kubizmus helyett érthető szavakkal fejezik ki a félvad tömeg érzelmeit. Az orosz proletariátus igazi költői istenkáromlásokat és vallásgyalázásokat, leírhatatlan blaszfémiákat vagy trágárságokat teregetnek szét verseikben. A lebujok pálinkabűze, tömegszállások áporodott levegője, durva emberek nyers beszéde, az idióták és terheltek állati röheje fojtogat ezekben.
A magyar emigránsok ezt az irányt is lemásolták. Ha egy orosz költő dicsőíteni tudja a hírhedt cseka kínzásait, a magyar emigráns sem marad el és második Krisztusnak nevezi el a magyar cseka fejét: Korvin-Klein Ottót, ezt a púpos, visszataszító szörnyeteget, aki a diktatúra alatt a politikai rendőrség vezetője volt, s aki több ember halálában vétkesnek találtatván, akasztófára jutott.
De nem hiányzanak azok a versek sem, amelyek a keresztény egyházakat gúnyolják, míg - sajátságos módon a zsidó vallást sohasem bántják.

VII.

FORRADALMÁR ÉS EMIGRÁNS LELKÜLET

A magyar emigrációban szerfelett különböző társadalmi állású emberek kerültek össze. Soraiban munkások mellett nagy számban vannak kispolgári intellektuelek, ügyvédek, orvosok s a „pártbürokratákon" kívül a nagybirtokos mágnásoknak éppen úgy akad képviselőjük, mint a pénzarisztokratáknak gróf Károlyi és báró Hatvany személyében. Az emigrációnak ez a sokszínűsége is mutatja, hogy nem egyetlen társadalmi osztály törekvéseinek a megszemélyesítője volt; bizonyítja, hogy nem azért vetette ki őt magából a magyar társadalom, mintha az egyeduralomra törő munkásság vakmerő kísérletéért rajta, az emigráción akarna bosszút állani.
Az emigránsok természetesen másképp magyarázzák azt a sajátságos és méltán szembetűnő körülményt, hogy oly elütő társadalmi rétegekből sodródtak össze; úgy tüntetik fel, mintha éppen ez igazolná, hogy ők az egész magyar nép képviselői. Nem akarjuk cáfolni ezt a tendenciózus vagy önámító vélekedést. Ha ezt meg akarnók tenni, részletesen kellene foglalkoznunk otthoni szereplésükkel; ez pedig messze eltérítene tárgyunktól. Azért - kitűzött programunkhoz, az emigráció szereplésének ismertetéséhez ragaszkodva - igyekszünk feltüntetni, hogy milyen sajátságos lelki tulajdonságok ismerhetők fel az emigránsokban, amelyek magyarázzák tevékenységüket és végelemzésképpen tetteiknek indítóokaiul tekinthetők. Egyrészt fel akarjuk tárni az emigráció működésének megértésére a lelki hátteret, másrészt rá akarunk mutatni az emigránsok lelkületének közös, tipikusnak mondható vonásaira, hogy így feleletet nyerhessünk arra a kérdésre is: hogyan verődhettek össze egy hadsereggé a legkülönbözőbb társadalmi osztályok tagjai?

1.

A Stirner-tanítványok egoizmusa

Maguk az emigránsok írták meg kölcsönösen egymásról, főleg a legvérengzőbb kommunistákról, hogy a világháborút követő nagy összeomlás nélkül valamennyien megmaradtak volna a hivatalokban és szerkesztőségekben munkaasztaluk, a gyárakban pedig gépeik mellett. Ha talán nem is mint jámbor polgárok, kik habozás nélkül követik a törvények parancsait, s talán csak fogcsikorgatva hajlottak volna is meg az állam akarata előtt, - forradalmárok azonban semmi esetre sem lettek volna. Ez a megállapítás, amelyet szerzőik a civódás zajában a legnagyobb sértés gyanánt vágtak egymás fejéhez, minden fenntartás nélkül elfogadható.
A forradalmárok és emigránsok valóban nem típusai a gonosztevőknek a Lombroso-elmélet értelmében, nem születésük pillanatától fogva eljegyzettjei a Bűnnek és Rossznak. Bizonyos, hogy ha nem tör ki a szörnyű vihar, amely összerázta az emberiség nagy óceánját, bennük sem kerülnek felszínre és fejlődnek ki oly nagy mértékben a társadalomra káros tulajdonságaik.
Bár így, mindenképpen megértésre törekedvén, őket is oly embereknek tekintjük, kik az erkölcsi jó és rossz felé éppen úgy hajlíthatók, mint bármely földi halandó, azt ismét természetesnek kell találnunk, hogy volt lelküknek egy redője, amely megkülönböztette őket azoktól az embertársaiktól, akiket a vihar nem kapott fel és nem sodort a forradalom, proletárdiktatúra és emigráció felé. Ezt az elütő alapvonást nem nehéz felismernünk, annyira kiütközött az minden tettükben és mi is kiemeltük azt az emigráció valamennyi akciójának ismertetésénél. A korlátokat nem ismerő önzés ez.
Az első pillanatban talán különös gondolatnak tetszik ebből az alaptulajdonságból kiindulva kísérleni meg a forradalmár-lelkület zárainak felnyitását. Ha azonban a XX. század szellemi világából pár évtizedre visszamegyünk és szemlét tartunk az előző század szellemi életének hegyei és

völgyei felett, mindjárt nem látszik oly merésznek kísérletünk. Azt találjuk ugyanis, hogy az anarchizmus filozófiai megalapozója is az egoizmust tette meg tanításainak központi magjává. Ha Max Stirner - mert őróla van szó -valósággal Archimedesi-pontnak tudta kiérezni ezt az ősállati tulajdonságot, oly sziklaszilárd alapnak, amelyről játszva romba döntheti és megsemmisítheti Istent éppen úgy, mint az egész régi világot, az államot, a társadalmat törvényeivel, szokásaival, vallásával együtt, akkor minden olvasónk megnyugodva egyetérthet velünk az önzésnek, mint a forradalmárok lelki alaptulajdonságának kijelölésében.
De tovább is mehetünk. Amint joggal tekinthetjük az emigránsoknak az előző fejezetekben előadott tetteit lelkiéletük megrajzolásánál oly induktív bizonyítékoknak, amelyek az egocentrikus maghoz vezetnek, úgy viszont a Stirner-tanok megismerése deduktíve fokról-fokra feltárja előttünk a forradalmárlélek további redőit és általánosságban megérteti velünk, hogyan, milyen okozati összefüggések kapcsán fejlődött ki a tipikus forradalmárpsziché. A magyar forradalmárok ugyanis tulajdonképpen Stirner szellemi gyermekei; az ő elveit valósítják meg az életben. Amit mesterük előírt, azt igyekeztek valóra váltani; iparkodtak úgy élni, amint azt ő kívánta.
Korántsem állítjuk, hogy a magyar forradalmárok egytől-egyig ismerték Stirnert, olvasták könyveit s hogy így az ő hatása alatt formálódott ki lelkiéletük. Erről már azért sem lehet szó, mert a magyar emigránsok nagy zömének tanultsága oly ijesztően mély szakadékokat tár fel, hogy alig is képzelhető, hogy a propaganda fércmunkákon kívül egyetlen komoly könyv is volt valaha kezükben. Nem a közvetlen hatást kutatjuk tehát, ez meddő munka volna. Stirnert mi egy világnézeti irány megszólaltatójának, lappangó vágyak kifejezőjének tekintjük és így szerintünk kifejező lehet olyan emberekre is, akik nem forgatták könyveit, talán nevét sem hallották.
Az anarchizmus e magvetőjének könyvével kezünkben tehát, mint említettük, a magyarázatot keressük, hogy miként fejlődik, épül ki az imént jelzett lelki alaprétegből a forradalmár-pszihé többi sajátsága és hogyan kapcsolódnak, fonódnak azok egymásba.
Keressétek magatokat, legyetek egoisták, legyen mindegyiktek egy mindenható. Én, mert az egyén a maga Istene, - íme, ez a kiindulópont. Az ember ugyanis, Stirner szerint, a legtökéletesebb lény, mely minden pillanatban az, ami lenni akar; egyszóval: mindenható. Nem ő függ a környezettől, a társadalomtól, hanem, ellenkezőleg, ő határozza meg tetteivel, gondolkozásával, bensejének megnyilatkoztatásával az érzékelhető és a szellemi világot egyaránt. Ezt a világot tehát a saját tulajdonának kell tekintetnie s mindent, ami csak történik, önmagára vonatkoztatva kell vizsgálnia. Vagyis senkivel sem kell törődnie, sem isteni, sem emberi parancsokkal, csak önmagával. Ezt annál inkább megteheti, mert nincs sem hivatása, sem életfeladata, amint az állatnak vagy a virágnak sincs. A növény nem hivatását teljesíti, amikor virágba borul, mégis összeszedi minden erejét, hogy a világot annyira élvezze és kihasználja, amennyire csak tudja. Szó sincs túlvilágról, az ember helye itt van a földön és egyetlen cél lehet csak előtte: az élet élvezése.
Ha így az ember önmagát helyezi a világmindenség központjába és nem „alázza le magát" azzal, hogy fantasztikus ideálok után futkos, akkor életcélja eléréséhez, az élvezés biztosításához szabaddá kell magát tennie: határtalan szabadságot kell szereznie, hogy a földi javakat valóban hatalmába keríthesse s hogy ugyanakkor minden kellemetlen dolgot távol tarthasson magától.
Nem szabad a felebaráti szeretettől vezettetnie magát, nem szabad azt hinnie, hogy más embernek is vannak jogai. Az ember ugyanis nem tartozik számot adni sem önmagának, sem másoknak, hogy mit tesz énjével vagy más emberekkel. Nem pedig azon egyszerű oknál fogva, mert senkinek sem felelős. Ha mégis megkedveli, sőt szereti vagy védelmébe veszi egy-egy embertársát, ezt csak azért cselekszi, mert ezzel önmagát teszi boldoggá. Mivel nem esik jól neki, ha kedvesének homlokán ráncot lát, csókjaival igyekszik a gondot elűzni, tehát önmagáért teszi azt. Az egoista ezt mondja: a szeretet nem kötelességem; mint minden érzésem, ez is az én korlátlan tulajdonom. Szerezzétek vagy vásároljátok meg tőlem és akkor nektek adom. Egyházat, fajt, hazát, családot, minthogy ezek nem tudják rokonszenvemet megnyerni, nem fogok szeretni, aminthogy szeretetem árát is egészen tetszésem szerint szabom meg. Ha pedig valamelyik ember arra hivatkozik hogy neki is van joga és igénye a földi javakhoz, azzal én mit sem törődöm! Ha ezt a jogát csak emberektől és nem tőlem kapta, akkor ez az én szememben nem jelent jogot. Még az

életét is csak annyira becsülöm, amennyit az nekem ér. Nem törődöm sem ú.n. tulajdonjogával, sem „lelkiéletének szentségével". Ha pedig valaki úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, védekezzék; ez már az ő dolga.
Az egoista tehát nem ismer kötelességeket. Minthogy csak az életet akarja élvezni, a világot valóban tulajdonává is kell tennie; hogy pedig ezt elérhesse, meg kell azt hódítania. Világos, hogy hatalmának ez az érvényre juttatása nem egyeztethető össze a felebaráti szeretettel. Korántsem akarja tehát az emberek szabadságát és egyenlőségét biztosítani; ellenkezőleg, a hatalmat igyekszik felettük megszerezni, hogy őket korlátlan tulajdonává tehesse. „Életvágyam az alapja - mondja Stirner - az emberekhez való viszonyomnak s nincs a földön vallási vagy politikai princípium, amely rá tudna venni, hogy mondjak le élet és halál fölötti hatalmamról."
Az individuumnak mindehhez jogot a saját ereje ad. Ellenmondást nem tűrően hangoztatja Stirner, hogy mindazt tulajdonává teheti, amihez ereje van és önmagát is csak annyira értékeli, amennyit szerezni képes, amiből tüstént levonja a további következtetést is, hogy az ember ne kérjen és ne fogadjon el semmit, hanem vegyen el mindent másoktól. Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint hogy az embernek joga van mindahhoz, amit meg tud tenni. Joga önmagából, hatalmának teljéből származik; magán kívül nem ismer el más jogforrást, Istent éppen olyan kevéssé, mint az örök emberi jogokat, vagy az isteni és emberi törvényeket. Amit jogosnak talál és vél, azt ismeri csak el respektálhatónak, vagyis önmagát teszi meg a legfőbb bírónak. Ami kellemes neki, arra joga van, még ha mások érdekeit sérti is ez.
Ha az egoista így megszerezte a korlátlan hatalmat és azt az önzés jogosságának palástjába öltöztette, ha így az egész világot a tulajdonában lévő anyaggá tette, akkor csak egy lépés van még hátra: az érzékelhető világ után a szellemet is anyaggá kell lesüllyesztenie, hogy az anyag példájára hatalmába vehesse és ne kelljen többé előtte szent félelmet éreznie. Ezen a fokon az ember már nem retten vissza többé egy gondolattól sem, bármily vakmerőnek is tűnjék az fel; arra gondol ugyanis, hogy úgyis hatalmában áll véget vetnie, ha kellemetlen és nyugtalanító kezd az lenni.
De nem riad vissza a tettől sem, csak azért, mert azt az emberek az istentelenség, erkölcstelenség és jogtalanság jelzőjével illetik. Mindezzel nem törődik az egoista, mivel az ő szemében nincs szent gondolat, nincs szent érzés, sem baráti, sem anyai szeretet és éppen így szent hit sincsen. Ezek a gondolatok és érzések mind csak elidegeníthető tulajdonai, amelyeket tetszése szerint bármikor éppen úgy megsemmisíthet, mint ahogyan meg is teremthet.
Nem zavartatja magát az igazságtól sem, mert el sem ismeri, hogy ilyen volna a világon. Ez éppen úgy üres szó, mint a jog, a szabadság vagy az emberiesség. Az emberek által igazságnak nevezett fogalommal szemben éppen úgy közömbösen áll, mint bármely más felfogással szemben. Nem engedi, hogy ez leigázza őt, sem hogy magával ragadja; felülemelkedik rajta.
Miután az egyén bensejében leszámolt a világgal, hátra van, hogy győzedelmeskedjék azokon a külső akadályokon is, amelyek ereje kifejtésének és élvezetvágyának útjában állanak. Különösen két nagy akadály tornyosodik eléje; a vallás és az állam, amelyeknek rabszolgája a „nem-egoista" ember. Az ilyen embernek ugyanis nincs és nem is lehet önálló elhatározása, mert függ azoktól a fixa-ideáktól, amelyeknek sorozata az egész erkölcsi világ s amelyek lelkét a fanatizmus felé sodorva nyugtalanítják és zavarják. Az egoistának szabad elhatározása birtokában el kell szakítania ezeket a kötelékeket, hogy korlátlan mozgásában semmi se gátolhassa. Bizonyos, hogy nem könnyű ez a munka.
A család, az erkölcsi felfogás, az állam alól bárki könnyen ki tudja venni magát, de azért még rabja marad a család, az erkölcs, az állam fogalmának. Tovább kell tehát menni és nemcsak egy állammal és egyházzal szemben kell forradalmárnak lenni, hanem meg kell szabadulni az elvont fogalmaktól is. Ha az egoista bensejében megöli és megsemmisíti Zeust, Jehovát, vagy Istent - és ezt meg is tudja tenni, mert „Isten csak az emberi fantázia teremtménye" -, a vallás többé már nem komoly ellenfél. Az egyház csak lelki fegyverekkel küzd, ártani nem árthat, a féktelen egyéni akarat ellenében külső ellenállást nem tanúsíthat.
Annál komolyabb és erősebb ellenfél az állam. Hiába semmisült meg ugyanis az abszolutisztikus monarchia, ennél még kérlelhetetlenebb a „souverain-nemzet" fogalma, amelyet a polgárság a ledöntött trónok helyére állított. A liberalizmus is feláldozza az egyént az állam oltárán, a különbség csak az, hogy az „egyházi" fogalom helyébe az „emberit" tette. A polgár továbbra is mindenképpen az állam

rabszolgája marad. A „politikai szabadság" örve alatt fogva tartják őt a törvények, noha a szabadságnak az a fogalma, amelyen a polgári állam felépült, képtelen minden egyes ember jogos igényeit kielégíteni.
Az egoistának így legnagyobb ellensége ma az állam, amely lépten-nyomon akadályozza az elszánt embert, hogy túltegye magát a törvényeken és azzal az elvvel, hogy „egy maréknyi hatalom többet ér, mint egy zsák jog", maga alá gyűrje embertársait. Nincs más hátra, mint ezt a legnagyobb fizikai szervezetet szétrobbantani, teljesen megsemmisíteni. Az első lépés ehhez az, hogy az ember megtagadja az engedelmességet, miután a törvényeket úgysem ismeri el érvényeseknek és kötelezőknek. Ez azonban még nem elég. Kívülről is szét kell porlasztani az államot. Ezt végzi el a forradalom, a teljes felfordulás.
Ha Stirner ma és nem évtizedekkel ezelőtt írta volna ezeket a fejtegetéseit, azt hihetnők, hogy a magyar bolsevikiek tetteinek megfigyeléséből vonta le kategorikus megállapításait. Annyira ráillenek azok az októberi és a bolseviki forradalom szereplőire.
Ezek is az élet mohó élvezésére szomjazó vagy a gyönyörök hajszolásában már eltikkadt, sok esetben degenerált emberek. Féktelen ambíciótól fűtve, de az önérzettel fordított arányban álló szellemi tehetséggel. Parancsolás, uralkodás után sóvárogva, anélkül, hogy előbb megtanultak volna engedelmeskedni. Egoisták, akik az egész világot csak a saját önző érdekeik szűk látókörébe helyezik, de éppen ezért elvakultan acsarkodnak minden szellemi, a matérián felül álló érzelmi jelenségre.
Legelőször a vallást rúgják el maguktól és kérkednek felekezetnélküliségükkel, azzal, hogy egy egyháznak sem tagjai. Ezt még a háború előtt megteszik, mert vallásellenes színvallásuk nem jár káros következményekkel. A háború végén nyíltan arculverik és megköpdösik a hazát, mivel ez áldozatokat, harctéren való küzdést, szenvedést, nélkülözést, éhezést mert tőlük követelni. Ekkor következik be a Habsburg-monarchia harctéri összeomlása. Az ezt követő felfordulás megadja a lehetőséget, hogy az állam romjain áthágják annak törvényeit és végre mindent hatalmukba vegyenek.
Most végre uralkodhatnak. Hatalom van a kezükben, amelyet önző céljaikra nem is haboznak kihasználni. Polgár és proletár egyaránt rabszolga lesz uralmuk alatt; nem az egyház, nem az állam alattvalója, hanem egy maroknyi egoistának a rabszolgája. A forradalmároké, akik szemléltető tanítást adnak a világnak, hogy mit jelent Stirner tanítása: minden a miénk! Oktatásuk alapos. Nem tudjuk, hogy éltek uralomra jutásuk előtt, hogyan valósították akkor meg szűk kis környezetükben az egoizmus parancsait, hiszen annyira jelentéktelen emberek voltak, messze távol minden figyelő szem érdeklődésétől, hogy még a leggondosabb utánjárással is nehéz, sőt lehetetlen volt megbízható értesülést szerezni előéletükről. Uralmuk alatt azonban széles keretek között, nagy arányokban tobzódott önzésük. Habzsolták az életet és ártottak embertársaiknak.
Ezekben az emberekben a normálisnál nagyobb adag önzés volt tehát, amelyet a társadalmi szokások ereje, az iskola nevelő hatása, a környezet normális kényszere és az államnak a társadalom érdekeit védő hatalma a maga törvényeivel korlátozott és lekötve tartott. Amint meggyengült ez a korlátozó hatalom, felébredt bennük a lelkük mélyén szunnyadó állati vadság és egyre hevesebben követelte a maga jogait. Azokat a „jogokat", amelyeket a kultúra generációkon keresztül átöröklött hatásával elvett tőle.
A változás gyorsaságát megmagyarázza az a körülmény, hogy a forradalmárok zöme nem volt bensőleg összeforrva a magyar kultúrával. A forradalmi vezérkar kilenctized része ugyanis a keletről nagy tömegben bevándorolt zsidóságból került ki, abból a társadalmi rétegből, amely egy-két generációban élt még csak magyar földön s amely legfeljebb a kultúra mázát tudta megszerezni, de a nyugati életfelfogásba és kultúratiszteletbe beszokni sem ideje, sem alkalma nem volt. Csekély tehát az az ellenálló erő, amelyet az egoizmusnak le kellett győznie. Amikor pedig az első ébresztő megrázkódtatás bekövetkezik, attól fogva a fejlődés egyre rohamosabb ütemű. Minél inkább lazulnak a régi béklyók, annál nagyobb erőre kap az ősállat, hogy gyengülő kötelékeit fokozódó erővel rángassa, tépje, amíg azok el nem szakadnak és az egoizmus féktelen tobzódását lehetővé nem teszik.
A forradalmárok túlnyomó nagy részének ilyen a lelkialkata, mindazoké, akik a proletárdiktatúrában szerepet játszottak. Nemcsak Kun Béláé és a többi kommunista agitátoré, hanem azoké is, akik korábban szociáldemokraták voltak, a munkáspárt és a szakszervezetek vezetői vagy alkalmazottjai, de akik, csakhogy

ne kelljen a nagy hatalomról lemondani és abból a polgárságot megillető részt visszaadni, inkább megtagadták múltjukat és az egyenlőség hirdetőiből kommunisták lettek. Ezekben, élükön Kunfi Zsigmonddal, nagyobb volt az egoizmus, mint a józan, fontoló értelem. Az emigrálás pillanata abban a lelkiállapotban találja őket, amelyben Kun Béla társai kezdettől fogva voltak.
A bolseviki forradalmárok mellett volt egy, számra igen csekély csoport, amely bár csak az októberi forradalomban vett aktív részt és a proletárdiktatúra alatt visszahúzódott minden tevékenységtől, mégis emigrált. Jászi és környezete, báró Hatvany, Lovászy s még néhányan, az ú.n. polgári emigránsok számíthatók ide.
Az előző nagy csoporttól megkülönbözteti őket, hogy nem igyekeztek vagyont összeharácsolni és hogy hatalomvágyuknak nem kizárólag egoizmusuk az alapoka. Akad közöttük olyan, aki egy új világrend eljövetelében az összeomláskor őszintén hitt. A bolsevizmusnak földi javakkal törődő proletárvezérei mellett ők a légies eszmék lovagjai. Nem közönséges szellemi képességekkel rendelkeznek, néhányan közülük kiválóan tehetséges emberek. Minden nemes és humánus eszme szószólói, szimpatizálnak az elnyomottakkal, a néppel, amelyet azonban nem is ismernek, mert sem származásuk, sem műveltségük nem kapcsolja őket ahhoz.
Azok az emberek ők - társtalan, külön utakon járó intellektuelek -, akikre oly találóan illenek Romain Rollandnak Clerambaulról mondott szavai. Istenítik a tömeget és legnagyobb gyönyörűségük feloldódni az összesség lelkében. A tömeget hiszik üdvösségüknek és messziről jónak, igaznak, szépnek képzelik, noha közelebb jutva ahhoz, sok csalódás éri őket. Büszkék arra, hogy ők a tömeglélek megszólaltatói, noha ellenkezőleg, a tömeg kerítette őket hatalmába és vonta le magához. Ők, akiket tehetségük arra predesztinált volna, hogy a kultúra élén járjanak, kapituláltak a tömeg előtt. De hogy magukat is megcsalják, önkéntes odaadásról szavaltak és filozófiai meg esztétikai elméleteket gyártottak, amelyeknek törvények gyanánt kellett volna igazolniok, hogy az embernek át kell adnia magát az életnek, ahelyett, hogy azt irányítsa vagy hogy szerényen a saját útját járja. Dicsekedtek, hogy egyetlen életcéljuk kis cseppnek lenni a szervezet vérkeringésében. A XX-ik század elejének modoros szokása volt ez, az önmagában tetszelgő széplélek így igyekezett belesimulni az univerzális életbe és a hangyaboly ideált megközelíteni.
Szereplésük játék millriónyi ember sorsával, nem pedig komoly, átgondolt tevékenység, nem a felelősséget érző politikus és államférfi töprengő, önmagát emésztő viaskodása. A politikát ugyanis, mint a lehetőségek művészetét nem ismerik. Ez eleinte hasznukra van, mert a tömegek szemében éppen ez a társadalmon kívüli helyzetük, a valóságtól utópisztikus távolban élő gondolkozásuk, anarchisztikus lelki alapvonásuk és a praktikus politika napi harcaitól való távolmaradásuk alkalmas vezetőkké teszi őket. Helyesebben: olyan vezetőkké, akik alkalmasaknak látszanak. A valóság azonban mást bizonyít. Nem tudnak vezetni s a tömeg, elfordulva tőlük, a forradalom sikerét követő pillanatban ellöki már őket.
A forradalmárok e csoportján minden más forradalomban az első hetekben a kiábrándulás vesz erőt. Észreveszik, hogy az egoisták nagy tömege, a demagógok hada csak kihasználta és kirakatba helyezte őket, hogy hátuk mögött annál zavartalanabbul űzhessék machinációjukat. Kiábrándulva és kijózanodva, hogy megmentsék a kultúrát a félvad tömegek vandál pusztító dühétől, a forradalom ellen fordulnak és emberfeletti erővel megkísérlik feltartóztatni az összeomlást.
Így tették ezt máshol, de nem így a magyar intellektuel-forradalmárok. Ezek a széplelkek visszavonultak, hogy fejüket új teóriákon törjék. Nem bántak meg semmit, mert amit pusztulás fenyegetett, a magyar műveltséget, azzal ők nem voltak lélekben összeforrva. Nem érezték a pusztulás iszonyatát, mert ha érezték volna, a kommunizmus bukása után nem újították volna meg a fegyverbarátságot az egoisták tömegével és nem kezdtek volna velük új, közös akciókat Magyarország ellen, mint Jászi vagy Hatvany és nem hagyták volna magukat továbbra is félrevezettetni és kihasználtatni, mint Lovászy.
A magyar forradalmárok valamennyien besorozhatók ebbe a két kategóriába. Hasztalan keressük az emigrációban annak a harmadik csoportnak a képviselőit, amely a múltban minden forradalomban felismerhető. A kitagadottakra, az örökségüktől megfosztottakra gondolunk. Azokra, akik születésüknél fogva arra volnának hivatva, hogy a kultúréletben eredményes tevékenységet, sőt vezetőszerepet játszanak, de akiket a társadalmi rend mostohasága és egyes emberek vagy rétegek jogtalansága megfosztott örökölt előjogaiktól, alacsonyabb

társadalmi színvonalra süllyesztve le őket. Azokra, akik elveszítve a lelküknek, öröklött képességeiknek megfelelő társadalmi környezetet, lesüllyedt állapotukból vissza akarnak kerülni előbbi helyzetükbe és ha ez békés úton nem mehet, elkeseredettségükben még a társadalmi rend teljes felforgatása árán is bosszút akarnak állani.
Nem találunk ilyen emigránst, mert az októberi és a bolseviki forradalomban sem tűntek fel ők, annak jeléül, hogy ezek a forradalmak nem irányultak társadalmi igazságtalanságok jóvátevésére és nem voltak egész társadalmi rétegek jogos törekvéseinek kifejezői.
Ennek a csoportnak a hiánya szerfelett megkönnyíti munkánkat; az ő lelki habitusukat volna ugyanis a legnehezebb összefoglalóan jellemezni. Hiszen ők, akik egyénileg is bizonyára a legméltóbbak az elfogulatlan ember érdeklődésére, nem hozhatók egykönnyen közös nevezőre. Legtöbbnyire kiváló szellemi adományokkal rendelkeznek és ezért a régi rendszer legveszedelmesebb ellenfelei is. Ezenkívül alakjukat tragikai árny burkolja: szívvel-lélekkel vonzódnak ők, a kitagadottak, a magasabb kultúrához s mégis kénytelenek az ellen támadólag lépni fel.
De hiába keressük őket a magyar forradalmakban s ez a jelenség szolgáljon magyarázatul, miért oly lélektikkasztóan sivár az emigráció élete, miért hiányzik belőle az igazi lendület, amely megkapó még akkor is, ha Mefisztó sugalmazza azt.

2.

A forradalom mint élethivatás

A bolseviki és polgári forradalmárok azt a lelkialkatukat, amelyet fentebb jellemeztünk, megőrizték akkor is, amikor emigránsokká lettek. Alaptulajdonságaikat nem veszítették el, sőt túltettek valamennyiük mesterén, Stirneren is. Megesik ugyanis nem egyszer az életben, hogy a tanítvány többre viszi, mint mestere. Az emigránsokkal is ez történt. Addig fejlődött, bontakozott bennük az egoizmus, míg végre sikerült azt Stirnertől nem is számított tökéletességre vinni.
Nem lehet elvitatni, hogy az anarchisták tetteiben, elszánt életkockáztatásában van valami meglepő. A bátorság és vakmerőség, amellyel az anarchisták merényleteiket az államok fejei ellen elkövették, legyenek azok cárok vagy köztársasági elnökök, elsősorban reájuk jelentett veszélyt. A halál jegyesei voltak azok, akik fanatizmusoktól elvakulva, tőrrel, revolverrel és bombával leselkedtek az utcasarkokon. Tudniok kellett, hogy minden esetben, akár sikerül vállalkozásuk, akár nem, el vannak veszve. A saját életüknek ez a semmibevevése az, ami imponál.
A magyar emigránsok óvatosabbak és - önzőbbek voltak. Ők nem keresték a veszélyt. Sem uralmuk idején, sem azután. Gyávák voltak, mint a dögszagra gyűlő hiénák. A népbiztosok, amikor a magyar tanácsköztársaság háborút folytatott Csehországgal és Romániával, a harctérre küldték a gyárak munkásságát, maguk azonban meglapultak a fővárosban, vagy messze a tűzvonaltól a „főhadiszálláson"; egyetlenegy sem halt meg közülük a harctéren még véletlenül sem. Vezetőjük, a diktatúra értelmi szerzője, Kun Béla pedig, noha folyton a végső leszámolásról, a barikádokon vívandó utolsó harcról szónokolt, sírógörcsökben fetrengett, mihelyt csak a legtávolabbról is veszély fenyegette életét. A diktatúra bukásakor bekövetkező menekülésük pedig még jobban elárulta, hogy önmagukon kívül semmi másra sem gondoltak. Faképnél hagyták a félrevezetett munkásságot és rohantak különvonaton, autón Bécs felé, összeszedve minden kezük ügyébe eső értéktárgyat pénzt és dohányt. Ehhez a magatartásukhoz maradtak hívek az emigrációban is.
Itt is visszahúzódtak a sötétbe, ha feltűnt a veszély árnyéka, s fülsiketítő zajjal handabandáztak, ha idegen segítséget éreztek hátuk mögött. A kommunista népbiztosok, amikor, közvetlenül menekülésük után, Karlsteinben voltak „internálva", folyton védelemért könyörögtek az osztrák kormánynál, ha egy idegen vetődött a kastély környékére. Mindenkiben orgyilkost vagy vérbosszúra szomjazó magyart láttak. De minél inkább remegtek saját életükért, annál

cinikusabb könnyelműséggel kockáztatták másokét. Pénzzel, rábeszéléssel, ámítással, ígérgetésekkel szervezték az összeesküvéseket és küldték be az országba a félrevezetett, szerencsétlen munkásokat. Ők biztonságban szőtték terveiket, a veszélyes pontokra pedig odaállították a tapasztalatlan embereket. Az emigráció történetének ismertetésénél lapról-lapra számtalan példáját láttuk a vezérek e gyáva könnyelműségének. A sok közül csak egy-kettőt óhajtunk az olvasó emlékezetébe visszaidézni. A kommunisták sorában nem utolsó hely illeti meg Hamburger Jenő népbiztost, aki Bécsben, az osztrák szocialisták védelme alatt kényelmesen élt, haza, Magyarországba pedig kiskorú munkástanoncokat küldött, hogy ezek révén teremtse meg a közvetlen kapcsolatot a Budapesten lévő lévő kommunista szervezetekkel és kísérelje meg több fogoly kiszabadítását. Alig hetekkel a proletárdiktatúra bukása után szemrebbenés nélkül vetette oda ezeknek a szerencsétlen gyermekeknek életét a még ideges, kilengésekre hajlamos népszenvedélynek. A szocialista Göndör és újságíró társai szintén Bécsben maradtak, de maguk helyett százával küldték a proletárokat Pécsre, azzal az utasítással, hogy fegyverrel védjék a baranyai köztársaságot a bevonuló magyar hadsereggel szemben. A fegyvert tehát mások kezébe nyomták, maguk csak a veszélytelen szerkesztőségekben írták kénköves harci riadóikat. S ezt a bűnösen könnyelmű játékukat az utolsó pillanatig űzték. Még akkor is szép szóval, ígérgetéssel, fenyegetéssel kényszerítettek sok névtelen emigránst a barikádok ellen, amikor nekik a belgrádi kormány félre nem érthetően tudtukra adta, hogy csapatait visszavonja a magyar területről.
De ugyanez a sötétben bujkáló gyávaság jellemzi az emigráció polgári szárnyát is, amint ezt egyik reprezentánsának, báró Hatvany Lajosnak tevékenysége mutatja. Ő, az emigráció mecénása, bőkezűen fizeti a Magyarországot gyalázó cikkek szerzőit, maga azonban óvatosan a háttérben húzódik meg, s csak akkor lép elő, amikor biztosra veszi, hogy az emigráció diadalkocsiján vonulhat be Budapestre. Kétszer szakította meg önkéntes számkivetését: Magyarország mindkét alkalommal legnehezebb óráit élte. Először 1921 őszén, amidőn a nyugatmagyarországi zavarok és Károly király hazatérése miatt úgy látszott, hogy a kisantant seregei megindulnak Magyarország ellen, másodszor pedig a frankhamisítási botrány idején, amikor az emigráció hitten-hitte, hogy Franciaország Budapesten követelni fogja egy szélső baloldali kormány megalakulását. A példák felsorolását a végtelenségig folytathatnók.
A gyávaság és cinikus könnyelműség vádját különben maguk az emigránsok is hangoztatták egymás ellen, ezzel is elismerve annak jogosultságát. A leghevesebben a kommunisták, mégpedig - sajátságos módon - vezérük ellen. Felháborodásuk 1921 elején azonban érthető volt. Kun Béla ugyanis azt követelte tőlük, hogy menjenek haza mindannyian, akiket csak 90 százalék valószínűséggel fenyeget otthon a felakasztás veszélye. Határtalan volt felháborodásuk, mert most egyszerre abba a kellemetlen helyzetbe kerültek, amelybe ők eddig oly sok ártatlan embert juttattak: egy náluk is hatalmasabb egoista zsákmányaivá lettek. Kun felülmúlta őket. Megtalálta a módját, hogy belekényszerítse őket akaratuk alárendelésére, ugyanakkor pedig annak kijelentésével, hogy az őt fenyegető veszély 100 százalékos, a saját énjét biztonságba helyezze. A kommunista vezérek tehát zsákutcába kerültek. Addig fenyegetődztek forradalommal s hivatkoztak a Komintern moszkvai parancsaira az engedelmeskedni vonakodó proletárokkal szemben, míg végre most őket fogta szavukon Kun Béla. Nem maradt más hátra, mint - elárulva „elveiket" - kifelé iparkodni az egérfogóból. Megtámadják és a sárga földig lerántják azt, aki eddig vezérük volt; leleplezik szélhámos és kalandor múltját, csakhogy megtagadhassák az engedelmeskedést s gyávának, cinikusan könnyelműnek nevezik el. S ebben igazuk is volt.
Az emigránsokat gyávaságuk tehát visszatartja, hogy egyéni akciókkal kockáztassák életüket. De mert éheznek a hatalomra, nem pihenhetnek vissza-vonultan, tétlenül. Sőt, minél magasabbra törnek terveik, annál kevésbé várhatják, hogy az eredmények maguktól fognak ölükbe hullani. Szükségük van így emberekre, akik helyettük elvégzik a veszélyes munkát. Nem munkatársakra, hanem vakon engedelmes eszközökre. Ezeket a tömegben lelik fel.
Jól tudják, hogy külön-külön nehezebb az embereket megnyerni, mint együttesen. Míg ugyanis az egyes ember tartózkodó, bizalmatlan, megfon-
tolt, addig a tömegben eltompul minden ilyen óvatosság-érzék. A tömegnek éppen az kell, ami az egyes emberre hatástalan: a jelszó - és nem gondol sem a ha, sem a de felvetésére, noha ezek az egyes emberben azonnal felmerülnének. Ez a jelenség, hogy t.i. bizonyos lelki rezdülések kiváltásával tömeg könnyebben

vezethető, mint az egyes ember, megmagyarázza a bolsevikieknek csaknem vallásos, már az őrültséggel határos hitét a tömegek erejében.
Az a tömeg, amelyet a forradalmárok maguk helyett a csatasorba és a barikádokra küldenek, a proletariátusból kerül ki. Ez az az óriási medence amely összegyűjti az emberi társadalom minden, születésétől kezdve elégedetlen tagját, akiket az amerikai Stoddard rendkívül találó elnevezéssel - a nietzschei Übermensch-sel ellentétben - Untermenschnek nevez. A kultúra ugyanis - mondja Stoddard - amint előrehalad, sok embert hagy maga mögött, akiknek nincs erejük lépést tartani vele. Ilyenek a vadak vagy félvadak akik semmiféle kultúrában sem tudnak beleilleszkedni, azután az őrültek, szellemi rokkantak, ideggyengék, végül pedig nagy számban olyanok, akik áthaladnak ugyan a kultúra kezdeti fejlődésfokain, de nem rendelkeznek sem elegendő szellemi, sem morális képességgel és hajlammal, hogy meg tudnának felelni a fejlett kultúra komolyabb követelményeinek. Ezek az alsóbbrendű emberek kevés hasznot látnak a kultúrából; nyereségei nem az övék s csak hátrányait érzik. Igaz, hogy a magasabbrendű emberre a terhekből aránytalanul több nehezedik, mint az alsóbbrendűre, ez azonban veleszületett gyengesége miatt terhét sokkal nehezebben tudja elviselni. A kultúrával szemben, amely csak nyomorúságos létét biztosítja, és a társadalmi renddel szemben, amely akadályozza és kínozza minden lépésénél, elégedetlenséget és ellenkezést, majd gyűlöletet érez. Az alsóbbrendű emberek lelkében állandóan lappangó és kitörésre kész hajlam van tehát a társadalmi rend elpusztítására.
Az emigránsok a tömeg szenvedélyeinek kirobbantásához, a lavina megindításához a forradalmi jelszavakat használják fel. A forradalom szerepel ugyanis terveikben a tömeg mellett a második eszköz gyanánt önző hatalmi céljaik eléréséhez. A forradalom szemükben az állami és társadalmi rend felbomlását, a tömeg állati szenvedélyeit lekötve tartó béklyók szétrobbanását és e szenvedélyek tobzódását jelenti, azaz annak a kaotikus állapotnak az előidézését, amely a legkedvezőbb egoizmusuk érvényesüléséhez. Lényegesen más ez a forradalom, mint ami a polgári társadalom tudatában a múlt példái alapján kialakult.
A forradalom az emigránsok előtt nem új, a réginél tökéletesebb világrend bekövetkezésével egyenlő, sem egy életerős, vezetésre alkalmas társadalmi osztálynak az elaggott régi helyébe lépésével. Amikor, emigrálásuk előtt, otthon a cselekvés terére léptek, akkor sem lebegtek előttük ilyen célok; akkor is csak önző érdekeiket látták maguk előtt. Érthető így, hogy a forradalom az emigrációs években sem több előttük.
Az emigránsok a forradalom nagyraértékelésének gondolatát még régi polgári életükből hozták magukkal. Az a társadalmi réteg ugyanis, amelynek halálát jelenthette minden proletárlázadás, csodálatosképpen naivan kacérkodott a társadalmi felfordulással. Görögtűzzel világította meg a régi forradalmak emlékezetét, hősök és félistenek gyanánt tisztelte a felfordulások előidézőit, rajongó tisztelettel ünnepelte a „nagy napok" évfordulóit és maga is fenyegetőzött hasonló frázisokkal, természetesen anélkül, hogy szavait mérlegelte és a következményeket átgondolta volna. Valóságos forradalmi mítosz fejődött így ki, amely elhomályosította az emberek látását.
Jellemző példa erre Zichy Mihály, az orosz cárok udvari festője, aki évtizedeken keresztül festette a moszkvai és szentpétervári legelőkelőbb körök ízlésének tetsző képeket. Ő maga egyik legrégibb magyar nemes család tagja, egész élete szalonokban, főúri pompában telik el, a népet csak messziről látja, s mégis nem egy képén allegorizálja, amint a jogait, a szabadságot és egyenlőséget követelő nép megrázza és porba dönti az uralkodói meg a pápai trónt, a XIX. század társadalmi rendjének e két legerősebb pillérét.
A magyar társadalom szemét a forradalmak tanúságai szerencsére felnyitották. Kijózanodott a mámorból, az elszenvedett csapások alatt megerősödött polgári önérzete, a rombolással szemben pedig ellenszenve.
A forradalmárokra éppen ellenkező a hatás. A sikerek megerősítik meggyőződésüket és hitüket, hogy újabb vállalkozásaikat biztos eredmény fogja kísérni. Többé nem utópisztikus távolban lebegő ábrándnak érzik uralomrajutásukat, hanem kézzelfogható valóságnak, amelynek beteljesüléséhez ezernyi érdekszál fűzi őket. Az emigrációban tehát arra a magaslatra törnek, amely egyszer már hatalmukban volt, hová őket az elveszített paradicsom minden gyönyöre visszavonzza. Lelkük szomjasan vágyódik az élvezeteket jelentő hatalom után s ez a kínzó szomjúságuk magyarázza meg, miért oly elkeseredett küzdelmük, miért nem lankasztja többé őket sikertelenség, kudarc.
Az emigránsokat így valósággal egoizmusukban gyökeredző lelki kényszer ösztökéli

a Magyarország ellen egyre megújuló támadásaikra. Ez a kényszer oly hatalmas, lenyűgöző erejű, hogy mellette nem is képes többé más hajlamuk kibontakozni. Ha akarnának, sem tudnak más állandó elfoglaltságot találni maguknak, sem életmódjukon változtatni. Szerencséjük, életük hozzá van láncolva a forradalom kerekéhez. Ezért támaszkodnak neki a küllőknek és fordítják előre inaszakadtáig a kereket; megállás és pihenés nélkül, az utolsó lélegzetvételig.
Az ilyen elszánt, megváltoztathatatlan emberek mindenkor veszedelmesek. Őket azonban még ártalmasabbakká teszi az az Európa keletén megszilárdult állandó forradalmi központ, mely egységes, átgondolt tervei kiviteléhez kész felhasználni minden rendelkezésre álló erőt, így a magyar forradalmárokat is. Az emigráció tehát szilárd bázist nyer Moszkvában, amelyhez a legszorosabb érdekközösség fűzi őt. Hamarosan szétbomlana és szertehullana, a siker legcsekélyebb reménye nélkül, mint oly sok emigráció európai történelem folyamán, Moszkva támogatása azonban megóvja pusztulástól.
A kommunista internacionálé erkölcsi és anyagi tekintetben egyaránt felbecsülhetetlen értékű támasz. A börtönből szabadulást, Ausztriában pedig korlátlan tevékenységet jelent az emigránsoknak, ha Moszkva fellép érdekükben. Kun Bélát és társait éppúgy nem adja át az osztrák kormány a magyar bíróságoknak, mint ahogyan Justitia istenasszonynak lesújtó kezét is feltartóztatja az az aggódás, hogy Oroszország a magyar hadifogoly-tisztek felkoncolásával fog válaszolni. Moszkva pedig védelmébe fogad mindenkit aki csak előkészítette a forradalom útját a bomlasztó aknamunkával. Nemcsak kommunistákért exponálja magát, hanem olyan polgári származású újságírókért is, mint pl. Kéri Pál, akik soha nem törődtek a proletariátussal. Afelől minden emigráns tisztában lehet tehát, hogy a legvégső szükségben bizalommal fordulhat a vörös centrumhoz. Ezt gyakran meg is tették. Természetesen lehetőleg titokban vagy messze távol, ahol nem kell tartani az ellenőrzés és leleplezés lehetőségétől. A félhomályban való megegyezés különben Moszkvának is kedvére van, mert jól tudja, hogy az ő útját előbb másoknak kell előkészíteni. Hock amerikai szereplése vagy Károlyi kapcsolatai a párizsi kommunistákkal egyaránt mutatják, hogy az „elvi" ellentétek mellett mindkét fél állandóan kész a közös munkára.
A moszkvai forradalmi központ kisugárzó és összefogó ereje a tulajdonképpeni bolseviki agitátorok hadán jóval messzebb terjed tehát. Hatalmas erkölcsi támpont, amely megerősíti az önbizalmat, átsegít a sikertelenségek okozta lelki depressziókon. Még az „idealisták" is, akik nem várnak anyagi támogatást, még azok is hitet és reményt merítenek a vörös italból, amely nekik új, szebb világrend beteljesedésének mámorát ígéri. Rajtuk kívül az emigráció zömének még többet jelent Moszkva: pénzt, jövedelmet, biztos, sőt kényelmes megélhetést. A kommunista vezéreknek és agitátoroknak ugyanis nincs semmi elfoglaltságuk vagy állásuk az üzleti vagy társadalmi életben, nem rendelkeznek a munkások szakszervezeteiben oly nagy jövedelmet jelentő stallumokkal, mint a szociáldemokrata vezetők. A magyar munkásoktól a kommunisták egy fillért sem kaptak. A pénz hozzájuk számlálhatatlanul a moszkvai bőségszaruból dűlt; az emigránsok az éhhalállal küszködő orosz proletárok szája elől elvont vagyonban dúskáltak.
A kommunista frakciók viszályai leplezték le és bizonyították be, hogy Moszkva mily bőkezűen gondoskodott Magyarország ellen küzdő szövetségeseiről. A bécsi kommunista pártban több volt a jól fizetett párttisztviselő, mint a megszervezett munkás. A pártbürokráciának a legkülönfélébb nevek alatt szereplő tisztviselőkategóriái zsúfolva voltak emigránsokkal, akiknek napi munkájuk szinte a semmivel volt egyenlő s akik címeiket csak a látszat kedvéért kapták. Az újságok, pártlapok, röpiratok kiadása is vagyonba került, a pénzhiány azonban sohasem volt akadály. Ezeket az emigránsokat valósággal minden érdekszáluk kenyéradó gazdájukhoz fűzte. S csak annál jobban ragaszkodnak hozzá, minél inkább érzik, hogy Moszkva nélkül ők, a munkától elszokott emberek, többé nem tudnának önállóan megállani. Ezért bocsátják meg egymásnak a szembenálló frakciók is a legnagyobb sértéseket, csakhogy ne kockáztassák a kommunista internacionálé kegyeinek elvesztését. Ezeknek az embereknek így hivatásuk, foglalkozásuk lett a forradalom.
A „hivatásos forradalmár", ez az immár közkeletű és nagyon találó elnevezés azt is elárulja, hogy a polgári társadalomra ezek az emberek sokkal nagyobb veszedelmet jelentenek, mint a régi forradalmaknak belső szenvedélyektől hajtott vezetői. Míg az utóbbiak vulkanikus kitörésekhez hasonlóan meggondolatlanul és

életük kímélése nélkül rohantak az akadályoknak, valósággal fejjel a falnak, addig az emigráns forradalmárok higgadtan, átgondolt terv szerint fúrják aknáikat és helyezik el bombáikat. Gépszerűen, pontosan dolgoznak, akárcsak egy nagy állam közigazgatási szervezete. Hajszál-finoman kapcsolódnak a kerekek egymásba és zajtalanul mozgatják a jól megolajozott gépet. Kifáradására, elkopására nem lehet tehát számítani, inkább attól kell tartani, hogy éjjel-nappali munkája szét fogja porlasztani a polgári társadalmat.

A főcél, amelyen a magyar emigránsok dolgoznak, éppen ez. Lelkiéletükben gyökerező kényszer és anyagi megélhetés egyaránt erre sarkalja őket. Egész életük arra irányul, hogy a forradalom segítségével újra érvényesüléshez és uralomra jussanak.

Emigrálásuk éveiben számtalanszor hangosan hitet tettek arról, hogy minden reményük a forradalomban van. Mindjárt az első hónapokban, amint felocsúdtak és magukhoz tértek, a forradalom szükségszerűségének és elkerülhetetlenségének hirdetésével kezdték meg tevékenységüket s ugyanezt folytatták még évek múlva is. 1920 őszén a „Világosság" cikkírója a világegyetem órájának járásával példázta reménykedését és meggyőződését: „A forradalom feltartóztathatatlan jön. Ha tekintetünk a világegyetem órájára téved, megnyugvás és remény költözik lelkünkbe. Az óramű őrült gyorsasággal jár, az események egymás sarkában vágtatnak. Nem, ezt az órát nem lehet megállítani, amíg csak feladatát el nem végzi." (1920. nov. 3.) Évek múlva, 1925-ben, amikor ez a lap már rég megszűnt, az új emigrációs újság, a párizsi „Köztársaság", bár más viszonyok között, ugyanígy a forradalomban látta a kivezető utat: „Hosszú évek kijózanító tapasztalata, a magyar dolgok menetének tisztánlátása, a tömegek varázsa és a leküzdhetetlen kényszerűség átérzése vágyaink szárnyai alá szerelik a forradalom motorját, mely egyedül vihet minket vissza a Tisza partjára." (1925. júl. 5.)

Mindkét példázatot, az őket elválasztó évek dacára ugyanaz a hitt, mély meggyőződés és optimizmus hatja át. Oly érzések, amelyek felhevült idegállapot következményei. Az a meggyőződés, amelyet a játékos akkor érez, amikor egész sorsát, boldogságát egyetlen kártyalapra tette fel s most már makacsul arra tud gondolni, hogy ez a lap a döntő ütéskor kezében fog lenni, mert különben vége mindennek. Az a hit, amely elűzi tőle a sikertelenség kétségeit s amellyel kényszeríteni akarja játék közben a vak véletlent, hogy az adott pillanatban juttassa kezébe az óhajtott kártyát. Az az optimizmus, amely az éveknek látszó másodpercek alatt ködszerűen elborítja agyát, elválasztja őt a külvilág jelenségeitől és a nagy tét megnyerésével kecsegteti. Bár szavaikat csak demagóg félrevezetésnek szánták, gyakori ismétlésükkel lassankint maguk is igazságnak érzik azokat.

A hit, amelybe az emigráció az egyéni érvényesülés, az egoizmus horgonyát belebocsátja, a forradalom győzelmének bizonyossága. Oly hit, amelyet egyre jobban tud önmagában beleszuggerálni s amelyből nem képes semmi sem kiábrándítani. Ellenérvek, a józan ész bizonyítékai mit sem használnak s hiába tépi szét az illúziókat az események sodra. A sikertelenség nem józanítja ki az emigránsokat. Ha szappanbuborékként szétpattan az ok, amellyel a forradalom bekövetkezését bizonyítgatták, a következő percben már új érvet kovácsolnak, hogy ehhez még szívósabban ragaszkodhassanak. Érdemes áttekintetni röviden az illúziókat, amelyek az emigráció életében a szuggesztió és a tömegek ámításának alapjául szolgáltak.

Az első hónapokban, amikor Közép-Európának szinte éhhalállal küszködő népeire a megélhetés, a fizikai létfenntartás érveivel lehetett leginkább hatni, a kapitalizmus összeomlásából magyarázták és hirdették egy világforradalom elkerülhetetlenségét s ezzel az új rend megszületését. Magyarország ebben az elgondolásban nem játszott külön szerepet, sorsa szorosan össze volt kapcsolva a világforradalom következményeivel. Ennek a hitnek felelt meg politikai téren az emigráció vörös orientációja. A kapitalizmusnak ugyanis a végső döfést a támadó orosz seregek hivatottak megadni, amelyek az új világrend evangéliumát hozzák keletről.

Ez az az időszak, amikor az európai munkásság bojkottmozgalma és az orosz előnyomulás a siker reményeivel tölti el az emigrációt, amint optimista hangulatának Pogány József népbiztos kifejezést is adott: „Ha Marx most élne, ujjongva kiálthatná újból az európai forradalom felé, mely most már a nyílt színen, a politika felszínére jelenik meg: »Jól túrtál öreg vakondok«. Az utolsó esztendő hallatlan mértékben és arányokban forradalmasította Európa munkásságát és a fejek forradalmivá válása most már odáig jutott, hogy forradalmi

cselekedetekké emelkedett. Az eszme most már tetté sűrűsödik."
(Proletár, 1920. jún. 30.)
Amint a bojkott és az orosz előnyomulás összeomlik, s a kapitalista gazdálkodási rendszer erőteljesnek bizonyul, az emigráció felhagy a világforradalom jelszavainak hangoztatásával. Észreveszi, hogy ezek a sikertelenséggel egyszerre elveszítették ható erejüket. Ezért Kelet felől megint Nyugatra tekint s ott keres olyan jelenségeket, amelyekkel alátámaszthatja óhajait. Minthogy pedig itt semmiképpen sem lehet megtalálni a „világforradalom feltételeit, helyi forradalmak erőjeleivel is beéri. A fordulat máról holnapra könnyedén megy végbe, amint azt Szende Pál 1920. okt. 27-i szavai mutat ják: „Egyre jobban elhalványul a lehetőség, hogy keletről jöjjön a megváltás az eddiginél tökéletesebb, igazságosabb, gazdaságosabb társadalmi rend. A haladás csak a nagyobb kultúrájú népek oldaláról indulhat ki. A közeljövőben várható angol irányváltozás és a későbbi időpontban bekövetkező francia forradalom jelentik azt a tisztító vihart, amely a Franciaország forradalmi múltját megcsúfoló Millerand-rendszert hírmondó nélkül fogja Európa színpadáról elsöpörni." (Új október felé. 42.1.)
Most már Magyarországot is kikapcsolják a világforradalomnak egyszerre teoretikus távolba tűnő ködéből: „Mi türelmetlenek vagyunk, mi nem akarunk a világforradalomra várni", hangoztatják és olyan lokális okokat keresnek, amelyek a magyar forradalom elodázhatatlanságát bizonyítják. A „fehér terrorban", a „magyar nép elnyomásában", „katonai diktatúrában" stb. találják meg ezeket az okokat, amelyek fejtegetéseik szerint, előbb-utóbb a leigázott nép elkeseredett felkelését fogják kirobbantani. Az emigránsok - mily önzetlenség! - segítségére sietnek a magyar népnek, s a kisantant államok imperialista politikáját nyerik meg szövetségül. Ennek támogatásával akarják ugyanis elűzni a forradalom kitörésének legerősebb akadályát, a konzervatív kormányt. Hosszú hónapok kitartó, nem lankadó munkáját fordítják a kisantant-orientáció idejében céljuk elérésére és az eredménytelenség sem lohasztja le kedvüket.
A sorozatos kudarcok után, amikor meg kell győződniök, hogy a nagyhatalmak ellenállása miatt nem boríthatják fel a kisantant fegyveres beavatkozásával Magyarországon a rendet, ismét találnak vigasztalást. Most morális bizonyítékokat keresnek elő és kilátásba helyezik, hogy a konzervatív rendszert csak annál biztosabban fogja saját erkölcsi csődje megbuktatni. (Bécsi Magyar Újság, 1921. nov. 3.) Ha ezek az érvek is elkopnak a sok használatban, hamar találnak újabbakat, frissebben csengőket. Pénzügyi válság, valutaromlás fenyegeti a közgazdasági életet s már készen is vannak a következtetés levonásával: „A fehér terror rendszere recseg-ropog, csak a szuronyok és ólomfütykösök tartják még benne a lelket. A brutális hatalom sok mindenre képes, csak arra nem, hogy az országnak gazdasági szükségleteit állandóan elfojtsa. Ezek a gazdasági erők lépnek most működésbe s a harc eredménye nem lehet kétséges." (Szende i. m. 144.1.1922. júl. 15.) S hogy ez az eredmény még kevésbé legyen kétséges, sietnek ki Amerikába és Párizsba, hogy ott gáncsolják el a népszövetségi kölcsön ügyét.
Nyilvánvaló, hogy azok az emberek, akik ily makacs következetességgel következetlenek, akik meggyőződésük és véleményük gyakori változtatása közben egyben, t.i. a forradalom sikerébe vetett reménykedésükben megingathatatlanok, azok elvesztek a magyar társadalom és az európai kultúra számára. Nemcsak azért, mert soha többé nem tudnak visszatérni az alkotó munkához és képtelenek beleilleszkedni a polgári életbe, hanem mert egoizmusuk érvényesülési vágya is csak forradalomban élheti ki újra magát.
Bennük a forradalom sikere már megtörhetetlen hitté lett, vagy tán helyesebben fixa-ideává. Hivatásos forradalmárok ők, akiknek csak a rombolás hozhat kielégülést, s akik a pusztítást kötelességszerűen végzik. s
De az is bizonyos, hogy nemcsak Magyarországgal szemben fognak mindenkor kibékíthetetlen ellenfélként állani; nem várhat tőlük mást a nyugati kultúra sem. Ezeknek az elszánt, forradalmár szellemtől áthatott embereknek a szövetsége veszedelmes fertőző csomókat jelent a társadalom szervezetében. A rombolásra kész forradalmár ugyanis nem válogat, hogy a társadalmi rendet hol és miként kezdje szétroncsolni, hanem hozzálát ahhoz, amint csak a legkisebb alkalma nyílik.
Ma már szerte az egész világon magyar emigránsok nevei merülnek fel a forradalmi mozgalmakkal kapcsolatosan. Kun Béla, a közép-német kommunista felkelés szervezője és az emigráns Rákosi, a moszkvai Kominternnek az olasz forradalom

kirobbantására elküldött megbízottja. Az emigráns Varga Jenő figyeli a világ földmívelő lakosságának, a kommunista propaganda e legújabb áldozatának lélegzetvételét, hogy alkalmas pillanatban kéznél legyenek a ma még konzervatív népréteget forradalmasító eszközök. Magyar emigránsokkal vannak ellepve az európai orosz követségek hivatalai, főleg a berlini és a bécsi, s magyar emigránsok viszik a főszerepet a különféle kereskedelmi missziónál is, amelyek az említett követségekkel nyilvánvalóan kapcsolatban vannak, bárha hivatalosan tagadják is azt. Magyar emigránsok szervezik álnév alatt Amerikában a kommunista pártokat, kihasználva az U.S.A. vendégszeretetét.
De nemcsak ilyen exponált, fontos állásokban vannak emigránsok. Sok más helyen is meghúzódnak, ahol nem is sejti az ember; résen állva és tettre készen. Csak egy kis zavarnak kell lennie s azonnal előkerülnek. Mit várhat tőlük a világ, arra tanulságos példát nyújt Wallisch Kálmán szereplése.
A forradalom előtt kőműves volt, Kun Béla uralma alatt pedig Szeged diktátora. A régi főispánok módjára négylovas hintón járt és hatalmi mámorában nem ismert korlátokat. Kun Béla bukása után hirtelen ő is eltűnt, senki sem tudta, hova. Az emigrációs sajtó megsiratta, mint a „fehér terror" áldozatát, érzelmes leírásokban adva elő utolsó perceit. A valóságban Wallisch felkoncoltatása ellenére, jó egészségnek örvendett és az egyik osztrák városkában, Bruck a. d. M.-ban szociáldemokrata párttitkár, sőt Steier tartományi képviselő is lett. Az osztrák szocialisták valóban megható vendégszeretettel fogadták őt körükbe és segítették a legelőkelőbb közéleti pozíciókba!
Wallisch azonban nem feledkezett meg kommunista múltjáról és a legelső alkalommal elvetette álarcát. Amikor 1927. júl. 15-én a bécsi munkásság felgyújtotta az osztrák legfelsőbb törvényszék épületét és már utcai harcok, sőt a polgárháború kitörése fenyegetett, azonnal akcióba lépett. Megtévesztve a túlzó hírektől és abban a hiszemben, hogy Bécs munkássága kezébe vette a kormányrudat, kikiáltotta Bruckban a proletárdiktatúrát. Ez könnyen ment. Reggel egyszerűen megjelent a kerület közigazgatási főnökének hivatalában és bejelentette, hogy a szocialista véderővel átvette a város felett a hatalmat; ugyanekkor ennek szimbólumául a városházra kitűzette a vörös lobogót. Majd összehívatta a polgárság képviselőit és közölte velük, hogy a munkások bizalmi férfiainak felhatalmazásából követeli, hogy a vendéglők csak 12 és 14 óra, valamint 18 és 20 óra között, a kávéházak 7 és 9 óra között, az élelmiszerüzletek 7 és 10 óra között legyenek nyitva, minden más üzlet pedig zárassék be, még a trafikok és borbélyműhelyek is; követeli továbbá az alkoholtilalom kihirdetését és minden autóforgalom beszüntetését. Azt is közölte, hogy tárgyalásokról szó sem lehet, követeléseinek azonnali el nem fogadása esetén pedig felkeléssel, sőt túszok szedésével fenyegetőzött. Miután kijelentette, hogy a város rendjét és nyugalmát csak akkor biztosíthatja, ha parancsait teljesíti a lakosság, ennek vezetői kénytelenek voltak engedni az erőszaknak és így Wallisch a munkásság nevében megkezdhette a diktatúra gyakorlását.
Szemlét tartott a szocialista védőrség felett a főtéren, gyújtó beszédet intézett hozzá és kiadta a parancsot az általános sztrájkra. Utasítását azonnal foganatosították, úgyhogy a város egyszerre kihalt. Csak az ötszáz főnyi védőrség tagjai járkáltak, bárdokkal övükben, az utcákon s ugyanők felkeresték a vendéglőket és a hivatalokat, hogy fegyveresen ellenőrizzék a diktátor parancsainak végrehajtását. Feltartóztatták az autókat, fegyverek után kutattak és megakadályozták, hogy a polgárok egységes akciót kezdhessenek. Nem állhatott nekik ellent sem a csekélyszámú csendőrség, sem az alig ötven főnyi polgári védőrség. A város tökéletesen el volt zárva, hír nem juthatott sem be, sem ki. Huszonnégy óra leforgása után mégis kiderült, hogy Bécsben nincs proletárdiktatúra s hogy Wallisch elsiette dolgát. Most már ő igyekezett megegyezni a polgársággal, írásban a szavát adván, hogy pártja biztosítani fogja a munka megkezdését. Újabb népgyűlésen kihirdették, hogy a diktatúra és az általános sztrájk véget ért, a védőrség eltűnt az utcáról és ezzel befejeződött a diktatúra. De eltűnt egyelőre a diktátor is, éppen úgy, mint egykor Magyarországról.
Ez a példa, amelyhez még számtalant fűzhetnénk hozzá, bizonyára eléggé meggyőzően mutatja, hogy az elszánt forradalmárok állandóan ugrásra készen állanak, hogy rávessék magukat a polgári társadalomra. A magyar emigráció történetének részletei is azt igazolták, hogy minden alkalmat megragadtak, legyen az a cseh kormány elnézése, a pécsi jugoszláv megszállás, vagy akár

frankhamisítási botrány, csakhogy felforgató terveiket valóra váltsák.
Addig, míg ez az időpont elérkezik, szintén nem pihennek. Ez alatt az idő alatt végzik el bomlasztó agitátorikus munkájukat és készítik elő a talajt a tettek számára a kultúra ősellensége, az Untermensch tömegeinek megszervezésével. Az emigráció munkája itt némi eltérést mutat attól a fejlődéstől, amely a forradalmak történetében általában megfigyelhető. Ezt a munkájukat ugyanis a forradalmárok két, egymásután következő periódusban szokták elvégezni. Előbb a fennálló rendet ingatják meg és ássák alá erkölcsileg romboló kritikájukkal, azután pedig az így előkészített atmoszférában felforgató tanaik hirdetését és az izgatást kezdik meg. Az emigráció működésében ez a két tevékenység időben nem választható szét Ez érthető is, mert hiszen ténykedése szorosan kapcsolódik a forradalmak idején otthon, Magyarországon már megkezdett szerepléséhez. Minthogy az álarcot otthon már eldobták s így nem is lehet pártatlan kritikusoknak adniok ki magukat, a kritikával egyszerre kell a „kivezető utat", a célt, a forradalmat is meg-mutatniok, azt, hogy a változás csak teljes felfordulás árán lehetséges.
Egymásba olvadó kettős működésük folyamán gúnyolódva, metsző élesen, sötét pesszimizmussal bírálják a társadalom és az állam életét. Kritikájuk célja nem a javítás, hanem a rombolás. Ez pedig oly különbség az építő és romboló kritika közt, amilyen az orvosság és a méreg között van. Az emigránsok nem elégednek meg az intézmények, a vallás és az állam bírálatával. Nemcsak Magyarországot nevezik szemétdombnak, gennyes kelevénynek, hanem napról-napra a legdurvább szavakkal gyalázzák személy szerint is a magyar állam fejét, a kormány tagjait, a közigazgatás és a bíróság vezetőit, mindenkit, akinek csak valami része van abban, hogy nem térhetnek győzelmesen haza. „Rabló, bandita" a legenyhébb kifejezés, amellyel a kormány tagjait illetik s a reprodukálhatatlan szavakig hosszú skálája van „kritikájuknak". Annak tudatában, hogy a külföldön nem kell tartaniok felelősségrevonástól, büntetlenül írják a legnagyobb rágalmakat és taposnak be védtelen nők becsületébe.
De túllőnek a célon fékezetlen kritikájukkal s ezzel önmaguk működését hatálytalanítják. Legyen bár olvasójuk a legelfogultabb ember és Magyarország esküdt ellensége, a sok rágalom mégsem fogja meggyőzni. Éppen mert túlontúl sok volt abból, több az elégnél. Minthogy gyűlöletüket és szenvedélyüket a józan ész és belátás nem korlátozta, szavaik sem találhattak elég hitelre.
Éppen így nem érték el az óhajtott hatást azokkal a cikkekkel sem, amelyeket különböző úton-módon sikerült a nyugati sajtóban elhelyezniök. A sikertelenség nem téríti őket eszükhöz. Magukbaszállás helyett az európai demokratikus közvéleményt is leszólják, amelyre pedig oly szívesen apelláltak mindenkor. Kijelentik, hogy az egész mai politikai emberanyaggal mit sem lehet kezdeni s becsmérlik az európai államok külpolitikájának irányítóit, elnevezvén azokat „a világ legbornírtabb államférfiúinak" (Jászi szavai, Bécsi Magyar Újság 1921. szept. 10. és dec. 18.), csak azért, mert nem adtak hitelt rágalmaiknak.
Az izgatás, a forradalmi tettre serkentés, a bujtogatás, mely együtt jár a kritikával, nem talál tehát jó talajra. A sikertelenség láttára az emigránsok nem is törődnek többé a propaganda, a meggyőzés eszközeivel. Tanulságosan mutatják ezt a bécsi kommunista emigránsoknak azok az újságai, amelyek a tanulatlan munkássághoz szólottak. Elvont, nehezen érthető, homályos stílusú tanulmányok olvashatók ezekben, nem megkapó és könnyen meggyőző, szemkápráztató cikkek. Ilyenek írására nem vesztegetik erejüket az emigránsok, mert időfecsérlésnek látják azt.
Ehelyett más eszközökkel próbálnak híveket szerezni. Egyrészt pénzzel, vesztegetéssel, ígéretekkel szervezik meg az emigrációban és bent az országban a kommunista pártsejteket, másrészt pedig szántszándékkal súlyosbítják a proletariátus terheit, csakhogy kétségbeesett vállalkozásokba hajszolhassák be. A budapesti tűzvészeket ők maguk kommunista munkások gyújtogatásainak mondják, hogy a kormányt így „beugrassák" olyan erélyes rendszabályok megtételére, amelyek viszont a munkásság ellenállását és elégedetlenségét robbanthatják ki. Bakunin anarchista tanítását követték tehát, aki elutasította a javítás, a reform minden gondolatát s ehelyett azt tanácsolta, hogy ellenkezőleg, a bajt és szenvedést kell növelni, hogy végül is elfogyjon a nép türelme és lázadásban törjön ki.
Ez a kényelmes és a forradalmárokra veszélytelen eljárás azt is megérteti, hogy lehettek ugyan kezdeti sikereik, mint Pécsett vagy előzőleg a proletárdiktatúra megalapításával Budapesten is, hatalmukat azonban mégsem tudták megtartani és

kiépíteni. De megmagyarázza azt is, hogy miért fordultak el az emigránsoktól még azok a rétegek is, amelyekhez pedig más körülmények között, a forradalmak tanúságai nélkül, sikerrel intézhették volna szavaikat.
Ezt a romboló és pusztító munkáikat maguk az emigránsok is annyira könyörtelennek érzik, hogy eljárásukhoz valami igazolást keresnek. Az igazolásra korántsem egymással szemben van szükségük. Folytonos pártharcaik, személyi torzsalkodásaik között, amelyek különben mind természetes következményei egoista életfelfogásuknak, a legkíméletlenebbül leszidják és pőrére vetkőztetik egymást. Jól ismerik tehát kölcsönösen gondolataikat és tisztában vannak egymás törekvéseivel, igazolásra, mentegetőzésre így igazán nincs is szükségük.
A társadalommal szemben azonban mégis jobban alá akarják támasztani felforgató tanaikat és meg akarják okolni, miért kell elpusztulnia az egész ősrégi kultúrának. Ezt az igazolást történeti visszaemlékezéseikben végzik el. Végigszáguldanak a magyar nemzet ezeréves történetén és a szó szoros értelmében letarolják azt. Ketten is elvégezték, egész szisztematikusan, ezt a munkát; Diener-Dénes „La Hongrie" és Ormos Ede „Mi okozta Magyarország szétrombolását?" című könyvében (Párizs, 1926. és Bécs, 1921.). A magyar nemzet nagy vezéreit, kik közül nem egyet szentté avatott a középkori egyház, többet világhírűvé tett a török elleni harcokban tanúsított hősies elszántságuk, vagy akiket a magyar nép valósággal bálványozott és szívébe zárt, mindezeket kivétel nélkül becsmérlő szavakkal illetik. Kalandoroknak, önző, haszonleső embereknek rajzolják őket, a magyar társadalom felső rétegeit pedig népnyúzóknak és műveletleneknek. Nem ismerik el, hogy
a magyar nemzet ezer éven át csak egyetlen kulturális tettet is hajtott volna végre és kíméletlenül hirdetik: Magyarország alapjában véve megérdemli sorsát, feldarabolását.
Nem a „Pinguinek szigeté"-nek szatírája ez, hanem a lenini parancs végrehajtása: „El kell pusztítani a történelmet!" A „legendák széttépésének" jelszavával a magyar emigránsok sivár romhalmazzá változtatták a magyar történelmet; mindent lerángattak a sárba, ahol maguk is voltak.

3.

Emigráns hangulathullámzás

Az emigráció, amelynek tagjai a fentebb vázolt alaptípusú emberekből kerültek ki, olyan, mint a gyökértelen élősdi növény. Pusztítja, sorvasztja az emberi kultúra termőfáját és hasznot nem hoz, csak kárt okoz. Mivel nem az őstalajból sarjadt ki, nincs szilárd, biztos élete. Nem önmagából újul meg, hanem a környezet szerint változik. Ahová az események sodorják, ott fennakad s bár azonnal kifejleszti szívógyökereit, hogy az éltető nedvet megszerezze, igazi otthonra sehol sem talál. Akinek minden gondolata csak a rombolás, az nem tudja még a megfelelő környezetet sem kiépíteni önmaga körül.
Különösen szembetűnő ez az emigránssorssal velejáró állhatatlanság, nyugtalanság annál a szélesebb tömegnél, amelyet kevésbé hat át a vezetők fanatikus elszántsága. Az emigráció e névtelenjei, ezek a megbillent egyen-súlyú emberek, kikben nincs elég lelkierő, hogy a mérleg karját ismét visszahúzzák normális helyzetébe, hatványozott mértékben demonstrálják az emigráns sors zavart céltalanságát.
A kis, jelentéktelen emberek ugyanis hangot adnak az emigráns lélek olyan vágyainak is, amelyekről a „nagyok", a vezérek restellnek beszélni. Az ő ajkuk hamarabb nyílik panaszra vagy ujjongó örömkiáltásra, mert a fizikai és biológiai jelenségek az ő zárt, szűk életükben nagyobb eseményeket jelentenek. Kevésbé tudnak mértéket tartani érzelmeik elfojtásánál s ezért hű tolmácsolói az emigráns pszichének. Főleg pedig annak a hangulathullámzásnak, amely az emigrációt egyszer a reménykedés hullámhegyére ragadta fel, máskor pedig ismét a mélybe taszította le. Az első perctől az utolsóig. Kezdve azon az örömteli pillanaton, amikor a proletárdiktatúra bukása után átlépték a határt, hátat fordítva a magyar népnek és félrelökve azt, mint egy megunt, kicsúfolt, meggyalázott szeretőt, egész addig az ideig, míg belátva, hogy az életöröm

habzsolására máshol sem nyílik jobb alkalmuk, megint „haza" igyekeztek jutni, mégpedig vagy az ördög segítségével, vagy térdenállva kérve bocsánatot.
Az emigráció hangulathullámzására szerfelett jellemző az a visszaemlékezés, amely egyik lapjában, „Az Ember"-ben egy emigráns újságíró tollából látott napvilágot. (1923. aug. 17.) Hosszú évek távlatából tekint vissza a megfutott útra „Andor Leon", aki egy a sok író közül és pályatársai százainak életét, hangulatát tolmácsolja. Az elmúlt évekből nem fennkölt, nagy elhatározások és tettek emlékei intenek feléje. Ha behunyja szemét, nem ideális célokért vívott küzdelem, győzelemmel és csalódással váltakozó harc részletei rajzolódnak eléje, hanem mindig csak a fizikai és materiális élet mozzanatai. Bizonyára azért vésődtek be ezek oly élesen emlékezetébe, mert már átélésükkor is csak reájuk volt gondja.
E visszaemlékezések láncszemei, íme, a következők: „1920, Berlin. Nem érdekelnek az ismerősök. Kis hónaposszoba. Az íróasztalon könyvek, teafőző és Lotti kalapja. Szomorúan ülök a karosszékben. Lotti megcsókol. Ich werde dich ewig lieben - mondja. Ez a leány nem tudja, hogy minden mulandó. -1921, Bécs. Különböző kávéházak, különböző politikai irányokkal. Senki se veszi tudomásul, hogy közeleg a rémes nyomor. Nemsokára hazamegyünk. Bizakodó a hangulat. Caffe Vaterland. Tömérdek ismerős. Fél Budapest itt van. Bosszant a túlzott jókedv. Grétével ülök egy sarokban. Drága, kedves kis bécsi nő. Jobbra-balra kokettál és közben simogatja a kezem. Éjfélkor a cigány eszeveszett tust húz. Grete megcsókol. Ich habe nur Sie lieb und Sie mich? Nicht wahr? - 1922. Cigarettafüstös szomorú vidéki szerkesztőség egy kis szlovenszkói városban. Az utolsó kéziratokat küldöm a nyomdába. Még pár perc és vége a napi munkának. Ebben a városban általában jó dolgom van. Nem kell éhezni. Az unalmas, egyhangú kisvárosi élet valami fásult közönyt borít rám minden és mindenki iránt. Nyomorúságos hónaposszoba. Tulajdonképpen nem is vagyok szomorú, hogy nem tartozom sehová és senkihez. Inkább valami csömörös, émelygős érzés vesz rajtam erőt, mintha elrontottam volna a gyomromat. - 1923. Egy ringmenti kávéház teraszán ülök magambaroskadva. A hátam mögött mennyi fogvicsorgatott küzdelem, nyomor és szenvedés. Én már nem érzem az augusztusi estét és borzongva gondolok az ötödik télre." S ha még kétségek lehetnek, hogy minek a hiányát érzi oly nagyon az emigráns, azonnal felvilágosít bennünket vallomása, melyből az élvezetek után reszkető vágyódás szólal meg: „Berlin. Előttem nyüzsög az elegáns Westend éjjeli élete. A Dielekből halk zene szűrődik ki tompán. Szép nők suhannak el mellettem. Autók morfiumtól bágyadt szemű kokottokkal. És nekem nincs lakásom. - Bécs. A kutya sem törődik velem. És az autókban sem én ülök. A drága nőkkel sem én vacsorázom. Mindig kopottabb, fáradtabb, reménytelenebb leszek többedmagammal". (Az Ember, 1923. szept. 18.)
Érthető ezek után, hogy az a nyugtalan lélek, amelyből ezek a vallomások kiáradtak, jól érzi magát mindenütt, ahol megpihenhet bolyongásaiban és nem kell félnie a hideg téltől, a sanyarú sorstól. Akinek nincs hazája, az mindenütt otthon van.
Ez magyarázza meg azt a lángoló lelkesedést, túláradó dicsőítést, amellyel az emigránsok mindazokat a városokat illetik, ahol csak megtelepednek Az első európai nagyvárost, Bécset úgy üdvözlik hangos hozsannakiáltással mint az egyetlen, az igazi hazát, az ígéret földjét. Azután, amint megunják az itt tartózkodást, amint akár jobbra, akár rosszabbra fordul sorsuk és továbbhaladnak Nyugat felé, ugyanígy egyszerre megfeledkeznek a régi Bécsről. S teszik ezt csak azért, hogy újabb állomásukon, most már Amerikában megint elölről kezdjék s felfedezzék magukban, hogy itt van az igazi hazájuk.
Nem szeretnők, ha bárki is túlzással vádolna bennünket, ezért két szemelvényt helyezünk egymás mellé.
Az első Bécsről szól: „Időnként szerelmes és hálatelt szívvel kell megemlékezni a gyönyörű, oltalmazó, kedves, jóságos osztrák fővárosról, erről a virágos oázisáról az európai sivatagnak. Időnként meg kell állani, le kell hajtani a fejünket és forró fohászt kell mondanunk a drága Bécsben, minden bujdosó szerető édesanyjához, Közép-Európa egyetlen igazán szabad demokrata városához, melynek széles körútjain, kis mellékutcáiban, palotáiban és bérkaszárnyáiban, hoteljeiben és kávéházaiban, parkjaiban minden, de minden áldott zugában menedéket, oltalmat és igaz vendégszeretetet talál mindenki, akit a sorsa kiüldözött hónából." (Az Ember, 1923. szept. 30.)
A következő szemelvény a francia fővárosról szól: „Párizs! Nem volt ez nekünk soha egyszerű városnév, hanem inkább varázsige és ígéret! Párizs volt a mágnes,

amely mindnyájunkat vonzott, városa a francia szellemnek, melynek értékeit és sok finomságát mohón élveztük; de mohóságunk, sajnos, csak ritkán talált kielégülésre: túl nagy volt a földrajzi távolság. És Párizs volt még nekünk Keletről jött népnek némiképpen Európa fővárosa, fővárosa az emberi gondolat és tevékenység minden dominiumára irányuló vágyainknak. Íróink, költőink és művészeink ide jöttek, mihelyt csak tudtak és hazatérve a Fény Városának csodáiról regéltek. De azok is, akik a múltban szabadságunkért küzdöttek, függetlenségi harcaink politikai vezérei, itt találták a keresett megértést. És nem felejtjük el, hogy Párizs tulajdonképpen a francia forradalom városa, példa és tanítás nekünk, mindig függetlenségéért és felszabadulásáért küzdő népnek. Ma Párizs és Franciaország új hazájává lett sok ezer honfitársunknak, megfelelő környezet a nyugodt, komoly munkához."
(Párisi Újság, 1923. dec. 9.)
Oly magas skálájúak ezek az ömlengések, hogy őszinteségükben eleve is kételkedhetünk. Mi csak az emigráns lélek állhatatosságát akartuk velük példázni. Őszinteségükről különben leginkább a rendőri hivatalok számolhatnának be, amelyeknek oly gyakran gyűlt meg a bajuk az emigránsokkal; ezekből a statisztikai adatokból derülne ki, mennyire becsülték meg az emigránsok azt a sok jótéteményt, amelyet oly méltatlanul nyertek. Sajnos, e bűnügyi adatok nem állottak rendelkezésünkre; de még így is az, ami a világ tudomására jutott, pl. Halmi József kiutasíttatása Párizsból vagy Gábor Andor kitoloncolása, mind azt mutatja, hogy a francia rendőrség szerfelett kellemetlen vendégeknek tekintette őket és igyekezett tőlük mielőbb megszabadulni.
Az emigráns hálát leginkább mégis az a Bécs volt kénytelen megérezni amelynek uralkodó pártja, a szocialista párt testvérként fogadott oltalmába minden kommunista népbiztost és adott munkaalkalmat meg lakást minden emigránsnak. Amikor 1921 őszén a bécsi csőcselék a kommunisták izgatására tüntető menetben vonult végig a város utcáin és vandál módon szétrombolta a kávéházakat, betörte az ablakokat, kirabolta az üzleteket, berontott az előkelő szállodákba s ott bántalmazta az idegeneket - európai botrány volt ez, - a fosztogatók között nagy számmal voltak emigránsok. Nemcsak a rendőrség által ártalmatlanokká tett tüntetők közt, hanem, miként a nyomozás megállapította, az értelmi szerzők között is. A kommunista emigránsok közül a zavarok után a rendőrség a következő ismertebb nevűeket volt kénytelen kitiltani Bécsből: Lengyelt, Gábor Andort, Király Albertet, Rudas Lászlót, Rákosit, Révait, Székely Albertet, Szántót és Lukácsot. A legtöbb népbiztos volt s valamennyiükről bebizonyosodott, hogy az „imádott Bécs" arculatát oly nagyon elcsúfító tüntetés kirobbantásában aktív módon vettek részt.
A bécsi rendőrség sehogy sem tudta megérteni, hogyan tehették ezt meg, hiszen szabad kezet engedett nekik, nem korlátozta lapjaik megjelenését és tűrte, hogy a magyar kormányt állandóan a legbecsmérlőbben támadják.
Az emigráns állhatatlanság és forradalmár-ideológia ismerete alapján azt kell mondanunk, hogy ez az érthetetlen eljárás volt a természetes. Lelkük determinálta tetteiket és így más nem következhetett. Ezek a lelki adottságok magyarázzák meg különben mindazt, ami cikkeink írása közben az emigránsok körében végbement. Az emigráció legújabb tettei folytatásai az elmúltnak, ami mellett a könnyen felejtő világ, sajnos, oly hamar tovasiklik, megfeledkezve arról, hogy itt egy szüntelenül fenyegető aknamunkáról van szó.

Az események azt mutatják, hogy az emigráns forradalmárok semmit sem változtak. Ma is rendületlenül kitartanak „elveik" mellett és folytatják magyarellenes munkájukat. A hosszú sorból legyen szabad csak egy-két reprezentánst felemlítenünk. Jászi Oszkár visszavonulása az oberlini kollégiumba csak időleges volt. 1926-ban egyévi szabadságot nyert, hogy az University of Chicago keretén belül működő egyik alap megbízásából Európában tanulmányozza a régi osztrák-magyar monarchia nemzetiségi, politikai és kulturális viszonyait s azokról könyvet írjon. Megbízatásának szokott elfogulatlanságával igyekezett megfelelni, amit már az is igazol, hogy Bécsben a cseh követség sajtófőnökétől, Dolezal úrtól kapta meg a szükséges információkat, a cseh kormány pedig körútjaiban a legnagyobb előzékenységgel támogatta. Ezek után nem csodálkozhatunk, ha a könyvpiacon megjelenő vastag könyve bebizonyítja - most már kizárólag az amerikai közönségnek,
- hogy Magyarországon terrorisztikus kisebbség uralkodik, de ezt záros határidőn belül ezer és egy okból forradalom fogja elsöpörni. Útjával egyidejűleg barátja,

Hock János Erdélyt járta be - mintha csak felosztották volna egymás közt a szerepeket - és pedig, mint soviniszta magyar hazafihoz illik, a román belügyminisztérium bevallott erkölcsi támogatásával.

A legnagyobb port a világsajtóban az emigránsok körül mégis Kun Béla verte fel 1923 tavaszán. Titokban megjelent Bécsben, ott álnéven mérnöki irodát nyitott, hogy munkatársaival és az emigránsokkal észrevétlenül érintkezhessék. A bécsi rendőrségnek szerencsére idejekorán sikerült megállapítania kilétét és rajtaütnie. A lefoglalt nagyterjedelmű levelezésből és iratokból kiderült, hogy Kun azzal a moszkvai utasítással jött Bécsbe, hogy itt a Landler Jenő halála óta szétforgácsolódó kommunista erőket összegyűjtse és Magyarország, sőt egész Közép-Európa ellen döntő fellépésre kész forradalmat szervezzen meg. Pénze volt bőven a mindig elégedetlen emberek megnyeréséhez és így vállalkozását nem lehet lekicsinyelni. Annál kevésbé, mert Kun ehhez a működéséhez különösen nagy buzgalommal fogott hozzá. Újabb középeurópai sikerével akarta Moszkvában megszilárdítani helyzetét, amely pártfogója, Zinovjev száműzetésével ott meglehetősen meggyengült. Ezért is vállalta magára a veszélyt, amely a rendőrség kezére jutásával fenyegette. Pedig félelemre, mint a következmények mutatták, nem volt oka.
Az osztrák kormány, noha most már nem hivatkozhatott Oroszországban sínylődő hadifoglyokra, éppen olyan szelíden bánt vele, mint 1920-ban. A bécsi legfelsőbb törvényszék ismét helyt adott a magyar bíróságok kiadatási kérelmének, az osztrák kormány azonban útját állotta az igazságszolgáltatás menetének és „politikai okokból" megtagadta a kiadatást. Így azután az osztrák törvényszék csak néhány heti fogházra ítélte tiltott visszatérés miatt Kunt, aki azután repülőgépen akadálytalanul visszatérhetett Moszkvába. Bizonyára nem azért, hogy megpihenjen, hanem hogy felbátorodva a polgári kormányok előzékenységén és gyávaságán, még vakmerőbben folytassa robbantási kísérleteit.
Vajha belátná már egyszer a polgári társadalom, hogy az emberi kultúra érdekében kötelessége összefognia és a még ingadozó kormányokat rábírni a hivatásos forradalmárok elleni erőteljes, egységes fellépésre! Addig, míg az idő ehhez visszavonhatatlanul el nem múlik és évezredes kultúránk megmentésére az alkalom el nem tűnik.

A KIADÓ UTÓSZAVA

Sorozatunkban a magyar polgári történetírás legjelesebb - új kiadásban nem hozzáférhető - munkáit kívánjuk ismételt megjelentetéssel, vagy esetleg még kéziratban heverő művek publikálásával a szélesebb közönség számára megismerhetővé tenni. Azokat az írásokat, amelyeket a második világháború után nem az adott tudományterület változásának önmozgása, hanem a direkt politikai akarat iktatott ki a tudományos gondolkodásból, az egyetemi tananyagokból, a közkönyvtárakból és az érdeklődő nagyközönség látóköréből. Tudjuk, hogy a megjelentetendő írások témakörében a legtöbb esetben születtek újabb feldolgozások, de hiszünk abban, hogy a történettudományban is vannak állandó, „örök" értékű művek, melyek időszerűségét nem érinti egy-egy részletük (netán egész témakörük) későbbi, mégoly „korszerű" feldolgozásának megjelenése. A kiadó úgy gondolja, hogy a magyar történetírás utóbbi évtizedeiben túl sokáig volt hegemón helyzetben egyetlen ideológia ahhoz, hogy lemondhassunk a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeinek gondolati sokszínűségét tükröző munkákról.
* * *
Mályusz Elemér Makón született, 1898. augusztus 22-én. Egyetemi tanulmányait Eötvös kollégistaként végezte Budapesten, 1920-ban történelemből bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1920-22-ben Bécsben levéltári kutatásokat végez. 1922 és 1930 között az Országos Levéltár tisztviselője, 1930-tól 1934-ig Szegeden, 1934-től 1945-ig Budapesten tanít. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1930-tól, rendes tagja 1941-től 1949-ig. 1945-ben politikai okokból nyugdíjazzák. 1947 és 1954 között levéltáros, 1954-től 1968-ig az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. Mályusz Elemér Budapesten hunyt el, 1989. augusztus

25-én.

A könyv eredeti megjelenése:
Mályusz Elemér: A vörös emigráció. Napkelet, 1931. (IX. évfolyam) szám (1. szám: 2-21. o.; 2. szám: 97-110. o.; 3. szám: 243-250. o.; 4. szám-329-339. o.; 5. szám: 425-445. o.; 6. szám: 515-539. o.; 7. szám: 623-650 o.; 8. szám: 714-753. o.; 9. szám: 825-837. o.; 10. szám: 901-904. o.; 11. szám: 965-969. o.; 12 szám: 1032-1036. o.)

A mű először jelenik meg magyarul könyv-alakban. A magyar folyóirat-közléssel egyidejűleg kiadták angolul (The Fugitive Bolsheviks, London 1931) és németül (Sturm auf Ungarn. Volkskomissare und Genossen im Auslande. München, 1931).

Kötetünk érintetlenül, betűhíven hozza az eredeti szöveget, tehát sem a helyesíráson és szóhasználaton, sem a mondatszerkesztésen nem változtattunk, mindössze a nyilvánvaló elütéseket javítottuk. Ugyanakkor egységesítettük a különbözőképpen szereplő központozást (Internacionálé vagy Internacionálé helyett Internacionálé; antant helyett antant stb.) - kivéve az idézeteknél, ahol megőriztük az eredetit. A szövegben különféleképpen szereplő nevek eredeti alakját viszont meghagytuk (tehát szerepel Bőhm és Böhm; Massaryk és Masaryk; Trockij és Trotzkij stb.)

HISTÓRIA INCOGNITA

(Az elfeledett magyar társadalomtudományok tára)
I, sorozat: Történettudomány (Sorozatszerkesztő: Bárány Attila)
1. Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története
2. Asztalos Miklós: A magyar nagyhatalom I—II-
3. Hóman Bálint: Magyar középkor 1—II.
4. Eckhardt Sándor: A francia szellem
5. Ferdinandy Mihály: Az Istenkeresők
6. Hóman Bálint: Történetírás és forráskritika I—II.
7. Pukánszky Béla: Erdélyi szászok és magyarok
8. Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története
9. Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus története 1895-ig I—II.
10. Rugonfalvi Kiss István: A székely nemzet története
11. Bierbauer Virgil: A magyar építészet története
12. Asztalos Miklós: A korszerű nemzeti eszme
13. Deér József: Királyság és nemzet I—II.
14. Fraknói Vilmos: A magyar királyválasztások története
15.1. Tóth Zoltán: Az erdélyi román nacionalizmus első százada
16. Ferdinandy Mihály: Országok úrnője / Magyarország romlása
17. Jancsó Benedek: Erdély története
18. Deér József: A magyarok Szent Koronája
19. Mályusz Elemér: A vörös emigráció

attraktor@t-online.hu www.attraktor.hu
ATTRAKTOR